This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Historisk Afhandling om Musik och INSTRUMENTER

särdeles om

Orgwerks Inrättningen

i Allmänhet,

jemte

Kort Beskrifning

öfver

Orgwerken i Sverige

af

Abrah: Abrahs Son Hülpher.

Westerås Tryckt hos Joh: Laur: Horrn
på Auctors bekostnad. 1773.

Digitized by Google

Digitized by Google

De af Herr Directeuren Abraham Abrahamsson Hülphers upsatte Historiske berättelser om Musik, Instrumenter och Orgwerken i Riket, hafwa blifwit genomläsne, och äfwen funnits både märkwärdige och nyttige.

Och som Kongl. Academien jämwäl förut, af andra utgifna hederliga arbeten, känner Auctorns berömliga upmärksamhet, kundskaper och flit, så twiflar Kongl. Academien ej, at ju deße Samlingar blifwa af det Allmänna lika wäl uptagne. Stockholm d. 17 Octob. 1770.

PEHR WARGENTIN.
Kongl. Wetensk. Acad. Secret.

Digitized by Google

Til

Kongl. Swenska Musikaliska Academien!

Kongl. Academiens föremål at gynna och befordra Musikaliska wetenskapen i Riket, lemnar mig det glada hopp, at min afhandling om Musik, Instrumenter och Orgwerk

Digitized by Google

werk, ehuru mindre fullständig, dock med ynnest warder ansedd.

At dermed framträda för Allmenheten i wårt uplyste tidehwarf, och sedan Kongl Academiens förträffeliga inrättning blifwit bekant, kunde anses för nog dristigt och förmätet, särdeles, som snart intet i samma ämne på wårt språk tilförene utkommit af tryck, och den saken derföre har bordt lemnas til Kongl. Academiens egen åtgärd; men då jag, jämte min ofullkomlige Samlings öfwerlemnande til Kongl. Academiens granskning, tillika får nämna, at denne Afhandling blifwit författad och til någon del aftryckt, innan Kongl. Academien tog sin början, så gjör mig försäkrad, at min wälmening til det bästa uttydes, lika som, hwad här saknas eller fordrar rättelse, igenom mera grundelige och utförlige anmärkningar, med Kongl. Academiens priswärde omsorg, warder i sinom tid ersatt.

Framhärdar med wördnad
Kongl. Academiens

Allerödmjukaste Tjenare
Abr. Abra:son Hülphers.

Digitized by Google

Ärke-Biskopen och Pro-Cancellern wid Kongl. Academien i Upsala, Högwördigste Herren,

Herr Doctor MAGNUS BERONIUS.

Högwördige Herrar Biskopar:

I Lindköping Herr Doctor PET. FILENIUS.
Skara Doct. AND. FORSSENIUS.
Strengnäs Doct. JACOB SERENIUS.
Westerås Doct. LARS BENZELSTIERNA.
Werjö Doct. OLOF OSANDER.
Åbo Pro-Canc. Doct. CARL F. MENNANDER.
Lund Pro-Canc. Doct. JOH. ENGESTRÖM.
Borgo Doct. GABR. FORTELIUS.
Götheborg Doct. ERIC LAMBERG.
Calmar Doct. CARL GUST. SCHRÖDER
Carlstad Doct, DAN. HERWEGHR.
Hernösand Doct. OLOF KÖRNING.
Wisby Doct. GABR. TIM. LÜTKEMAN.

Stockholms Stads Conf. Præses,

Samt

Hög-och Wäl-Ärewördige, Höglärde Herrar, Dom-Prostar, Assessores och Resp. Ledamöter wid Consistorierna i Riket,

så ock

Herrar Prostar och Kyrkoherdar i Stiften.

Digitized by Google

Denna Afhandling om Musik och Instrumenter, särdeles Swenska Orgwerks Beskrifningen, tilägnas i synnerhet Eder, Hög-gunstige Herrar, emedan Eder ynnest och bewågenhet förnämligast bidragit til bemälte Samlings utgifwande.

Så fägnesamt för mig är, at kunna upfylla det gifna löftet, och, efter min ringa förmåga, söka med denna lilla Tractat gagna det allmänna, så angenämt blir det tillika, at först få nedlägga samma Afhandling i mine Hög-gunstige Herrars sköte, och aflemna ödmiukaste tacksejelse för det besynnerliga biträde mig härwid blifwit giordt.

At förspörja Edart nöje och wälbehag öfwer min Samling och kostnad, skall wara mig den käraste belöning; äfwen som det blir min fägnad, om de Herrar och Män, hwilka haft beswär, finna sig icke fåfängt dermed anwändt tid och möda.

Hos

Digitized by Google

Hos Högwördigste Herr Ärke-Biskopen, Herrar Biskoparne och Consistoriales, samt Herrar Prostar och Kyrkoherdar i större Församlingar, der Orgwerk finnas eller kunna påtänkas, fördristar jag äfwen ödmjukast och wörsammast anmäla denne Orgwerks Historia til gunstig åtanka, som jag derigenom torde få wänta någon ersättning, för et på egit förlag anwändt kostsamt tryck, men will dock icke utbedja mig derwid högre gynnande, än, at detta ringa arbete måtte anses wärdigt et litet rum ibland Kyrkornas Bok-förråd.

At få inneslutas i Mine Hög-gunstige Herrars ynnest och wälwilja, är hwad framför alt anhåller, och under trogen önskan af all Sällhet och förnöjelse, med wördnad framhärdar

Högwördigste Herr Ärkebiskopens,
Högwördige Herrar Biskopars
och öfrige
Samtelige Herrars

Aller-ödmiukaste tjenare
Abr. Abr:son Hülphers.

Digitized by Google

Företa l.

Uti Wetenskaper och konster böra Theorie och Praxis med hwarannan förknippade wägleda til en fullkomlig kunskap och utöfning.

Alla bemöda sig, at uti Musiken hinna til högden uti utöfningen. Naturlig böjelse samt ständigt beflitande bidrager ganska mycket härtil hos några. Men detta är allenast en Practisk kunskap, som förleder til fastställandet af oriktiga begrep. Och då bliswa wänners smikran och andra tilfälligheter åswertygande skäl, at man tror sig redan wara Mästare uti konsten, der likwäl det bästa neml. en riktig Theorie ännu saknas. At ernå denna, fodras antingen en Theoretisk och tillika Practisk läromästare eller ock böcker. Den förra är sällsynt, och hos de senare neml. böckerna, infinna sig många swårigheter at rätt förstå dem, ty til en del äro sakerna mörkt afhandlade, och til en del fastställer den ena Auctoren det, som en annan twert deremot ogillar.

Likwäl är böckers läsande bästa wägen til en fullkomlig kunskap uti musiken, och fordras endast en riktig urskillings gåfwa härtil, at steg för steg efterleta Musikens uti Naturen fastställdte grunder.

Auctor til efterföljande Orgwerks Historia i Swerige, (hwars beläsenhet, mödosame correspondençer och utmärkt flit wid utarbetandet, witnar om detta wärkets wärde,) anförer här en allmän Musikens och en särskildt Orgwerks Historia.

Digitized by Google

Såsom en tilökning til Musikens Historia får jag här tilfälle at anföra de Auctorer, som ifrån Hebreernas tid til den närwarande bidragit til Musikens allmänna kunskap.

Igenom omgånge med Hebreerna hafwa de slugaste ibland Greker inhämtadt och utarbetadt det som fodras til en så widsträckt wetenskap och konst. En Meibom, som någon tid wistadts uti Drottning Christinæ Hof här i Swerige, har A:o. 1652 uti Amsterdam ifrån Grekiskan på Latin öfwersat och utgifwit följande Grekiska Auct. Aristoxenii libri 3. Euclidis introductio Harmonica. Nichomachi Harmonices Manuale. Alypii introductio Musica. Gaudentii Harmonica introductio. Bachii senioris introductio Artis Musicæ. Aristidis Qvintiliani de Musica libri 3. Martiani Capellæ de Nuptiis Philologicis libri 9.

Anno 1699 tilökte Wallisius uti Ångeland i Oxfurt deße Auctorer med följande tre: Claudii Ptolomai Harmonicorum libri tres. Porphyrii in Ptlomæi Harmonica Commentarius. Manualis Bryennii Harmonica, Emot slutet af 1600 talet skreswo en Zarlinus uti Italien, en Werkmeister och en Printz uti Tyskland om Musiken. Men i början af 1700 talet framträder Musiken liksom i ljusan dag uti särskilte länder i Europa tillika.

Uti Italien skriswer Gasparini L'Armonico prattico al Cembalo 1708. Uti Dresden skriswer Heinichen Grundliche Anweisnung 1711 och Der General bas in der Composition 1728. Uti Hamburg skriswer Mattheson Neueröfnetes

netes Orchestre 1713. och Grosse General bas-Schule 1719. Denne har tid efter annan flere Musikaliska arbeten utgifwit.

Uti Frankrike skrifwer en Campion Traitè d'Accompagnement & de Composition selon la Regle des Octaves de Musique 1716. Och Rameau skrifwer Traitè d'Harmonie reduite à ses principes naturels 1722.

Uti Acta literar. Suec. de A:o. 1730 p. 114. sqq. finnes en Westblads Specimen Academicum de Triade Harmonica. (*) Uti Stockholm skrif-

(*) Tob. Westblads (nu Prost i Orsa och Öst. Dalarne) de Triade Harmonica är en Academisk afhandling hållen i Upsala 1727 under Profess. Eric Burmans Præsidio tr. hos Werner in 8:o, nämd i denne Samling p. 101, och undrar jag, at samma så länge legat uti tysthet, och icke blifwit öfwersatt på Swenska. Deß compendieuse och reele innehåll förtjenar deraf följande utdrag:

Sectio Prima, præliminarem argumenti pertractationem continens.

Propositio 1. Auctorem & originem Bassi generalis ostendere. 2. Principia Musicæ practicæ communia recensere. 3. Vim signorum b rotundi, b quadrati & diëseos, ostendere. 4. Modum durum & mollem distinguere. 5. Modi cujusque ambitum constituere.

Deße bägge äro de puncter hwaruti alla Auctorer stämma öfwerens. 6. Intervalla musica singula eorumque signa ostendere. 7. Manus ad Claviarium applicare.

Sectio secunda, ipsa Bassi generalis præcepta atque fundamenta tradens.

Membrum I. de Signaturis simplicibus.

Problema 1. Notæ bassi non signatæ Triadem har-

Digitized by Google

wer Kellner Treulicher Unterricht im General bas 1732. som sedermera blef af en Londeè öfwersatt på Swenska 1739. Och är bemärkans wärdt, at alla deße senare Auctores, som nästan tillika uti särskildte länder utgifwit deras arbeten, äro öfwerensstämmande uti det, som Arist. Quintil. de Musica p. 22. Edit. Meib. kallar Modum Systematicum. Hwilka Modi Kellner p. 31. och 34. anförer under namn dur- och Moll-thoner.

Kellner skrifwer p. 29. härom sålunda: det är likwäl sant, at denne Methode härtils icke warit mångom bekant, så at Campion i sin Tractat sielf

monicam superstruere. 2. Notæ sign. 6. harmoniam competentem addere. 3. Harm. Signaturæ $\frac{6}{4}$ complere. 4. Harmoniam sig. 7 construere. 5. Notæ signatæ $\frac{6}{5}$ harmoniam supplere. 6. Notæ signatæ $\frac{4}{3}$ syzygiam complere. 7. Harmonicam $\frac{6}{4}$ $\frac{}{2}$ designatam explicare. 8. Notæ signatæ 9 Triadem harmonicam complere. 9. Concentum $\frac{5}{4}$ designatum supplere.

Membrum 2. de Signaturis compositis.

Problema 1. Signaturam 98 explicare. 2. Notæ 67 vel 76 signatæ harmoniam exprimere. 3. Signaturas 56 & 65 exponere. 4. Signaturas $\frac{65}{43}$ & $\frac{5}{53}$ expedire.

Sectio tertia, quæ præterea circa Bassi continui exsecutionem observanda, monens.

Propositio 1. Motum dextræ justum præscribere. 2. Notarum figuris, seu valore convenienter concinere.

Det är icke at twifla uppå, at ju detta är wäl utarbetadt, och har man således hela läran om Generalbasen uti detta arbetet i et kort begrep sammandragen.

Digitized by Google

sielf tilstår, at han dragit betänkande deröfwer, om han skulle göra et så stort mysiere allment kunnigt, som en benämd Maltot, til besynnerligit prof af sin stora Wänskap honom uptäkt.

At förbigå flere Musikaliska Auctorers anförande, wänder jag mig nu til närwarande Orgwercks Historias nyttjande.

Först gifwer den här p. 15 anförde Historien om Salomos Tempels inwignings musik, anledning, så wäl för musikens idkare, som också åhörare, at wid dylika tilfällen med all upmärksamhet wara tilstädes, så at tankarna för de förra så wäl som för de senare icke blifwa kringspridde utom ämnets gräntsor. Sker detta, så är det möjeligit nu som då wid starckbestälte Musiker, at Musiken låter, såsom man hörde ena röst.

För det andra, tjenar denna Historia til nytta, om någon wil efterleta jämnlikheten emellan de fordna och närwarande tiders Instrumenter. Härtil gifwer det Grekiska ordet Tetra-chord anledning. Tetra-chord betyder: fyra i ordning på hwarannan följande strängar, såsom Octaw hos oß betyder: åtta i ordning på hwarannan följande klanger. Igenom Tetra-chordi sammansatte Grekerna all deras musik.

Sådane Tetra-Chordi ägde de sex til antalet uti Genus dia-tonicum. Det första är h c d e. Det andra c d e f. Det tredje d e f g. Det fierde e f g a. Det femte g a h c. och det sjette a h c d.

När man på denne grunden undersöker wår tids Violin, så äger denne fyra strängar som ordenteligen äro stämde uti g. d. a. e. Hwar en af

1. 2. 3. 4. deße

deße strångar innehåller et Tetra-chord som nu för tiden kallas qwarta, den första strångens qwarta är g a h c. Den andra strångens qwarta är d e f g. Den tredje strångens qwarta är a h c d. och den fierde strångens qwarta är e f g a. Månne icke det gamla Instrumentet Minnim, som här nämnes p. 21. ägt likhet med Violin? och Instrumentet Machol på samma denna grunden ägt likhet med Violoncell?

Mose Trompet Schöphar p. 24. tyckes icke wara skiljaktig med nu för tidens brukeliga Trompet. At förtiga flere Instrumenter.

För det tredje, är detta arbete i synnerhet nödwändigt och nyttigt för Kyrko föreståndarna, så wäl uti Städer, som på landet wid Orgwerks byggnader och reparationer.

För det fierde, böra unga Organister här inhämta kunskap om alt hwad som hörer til et Orgwerk både ut och inwertes. En kunskap som ännu för tiden mycket saknas.

Med et ord: Musikens så wäl som Orgwerks Historien är nyttig för någor hwar flitig Kyrkogångare, at fälla riktiga omdömen om en GUDs äras och andacktens befrämjande Kyrkomusik. En bot-psalm bör annorlunda utföras än en lof-pris- och tacksäjelse Psalm, och enär det heter: wår GUD är oß en wäldig borg, så bör Compositeurens eller Organistens tankekrafter sysloſättas, ty en Organist bör wara Compositor extemporaneus.

Äfwen bör en Organist fullkomligt sköta sitt Orgwerk i anseende til Wäderlekens omskiften, så at det altid är i en god ordning.

Deremot bör inkomsten swara så, at en Organist hederligen kan föreslå sin ombetrodde sysla. Stockholm uti Septemb. 1770.

Hinr. Phil. Johnsen.

Konal. Maj:ts Capellm. samt Direct. öfwer Musiquen, och Organist wid S:t Clara Församl.

Digitized by Google

Gunstige Läsare!

Här lemnas dig åter en afhandling med Historiske Anmärkningar, fast än i et för mig owant ämne.

Som jag förut igenom tryck utgifwit åtskillige af egne på Resor i yngre åren gjorde Samlingar, nämligen: Dagbok eller Resebeskrifning öfwer Dalarne 1762, en Berättelse om Swenska Brunnar 1770, om Medelpad 1771. m. m. och tillika lofwat, så wida Den Högsta täcktes förlåna lifstiden, at fortsätta Norrlands Samlingen, så kunde nu med skäl räknas mig til last, at hafwa gått ifrån samma föresats, och begynt et arbete, som bordt blifwa en annans giöromål. Jag måste derföre underrätta Dig om orsaken och ändamålet med denne Musikaliska afhandling, som endast tilfälligt wis syslosatt mig, under det jag genom brefwäxling på de Norra Orter, sökt inhämta några tilläggningar i det, som ännu saknas til fortsättningen af bemälte Rese-beskrifning.

Sedan jag af en och annan Musik-älskare blifwit anmodad, straxt efter Dal-Resans tryckning, at upgifwa hwad mig wore bekant om Orgwerken i Riket, gafs först anledning, at giöra et sammandrag ur mine dagböcker, af det jag i sådant ämne under Resor genom Prowincerne hade änteknat: men som alt dylikt endast händelsewis, och således mindre full-

Digitized by Google

fullständigt war sammanfattadt, märkte jag, huru det begärdte utdrag, ej kunde tjena til någon säker underrättelse, med mindre nödige rättelser och tilläggningar söktes ifrån Städer och Landsorter. För sådan orsak anhölt jag 1763 i Decemb. genom bref til samtl. Herrar Biskopar och Consistorier i Riket, om gynnande biträde i den delen. Consistorierne behagade ock strax derefter, enligit mitt wördsamma project, ifrån de Församlingar hwaräst Orgwerk funnos, infordra underrättelse om sådane Werks ålder byggmästare och stämmor, jag hade äfwen den förmon efter en tids förlopp, at ifrån Consistorierne få emottaga de anmärkningar, som i följe deraf inkomo. Men då tillika förspordes, at en del af Herrar Pastores, icke lemnat några upgifter, och andra ej meddelt det, som i synnerhet war begärt, nödsakades jag yttterligare 1769 i April beswära Consistorierne med tryckte P. M. (*) at til ändamålets winnande i Stiften låta

(*) Dessa woro så lydande: P. M. Sedan Wen. Consist. efter skedd anmälan om utarbetning af en Swensk Orgwerks Historia, på min wördsamma anhållan, behagat anmoda Stiftets respective Prästerskap, at i de Församlingar der Orgwerk finnas upgiswa: Deras ålder, Byggmästare, Stämmors namn och antal, samt hwad eljest särdeles wid Structur eller byggnad, m. m. kan förtjena at anmärkas, har wäl ifrån de fläste Herrar Pastores, sådane berättelse blifwit inlämnade, och hit öfwersände, men som ännu ifrån några Contract, dels intet swar inkommit, dels ock, allenast

ta circulera. Den ynnest å nyo mig då blef bewisad, medelst bifogad Högtgållande recommendation til samtel. Prosterierne, bragte omsider de felande upgifter mig tilhanda, utom en del af Lunds Stifts Samling, som jag först nyligen genom enskilt brefwexling och några gynnares bemödande i orten fått öfwerstånd, och har åfwen derföre, under afbidan af samma, i det långsta måst upskjuta med denna Samlings trykning. Således framlägges nu i dagsljuset en Swensk Orgwerks förteckning, med fleras biträde upsatt, men ej fullständigare, än på sådant sätt warit möjligt erhålla.

At åfwen deße Samlingar med Allmenhetens wälbehag och mera nytta kunde utgifwas, har jag tillika sammanfattadt åtskillige Afhandlingar om Musik och Instrumenter, särdeles Orgwerks och Orgbyggare-Historien, så mycket efter min ringa insigt och gifwen anledning warit tilfälle at in-

för en eller annan Socken, alt derföre förenlåtes ytterligare härigenom wördsammast utbedja mig Ven. Consist. högtgållande föreskrift, til de Herrar Prostar, för hwilkas Contract sådant saknas, (enligit omstående Förteckning), på det samma underrättelse, med första må gunstigt infordras, och til mig öfwerstyras, som derigenom blifwer icke allenast en hwar förbunden, utan ock efter önskan, dermedelst i stånd, at til Allmänhetens och särdeles Musique-älskares tjenst, framgifwa en fullständig Samling i detta ämne. Westerås d. 30 April 1769. A. A. H.

Digitized by Google

inhämta. Deße, hafwa blifwit förökade, samt på flere sätt gynnade med rättelser och tillägningar, af några Gynnare och wänner ibland wåre wittre och Lärde Män, samt denne tids Musik-Wetenskaps idkare och älskare. Denna oskattbara gynnest och bewågenhet bör jag härmed på det wördsamaste och skyldigaste inför det Allmänna erkänna. Får dock i synnerhet nämna:

Biskopen Herr Doct. Dan. Herveghr, Herrar Cancel. Råd. och Ridd. Joh. Jhre, C. R. Berch, och Sv. Lagerbring; Majoren och Ridd. Maur W. Pauli, Kongl. Ofw. Hof Pred. Doctor Carl M. Wrangel, Professor: Carl Solander och Sv. Hof, Assessor. Chr. H. Braad och Sam. Gagnerus. Kongl. Capellmäst. Ferd. Zellbell och Henr. Ph. Johnsen; Hof Secret. Johan Miklin, (**) samt Direct. Musices Carl P. Lenning, Fred. Kraus, Johan Ewerhardt och Hans Biörkman. Deßutan hafwa många af Eccles. Staten, såsom Prostarne Doctor J. C. Strickert, Magist. Tobias Westblad, Tob. Björk, Jsr. Acrelius, Thore Odelius, Pet. Arosenius samt Lectorn Magister Nils Wallvik benåget meddelat åtskillige anmärkningar. Sådan

(**) Ibland alla, har Herr Biskopen Doct. Herveghr, Professor Hof, Kongl. Capellmäst. Johnsen och Hof Sec. Miklin haft mästa möda, at stycketals genomse, granska och föröka deße afhandlinlingar. Om de 2 sistnämde Herrars benågenhet witnar i synnerhet Bihanget och deß anmärkningar.

Digitized by Google

Sådan är anledningen til deße Samlingar; ändamålet har aldrig förut, mindre nu warit, at rigta mig på allmenhetens bekostnad. Et drygt förlag med wackert tryck och några i Koppar stuckne Tabeller, har, utan at räkna kostnad härwid, genom widlöftig Correspondance, giort mina utgifter til snart 6000 dal. k:mt. hwad derutaf kan återfås genom bokens försälgning til et påtrykt lindrigt pris, står til framtiden; men äger jag den lyckan at winna mildt omdöme för min wälmening, och, efter önskan, med detta lilla arbete få förnöja Musik-älskare, förwara minnet af Swenska Orgwerks Historien, samt på något sätt gagna det Allmänna, så winnes min föresats; då blifwer ock fägnesamt för mig, at icke hafwa förgäfwes härpå anwänt möda, tid och kostnad.

Gunstige Läsare, håll derföre til godo mitt ofullkomlige utkast, uttyd det sama til det bästa, och ursäkta mitt skriffätt. Fordra här icke mera, än en ifrån yngre år inskränkt tid, wid handels och Bergslags rörelsers skötande, under få lediga stunder kunnat tillåta. Såsom snart den första Afhandling på wårt Modersmål i detta ämne, bör du i öfrigit öfwerskyla mina fel, och med tolamod afbida något, som är mera grundeligt af större kännare och wittrare pennor. Emedlertid innesluter mig i all bewägenhet och önskar din wälgång. Westerås d. 24 Maji 1773.

A. A. H.

)( )(Til

Digitized by Google

Til
Directeuren
Herr ABR. HÜLPHERS,

Då deß Femte nyttiga Allmänna Beskrifning af Tryck utgafs.

Om Tidens Söner någon hwar,
Af Fadrens gunst Sig wille rigta,
Om ingen hållre syntes pligta
För Spel, besök och rök, som ingen ånda tar.
Så skulle mången ej wid måttligt göra sivigta,
Och ändå mycket synas till,
Som låttjan lägger ner i dolska, som hon will.

Deß motsats, Frände, paßar båst
På Dig och det Din flit framburit:
Din fjäder har Du ofta skurit:
Ditt hufwud-göromål dock icke satt dernåst.
Om du en flygtig ro för allmän tjenst förswurit;
Så tag, det hör dig till, den pris,
Som endast wettigt folck förstår at gje en wis.

Stockholm d. 18 April
1773.

N. J NYMANSON.

Digitized by Google

Nobilissimo & Amplissimo

Domino Auctori,

Affini Dilectissimo,

Cum elegantem Historiam Organorum in Patria Pneumaticorum publicæ luci committeret.

Prela Tuis scriptis, Frater Carissime, sudant
Teque agitat varius continuusque labor.
Plaudere sive decet, non est Te promtior alter,
Sive opus est elegis flebilibusque modis.
Præterea multos promis tersosque libellos
Et fertur docto nomen in orbe Tuum.
Ecce novum fetum, felici sidere natum,
Ingenii debet nunc Tibi docta cohors.
Musicus ipse cluis; laudes quoque pandis eorum,
Quos juvat Euterpes excoluisse sacra.
Sicque Tuas dulci celebrent modulamine dotes,
Organa qui fabricant Organa quique movent.

JOH. SCHEDVIN.

Digitized by Google

Til Herr Auctoren.

Om Wetenskapers wärde twista,
Och täfla om hwem ypperst är,
Den främste göra til den sista;
Ju weld och blindhet röja plär.
Om ädel Konst föraktligt dömma,
Och myndigt eget gräl berömma;
Säg om det namn af wishet bär?

Men du, som en förtjusning delar
Åt Själ och öra på en gång,
När du de ljufwa toner spelar,
Och blandar ljudet med din sång,
Fast än en känslolös (*) dig lastar,
På Wetenskapen skuggor kastar;
Du lider ej förakt och twång.

Din konst skall månskjo-hjertat röra;
Än mer hon täcklig är för GUD.
Basuners klang hon låter höra,
Med Sång och Orgors starka ljud:
Hon tränger up til Guda-Troner,
Där Änglar stå i millioner;
Och sjunga med en Himla-brud.

På

(*) Quem non viva suo delectat Musica flexu, Hunc ego non hilum cordis habere puto. Taubm.

Digitized by Google

På denna grund en Luther wisar,
At hon går Guda-läran näst. (**)
Fast han deß dyra wärde prisar,
Hon sjelf det tolkar aldrabäst.
Ej stumma konsten (***) nånsin hinner,
At få den ära, som hon winner,
När hon sit mål wid GUD har fäst.

Kom se den wittra Hülphers penna!
Men afund, blif ej tadelsjuk!
Han lär oß nyttig sanning känna
Om ädla konstens helga bruk.
Hwad Grek och Romare har skrifwit,
Hwad Tysk, Fransos och Wälsk upgif-
wit,
Står teknat wäl på denna duk.

Min wän! Ert wett, Er flit och möda,
Hur hedra de Ert wärda namn!
Ej tiden kan Ert lof förödа,
Som hwilar i förtjänstens famn.
Så nyttigt lif til åldren hinne,
Och i Er dygd det lugnet finne,
Som skeppet i en stilla hamn.

Linköping d. 30 Apr. 1773. JOH. MIKLIN.

(**) Ich gebe nach der Theologie der Music den nechsten locum und höchste Ehre.

(***) Biskop Nazianzenus: Ceteræ artes tantum muti præcones sunt magnificentiæ Dei; Sola vero Musica &c. vid. Auct. p. 128.

Digitized by Google

Bokens innehåll:

Första Samlingen om Musik och Instrumenter.

I Afdeln. p. 1. Om Musik i gemen. §. 1 Ordet Musik, §. 2 Deß fördelning, §. 3 Förträffelighet, §. 4 Första Upfinnare och §. 5 Ändamål.

II Afdeln. p. 7. Om Musikens beskaffenhet i Gl. Testamentet, särdeles bland GUDs Folk, §. 1. Patriarkernas tid, §. 2. Under Josua och Domarena; §. 3. Under Davids Regering; §. 4. Salomos förbättringar; §. 5. Under de öfrige Konungarne; §. 6. Under fångenskapen i Babel, sist och §. 7. Efter samma fångenskap.

III Afdeln. p. 18. Instrumenterna i Gl. Testam. särdeles hos GUDs Folk. §. 1. Deß Fördelning i 3 slag, §. 2. Beträngade, §. 3. Slag-Instrumenter och §. 4. Blås-Instrumenter.

IV Afdeln. p. 26. Musiken i Gl. Testam. hos andra folkslag. §. 1 Efter syndafloden; §. 2. Under Assyriska Monarchien; §. 3. Under Persiska; och §. 4. Grekiska Monarchien, eller ifrån Pythagoras tid. §. 5. Beskaffenheten af de Gamlas Musik. §. 6. Skillnaden emellan äldre och sednare tiders Musik. §. 7. Musikens wärkningar i alla tider.

V Afdeln. p. 43. Instrumenterna i allmänhet hos fordna folkslag för Christi tid. §. 1. Fördelningen. §. 2. Sträng-Instrumenter, §. 3. Blås- och §. 4. Slag-Instrumenter.

VI Afdeln. p. 48. Nya Testament. Politiska Musik i allmänhet, särdeles Europa, §. 1. Efter wisa tidehwarf. §. 2. I de 4 första Sæculis. §. 3. Efter Kejsaredömets fördelning i början af 5 Sæculo;

§. 4.

Digitized by Google

§. 4 Efter Påfwiska wåldets utwidgande; §. 5 i 10 Sæculo; §. 6. Efter Reformations tiden; §. 7. I 17 Sæculo och §. 8 wid närwarande tid.

VII Afdeln. p. 71. Om den Musik som närwarande tid träffas utom Europa. §. 1. I Asien. §. 2 i Africa och §. 3. America.

VIII Afdeln. p. 78. Instrumenterna för närwarande tid, särdeles i Europa. §. 1. Anmärkningar derom i allmänhet, med den wanlige fördelning som anförs §. 2. Sträng- §. 3 Blås- och §. 4 Slag-Instrumenter.

IX Afdeln. p. 91. Om Musiken i Swerige i synnerhet, särdeles den Politiska, eller den i werdsligt bruk. §. 1. Deß beskaffenhet i Hedendomen; §. 2. Med Christna Lärans införande; §. 3. Under Reformations tiden §. 4 I. Konung Gustaf Adolphs och Drott. Christinas tid; §. 5 Under Konung. Carl X. XI och XII Regering. §. 6 Under Drottn. Ulr. Eleon. och Konung Fredrich I. §. 7 I Konung Adolph Fredrichs tid och §. 8 Wid Konung Gustafs anträde.

Andra Samlingen om Kyrko-Musik.

I Afdeln. p. 118. Om Nya Testam. Andeliga sång och Musik i allmänhet. §. 1. Gam. Testam. Prophetier derom; §. 2 Anledning til Nya Test. utöfning af sång och Musik. §. 3. I de förste Christinas tid. §. 4 Kyrk-Musiken i de 3 förste Sæculis. §. 5 i 4 och 5 Sæculo. §. 6. i 6 och 7 Sæc. §. 7. i 9 och 10 Sæc. §. 8 i 11 och följande Sæculis. §. 9 Efter Reformations tiden, och §. 10 wid närwarande tid.

II Afdeln. p. 142. Om Kyrko-Musik och Sång i Swerige för äldre och sednare tider. §. 1. I hedna tid., § 2 Med Christendomens början; §. 3 Påwiska tiden; §. 4 Efter Reformation; §. 5 I sist förflutne tidehwarf.

III. Af-

Digitized by Google

III Afdeln. p. 154. Om Orgwerks upfinnande, bruk och inrättning i allmänhet. §. 1. Namnet Orgwerk. §. 2 Första inrättningen. §. 3 Deras bruk i Österl. Keisarens Håf innan de, §. 4. byggdes i Kyrkorna. §. 5 Orgwerks-konsten i allmänhet. §. 6 Deß förbättringar, §. 7. nyttjande i fläste Europeiske orter.

IV Afdeln. p. 169. Orgwerks inrättning och bruk i Swerige, med anmärkningar om Orgbyggare. §. 1 Första Orgwerks byggnad i Swerige: §. 2. Beskaffenheten af de äldste Orgwerk. §. 3. Bruk och nyttjande i Catholska tiden; §. 4 Wid Reformation. §. 5. Orgbyggarene i Swerige för äldre tider. §. 6 I sednare tider; §. 7 De under sist framflutne 30 år och nu warande Orgbyggare. §. 8. Författningar til förekommande af mißbruk och skada wid Orgbyggeriet. §. 9 Om underwisnings werket i samma ämne, med slutel. årindringar.

Tredje Samlingen:

Kort beskrifning öfwer Orgwerken i Swerige, wid närwarande tid.

I Afdeln. Om Orgwerken i Stockholm, beskriswas ifrån pag. 200 med p. 211.

II Afdeln. Om Orgwerken i Ståderna, efter ordningen dem emellan, ifrån pag. 212 med p. 252.

III Afdeln. med förteckning öfwer Orgwerken i Lands-Kyrkorna, hwilka kortel. beskriswas, och nämnas efter Stiftens fördelning innom wißa Landshöfdingedömen och derefter upsökas, e. g. Upsala Stifts Orgwerk. (a Stockholms Län p. 252 (b I Upsala Höfdingedöme p. 255. (c i Westmanland pag. 258. (d I Gestriland p. 259. (e I Helsingland p. 260. o. s. w. enligt Stiftens ordning och belägenhet.

Första

Digitized by Google

Första Samlingen
Om Musik och Instrumenter.
I. Afdelningen om Musik i gemen.

§. 1.

Ordet Musik (Ton-Konst) eger i flere språk lika bemärkelse. (1) Hänledes säkrast ifrån Grekiska ἀπὸ τῶν Μουσῶν, ehuru några dertil giswa annan derivation. (2) De fordna Greker påstodo, at Apollo warit upfinnare til denna wetenskap, och föregåfwo, at de Nio Muser, såsom Musikens Skyds-Gudinnor eller föreståndersko, giswit konsten namn. (3).

A §. 2.

(1) Det Grekiska ordet Μουσικὴ, som på Latin heter Musica, på Fransyska La Musique, i Tyskan Die Musik, i Ängelskan Musik, bliswer åfwen i wårt språk bibehållit och kallas Musik.

(2) Såsom af μῶσθαι flitigt eftersökande, emedan slikt fordras af dem, som wilja ernå insigt i Musiken; flere dylika gißningar at förbigå. Se widare Scapulæ Lexicon Græco Lat. pag. 1070.

(3) Dikten förmåler, at deße Nio Muser eller Jungfrur woro födde af Jupiter och Mnemosyne; deras bilder målades med Lager-Krantsar, ganska wänli-

Digitized by Google

§. 2. Denne Ton-Konst fördelas i 2:ne styken. At uppå ljudande Instrumenter, med fördeles färdighet på mångfalligt sätt, kunna frambringa behagelige Melodier, kallas Instrumental-Musik. Men, at genom Mennisko-röst låta höra en af Natur och Konst upöfwad sång, efter wisa reglor med föränderlige toner, innefattas under namn af *Vocal*-Musik. At närmare se innehållet af denne wetenskap, anmärkes ännu 3:ne Hufwud-delar: *Theoretisk*, *Practisk* och *Poëtisk*. Den förstnämde inbegriper all Historisk kundskap om Musikens ursprung, upöfning, af- och tiltagande, samt rätt insigt om deß Mathematiske öfwerens-stämmande, Toners likhet, Signaturers och Noters kännning m. m. Til den *Practiske* räknas utöfning både af Instrumental och Vocal-Musik, hwilken dock ytterligare fördelar sig i *Choral* och *Figu-*

ga och täcka. Nåare spelade på Luta, Cithra, Cymbal och Pipa, andra söngo i ljuslig öfwerens-stämmelse. De hade äfwen namn af kropps eller sinnets förmåner. Calliope tilägnades wältaligheten, Clio sång om åran och berömliga gjärningar, Erato sades upfunnit Dants och Poësien, Thalia Comœdier, Melpomene Tragœdier, Terpsichore spelade på Cithra, Euterpe förestod Blås-Instrumenter, Polyhymnia tillades at sammanskrifwa Historier, och Uranea sång om Himmelska ting. De kallades ock Heliconiades eller Parnassides af bergen Helicon och Parnassen; Pegasides, Hippocrenides, Aganippides och Castalides af märkelige källor, o. s. w. Jemför Acharii Mythologie.

Digitized by Google

gural; den förra på flere sätt, med Kyrko-sång, eller eljest Naturlig, utan mycken konst och swårighet; men Figuralis, genom särdeles öfning i flere förändringar, både med sång och Instrumenter sammanbunden, som altid låter höra sig mera behaglig. och intagande. *Poëti*ska delen innefattar alt som räknas til Composition, eller konsten at rätt upsätta det, som genom Instrumenter eller sång kan utföras efter wisa reglor. Man fördelar eljest i allmänhet Musiken i twenne slag, Andelig och Politisk, til den sistnämde, räknas både äldre och sednare tiders många inrättningar af Musik och sångs utöfning, så wid allmänna, som enskilta synnerliga tilfällen och Högtidligheter, både i sorg och glädje. m. m. Den Andelige åter, innefattar alt hwad i synnerhet til GUDs lof och pris kan spelas eller sjungas, och under denna fördelning, blir Kyrko-Musiken märkeligast, som ock egenteligen här kommer at afhandlas. (4).

§. 3. Musikens förträffelighet wisar sig af flere besynnerliga werkningar på en del Menniskors sinnen, och tyckes af alla wetenska-

(4) Man kunde ännu upräkna mångfaldige förändringar innom den Musikaliska wetenskapen, som giswer wisa utöfningar namn efter deras bruk och beskaffenhet, såsom: Musica Chorica, (Dants-Musik,) Manierosa, Hyporchematica, Dramatica, Tragica, wid Opera, Comœdier o. s. w. men sådant hörer ej til mitt ändamål.

Digitized by Google

per och timmeliga öfningar närmast föra oß til eftertanka af et Högre Wäsende; ty då den ena likasom upmuntras til frögd och innerlig förnöjelse, wid åhörande af en wäl klingande Sång och Musik, kan en annan, genom olika känsla, försättas i oro eller Melancholie. (5) Hwilket alt påminner oß, at wårt lif och anda leder sin uprinnelse ifrån GUD, och at wi, som genom synda-fallet förlorat den fullkomlighet, som i första Skapelsen oß tildeltes, likwäl, jämte wår bräckeliga hydda, ega något i behåll, som wittnar, at Menniskan, framför alla skapade Creatur, är ämnad til GUDs lof och pris, både i tid och ewighet, samt at hon redan här i Nådenes Rike får

(5) Musikens werkan på sinnet grundar sig i synnerhet på ens temperament; men så kan dock ofta mången derwid röras, som wid andra tilfällen tyckes wara känslolös. I 1 Sam. 16. 23. läses märkeligt, hwad David uträttade med sitt syel för Saul. 2 Kon. 3: 15. talar om dylikt med Elisa. Lutherus anför ock något om sig i Coburg. (6 Tom. Jenens. p. 206.) Walchs Philos. Lexicon p. 1841. wisar åtskilligt om Musikens werkan, likaså Franciscus Vallesius de Sacra Philosophia, p. 163, och Hübner i sitt Natur-Kunst Lexicon p. 1382. Den sistnämde berättar ock, om en del djurs upmärksamhet wid några särdeles ljud af Instrumenter. I 4 st. af Sw. Samlingar p. 124 säges, hurn Swerdfisken med en wiß sång framlockas. Plinius i sin Hist. Mundi, Lib. IX. C. VIII, nämner Hafs-Swinets art derwid. Daglig erfarenhet öfwertygar oß deßutan om denna sanning.

Digitized by Google

får begynna det, som aldrig i Härligheten skal uphöra bland de utwalde, at Lofsjunga den Aldrahögsta.

§. 4. Första upfinnaren til Musik säges wäl warit Jubal, den sjunde ifrån Adam, efter det i Genes. 4: 21. berättas: at af honom kommit de som brukade Harpor och Pipor; (6) Men wi sele icke, om wi påstå, at Ton-konsten, såsom första Menniskan förlänt, bör räkna sin början från Paradiset, och torde wi så lof säga, at som Adam för fallet war beprydd med stora gåfwor, har ock Musikaliska wetenskapen warit honom bekant, ehuru utöfning deraf på Instrumenter icke omtalas, förr än efter 1000 år, eller i Jubals tid. (7) Ifrån honom och intil Moses nämner Skriften ingen Musikant; men wi hafwa nog orsak sluta, at denne konst åfwen genom Noach och deß söner efter synda-floden bibehölls, så at de, för

(6) At Hedningarne under namn af Apollo tyckas utmärkt Jubal, påstår Pontoppidan i sin Werldenes Ryhet p. 162. Somlige Hedningar föregifwa, at Mercurius warit upfinnare til Musiken. Jemför Walchs Phil. Lexicon.

(7) Man torde härwid också kunna gjöra denna erindran: Mon icke Menniskorna, som af GUD i Skapelsen fått en sådan mun, tunga och röst, som til en böjelig sång är skickelig, aldraförst tagit anledning af sång-foglar, at utöfwa denna konsten? Se Sv. Gestrinii Diss. under Prof. Lundii Præs. De Musica Hebræorum Antiqua. Ups. 1707.

Digitized by Google

sina efterkommande gjort den bekant. Wid Patriarkernas tid finner man bewis af Instrumenters bruk i Labans tal til Jacob. Gen. 31: 27. Hwarföre . . . med sjungande, med bungande och harpande. (8) Osiris, de Egyptiers Konung, som lefde i Abrahams tide-hwarf, eller omkring 2000 år ifrån Werldenes skapelse, skal, som Diodorus Siculus berättar, warit stor älskare af Musik, och säges i sitt Hof underhållit många Spel-män, förmenes ock upfunnit et slags Pipor, gjorde af Hwaß eller Rör, som wäxte wid Nil-strömmen, hwilka hade namn af Monaulus. Omkring denna tid wisa sig flere wedermålen af Instrumenters nyttjande wid Lof-Sånger.

§. 5. Andamålet häraf behöfwer icke widare bestyrkas, ty wi se nogsamt, huru denna wetenskaps rätta nyttjande länder til HERrans ära, och tillika tyckes kunna slutas, at den äfwen är Mennisko-slägtet förlänt, såsom til uppmuntran, och at lindra wåra beswär i werlden. Men fast mißbruk wid deßa, som andra de härligaste inrättningar, med tiden yppats, så böre wi likwäl icke derföre fatta annat begrep om konsten,

(8) Det som här kallas bungande, heter efter Hebreiskan Trumma, hwaraf synes, at det Instrumentet redan den tiden warit i bruk. Harpande har skedt med samma slags Instrument, som Jubal påfunnit. Jemför Gen. 4: 21.

Digitized by Google

sten, än at den i sin oskyldighet är förträffelig, nyttig och angenäm. (9).

§. 6. Musikens tiltagande och utöfning m. m. märkes bäst, om man betraktar den samma särskilt, så wäl i det Gamla som Nya Testamentet, och tillika derwid i agt tager åtskillige Tide-hwarf, både ibland GUDs Folk och andra Slägter.

II. Afdelningen om Musikens beskaffenhet i Gamla Testamentet, särdeles ibland GUDs Folk.

§. 1.

Ifrån Patriarkerna til Davids tid, tycks Sång- och Spel-Konsten blifwit mera bekant. Kircherus påstår, at Egyptjerne warit de förste efter Floden, som bragt Musiken til något anseende, gjör ock den slutsats, som skulle Israels barn derifrån fört konsten. Job, som förmenes lefwat först i detta Tide-hwarf, talar då redan om de ogudagtigas frögd på Harpor, Trummor och Pipor. (C. 21: 12.) I Exod. 15: 1.

(9) I Starkes utläggning öfwer Genes. 4: 21. talas icke til Musikens beröm, ty han säger, at den är upfunnen af Cains efterkommande, som mißbrukat konsten til yppighet, och derigenom ådroga sig syndafloden; men wi behöfwe icke at deröfwer oroa oß, när wi wete, at GUD sedermera ibland sitt folk sjelf infört Musiken.

Digitized by Google

20. nämnes Israeliternas Sång och Spel wid deras gång öfwer röda Hafwet, til bewis, at sådant då lände til den Högstas lof och tacksäjelse. Under deras 40 års wandring i öknen, der GUD på et besynnerligt sätt igenom Mosen förde och lärde sitt Folk, har Han äfwen märkeligen tåkts underwisa dem om Musikens rätta bruk och ändamål. Wi läse i Num. 10: 2. GUDs befallning til Mose, at gjöra twå Trummeter af Silfwer. Et olika blåsnings-sätt derpå skulle wid flere tilfällen i agt tagas; såsom då Menigheten borde samlas inför Wittnesbördsens Tabernakel, när de skulle til strids, woro glade, wid Högtider och Nymånader m. m. I Levit. 25: 9. talas om en särdeles inrättning med Basuner. Tyckes således, at Musiken då utgjort en del af Ceremonialiska Gudstjensten, hwarwid Lewiterne woro utsedde at biträda. (Num. 3 och 18 Cap.)

§. 2. Under Josua och Domarena är samma sedwana bibehållen. Wid Jerichos intagande, (Jos. 6: 20.) och Gideons seger öfwer de Midianiter, (Dom. B. 7: 16.) hördes en stark Musik. Deboras, (Cap. 5: 3.) Jephtas (Cap. 11: 34.) och Simsons Historier, (Cap. 16: 25.) intyga det samma. At Propheterna, i synnerhet uti Samuels tid, öfwat denna wetenskap, förtjenar wår upmärksamhet. (1 Sam. 19: 20. 10: 5.) Wid glada tilfällen hördes ock åtskillige spel. (Cap. 18: 6. 2 Sam. 2: 14.)

Digitized by Google

14.) Några hålla före, at de Lof-sånger, som til den Högstas pris då blifwit nyttjade, warit Moses, Deboras, Hannas och andre af Fädernes författade sånger; men ehuru der med må tilgått, finne wi dock tydligare bewis, at

§. 3. **Musiken under Davids Regering** begynte stiga til högre anseende. Han hade sjelf i yngre åren lärt spel-konsten, och åfwen derigenom gjort sig känd för Saul. (1 Sam. 16: 18.) Sedan han blifwit Konung, wisar sig alt mera deß lust och omsorg, at bringa denna wetenskap til större utöfning. När GUDs Ark blef hämtad från Gibea, inställte sig David och hela Israels hus med allehanda Stränga-spel, med Harpor, Psaltare, Trummor, Bjälldor och Cymbaler. (2 Sam. 6: 5. 1 Chr. 13: 8.) Då allmänna Gudstjensten sedan blifwit, efter HERRans befallning, inrättad på det sätt, som den samma en tid förblef, finne wi 2:ne särskilta författningar wid Musiken. 1:o Inför Arken i det nybygde Tabernaklet i Jerusalem, under Aßaph och flere Sång-Mästares inseende. 2:o Inför det Mosaiska Tabernaklet på Högden i Gibeon under Prästen Zadok, samt Heman och Jeduthuns upsigt. (Läs 1 Chrön. 15 och 16.) Ännu märkeligare berättas, (1 Chrön. 25.) huru David updrog Aßaph, Heman och Jeduthun, at haswa öfwer-inseende wid Musiken. Under dem woro 288 Mästare, deras 24 söner inräknade, hwilka på allehanda spel och i HERrans

rans sång wäl woro lärde; deße åter, blefwo genom lottning delade i 24 Claßer eller Chorer, 12 i hwardera, och derjämte woro 4000 Lofsångare med Stränga-spel. (1 Chrön. 23: 5.) Huru deße på stora Högtider woro samlade, til at lofwa HERran, samt eljest alla dagar i weckan til et wißt antal woro tilstådes wid morgon- och afton-offren, år oß af Skriften bekant. En sådan härlig inrättning, som derföre (Psal. 81: 5.) kallas en sed i Israel och Jacobs GUDs rätt, har således wißerligen warit den Högsta behaglig, och ibland GUDs Folk högt agtad. Hwad wittnar icke Davids Psaltare derom? Sjelfwa namnet i Grund-Texten intygar, at den blifwit sjungen efter regel-bundne Toner. (1) Huru mångfaldiga och synnerlige äro icke öfwersättarna på deße Psalmer, som wisa, at en del allenast blifwit sjungne, och andre tillika spelade?

(1) Psaltare kallas i allmänhet Sephær Tehillim, men Rabbinerne hafwa dragit ihop det sednare ordet til Tillim. Efter bokstafwen blir således rätta öfwersättningen Lofsångs-Bok. Grekiska namnen äro hos de 70 uttolkare ψαλμοὶ, Psalmoi, och i Nya Test. βίβλος ψαλμῶν, Biblos Psalmoon, Psalm-boken, Luc. 20: 42. Apostl. G. 1: 20, af ordet ψάλλειν, sjunga Psalmer, och tillika spela, häraf kommer ock ψαλτήριον Psaltare, et Instrument, hwarpå Psalmer spelades. Se widare Starkes Företal til Psaltaren.

Digitized by Google

de? (2) Deraf inhämtas äfwen, hwilka Instrumenter härwid blifwit nyttjade, samt hwilka tilfällen dertil gifwit anledning. (3) Wid stora Hög-

(2) Några hafwa til öfwerskrift Misinor en kort sång, af Samar afskåra. (Es. 5: 6.) Altså är Samir en sång, som med afdelt och regel-bunden röst, efter Musikaliska toner sjunges, hwarunder också spelas på Instrumenter. Schir war efter några mening en wisa, som allenast blef sjungen. (Se Ps. 27: 45.) I Ps. 73 står ensamt Misinor. Bägge orden Misinor och Schir finnas ock ofta tilsammans. (Se Ps. 30. 75. 87. 92.) Twärtom står Schir Misinor i Psal. 48, 66, 88, 108. til bewis, at Musiken stundom först begyntes med Instrumenter, stundom åter först med Sång; o. s. widare efter Starkes gifne anledning.

(3) En del tyckas endast warit författade at sjungas wid Stränga-Spel, Neghinoth, såsom Psalmen 4, 54, 55, 61 och 67. Några wid 8 Strängar, Scheminith, nemligen den 6 och 12; på 10 strängar, Asor Psalm. 33, På 6 strängar Schoschannim, Ps. 45. o. s. w. efter uttolkarenas olika mening. Andre woro Psalmer at föresjunga, nemligen den 11, 13, 14, 18 och följande. I Psalm. 7: 1. står Schiggajon af Schagha, erravit, aberravit, och kallas derföre Carmen erraticum, en Psalm, som David sjungit under sin flygt med mycken ångest. Några föregifwa, at det beteknat et Instrument, eller en sorgelig Musik. Psalmerne 8, 81 och 84 woro at föresjungas på Gittith; om det warit et Instrument eller en särdeles sång, är ock mycket owist. Några påstå, at namnet är tagit af Gath, Win-präß, efter denna sång warit bruklig i Win-andene: andre mena, at David författat samma Psalm i Staden Gath. m. m. Utom deß, före-

Högtider och eljest äro wißa Psalmer allmänt brukade, samt derefter förwarade wid sidan af Arken, tils de åter kommo at sjungas. (4). Öfwerskriften och innehållet af en del utmärker, at David derwid haft biträde af de stora Sång- eller Capell-Mästare Aßaph, Heman och Jedu-

thun

komma öfwerskrifter: Ymsom i Chorenom, Machhalath. Ps. 53. I högre Choren, Hammaaloth, såsom den 120 och följande med 134, som förmenes fått namn af de 15 Trapp-steg, hwilka woro til GUDs hus, eller at Lewiterne sjungit dem på upbögda rum med hög röst. m. m. Se widare Starks Företal til Psaltaren, och J. Strickers Diss. de Titulis Psalmorum Davidis. Upsl. 1718.

(4) Åtskillige Kyrko-Lärare hafwa upgifwit följande ordning wid Israelitiska Lof-sången. På I:sta dagen i weckan sångs den 24 Psalmen, II:dra dagen den 48, III. 82, IV. 94, V. 81 och VI. den 93 Psalmen. Wid dageliga Bränne-offren om morgon den 105, efter middagen 96 och afton 106 Psalmen: På Sabbathen den 92 och flere. I Nymånader och andra Fäster 113 med 118 Psalmerne. Wid de stora Högtider war altid starkare sång och Musik. I Påska Högtiden sjöngs det stora Halleluja, och hördes i 7 dagar sång och spel. I Pingest Helgen spelades 3 gångor wid Spis- och Tack-offren, wid Fäst-offret samt det wanliga Afton-offret. Under Löfhyddo Högtiden wart på lika sätt speladt och sjungit, då hela Menigheten ropade Hosianna. Wid andra särdeles tilfällen äro åtskillige Psalmer författade och sjungne, såsom wid erhållne segrar den 46 och 48, i Landsflygtighet den 42, wid infallande sjukdomar den 39. o. s. w.

Digitized by Google

thun. m. fl. (5) Inrättningen af deße Psalmers sjungande ymsom til skiftes eller i Chor-wis, (6) det lilla ordet Selas rätta uttydning, (7) m. m.

(5) Psalmerne 39, 62 och 77, woro at föresjungas af Jeduthun. Den 50, 73 til och med 83 kallas en Psalm Aßaphs, den 88 Hemans, 89 Ethans, 90 Moses, 72 och 127 Salomos, samt den 42 med 49, 84 med 88, woro Psalmer at föresjungas Korah barn, som stodo under de stora Sångmästarenas upsigt. Ordet Lammenazeachh i Grund-Texten, förmena några endast utwisa, hwilka sånger blifwit lemnade åt Capell-mästarena at upföras i Musik, men 2 Chrön. 29: 30 och flere ställen wittna, at ock deße Mästare (Menazeachh) warit författare til en del. Om Aßaphs, Hemans och Ethans härkomst se 1 Chrön. 6: 33, 39. ꝛc. Widare kan läsas Starkes Företal til Psaltaren.

(6) Såsom redan är nämnt ymsom i Choren, Machhalath Ps. 53. i Högre Choren, Hammaaloth Ps. 120. Hwarwid erindras, at som deße Psalmer af öfwerskrifterna tyckes blifwit sjungne på uphögda ställen, torde wi kunna sluta, at Läcktare-byggnad, til Musiks upförande i Kyrkor, dekifrån leder sin början. Ju högre en sådan Läcktare bygges, ju mer befordras wälljudandet. I Fahlu nya Kyrka, bygd 1644, finnas 2 små Läcktare öfwerst under hwalfwet, som berättas til sådant bruk blifwit inrättade. Se Ihrmans Christina Kyrkas Minne p. 23.

(7) Ordet Sela har til sin bemärkelse af Skriftenes Uttolkare blifwit mycket olika anfördt. Några hänleda det af Hebreiska Salal, såsom et teckn til hjertats uplyftande; andre gjöra det lika betydande med Amen, det är wißerliga sant. Några anse det för et förundrans och utrops ord, eller en erindran

Digitized by Google

m. förtjenar ock wår upmärksamhet, fast wi icke derom ega nog säker kundskap. Med Syrach (Cap. 47: 10.) må wi dock säga: at David sång af alt hjerta, instiftade sångare, och lät dem sjunga sina söta wisor. (8) I öfrigt wete wi, at Klago-sånger den tiden icke warit obekante, (2 Sam. 1: 17. 24.) likasom Sångare och Sångerskor wid glada tilfällen då hördes. (2 Sam. 19: 35.)

§. 4. Salomos förbättringar wid denna konsten äro äfwen märkelige. Utom den Musik, som nämnes, (1 Kon. b. 1: 39.) då han blef smord til Konung, deß 3000 ordspråk och 1005 wisor, (Cap. 4: 32.) berättas på flere ställen, at han bibehölt sin Fäders inrättningar, (2 Chrön. 8: 14.) at han låtit gjöra Harpor och Psaltare af Ebenholts, (Almyggim,) som förr icke warit sedde. (1 Kon. 10: 12, och 2 Chrön. 9: 11.) Men tillika talas om en förträf-

för Musikanten at pausera, stadna och litet hålla up med sin sång eller spel. o. s. w. Jemför widare Siljeström-Diss. Philol. 1734. under Prof. Asp. Wi wete ock, at Halleluja, Lofwer HERran, som på flere ställen wid öfwersättningen är bibehållit, warit et märkeligt uttryck af Davids frögd och glädje.

(8) Widare om Davids Psalmer, deras anseende och wärde, förträfflighet, antal, fördelning och hopsamlingen deraf, kan läsas: Lefwernes beskrifningar öfwer de H. G. Män, som skrifwit Gamla Testam. böcker, trykt i Upsala 1770.

Digitized by Google

träffelig Musik wid Templets inwigning, under Asaph, Heman och Jeduthun. (9) (2 Chrön. 5: 12.) Der sages, at 120 Präster blåste på Trummeter, utom de många som spelade på Harpor, Psaltare och Cymbaler, samt at det war såsom en hade Trummetat, och som ena röst, til bewis, at der hördes en Harmonie, som icke utan stor konst och öfning warit möjelig, åfwen i wåra tider, ut i en liten Orchester med nog möda står at ernå. (10) Hwarföre ock besynnerligen anmärkes, at Templet, wid denna wälljudande Musik, blef upfyldt med et moln af HERRans härlighet, såsom teckn, at denna förrättning warit Den Högsta behagelig. På flere ställen i Salomos tid berättas åfwen, huru Prästerna och Lewiterna spelade och tackade HERRanom igenom Davids Psalmer. (2 Chrön. 7: 6. m. fl.)

§. 5. Under de öfrige Konungarne, tyckes denna härliga inrättning mycket lidit, särdeles som Gudstjensten, efter de 10 slägters afsall, icke kunde behålla sin förträffelighet, hwartil flere ogudagtige Konungar bidrogo, som efterföljde Hedningarnas styggelse. Man ser dock un-

(9) Efter några Lärdas mening, skal Ethan och Jeduthun warit en och samma, som de föregifwa, efter det sednare namnet allenast warit bekant, ifrån den tid Arken blef förd til Davids stad. (Jemför 1 Chrön. 15: 19. 25: 1.)

(10) Se härom Prosten Th. Odhelii Tal wid Orgwärks inwigningen i Flo Kyrka, trykt 1765.

Digitized by Google

under samma tid, at Musiken warit i bruk. Abias regering nämnes om Trumeter. (2 Chrön 13: 14.) likaså under Konung Asa. (Cap. 15 14.) Josaphat förordnade om Sångare, som skulle loswa i helig skrud. (Cap. 20.) Wid Joas Kröning hördes Musik i Templet på Blås-Instrument och Stränga-spel. (Cap. 23.) Mer detta oagtadt, måste dock alt haswa warit i oskick wid Konung Hiskie tid, ty han lät sätte Lewiterna i HERrans hus med Cymbaler, Psaltare och Harpor, såsom David det befalt, och säges tillika, med samma inrättning genom Assaphs och Davids digt haswa loswat HERran. (Cap. 29 och 30.) Fastän genom Manaße alt sådant medelst afguda-tjenst straxt kom i oordning, blef likwäl samma sed efter Davids bud åter på en tid i förnyadt bruk infördt af Konung Josias, (Cap. 35.) men kom dock snart mera at förfalla, wid Templets förstöring och Babyloniska fångelset under Konung Zedekie Regering. I detta tide-hwarf woro äfwen Sångare och Sångerskor brukelige wid Sorgeliga tilfällen at sjunga Klago-wisor, intyga 2 Chrön. 35: 25. Jer. 9: 17. Amos 8: 10. rc. Wi finne tillika flere bestraffningar af Propheterna emot Israel och Juda Folk, så för Musikens mißbruk, som föragt af GUDs Nåde-wälgjerningar. Jemför Es. 5: 12. 23: 16. Amos 5: 23. 6: 5. o. s. w.

§. 6. Under fångenskapen i Babel måste Israeliterna förwandla sin sång med Musik i

Klago-

Klagowisor, och hånga sina Harpor på pilträd. Psalm. 137: 2. och Klagow. 5: 14. uttrycker märkeligt deras saknad. At Chaldeerna den tiden, så wäl som andra folkslag, warit öfwade på flere Instrumenter, wisar Dan. 3: 5. Basuner, Trummeter, Harpor, Gigor, Lutor, Psaltare och allehanda stränga-spel upräknas der, såsom til Politiskt bruk, och således wida skildt ifrån den härliga inrättning dermed ibland Guds folk. Hesekjel hotar eliest det stolta Tyrus, at Harpors ljud ej mera skulle der höras såsom någon den tidens stora förlust. (Cap. 26: 13.)

§. 7. Efter återkomsten ifrån Babel, nämnas Sångarena af Aßaphs barn 128, (Esr. 2: 41.) men Sångare och Sångerskor tilsammans 245. såsom igenlefde i Israel. (Nehem. 7: 67.) När derföre grundwalen lades til Jerusalems nya Tempel, berättas, at Musikaliska inrättningen åter war bragt i sin ordning, och en förtrefflig Musik upförde. (Esr. 3: 10.) Wid samma Tempels inwigning omtalas en lika samling af Sångare och Spelmän med Cymbaler, Psaltare och Harpor; (Nehem. 12: 27.) der nämnes åfwen, at de återkomne Sångare hade då sina hemwist i byar omkring Jerusalem. Nehemias förtäljer widare, huru han beställte twå stora Tack-Chorar, förnyade Dawids och Salomos bud om Sången, samt i öfrigt på alt sätt åter uprättade den Lewitiska Gudstjensten. Deßa inrättningar bleswo wäl til en del bibehållne, de

öfrige 600 åren in til Christi tid; men undergingo dock många förändringar. Judas Maccabeus säges (1 Macc. 4: 54) med Sånger, Pipor, Harpor och Cymbaler haswa uprättat offret, sedan Hedningarne, under Antiochus, Konungen i Syrien, hade oskärat Helgedomen genom Afguderi. Wi finne ehjest af den H. Skrift, hurn deße, så wäl som andre härlige författningar ibland Judarne, ju närmare det led til deras undergång, alt mera aftogo och förföllo, så at, wid Jerusalems förstöring, 70 år efter Frälsarens födelse, både Gudstjenst och Mosaiska stadgar woro bortblandade, hwarom äfwen Josephus som då leswat, i sin Judiska Historia märkeligen berättar. Men förrän wi lemna denna Musik bör något anföras i

III. Afdelningen, om Instrumenterna i Gamla Testamentet, särdeles hos GUDs Folk.

§. 1.

At de warit af flere slag, är redan nämdt; men at deröfwer lemna fullständig beskrifning, bliswer omöjeligt, ty ehuru åtskillige Auctorer derom bemödat sig, haswa dock deras berättelser funnits wara nog osäkre, hwilket Aben Esra, Kimchi med flere af de lärda Rabbiner måste tilstå, som icke sedt sig kunna sådant utreda. Kircherus i sin Musurgia, och andre, som giswit wakra beskrifningar öfwer flera Judiska

diska Instrumenter, haswa låtit förleda sig af en Rabbi Abraham, som war Medicus i Mantua, och i sin bok Schilte Haggeborim behagat med diktade tilläggningar upfylla den brist, som han märkte i kännedom af Hebreiska Musiken. (1) Med säkerhet kunna wi dock fördela samma tids inrättningar i 3:ne slag, nemligen Sträng-Slag- och Blås-Instrumenter, hwarwid följande må nämnas.

§. 2. Beträngade Instrumenter kallades i allmänhet Neghinoth, Stränga-spel, (Ps. 4: 1. 54: 1. af stamm-ordet Naghan, tetigit, pulsavit, hwadan ock de, som der på spelade, nämdes Noghenim (Ps. 68: 26.) (2) Deßa haswa warit af flere slag. 1:o Kinnor, som med Harpa i wår Bibel-version öfwersättes, haswa de 70 uttolkare stundom anfört med det Hebreiska namnet, som de wrida til κινύρα, och på andra ställen med κιθάρα, Cithra. Hieronymus i sin Epistel (ad Dardanum Tom 4. p. 151.) säger, at det warit et Instrument af trä med 24 strängar och liknat et Grekiskt Δ. Josephus

 be-

(1) Flere gißningar om Musikens och Instrumenters upfinnare, anföra Polydorus Vergilius de Inventione Rerum Lib. I. Cap. XIV & XV. samt Plinius i sin Historia Mundi Lib. VII. Cap. 56.

(2) Neghinoth uttydes eljest af några orätt som en wiß Melodie eller ton; andre påstå at det utmärkt, när Vocal-och Instrumental-Musiken skulle hwar för sig eller särskilt höras.

Digitized by Google

beskrifwer det såsom bestående af 10 strängar, som blifwit spelade med stråka. (3) Jubal skal dertil warit första upfinnare. (Genes. 4: 21.) Deß bruk har sedan spridt sig til flere Nationer. Grekerna brukade sin Kinnor i sorg men Hebreerne wid glada tillfällen, hwarigenom Ps. 137: 2. winner något ljus. I Salomos tid, gjordes detta Instrumentet af det nämde kostbara tråd (Almyggim) (1. Kon. 10: 12, (4) II:o Næbhæl öfwersätta de 70 uttolkare mäst med Psaltare (Psal. 71: 22.) ψαλτήριον: skapnaden tyckes kunna tagas af sielfwa ordet, ty det betydar egenteligen i grundtexten en lägel eller Flaska, hwaraf påstås, at detta Instrument haft en sådan skapnad. Athenæus menar, at Phoenicerne warit upfinnare dertil, emedan det icke omtalas förr än i Dawids tid. Josephus säger, at det haft 12 toner eller ljud, och blifwit knäpt med fingren, hwaraf torde kunna slutas, at det bestådt af 12 strängar. Några gifwa detta Instrument namn af Dawids Harpa. Med säkerhet wågar man ej under denna Claß anföra flere, ehuru dock antalet af stränga-spel tyckes hafwa warit större. (5)

§. 3.

(3) Kinnor har ock fått åtskilliga andra beskrifningar, Schytterus m. fl. efter den nämde Haggeborims berättelse, anföra det med 32 strängar. o. s. w. Jemför Josephus Lib. 7. Cap. 16.

(4) Se Michaëlis fragen an einer Gesellschaft gelährter männer p. 253.

(5) Rabbi Dawid Kimchi säger, at Nablium, Cith-

Digitized by Google

§. 3. Slag-Instrumenter, woro åtskillige: 1:o. Toph, Tympanum, Trumma, är efter grundtexten et Instrument, som ger dån i från sig, när därpå slås; efter de gamla Grekers Τύμπανον warit i begge ändar öfwerdraget med skinn, och de 70 uttolkare allestädes öfwersätta det med Τύμπανον, är troligt at detta warit af samma beskaffenhet. Sådant Instrument är brukadt wid de gladaste tilfällen. (Exod. 15:20.

ror, Cymbaler, Hörn och Trummeter warit sådane Instrumenter, på hwilka GUD lofwades i Templet. Hieronymus, Schytterus med flere upräkna ibland Judiska Instrumenter, de wid Dawids Psaltare II Afdelningen §. 3. anmärkte förändringar af strängaspel, Alor, Scheminith och Schoschannim, såsom Cithror af 10, 8 och 6 strängar, likaledes Gittith Ps. 8. och Minnim Ps. 150: 4. Symphonia med 3 til 4 strängar, säges liknat en Spansk Cithra. Naim Ps. 81: 3. Cithra, i Swenska Bibeln Harpa. Med åtskillige ord förekomma ganska olika uttydningar i versionerne, e. g. wid Alamoth, (Ps. 46: 1.) som i wår Bibel står om ungdomen, efter slägt-ordet Alma betyder en Jungfru; men andre gjöra det til et Instrument eller en wiß ton at spela. Om Schalischim (1. Sam. 18: 6. 2. Kon. 7: 2.) äro flere meningar; några taga det för Instrument, andre mena at derunder förstås Öfwerstar, förnäme män. Michtam, Ps. 16: 1. Et gyllende Clenod. Al Mush Labben, Ps. 9: 1. i wår öfwersättning den sköna ungdomen. Machhol Ps. 149: 3. 150: 4. en Chor, som dansar af glädje, med flera, blifwa ock räknade ibland Instrumenter, fast owist, huru wida sådant kan bewisas.

Digitized by Google

1. Sam. 10: 5. 18: 6. Jobs 21: 12. m. m.) Har warit af wärde, och derföre åfwen brukligt ibland Judiske qwinnorne. (Exod. 15: 20. Ps. 68: 26.) Om deß skapnad kan man icke wist säga, Edw. Leigh beskriswer det iholigt med Pergaments öfwerdrag. (6) Ilo Zilzel öfwersättes genom Κύμβαλον, (Ps. 150: 5.) Cymbal, men wida skildt ifrån de i wår tid kallade Cymbaler. Detta Instrument bestod fordom af en klingande Koppar, som war driswen i Concave form, hwadan ock namnet är tagit af ordet Κύμβος, det är Cavité. Josephus berättar, at de Hebreiska Cymbaler eller Zilzelim, åfwen gordes af Metall, ganska store och wida; alt synes wisa, at de warit nära i slägt med wåre klockor, som bestyrkes derigenom at de giswit et starkt, skärt och ganska genomträngande ljud; kallas derföre (Ps. 150: 5.) Cymbaler med det starkaste och skäraste ljud. (7) Mezilloth, Meziltaim, (1 Chrön. 13: 8. 15: 19.) öfwersättes och med Cymbaler, men dock owist, om de warit enahanda med föregående, eller et särskilt In-

(6) Andra gifwa Toph likhet af en bå[illegible]kapnad med skinn öfwerdragen, såsom wåre Pukor, hwarpå slogs med jern-klappar.

(7) Schyterus och flere påstå, at Zilzelim bestått af flere sammansatte bjällror, hwarpå åfwen slogs med jern-klappar. Talmudisterne, som skära wäl i wärten, säga, at Templets Cymbal kunde höras ifrån Jerusalem til Jericho.

Digitized by Google

Instrument. (8) I öfrigit lemnas större kännare at undersöka, huru många under denne Claß anmärkte tilläggningar med säkerhet kunna antagas. (9)

§. 4. Blås-Instrumenter kallades fordom, efter några mening, i allmänhet Nechiloth, ehuru samma ord i wår Sw. Bibel på flere sätt besynnerligen blifwit öfwersatt, särdeles i Psalm. 5: 1. för arfwet, som dock der tyckes minst wara lempeligit. (10) Til deßa föres

(8) Mezilloth beskrifwer Schytterns såsom sammansatt af flera klockor i likhet af Indianske Pukor. Migrepha skall ock warit et särdeles Klingspel hos Indarna, men deß beskrifning är obekant.

(9) Några påstå, at Azeberoschim (2. Sam. 6: 5.) warit et slag-Instrument i Dawids och Salomos tid, som haft skapnad af en Mortare, hwilket hölts i händerna och slogs derpå med klappar. Tages dock efter orden för hafwa warit gjordt af Gran-tråd. Rabbi Abraham anför äfwen Machhol och Mnaanim, såsom särdeles art af Slag-Instrumenter: Jemför Miri Bibl. Ant. Lexicon, och Musikal Lexicon.

(10) Nechiloth härleda några af Chhalal, perforavit, excavavit, igenombora, urholka, och taga det för et Blås-Instrument. Andre mena at Nachil, biswärm, dertil gifwit anledning, och at det skal haft et dermed öfwerensstämmande ljud. o. s. w. Nachhala betyder eljest arf, och kommer af samma stam-ord Nachhal, hwadan öfwersättningen blifwit så föränderlig, såsom för arfwet, om Guldkalfwen, om GUD sielf, som warit sitt folks arf och del, om floder. m. m. Junius och Tremellius hafwa eljest öfwersatt både Nechiloth, och Machhalath med Instr. Pneumatica.

Digitized by Google

I:o. Chhazozeroth Trummeter, som i Numer. 10: 2. beskrifwes både til sitt bruk och materia. Josephus (Lib. 3. Cap. 11.) berättar, at mynningen derpå, hwarigenom man blåste, war mycket trång, sielfwa röret smalt, föga långt, men yttersta ändan wäl utwidgad. Man kan således gjöra sig någorlunda begrep härom, at detta Instrument warit i sig sielft mycket simpelt, och til skapnad som en lur. (11) II:o. Schophar kallas i Swenska öfwersättningen Basun. (Ex. 19: 16. och flerestädes.) har fått sitt namn af ljudets behaglighet som stamm-ordet Schaphar, elegans, gratus fuit, tyckes utwisa. Af Josua Boks 6: 5. ses, at det warit samma Instrument, som ofta kallas horn, och förmenes derföre haft sådan skapnad, för ock hända i början warit förfärdigadt deraf. Wid Nymånader, Nyår, Jubel-år och flere högtidligheter blåstes derpå. De 70 uttolkare öfwersätta det sammdom genom Kæræn. (12) Uti Hesek. 7: 14. förekommer et dylikt Instrument Takoa, som i wär Bibel är verterat med Basun, fast owist om det warit enahanda med

(11) Några hafwa giort flere Instrumenter af detta, under namn af Chhaloſrah och Asofra, som påstås warit Trummeter, men kännare af språket wisa deri mißtag.

(12) På samma sätt hafwa några tagit Kæræn för et särskilt Instrument af horn, krokigt, eller likt en Zinka. Det säges tillika hafwa hållits för stor konst at kunna spela derpå, och tagits för lykligt tekn, om det låtit wäl.

Digitized by Google

med Schophar. Några hålla före, at detta Instrument blifwit brukat at sammankalla Krigsfolk. (13) III:o. Chhalil (1. Sam. 10: 5.) fistula, pipa, anföres på flere ställen, så kallad af stamm-ordet Chhalal, perforavit, emedan pipor bestå af genomborade Rör; förmenes haft likhet med wåra Fleuter. (14) IV:o. Nekabhim öfwersättes i Hesek. 28: 13, med pipor, men om de warit enahanda med Chhalilim, eller af annat slag, må man lemna i owißhet. (15) Ugabh har wäl hos Hebreerna i allmänhet warit Instrumenters namn, men Schytterus gjör det til et särdeles slag af flere pipor sammansatt, anföres och i Genes. 4: 21. Efter grundtexten betyder det kärlek och glädje, som af en wäl stämd Musik kan förorsakas. (16) Flere wågar man ej anföra, önskeligt wore, at nå-

(13) Uti Psal. 150. 3. förekomer Theka Schophar som är öfwersatt med Basuna ljud.

(14) Chhalil säges haft et starkt ljud, och blifwit brukad, när Halleluja sjöngs på stora högtider och wid Kröningar.

(15) Maschrokitha och Sumponeja, som förekomma i Dan. 3: 5. föregifwas också warit blås-Instrumenter, det förra af flere pipor, men det sednare af 2:ne icke olikt wår tids säckpipor.

(16) Kircherus anförer Abhubh, som et krökt blås-Instrument, brukligt wid offren. Efter Schytteri mening skulle Ugabh warit en särdeles inrättning af pipor, såsom et torn med twå Blås-bälgor, och wilja några af deß beskrifning påstå, at det gifwit anledning til de sedan upfunne stora Pip-werk och orgor.

gon i Musiken insigt egande, som tillika är Philolog, wille med alfware tänka härpå, och närmare undersöka den Musik, som ännu finnes i Orienten, ty utan twifwel skulle mycket ljus deraf upkomma, och månge ställen i Bibelen då utredas, som af bristande kundskap nu synas mörke och otydelige. (17) Men wi fortsätte wåre anmärkningar för äldre tider uti

IV. Afdelningen, om Musiken i Gamla Testamentet hos andra Folkslag.

§. I.

Efter Syndafloden, särdeles under Salomos Regering, hade Sång- och Spel-Konsten,

(17) Uti Gamla Testamentets Canoniska Böcker i Swenska öfwersättningen, nämnes Musik och Instrumenter på 337 ställen. Nemligen: Basuner 28 gångor. Blåsa i Basuner 39 g. Cymbaler 16 g. Gigor 5 g. Harpor 47 g. Pipor och pipande 12 g. Lutor 3 g. Psaltare och Psaltare-spel 30 g. Spel-Spela-Spelmän 39 g. Stränga-spel 28 g. Spel på strängar 10 g. Trummeter 27 g. Blåsa i Trummeter 36 g. Trumma 15 g. Slå på Trumma 2 g. (Psalm. 68: 26. Jerem. 31: 4.) Uti de Apochryphiska böken förekommer äfwen Basuner på 2 ställen, Cymbaler 2 st. Harpor 3 st. Pipor 6 ställen, Psaltare och Psaltare-spel 2 st. Stränga-spel Spelmän och Spelhus 18 ställen, Trummeter och Trummetande 11 st. Trummor på 3 ställen hwilka rum widare kunna upsökas efter Halenii Concordantz.

Digitized by Google

sten, som redan är sagt, ibland GUDs Folk stigit til sin högd. Huru samma wetenskap hos andra Slägter då tiltagit, är wäl för oß, såsom mindre nödigt at weta, i Bibelen förtegadt; men af flere Skriftens rum, (Jobs 21: 12. 39: 28. Hesek. 26: 13. 33: 32. Dan. 3: m. fl.) kunna wi sluta, at ock Musik utom Judiska Landet warit allmänt bekant. Den äldsta Instrumental-Musik har utan twifwel warit den, som herdarne, det första slags människor öfwat, nästan på samma sätt, som wåre barn, då de blåsa twärt öfwer ändan på en Nyckel-pipa, hwilken gifwer ljud, likt en Fleuts. Hwarföre äfwen Hedningarnas Herde-Gudar, Pan, Silwanus, Fauni m. fl. blifwit afbildade med en kafle i handen, hwarpå sju längre och kortare pipor efter sju olika toner warit fästade, i hwilkas öpna ändar den ena tonen blåstes efter den andra. (1) Många hafwa eljest bemödat sig, at utur Hedniska Auctorer sammanhämta det, som kunde tjena til Historiens uplysning, men efter en del deraf, blott gißnings-wis blifwit anteknadt, och derföre mycket såsom

(1) Härpå syftar Wirgilius, Ecl. 2. v. 32. då han säger:

Pan primus calamos cera conjugere plures
Instituit - - -

så ock ibid. v. 36.

Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula - - -

Digitized by Google

såsom dikt är at anse, (2) kan följande sammandrag af åtskilligas berättelser i denna afdelning, icke af mig utgifwas för mera tilförlitelligt, än saken och omständigheterna tillåta. (3) För bättre redighet, meddelas dock flere särskilte

(2) Utom hwad redan p. 1 och 5 är nämnt, om Dikten med Apollo och Mercurius samt de Nio Muser, föregifwa Hedningarne, at Orpheus såsom Apollos och Calliopes Son, skall med sådan färdighet spelat på Lyra, at både djur och livlösa ting deraf blifwit rörde til förundran. Lika werkan tilskrifwes Amphion, såsom Jupiters och Antiopes Son, hwilken sades af Mercurius lärdt konsten at spela på Luta, och det så dråpligt at han kunnat röra stenar. Samma beskaffenhet är med dikten om Daphnis, Minerwa och flere. Wi finne ock nog sällsamma berättelser om Linus, som säges warit Orphei och Herculis Läromästare, om Damon, hwilken med sin Harpa skulle kunna beweka liderlige personer til ärbart lefwerne, om Thales, som med sin Cithra kunde fördrifwa Pestilents och bota åtskillige sjukdomar, o. s. w. Af alt sådant må slutas, huru lätt det warit i de äldre tider, at af den dumma Hedendom, för upfinning eller särdeles förbättring med någon konst och wetenskap, blifwa räknad ibland deras Gudars antal.

(3) Hwad Plutarchus i sin Commentario de Musica, Plinius i deß Historia Mundi, samt Athenaeus och flere Auctorer berätta om Musiken och deß Idkare hos fordna Hedniska folkslag, har af en Anonym blifwit i sammandrag anmärkt, i et så kallat Kurtzgefaßtes Musicalisches Lexicon trykt 1737 i Chemnits. Derutur har jag hämtat flere underrättelser som i denna Samling nyttjas.

Digitized by Google

te anmärkningar, efter Monarchiernas tideräkning.

§. 2. Under Aßyriska Monarchien och Konungarnas Regering i Grekeland, har utan twifwel Musiken hos Hedningarne likasom ibland GUDs Folk bliswit fortplantad igenom Noachs Söner och deras afföda. Nimrod, som bygt Babel och Aßur hwilken anlagt Ninewe, förmenes derföre der tillika bidragit til Sång och spel-konstens utöfning; likasom Mizraim, Chams Son eller Noachs Son-Son, ifrån hwilken Egyptierna hade sin härkomst, tilskrifwas upfinnande af deras Musik, hwaraf påstås, at samma wetenskap redan wid Patriarchernas tid warit i nog anseende ibland Egyptierna. (Jemför p. 6.) (4) Grekerna, som, både förr och

(4) Egyptierna påstodo företräde i anseende til upfinning af Musiken, hade och derom flere gißningar. Några tillade sin Thaut den hedren; andre påstodo at en Isis ibland dem först infört samma wetenskap. Celterna sades lärt konsten af en Bardus. Flere Folkslag hafwa ock på sådant sätt, genom dikter tilägnat upfinnings-rätt åt dem, som det minst förtjent. Wi göre oß derföre ej möda, at utröna, huruwida en Tuiscus ibland Tyskarna, en Disa eller Isis i Norden o. s. w., först der underwist i Sång- och Spel-konsten, utan, som Japhet bör anses för Stamfader til Europeiska Slägten, så kunna wi säkrast gifwa honom den åran, at genom sina efterkommande i de af dem intagne och först bebygde orter, hafwa lärt och upöfwat Sång- och Spel-konsten efter

Digitized by Google

och efter Monarchiens erhållande, warit namnkunige, hafwa icke mindre än de Egyptier idkat denne konsten, hwaraf upkommit täflan dem emellan om den hedren, hwilkedera först skulle sägas utspridt och mäst upöfwat Musiken. Wi kunne med wißhet sluta, at de begge dertil bidragit, men tycks dock wara nog sannolikt, at Grekerna gjort sig derigenom mera bekante, ty man finner af deras skrifter, redan för äldsta tider, at ibland dem warit månge som berömmas för insigt i Musiken. (5) Ibland flere fordna folkslag hafwa de Arcadier och Cretenser i syn-

den med skapelsen förlänta böjelse, alt som dertil mer eller mindre lust funnits hos Nationerne.

(5) Syagnis nämnes A. M. 2450, såsom Grekernas största Musikant, och den, hwilken först lärt spelning på dubbla Fleuter. Förut skal konsten hos dem warit mycket enfaldig. Marsyas föregifwes ock hafwa gjort flere förbättringar. Achilles en namnkunnig Hjelte, säjes warit stor älskare af Musik, äfwenså den Trojanske Printsen Paris, bägge berömmas ock för nya uptäkter. I Trojaniska kriget nämnes en Stentor såsom stark Sångare och god Trummetare. Demodochus och deß Broder Phemius omtalas wid Trojas förstöring såsom förträffelige Sångare och Cither-spelare. Thamyras från Thracien, påstås warit den, som i Staden Doris gjort Doriska Harmonien först bekant, hwilken sedan blifwit allmänt nyttjad til Fält-Musik. De Tyrrheners Konung Piseus föregifwes också 260 år-förrän Rom byggdes, upfunnit en särdeles art af Trummeter och Basuner, utom flere, som för dylikt i hogkommnas.

Digitized by Google

i synnerhet måst blifwit namnkunnige för utöfning af Sång- och Spel-konsten.

§. 3. Under Persiska Monarchien, eller ock, i widsträcktare begrep, ifrån Salomos tid, til werldenes 3600 år, tyckes, at Musiken utom GUDs Folk i allmenhet genom flere förbättringar kommit i större wärde. Sedan konsten lenge idkats efter få, men ofullkomlige reglor, som tid efter annan blifwit uptäkte och antagne, finner man at en Therbandus gjordt sig förtjent genom särdeles flit wid Cither-spel och Lyror, han skall warit den förste som skrifwit om Musik. (6) Efter honom namngifwas flere såsom samma wetenskaps befordrare. (7) Den

(6) Therbandus eller Terpander nämnes både såsom Poet och Musicus, säges warit Homeri Son, och liknat honom i wishet, men Orpheus i behagelig sång. Cithran som förut hade allenast 3 til 4 strängar ökades då med flere.

(7) Coepius skall warit Terpanders Lärjunge, och gjort ännu bättre inrättning med Cithran. Tyrtäus berömmes af färdighet på Fleut och Trummet, förmenes ock först infört Trummeters bruk i Spartanska kriget. Stesichorus Tisias wid 3400 årtalet som ock war bekant under namn af Himeräus, ifrån Staden Himera i Sicilien, har blifwit hedrad för Cither-spelning. Phrynis säges warit den första bland Athenienserne, som spelat på Cithra och äfwen ökat samma Instrument med 2 strängar; skall eljest warit en Lärling af Aristoclides, hwilken i Grekeland blifwit såsom Terpanders efterkommande mycket berömd. Huru denne Phrynis blifwit lastad af Aristophane för sina nya uptäkter, berättar Baron Hol-

Den wise Solon, som lesde på 3300 åratalen, har åfwen blifwit hedrad för konstig Elegisk sång. Archilochus en Grekisk Poet och stor Musikant, berömmes wid samma tid för sina Jambiska werser. Alcman omtalas såsom Lyrisk Poet, Arion säges författat Tragiska sånger, o. s. w. (8) alt til bewis, at Musik och Skalde-Konst fordom warit nära förbundne. (9) Sedan Therbandus och deß efterföljare i 250 år gjordt denna wetenskapen rikare på reglor, framträdde Pythagoras, en ibland de så kallade Wisa, mycket hedrad Man omkring år 3430. Hitintils hade Musiken hos uplyste Folk-

berg i sin 33 Epist. p. 185. Til bewis, at ock Fruentimer denna tid warit öfwade på Instrumenter, må nämnas en Sappho ifrån Lesbus, Corinna ifrån Theben, Archelodori-Dotter, Lamia i Athen, utom flera, som hade för Sång och Musik omtalas i de gamlas skrifter.

(8) Scopelinus skall warit Mästare på Fleut, Epicles på Cithra, Pindarus ägde stor insigt i Lyrans spelande. Empedocles war en förträfflig Sångare och Poet; det skulle blifwa för widlöftigt upräkna dem alla, som på den tiden gjort sig namnkunnige genom Musiken. Konungarne hade och då sina Hof-Musikanter; sådane woro Angares hos Konung Astyages i Meden, Dorion hos Konung Philippus i Macedonien, flere at förtiga.

(9) Homerus och andre fordna Skalder afsjöngo sjelfwe sine werser, hwaraf det än i dag säges, fast merendels utan werkställighet: canere versus. Wäre Poëmer börjas ännu som oftast med de orden: Jag sjunger om rc. til at likna de gamlas Hjelte-dikter.

Digitized by Google

Folkslag warit mera afpaßad efter örat och Naturen, än konst och snille, men han, som af någon särdeles händelse funnit flere grunder i Musiken, (10) war den förste, som genom sina undersökningar träffade Tonernas rätta proportion emot hwar andra och deras olika förhållande, så at Qvinta och Qvarta såsom behagelige Consonanter til Octava blefwo uptäkte, och har således wisat, huru Mathematisk uträkning borde i Musik mera gälla än örat. Man räknar derföre, icke utan orsak, för denna wetenskap et nytt tidehwarf.

§. 4. Ifrån Pythagoras, eller något för Grekiska Monarchiens början, intil deß slut, som innefattar de sista 600 åren näst för Christi tid. De Wise började nu likasom at räfla med hwarandra om Musikens förbättrande, hwarigenom den också alt mera kom i anseen-

(10) Sedan Pythagoras länge sökt bättre grunder i Musiken, och at finna tonernas rätta förhållande sig emellan, skall han af 2:ne Hamrars olika ljud i en Smedja, då han fant, huru deras tyngd gjorde en fullkomlig Octavs skillnad, fått anledning utröna Mathematikens gemenskap med denna wetenskap. Man skulle tycka, at detta rön säkrare kunnat taagas af jernstängernas olika längd, hwarpå Hamrarne slagit, men i hwilkendera händelsen, blifwer dock Pythagoras den, som först skaffat de lärde något at bygga sine undersökningar på. Härom berättas widare af Baron Fred. Palmqwist i deß Afhandling om Wetenskapernas Historia och Musiken: Se Wet. Acad. Hand. 1748.

Digitized by Google

seende. Ibland Grekerna blefwo nu många bekante för sina insigter: Aristoteles, som war Alexanders den Storas Läro-Mästare, gjorde sig känd af en Bok om Musik, (11) utom många andra, som skreswo i samma ämne. (12) Om Socrates, Antistenes, Plato och flere (13) berättas; at de bidragit til denna weten-

(11) Alexander den Store säges ock i sin ungdom spelat på Cithra, men skall derföre blifwit bannad af sin Fader Konung Philippus. Några den tidens Fält-Herrar berömmas dock för Musik, såsom Alcibiades, Epaminondas med flere.

(12) Ibland dem woro Heraclides Ponticus, som warit Lärling af Plato, Theophrastus Eresius, Aristotelis efterträdare, Epicurus från Athen, som gaf anledning til den Epicuriska secten, utom flere.

(13) Såsom Lamprus, Socratis Läromästare, och Democritus Abderites, hwilken lefde wid Socratis tid, Timotheus Milesius och Aristonicus, begge af Alexander hedrade för sin färdighet på Cithra; den sednare så högt, at deß bild med sådant Instrument blef satt i Apollos Tempel. Anaxenus från Tyana, och Stratonicus af Athen woro lycklige Cither-spelare. Antigenides och deß Lärjunge Ismenias i 3700 åratalet nämpas hos Thebanerne som berömlige Pipare. Man finner ännu et större antal af dylika, i Hedniska skrifter för deßa tider, hwilka wore för widlöftigt upräkna, dock må nämnas, at ibland dem Pronomus och Tilesias ifrån Theben, Scilax af Carianda, Soteridas i Epidauro, Xenophilus i Chalcedonien 100 år gammal, Alcidames från Elea, Philammon, Mimnermus Colophonius, Sacades Argivus m. fl. mycket hedras.

Digitized by Google

tenskapens förkofran. Euclides som egde så märkelig Mathematisk insigt, har ock i sin afhandling, utom annat, wisat skillnaden emellan de då nyligen upfunne, men ännu rätt ofullkomliga tre toners slägten, nemligen det Diatoniska, Chromatiska och Enharmoniska. Efter någon tid, eller på 3620 talet, kom en annan konstens ikare Aristoxenus ifrån Tarentum i Italien i stort rop. Han hade utan twifwel märkt, at tonerna som då efter Mathematisk uträkning fördeltes och ansågos, icke woro örat til behag, för hwars skull han likwäl måst sann Musiken nödig, ogillade derföre all Mathematik derwid, och gaf således anledning til de stridigheter, som sedan öfwer 400 år warade, emellan Pythagore och Aristoxeni medhållare, af hwilka de förra nämdes Canonici och de sednare Harmonici. Detta oagtadt, tilskrifwes dock Aristoxenus, at hafwa träffat Tertiens och Sextens behaglighet, samt derjemte wisat mycken färdighet wid Composition, och således blifwit ibland deras antal, som bragt konsten i sitt wärde. (14) Wi tillägge för deße tider något i allmänhet

§. 5. Om beskaffenheten af de Gamlas Musik. Af hwad redan är nämnt, finne wi, at Grekerne märkeligen warit deruti öfwade,

(14) Om Aristoxenus ses widare Musik. Lexicon pag. 45. Af de många arbeten han sammanskrifwit, skall ej mer finnas i behåll än 3 Böcker: de Elementis Harmonices.

Digitized by Google

haswa ock derföre ansett samma wetenskap så nödig, at alle Friborne pilte-barn måste lära sjunga och spela, så framt de skulle bliswa ansedde för skickelige och lärde, men så gafs ock den tiden Cyniska Philosopher som deraf gjorde föragt. De Gamle haswa elljest, efter Qwintiliani berättelse, hållit Musik-idkare och Wise för alt et, hwaraf kan slutas, at de warit i lika wärde. Ehuru enfaldig man eljest må anse fordna werldens Musik och Instrumenter emot de sednare tiders uptäkter, är dock säkert, at de länge warit angelägne om bibehållande af sina äldsta inrättningar. Lacedemonierne woro så nogräknade, at de dreswo sin Capellmästare Timotheus ur Staden, för det han satt en sträng mera på sin Harpa, än hos dem war brukeligt. Grekerne woro så mycket mera mone om Musikens bestånd, som de trodde, at genom deß förändring, också deras Republiker skulle lida någon förwandling, Plato hade ock samma tankar enligit Ciceros berättelse: (Lib. 2 de Legg.) Ibland Greker och andra folkslag ansågs äfwen Fält-Musik både nödig och nyttig, för at upmuntra Krigsfolket til tapperhet, de hade och dertil sina särdeles inrättningar med Musikanter och Instrumenter. (15) Af Historien

(15) Spartaner och Cretenser brukade några särdeles ljudande Instrumenter, när de gingo mot sina fiender; de Lacedemonier hade ock en särskilt inrättad fält-Musik, o. s. w.

Digitized by Google

rien äro derföre flere bewis af de tiders lyckeliga Fält-Musik, (16) men sådant är icke wårt ämne; wi anmärke allenast något om

§. 6. Skillnaden eller olikheten emellan äldre och sednare tiders Musik. Om det nu mera är swårt döma om de gamlas Byggnader, Skilderier, Målningar m. m. som för ögonen ses, fast owißare blir, at kunna beskriswa deras Musik, så wida man derom eger ringa kundskap. Baron Lud. Holberg har likwäl i sin 33 Epistel sökt lemna oß härwid någon underrättelse. Med ordet Musik haswa, säger han, de Gamla innefattat både sång, Poesie, och Dans, så at namnet då warit af widlöftigare betydelse; man förstod ock ofta under Musik, liknelsewis all Harmonie och ordning i Hushållning och seder, m. m. hwaraf också sades, at en Regering icke kunde bestå utan Musik. Omsider bleswo här af 3 särskilte Wetenskaper, så at til Musiken endast kom at räknas Sång och Instrumenters bruk, hwarföre den ock nu fördelas i Vocal och Instrumental. (17)

(16) Crotoniensarne berättas genom en öfwerlöpare lärt den Musik, hwarefter Sybariterne under en lång fred öfwat sine Rusinings Hästar til skådespel, hwarigenom de ock erhöllo seger; ty då deße kommo til drabbnings, och de förstnämde började spela, begynte Sybariternas hästar dansa, som gjorde et hastigt slut på samma Krig, til de sistnämdas stora förlust.

(17) Såsom redan p. 2 är anfördt, inbegriper i syn-

Baron Holberg påstår, at de Gamle ej wiste af annat än Homophonier, eller hwad Italienarne kalla Unisono, och, at förändringen allenast bestått deri, at sjunga eller spela i en Octav öfwer den andra. Men härwid gjöres den anmärkning: emedan de äldre Auctorer tala om Harmonie, consonantier och dissonantier, så tyckes,

---

nerhet Musikaliska wetenskapen Theoretiska och Practiska delar, hwilka hwardera bestå af flere stycken, som här anmärkas. Til den förra räknas Musica Historica, eller den Historiska kundskapen om Musikens öden, hwartil hörer, Chronologien, Biographien m. m. Musica Acustica betraktar de Anatomiska delar, som äro hörsel, ljud, rörelse o. s. w. Musica Harmonica lärer proportionen eller tonernas likhet och förhållande mot hwarandra, tillika med deras genera, Enharmonicum som handlar om Qvart-toner, Chromaticum om Semitoner, samt Diatonum om de öfrige toner, likaledes beskrifwes här temperaturn. Musica Rhythmica innefattar harmoniska cadencer, mått och fottal m. m. Musica Hyprocritica är 3 faldig Oratoria, Histrionica, och Orchestrica. Musica Signatoria wisar System, not-plan, tact, mensur, pauser, puncter samt de öfriga Musikaliska tekn och Characterer. Den senare, eller Musica Practica fördelas i Poëtica samt Executoria. Musica Poëtica är antingen Choralis eller figuralis. Choral-Musik kallas, då flere sjunga en melodie tillika. Den åtskiljes i stylum Ecclesiasticum, Stylum Theatralem och Stylum Cameræ, som hwardera innefatta många förändringar. Musica Executoria delas som sagt är i vocal och Instrumental, efter den p. 2 gifne anledning. Men detta alt är et ämne som större kännare bättre måga utföra.

Digitized by Google

tyckes, at deras insigt måste warit större i Musiken, än wi förmode, hålst när man ihog kommer, huru de med så mycken flit i lång tid den samma upöfwat. Modi Musici äro hos oß egenteligen at nämna twå, durus och Mollis, men hos Grekerna woro de i förstone tre: Doricus, Phrygius och Lydius; eller, som andre säga; Jonicus lustig och weklig, Doricus häftig och alfwarsam, Æolicus Högmodig och upblåst. Sedan föröktes de, och räknades til tolf, som på sitt ställe skall berättas, men de Gamla hafwa förmodeligen kagit ordet modus i en annan bemärkelse än wi, och dermed förstått det, som nu kallas Allegro, Andante, Adagio, Moderato, Simfonia, &c. Man nekar icke, at ju fordna tiders Musik, ehuru i wårt tycke slät och enfaldig, måste haft någon naturlig behaglighet, efter de Gamlas smak, (18) men wi fele ej heller, om wi påstå, at den emot wår, warit mycket ofullkomlig, hålst de ic-

(18) Baron. Holberg säger sig ej kunna döma om sednare tiders Alamodiska Musik, för at icke blifwa ansedd som en person af ringa smak och slät hörsel; han talar om folk som wämjas wid det som är sött och harmoniskt, men endast wisa behag för dissonantier och det som skorrar i öronen. Efter hans mening skall en sådan smak wara stigen så högt, (jag wet icke hwar,) at om en af de gamla stodo up och afhörde en nu brukelig och ansenlig Concert, skulle han inbilla sig, at Instrumenterna icke accorderade mot hwarandra, eller at de woro ostämde.

Digitized by Google

ke wiste af dylika Noter, som wåra åro, och således ej heller hwad Contra-punctum har at betyda. De kunde för denskull ej sjunga och spela sådane Concerter som nu brukas af åtskillige partier, med Discant, Prim eller Principal, Second, Alt och Bas, än mindre förstodo de sig på någon General Bas eller Basso continuo, besynnerligen, som de icke ägde något Instrument, likt wåra Clavèr, Spinett, Clavecymbaler, positiver och orgwerk. De hade likwäl sina besynnerliga Musikaliska noter, och deras Musik skal warit delt i 18 toner, som hwardera hade egit namn och med särdeles tekn Σημεῖα utmärktes. Sådane tekn brukades både i Vocal, och Instrumental-Musik, men woro skrifne oswan för orden på 2 linier; den första för sången, den andra för Instrumentet, såsom Kircherus berättar hafwa funnit af gamla Grekiska Böcker uti et Sicilianskt Bibliotek, mäst af sådant utseende.

Ꞁ_Γ Ꞁ_Γ Γ Θ I Ꞁ_Γ Γ Θ I &c.

Χρυ σε α φορμιξ Α πολ λω νος

Det är: O Apollinis gyldene Cithra!

Deraf kan slutas, at hwart ord i Sången tydeligen hörts och swarat til sin Not på Instrumentet. Men utom deßa, har ock Praetorius afritat andra, i sitt Syntagma Musicum p. 12. och 13, hwilka likwäl förekomma oß otydelige och otilräckelige, at ingen efter dem kunde sjun-

ga

ga och spela något stycke, utan, at på annat sätt först lära Melodien, således saknas deraf rättelse huru tonerna skulle höjas och sänkas, icke heller utwisa de någon wiß ordning, tid och tact; det förmenes derföre, at då de Gamla sjungit eller spelt Tutti, både Bas och Discant warit i samma ton, och-således det ena partiet ej haft flera noter än det andra. Den förste hos Grekerna brukeliga Harpa hade allenast 4 strängar, men sedan och efter hand blefwo de förökte til 15, ja omsider til 18 strängar, hwilket antal, wart lämpadt efter den Människliga rösten, som ock troddes i sång wara inskränkt til 18 toner, det är, efter wårt sätt at tala, sträckt sig föga öfwer twå octaver. Några hålla troligt, at de Gamle på sina Harpor ihopslagit wißa toner, som med hwarandra sammanstämde, men wi lemne sådant i owißhet, (19) och endast gjöre häraf den slutsats, at Musiken, såsom alla andra wetenskaper, haft sina tidehwarf, at förbättras, upöfwas och utspridas. Wi erinre likwäl, huru

§. 7. Musikens werkningar i alla tider warit besynnerlige, och förtiena wår upmärksamhet.

(19) Witruwius Lib. 5: C. 4. har sökt at ur Aristoxenus förklara många namn på toner m. m. men det blir ändock swårt fatta rätt begrep derom; så mycket kan likwäl slutas, at Diapason betydt samma som wår Octava, Diatrion har bemärkt Tertia, Diatessaron Quarta, Diapente Quinta, och Diesis en semiton o. s. w.

Digitized by Google

samhet. Både Bibliska och Politiska Historien lemna oß deraf flere bewis. Utom hwad redan är nämdt p. 4, kunde ännu mycket anföras, huru Musik fordom ansågs nödig, ej allenast för at lindra beswär sorger. och bedröfwelser, utan ock, at dämpa wrede och hetsighet, at upmuntra til frögd och glädje, stilla Melancholie o.s.w. men sådant alt blefwe för widlöftigt. I wåra tider tales äfwen om Musikens olika werkan wid flere tilfällen. (20) I bland annat; har man berättelser, huru en så kallad Dans-sjuka Tarantismus, som i Italien och annorstädes är gångse, också igenom Musik eller en särdeles ton på Viol och Cithra blifwer botad. (21) Men wi lemne dylikt i sitt wärde, och bifoga nu

V. Af-

(20) Albertus Kranzius Dan. Lib. 5. C. 3. har en märkwärdig berättelse om Dana Konung Eric, huru han genom Musik först blifwit bedröfwad, sedan glad, och sist såsom ursinnig. I Stock. Homilet. Lexicon nämnes, at Alexander Magnus låtit spela för sig, när han warit olustig o. s. w. Mig äro ock berättade några särdeles händelser ibland oß, huru store älskare af Musik under swåra sjukdomar igenom anställdte Concerter, skolat återwunnit sin hälsa. Men wi inläte oß icke i utforskande af Musikens besynnerliga werkningar, utan lemne sådant til deras beprösning, som äga större insigt i Naturens kännedom.

(21) Många hafwa påstått, at denne sjukdom förorsakats af Tarantlars (et slags Spindlars) bett, men Doctor Mart. Kåhler har bewist i Wetensk. Acad.

Digitized by Google

V. Afdelningen, om Instrumenterna i allmenhet hos fordna Folkslag för Christi tid.

§. 1.

Den anmärkning, som redan är gjord i 3 Afd. om Judiska Instrumenterna, tjenar ock här, at ingen säker underrättelse i detta ämne för närwarande tid kan erhållas. Några hafwa wäl utur Hedniska Poëters skrifter samlat hwad härom til uplysning funnits anmärkt, och derefter lemnat oß beskrifningar på åtskillige fordna inrättningar, men alt ganska ofullkomligt. (1) Man wågar dock påstå, at den redan gjorde fördelning, åfwen här bör gälla, och således tages för afgjordt, at både Sträng-Blås- och Slag-Instrumenter fordom warit allmänt i bruk hos flere Folk-slag.

§. 2. Ibland Sträng-Instrumenter woro i synnerhet Harpor bekante, hwilka hade namn af ἁρπάζω, emedan strängarne knäptes med fingren; deße woro af olika inrättning, i anse-

handl. 1758 p. 29; at den så kallade Tarantilmus härrörer af de warma orters Climat, och säges wara en art af Mjältsjuka, som endast genom dans och Musik cureras, och mäst är gångbar i Staden Tarento. Jemf. Wallerii Diss. de Tarantula Ups. 1702.

(1) Utom Polydorus Wergilius, Plinius och flere som skrifwit om Musik, har Michael Praetorius i sin Syntagma Musicum lemnat oß ritning på flere äldre och sednare tiders Instrumenter.

Digitized by Google

anseende til antal af strångar. Lyror och Cithror hafwa ifrån äldsta tider warit brukelige i flere Länder, fast än under olika namn, alt efter antal af Chor-strångar och hwar orts sed, så at deße warit af mångfaldige slag. (2) Chelys eller χέλυς hos Grekerna, förmenes warit den så kallade Mercurii Cithra eller Testudo som hade i början 4 men sedan 7 strångar, Chaldeernes Cathros war nästan dylik. Leßbiernas Asias, och Lybiernas Ascarum woro af samma inrättning. Phönicierne hade ock sin Phœnix (φοῖνιξ). I Athen hade Epigones infört et Instrument med 40 strångar, som hade namn af Epigoneum. På samma sätt hade andre Hedningars Strångspel blifwit bekante. Ibycus, säges upfunnit Ibycinum som beskrifwes trekantigt med flera strångar, och äfwen kallades trigonon, Sambuca förmenes ock warit något dylikt af honom inrättadt. Barbiton eller Barbet med många tarm-strångar skall hast Anacreon från Tejo til upfinnare, och liknat Hackbräde, samt warit mycket allmänt i Persien. Et så kallat Simicum med 35 strångar säges wa-

ra

(2) De gamlas Cithara tyckes swara mot denna tids Cithra eller Cithrinchen, deras Testudo emot wår Luta eller Angelika, deras Lyra emot wår Harpa eller Harponett o. s. w. ehuru de haft någon märkelig skilnad. Man finner äfwen at Nablium, Psalterium och Lyra ofta tages för et och samma Instrument.

Digitized by Google

ra gjordt af Simus. Flere dylika nämnas eljest, såsom Phorminx, Dichordium, Enneachordum o. s. w. men utom det, at en del sådane icke annat warit än förändringar af Harpor och Cithror, finnes och ofta mißtag med öfwersättningen, efter mycket fått namn af Instrument som hast annor bemärkelse. (3)

§. 3. Blås-Instrumenter woro af flere slag. Pipor, Tibia, som af Ebreerna kallades Chhalil, måste warit Fleuter, hwilka på andra ställen bekommit förändrerlige namn. Om Egyptjernas Monaulus (pag. 6.) warit de för[illegible] bekanta, eller om Hyagnis bör hafwa upfinnings hedren, kan gjöra oß lika, nog af, när wi wete, at sådane Instrumenter äro ifrån äldsta tider, ehuru de undergått förbättringar. Gangris war en Syrisk och Athena en Thebanisk Fleut: Tibia Phrygia Phrygiska pipor med 3 hol. Tibia Sarrana Tyrernas, o. s. w. Säckpipor

(3) Några påstå, at Grekernas först brukeliga Harpa med fyra strängar haft namn af Tetrachordum, men andre, at ordet utmärkt den tidens Musikaliska System, och warit det samma, som Octaver hos oß; så at, Tetrachorder brukades til Instrumenters och rösters utmätning genom sammansättande, och Modi Musicos inrättande efter wiß naturlig ordning; efter sådane uträkningar innefattar en Octawa til exempel: c, d, e, f, g, a, h, c, twå Tetrachorder, det förra lägre, det sednare högre, o. s. w. Om Magadis warit fleut eller Stränga-spel är nog owist; wid flere ord förekomma lika twifwelsmål.

Digitized by Google

pipor kallades hos de gamla Ascaules eller Caula, och förmenes Symphoneja warit af samma beskaffenhet. Bombyx gjordes i Aristotelis tid af en fort Rör, (calamus) som sedan gifwit dem namn Chalumeau hos Fransmänner, hwaraf ordet Schallmeij upkommit. Ibland Krigs-Instrument war Buccina allmänt, och förmodeligen enahanda med Judarnas Kæræn och Schophar. (pag. 24.) Zinkor och Basuner leda åfwen derifrån sitt ursprung. (4) Til Romerska Fält-Musiken räknades Lituī, Buccinæ, Cornua och Tubæ, hwilka warit gjorde på olika sätt, mäst af Koppar, hwarföre de som derpå blåste; kallades i gemen Æneatores Koppar-blåsare, men woro och bekante under namn af Cornicines, Buccinatores eller Tubicines. Tuba war mäst 3 alnar lång och liknade wåra Lurar, men litet krökt emot ändan, gjord af Koppar eller Silfwer, och brukades för Fot-folket. I deß ställe har Trummet eller Trompett-blåsfwit införd. Lituus och Buccina woro ej mycket olike, krökte såsom wåre Waldthorn och nyttjades wid Rytteriet. Wid Skåde-spelen hade man då Tibiæ pares, impares, dextræ och Sinistræ hwars beskaffenhet ej kan beskrifwas. (5) Athe-

(4) Buccina (Βυκάνη) tages och ofta för et Herde-Horn, öfwersättes åfwen stundom med Basuner eller Zinkor, som widare kan ses af Martini Lexico Philolog.

(5) De så kallade Vasa Echea, Ljudkåril, som wid

thenienserne hade ock et krökt Horn, som de gåfwo namn af Photinx. Palæomagadis war fordom et Blås-Instrument med skarpt ljud. Doppion skall warit något dylikt som Sordunner, men deße och andre endast til namnen öfrige lemne wi wåre Antiquarier at utreda (6)

§. 4. Til fordna Slag-Instrumenter räknades Crotalum, (Κρόταλον,) som warit i bruk hos de gamla Greker och Romare, och säges bestått af twå Koppar-bleck, warpå slogs i dans. Sistrum war et klingande Koppar-spel i Egypten, både wid deras Gudstjenst och i dans nyttjadt, särdeles af Fruentimmer, förmenes äfwen haft strängar, och kallats på Tyska Egyptische-Raßel (Skramel.) Hit torde man kunna föra Ebreernas Zilzel eller Cymbaler, (pag. 22,) såsom i andre orter bruklige, och genom påslagning ljudande. Tympana den tidens Pukor, woro af åtskillig beskaffenhet, ibland hwilka Anacara (ἀνάκαρα) Hår-Pukor nyttjades i fält, och de som derpå slogo kallades Anacarister. Toph måste ock, utom hos Ebreerna, warit allmänt i Krigs-Musik, såsom nära

dylika tillfällen brukades hos de Romare, äro oß också obekante til sin inrättning.

(6) Chorus skall warit et Blås-Instrument med 2 rör, Rigabellum påstås warit fordom i bruk i Italiens Kyrkor, men är til sin inrättning obekant. Ugabh, som nämnes p. 25. föregifwes också hos Grekerna warit [illegible]ipwerk.

Digitized by Google

nära samslägtade med wåra Trummor, åtminstone är säkert, at et dylikt Slag-Instrument bör räknas til de äldsta inrättningar. Ehuru flere kunde upnämnas, anse wi det onödigt, men föreställe oß, och det icke utan grund, at många sådane forntids Instrumenter warit nog enfaldigt och med ringa konst förfärdigade. Wi slute härmed Gamla Testamentets Musikaliska inrättningar, och fortfare i

VI. Afdelningen, om Nya Testamentets Politiska Musik i allmenhet, särdeles i Europa.

§. 1.

Fördelning af wißa tidehwarf blifwer äfwen här nödig, så framt man skall kunna hämta någon redighet om de händelser och Musikaliska utöfningar, som af Historien i detta ämne äro hopsamlade. Romerska Monarchien, Kejsaredömets fördelning, Påfwiska wäldets tiltagande, samt Reformations-tiden i Norden, gifwa oß derföre anledning til följande anmärkningar.

§. 2. Under de 4 första Sæculis, eller Romerska Kejsarenas odelta Regering, tyckes, at Musiken begynt komma i mera wärde hos de Romare, än den förut warit. De hade fordom af Grekerne lärt så wäl Musik, som andra wetenskaper, men som de trodde, at folkets sinnen skulle derigenom ledas til weklighet, samt,

at

Digitized by Google

at öfning i en sådan konst icke wäl skickade sig til den Romerska alswarsamheten och tapperheten, så märktes hos dem länge något slags förragt för Musik i allmenhet, ehuru man likwäl funnit några förnäme Romare, såsom: Appius Claudius, Gabinius, Lic. Crassus och flere wäl förfarne och öfwade på Sträng-spel; fast än sådant, ibland hederligt folk i Rom, lärer warit mycket sällsynt; men så war dock Musik wid Skåde-spel, och i Fält nog brukelig. Kejsar Nero hade i yngre åren lärt denna konsten, och derföre fattat så stort behag, at han ej allenast i sitt Hof underhållit flere Musikanter, (1) utan ock, på mynt- och målningar, låtit föreställa sin bild med Instrumenterna Lyra och Cithra. I hans tid, blef derföre Musiken ibland de öfningar, hwaruti de Romare begynte täfla med hwarandra om företräde, särdeles, wid de så kallade Neronia eller Skåde-spel. Kejsarene Galba, Wespasianus, Trajanus och Hadrianus, befordrade äfwen denna konsten; några af dem he-

D dras

(1) Svetonius in vita Neronis, och Bonnet dans l'Histoire de la Musique, berätta åtskilligt om Nero, det säges at han ifrån Alexandria haft flere stora Mästare, som njutit ansenlig Sold, ibland hwilka Menecrates och Terpnus nämnas, såsom twå förträffelige Cither-spelare. Den sednare skall i synnerhet efter afton-måltiden ofta roat honom, och underwist i Sång-konsten. Redan den tiden, woro Musikanterne på det präktigaste klädde, och Instrumenterne inlagde med Guld, Perlemo och Elphenben.

dras ock för insigt deri, samt sägas gynnat deß idkare. (2) Under de följande Kejsare, blefwo flere namnkunige af Musik, särdeles i det 2:dra Sæculo, då åtskillige derom utgofwo wißa reglor för den tidens mäst brukeliga Lyror och Cithror. (3) Ibland de märkeligare wart Ptolomäus Pelusius bekant A. C. 150, både af Mathematik och Musik, samt säges bilagt den twist om Tonernas rätta proportion, som då hade warat öfwer 400 år, emellan Pythagore och Aristoxenis medhållare, eller Canonici och Harmonici. (jemför p. 35.) Han wisade, huru både förnuft och gehör fodrades til utrönande af samma wetenskap, ty som örat endast kunde döma om tonernas behaglighet, så fant han nödigt, med tilhjelp af Mathematisk uträkning, at söka deras förhållande sins emellan, och derigenom

(2) Ibland Kejsar Galbas Hof-Musikanter, nämnes Canus en konstrik Pipare, som blifwit wäl belönt. Wespasianus skal, efter Swetonii berättelse, sjelf lärt både Sång- och Spel-konst, samt utom andre, wisat stor frikostighet emot Tarpejus och Diodorus, som warit Mästare på Cithra. Under Kejsarene Trajanus och Hadrianus, lefde Philosophen Plutarchus, som, jemte flere skrifter blef bekant af sitt Commentarium de Musica.

(3) Djonysius Halicarnaßäus skal lefwat A. C. 118, och skrifwit många böcker om Musik. Mesomedes wid samma tid, war stor Poet och Citherspelare. Geminus Comoedus säges warit Kejsar Aurelii Läromästare, och berömes mycket för Sång och Musik.

Digitized by Google

nom befästade han sin grundsats. Man håller troligt, at han först träffat wärdet af Tertia Major, hwars rätta bruk likwäl ej, förr än i sednare tider, blef bekant. (4) Igenom 3 Härmoniska Böcker, har denna Ptolomäus lämnat oß wedermåle af sin kundskap. Uti Andra Huudra åratalet, då de Christne utstodo stora förföljelser, och Romerska Kejsare tillika beskriswas, såsom af ringa härkomst, och utan smak för wetenskaper eller konster, tyckes, at utöfning af Musik bliswit hindrad, eller kommit en tid i föragt, hwartil et nog förwilladt Regerings-sätt och inbördes oroligheter något måste bidragit. Men i 4 Sæculo, då Constantinus Magnus, såsom förste Christne Kejsare, förlade Residencet ifrån Rom til Constantinopel, tyckes, at Politisk eller werldslig Musik återkommit i wärde, och obehindrad wid wanlige tilfällen bliswit fortsatt: men så wet man dock icke af några särdeles uptäkter, eller förbättringar, wid den tiden.

§. 3. Efter Kejsaredömets fördelning, och wid början af 5 Sæculo, har Musiken i de Orientaliska Länder, särdeles i Egypten och Greeland, wanit i bruk, både wid bröllop och andra högtideligheter. Konsten hade ock då sina Mästare, som genom nya uptäkter och afhandlingar

4) Remligen A. C. 1550, igenom Joseph Zarlinus Clodiensis ifrån Italien, som war Capellmästare hos Hertigen af Wenedig, och för mycken insigt i Musiken blef namnkunnig.

Digitized by Google

lingar gjort sig bekanta. (5) **Krigs-Musiken** som ifrån äldsta tider blifwit bibehållen, hade äfwen då kommit i mera anseende ibland de fläste folkslag. Ehuru Orienten länge warit det ställe, som mäst upodlade denna wetenskap, finne wi dock at Musiken äfwen nu begynte ökas i Westerlanden, ty alt som Romerska Kyrkans anseende tiltog, blefwo ock deß inrättningar med Musik och andra Ceremonier mera lysande och utropade i de orter, som då hörde til Occidentaliska Kejsaredömet. Dagtat Barbariska Folkslag der er tid härjat och intagit Italien med flere länder, samt åtskillige Konunga-riken sedan upkommit, som afskuddat sig Kejsarewäldet, har dock Italien förnämligast, under namn af Kyrko-Stat, warit den ort, der Musiken i N. Test. tid mäst blifwit upöfwad, och derifrån är den i andra orter utspridd. Redan omkring A. C. 515, nämnes i Rom en **Boethius** för stora insigter både i Musik och Mathematik, samt upfinnare af de sä kallade Cithrinchen. Han skall på Latin öfwersatt de gamla Grekers skrifter om Musiken, (6) hwari

(5) Musik-Lexicon nämner flere, som derföre blifwit hedrade. Agenor, en Grekisk Philosoph, af hwilken Agenoriska Secten är upkommen, säges också skrifwit om Musik.

(6) I Roms Collegii Bibliothek skall ännu förwaras flere deße Grekers Musikaliska skrifter, i et stort band tilsammans, nemligen: Aristides, Briennius Plutarchus, Aristoteles, Callimachus, Aristoxenus

hwarigenom samma wetenskap, som således ifrån Grekeland först kommit til Rom, blifwit widare i Europa bekantz ty efter flere Auctorers mening, har det Musikaliska Studium, ifrån den tiden, med mera drift blifwit fortsatt, särdeles, sedan Påfwen Gregorius Magnus omkring A. C. 600, som på sitt ställe skall nämnas, märkeligen förbättrat Kyrko-Musik och sång. Men under deße tidehwarf, måste dock de Norra orter i Europa icke wetat af annat, än en slät och enfaldig Musik, lika som Instrumenterna åfwen då i de fläste Länder tyckes warit ringa, samt utan mycken konst gjorde, och synes mäst bestått af Harpor och Cithror, fast än med flere förändringar, jemte Pipor, Lurar, Krumhorn, Trummor, o. s. w.

§. 4. Efter Påfwiska wåldets utwidgande, kom sång och spelkonsten således i Europa än mera i anseende. Carolus Magnus, den förste Tyske Kejsare, har icke allenast warit stor älskare der af, utan ock, på flere sätt, befordrat kundskapen derom. In til hans tid skola endast 4 Musikaliska modi warit brukelige i Westerländerna, men igenom honom, blefwo 4 andra bekante. Ehuru flere Kejsare icke underlåto, at sedan än mera förbätra konsten, (7)

Alipus, Ptolomäus, Euclides, Nicomachus m. fl. hwilket der anses som en stor skatt.

(7) I Österlandet berömmes Kejsar Theophilus i 9 Sæculo för den som skyddat Musiken, samt sielf sam-

och man åfwen finner åtskilliga andra berömmas för nya uptäkter i de följande hundra åratalen, har dock med Musikens utspridande i allmenhet mycket sent tillgått. Ty som Hedendomen i Norden icke så fort kunde utrotas, och den, wid deras offer och flere förrättningar, brukelige Wilda Musik först borde få et annat skick, så blir lätt at sluta, det grunden til Musikens upkomst i allmenhet måste sökas i Christna Lärans införande, hwarmed dock i några orter längre på tiden utdrogs. (8) Häraf kommer, at man ej finner likhet i alla Riken med denna konstens utwidgande. Är därföre ej underligit, om Frankrike, England och andra orter, (9) förr än de längst Nordiske, kunna fram-

manfattat flere sånger för Grekiska Kyrkan. Kejsar Emanuel i 12 Sæculo, skall ock wisat mycken ynnest emot Samotherus Logotheta, hwilken då warit bekant af färdighet på Lyra och Cithra. Här wid erinras, huru märkeligen Musik och andra wetenskaper i Grekeland woro i sitt wärde, så länge Christna Kejsaredömet i Orient hade bestånd, men, sedan Turkarne intagit Constantinopel A. C. 1453, har i den härliga Orienten så Musik, som andre fria konster, icke widare funnit någon trefnad.

(8) Redan i 6 Sæculo hade början skedt med Christendomens införande i England, Frankrike och några andra orter. Tyskland war en del Hedniskt til 9 Sæculum. Dannemark och Swerige komma ännu sednare ur sitt mörker.

(9) I England nämnes Tunstanus eller Dunstaphus A. C. 940 för anwänd flit wid Musik, och säges

framwisa sina Mästare. Wi gjöre endast den anmärkning, huru alt hwad Skaparen til timeligt behof, nöje och fördel i Naturen har nedlagt, igenom Christendom först blifwit satt i rätt bruk och wärde hos Europeiska folkslag, så at Wetenskaper, Slögder och Konster derigenom bekommit et bättre skick, samt til deß rätta ändamål, GUDs ära och Menniskans nytta, kunnat förkofras.

§. 5. I 10:de Sæculo, som ock de nästföljande, finner man derwid i allmänhet stora förbättringar. Hit intils hade Musikaliska kundskapen, ehuru många uptäkter derwid omtalas, ändock warit otilräcklig, ty såsom p. 39 är nämdt, sträckte den sig endast til någon inskränkt del, at åtskilja det Diatoniska, Chromatiska och Enharmoniska slägtet, och weta wißa toners proportion, men Composition och det som hörde til utförande af Musik, såsom tact, mensur m. m. war ännu obekant. Guido Aretinus (10) en Bened. Munk, som lefwat omkring A. C. 1024, war den, som icke allenast förbättrade det

D 4

der först sammanfattat sång med flere stämmor, lika så Osbernus, en Engelsk Bened. Munk och Præcentor i Canterburg, wid A. 1074, som utgifwit twå af handlingar; de re musica och de vocum consonantiis. Många dylika kunde för äldre tider upsökas.

(10) Han skall warit från Italien, och Staden Aretio eller Arrezzo, och är derföre bekant både under namn af Guido och Aretinus.

Digitized by Google

det Diatoniska slägtet, utan åfwen upfann sätt, at Componera fullstämmig Musik, och blir således billigt räknad ibland dem, som mäst bidragit til de sedan påföljande förändringar, hwaraf också samma wetenskap' då fått namn af Musica antiqvo-moderna, i det ställe hon under den förutgående tid kallades antiqua. Han war den förste, som upfann de nu brukelige noter, dem han skal hafwa skrifwit i en fem radig ställning eller Scala, pentagrammum Musicum kallad, dock utan at tonernas längd eller drögsmål dermed beteknades. Til tonernas tecken antogos af honom deßa sex stafwelser: ut, re, mi, fa, sol, la, hwaraf wil synas, at han innom wår Octav icke erkänt flere än sex toner; men som han skall tillika beteknat dem med sju bokstäfwer: a, b, c, d, e, f och g, som utmärka sju* särskildta toner, är nog osäkert, huru dermed warit beskaffadt. (11) I anledning af denna Guidos påfund, säger Baron Palmqwist i Wetensk. Ac. Handl. 1748, p. 165, at de Lärde uprättat sina Musikaliska Systemer, uti hwilka uträkningen öfwer tonernas förhållande på Monochorden, jemförelsen och förbättringen på de omnämde tre slåg-

(11) Ehuru Mattheson i sin Beschützte Orchestre p. 376 ꝛc. icke särdeles hedrar Guido, i anseende til sednare tiders uptäkter, må man dock föreställa sig, at han icke utan möda framskaffat många nyheter, som ländt til Musikens förkofran. Kircherus och några äldre Auctorer gifwa honom derföre billigt loford.

Digitized by Google

slägten, samt Compositions reglorne woro säkra ämnen. Men härtil bidrogo, utom flere, (12) Joannes de Muris eller Muria, som G. Scottus kallar honom, annars nämnd Jean de Meurs: (13) Han förmenes först betjent sig af pentagrammum Musicum, och wist sättet, at med Noterna utmärka, icke allenast tonerna sielfwa, i anseende til deras intervaller, utan ock deras längd eller tids förhållande. Man lärer icke deß mindre länge häfwa behållit det äldre bruk med fyra rader och swarta Noter, innan det sednare och bättre kunde allmänt antagas. (14) Til de ofwannämde sex stafwelser, som Guido utwalde, har man sedan lagt stafwelsen Si, såsom den sjunde tons märke: hwaraf de som derefter lärde sjunga, sades solmisera. Således kunde omsider en likhet öfwer alt träffas med Musiken i Europa, så at, i stället de gamla spelt altid i en ton lika noter, (se p. 40) blefwo partier af åtskillig composition författade, hwar-

(12) Hermanus Contractus wid år 1050 har warit en bland de mäst namnkunnige af sång-konsten.

(13) Om honom ses widare i Musik-Lexicon p. 240 han säges der lefwat A. 1220, eller 200 år efter Guido, men andre utsätta deß tid omkring år 1300, och således 100 år sednare.

(14) Detta så kallade tetragrammum eller fyra raders noter, finnes ock i Swenska mäß-boken Trykt i Stockholm 1548; är derföre troligt, at Munkarne behållit det samma för sången och Mäßan, ehuru pentagrammum warit i bruk för Instrumenterna.

Digitized by Google

af den lätthet wunnits, at när Discanten nu håller på en enda Not, kan Basen hafwa 8 til 16, och twärt om; hwilket är det, som de Franska kalla contrepoints. (15).

§. 6. Efter Reformations tiden, och sedan en stor del af Europa, genom Påswiska wäldets minskning, bekommit en mera Christelig frihet, och åtskillige orter i andra wetenskaper kunde framwisa store Män, drögde icke länge, innan täflan upkom i flere Riken om Musikens befordran. Italien hade länge warit en plats, der lärdom och kundskap borde sökas; man finner derföre, at flere skickelige personer, likasom ifrån en Schola, i början derifrån äfwen utspridt Musiken öfwer Europa. Wid Academierne i Bologna, Werona, Brixen och flerestädes, hafwa många bliswit namnkunige för insigt i konsten. (16) Roms heder fodrade, at

(15) Jemför Baron Holbergs-Epistl. p. 187.

(16) Franchinus Gaforus Professor Musices i Brixen 1514, skal warit den, som tydligen förklarat Läran om de 12 Modis, hwilka en Boethius dock först upbagat. Georg Fabricius, som flere år uppehållt sig i Italien för Musiken, och sedan förordnades til Rector wid Gymnasium i Meisen, hade, för sin insigt och flere utgifne arbeten, blifwit af Kejsar Maximil. II krönt til Poëta Laureatus, och i Adeligt stånd upphögd; han afled 1571. Ludwig Balbo från Wenedig 1578, Carl Berthus Capellmästare i Florents, Zarlinus Clodiensis hos Hertigen af Wenedig, nämnd p. 5. Anders och Giowanni Gabrieli ifrån Wenedig m. fl. woro den tiden i rop

Digitized by Google

at alla de inrättningar borde skyddas och förbättras, som kunde gjöra Påfwiske stolen lysande, hwaraf följt, at, åfwen in til sednare tider, många ditrest, endast för at winna framsteg i Musiken. (17) I Tyska orter begynte Musiken, i medlet af 1500 åratalet, märkeligen tiltaga, så at den ock då wid Academierne derstädes offenteligen lärdes, hwarföre man ock wid den tiden finner många, som derföre blifwit berömde. (18)

I Fran-

för Composition. En Ferdinandus ifrån Flandern hade omkring år 1440 blifwit bekant, såsom både Philosoph, Poët och Musikus, samt ehuru han warit blind, deruti wisat stor färdighet.

(17) Påfwen Clemens VII skal i synnerhet warit en stor älskare af Musik; deß efterträdare hafwa också icke underlåtit at befordra samma wetenskap, hwarom åtskilligt kunde anmärkas.

(18) Ockenheim från Nederland har warit en stor Componist i 15 Sæculo. Bernhardus, af Tysk härkomst, blef 1472 i Wenedig känd för uppfinning af Pedal. Sensli war Capell-mästare hos Hertigen af Beijern i Doct. Luthers tid, och lefde med honom i särdeles förtroende, likaså Josquinus Pratensis, eller Jodoculus de Pres ifrån Nederland, som blef Capell-mästaren hos Konung Ludwig XII i Frankrike, och bekom til slut af honom förläning. Han omtalas för sin Musikaliska insigt, och säges åfwen warit bekant med Luther, som lemnat honom et sådant loförd: Josquinus är en mästare öfwer Noter, de måste gjöra hwad han will rc. Många kunde ännu för denna tid nämnas, såsom Agricola i Magdeburg 1545, Glareanus 1547, och deß Lärling Herpol Homerus något der efter, som utförligen beskref de tolf modos. Laßus Orlan-

Digitized by Google

I Frankrike, (19) Spanien, (20) Ångland, (21) Polen och flerestädes, kom ock Musiken nu i mera wärde. Såsom mycket bidragande härtil, må Boktryckerie-konsten nämnas, hälst weten-

dus Capell-mästare i Bejern omkring 1570, ansågs näst Jod. Pratensis, för den största Componist, likaså Knefelius ifrån Schlesien, Händel Capellmästare hos Biskopen i Olmütz 1586, Lindner Cantor i Nürnberg 1590, Dedekind Cantor i Lüneburg 1592, Gibelius ifrån Schlesien m. fl. hwilka gjort sig förtjente genom Musikens upöfwande i Tyska orterna. Nic. Selneccer, Theolog. Doctor i Leipzig, som dog 1592, hade ifrån sitt 12 år wisat en särdeles lust och färdighet på Instrumenter, hwarom kan läsas i Gleichens Dreßdensch. Hof-Predig. Historie.

(19) Montonus, Capell-mästare hos Konung Franciscus I i Frankrike, har gjordt sig namnkunnig genom Noternes fördelning i löpande figur, och kom derföre i anseende hos Påfwen Leo. Faber i Paris wart bekant A. 1522 för nya uptäkter. Claudimelus, en stor Componist, omkom i Paris 1572 på den blodiga Högtids-dagen. Simon Boijleau 1544, och Anton Bertrand 1578 från Fontanges berömmas för insigt i Musik, lika så Balardus för sin färdighet på Luta. o. s. w.

(20) Frans Salinas en Räntmästares Son från Burgos i Spanien, som på 10 året mistat sin son, men sedan i 20 år wistats i Italien, och der gjort stora framsteg i Musiken, blef Professor artis musicæ i Salamanca, och skal utgifwit sju böcker om Musik 1577.

(21) Ibland äldre Ångelska virtuoser nämner Kirkerus Gref Sommersett 1650, som upfunnit en 8 sträng. Giga.

Digitized by Google

tenskapen derigenom bättre kunde utspridas, sedan många Auctorer i detta ämne blefwo bekanta, hwilka gåfwo anledning til flere undersökningar om rätta grunderns och bästa utöfningen af konsten.

§. 7. Uti 17 *Sæculo* har Musiken i Europa ännu mera blifwit förbättrad, så at man då i alla orter träffar et större antal af konstens idkare. Italien tyckes wäl ännu behållit företräde, i anseende til sina många stora Mästare, (22) hwars Lärlingar åfwen annorstädes utspriddes; men så funnos ock nu åtskillige namnkunnige, som både i Tyskland och flere Riken up-

(22) Ludw. Wiadana en lärd Italienare tilskrifwes upfinning af General Bas 1605, och säges han warit den, som i synnerhet bragt både composition och utöfning på Instrumenter i bättre ordning. Efter honom kommo flere i rop, såsom Zuchinius Brixiensis 1602, Abaco från Werona, och Abbatino. från Taserno 1638. Kelzius Pausens. Cantor i Sorau 1640, Sabatinus Galeazzus 1650, Bontempos Chursachsisch Capell-mästare 1660, Corelli af Fusignano 1680 i Chür-Bäjersch tjenst, skal warit så stor Componist, at en Statue honom til åra blifwit upsatt i Petri Kyrka i Rom, med omskrift: Corelli Princeps Musicorum. Det är ej möjeligt, at kunna upräkna alla från Italien, som detta tidehwarf gjort sig bekante genom Musikal. arbeten.

(23) Ibland denna tids Tyska Auctorer och namnkunnige Musici ihogkommes en Herbst Capel-mästare i Nürnberg 1643. Gengenbach Cantor i Zeits, Gretschmar, m. flere. Schein Direct. Mulices i Leipzig 1640, Scheit Orgnist i Halle, och Schuts Ca-

upbragte Musiken, hwarföre ock några då redan påstodo, at samma wetenskap stigit til sådan högd, at den ej långre kunde drifwas. (24) Åtskillige Musikaliske Academier woro ock nu utom Italien bekante, såsom Bryßel och Mecheln i Nederland, Academie Royale de Musiqve i Paris instiftad 1669. I Cambridge och Oxford i England, samt i flere orter höllos publique föreläsningar i Musiken, hwilken nu ansågs på många ställen för et nödwändigt studium, hälst som Keisare, Konungar och Förstar derföre fattat et särdeles behag, (25) och sålades

pell-mäst. i Sachsen 1650, woro i sin tid hällne för bästa Componister i Tyskland.

(24) Joh. Conr. Dietericus i Antiq. Bibl. Vet. Test, 1671, säger, at Musiken i Tyskland då redan täflade med Italiens om förträde, och tycktes honom ej kunna stiga högre.

(25) Keisarene Carl V och VI, hade stort behag för Musik. Keisar Leopold I skal lika så warit deruti wäl öfwad, och Componerat åtskilligt. Konung Ludwig XIV i Frankrike, betygade mycken nåd emot Capell-mästarn Lully, som han upphögde i Adeligt stånd och til största ansende. Churfursten Johan Georg II i Saxen, Hertig Fredrick II i Sachsen-Gotha, Landt-Gref. Ernst Ludwig i Heßen-Darmstadt, och många andre Förstelige personer hafwa tid efter annan särdeles befordrat denna wetenskapen. En Alexander Konung i Polen omtalas såsom ganska frikostig emot sina Hof-Musikanter. Man hade ännu många exempel at anföra af flere Kongl. Personers bewågenhet emot konstens idkare i sednare tider, men rummet tillåter ej widare derom.

Digitized by Google

des war naturligt, at den wid de flästa Europeiska Hof kom i anseende. Fruentimmer haswa så wäl i sednare som äldre tider, wisat särdeles färdighet i denna konsten och böra äfwen derföre hedras. (26) At många förändringar nu skedde wid Instrument-makeriet blir på sitt ställe nämnt. Det wore för widlöftigt at anföra dem alla, som detta tidehwarf genom utkomne arbeten gifwit Musiken större wärde; wi böre dock

(26) At Qwinnor i gl. Testamentets tid woro bekante af öfning i Spelkonsten, är nämnt pag. 8 och 32. Fordom kommo Qwinnor ifrån Syrien til Rom, som kallades Ambubajæ, hwilka spelade och sjöngo för betalning wid åtskillige tillfällen. De Romares Præficæ woro äfwen et slags Sångerskor wid begrafningar. Men ehuru denna Musik må anses, finne wi dock, at Fruentimmer i nya Testamentet i synnerhet förtjent loford, för erfarenhet i Sång och spel-konsten. Keisar Constant. Magni moder Flawia Helena, och en Propertia i Bologna i Clemens VII tid, nämnas derföre med särdeles berröm. Anna de Parthenai Grefwinna af Marennes i Frankrike och Justina Wegeria i Italien, hedras i synnerhet i 16 Sæculo, likaledes Judit v. Wellerse i Goßlar, en blind Ester, Elisab. Welkiers från Schweits 1685 och Bella Margherita i Dresden 1687. En Fröken Freudenberg ifrån Heßen omtalas i Kellners Gen. Bas. p. 29. At i flere Länder, närwarande tid, många Fruentimmer träffas, som gått wida i samma wetenskap, är en bekant sak. I Italien skal wara et Closter, hvräst Fruentimmer allena utgöra en stor Orchester, och tractera de swåraste blås-Instrumenter.

Digitized by Google

dock ihogkomma Praetorius, Kirckerus, Prints, Hammerschmied, Werckmeister m. fl. (27) som märkeligen dermedelst utwidgat kundskapen i de fläste Riken, och bidragit, at den omsider, ehuru sent, åfwen kommit til Swerige. Hwilka ock hurudanna förbättringar Musiken i allmenhet wunnit ifrån ofwannämde Sæculi början, är en sak, som lemnas större kännare at sammanfatta. Baron Palmqwist har i Wet. Acad. Hand. 1748 p. 165 något der„om anfört, och wisat, huru denne wetenskap „genom flit, blifwit satt i det skick, at man nu „för tiden förnämligast i composition binder sig „wid 3 stylar: Kyrko-Theatral- och Cameral„stylen, (jemför p. 38) hwarunder alla andra „inbegripas. Han berättar också, at icke något „tjenligare medel funnits, til befordran af „Musikens behäglighet, än, at sammansätta et nytt

(27) Michael Praetorius ifrån Thuringen, Capellmästare i Brunschwig, har gjort sig minneswärd genom Syntagma Musicum som han i 4 Tomer utgaf 1619, jemte flere arbeten til konstens befordran. Kircherus af Fulda en Jesuit, och stor Mathematicus, utgaf 1649 sin Musurgiam, utom mycket annat i detta ämne. Casper Wolf. Prints ifrån O. Phalts, har sammanskriswit flere Musik. werk, som upräknas i det nämde Mus. Lexicon. Likaså And. Hammerschmied ifrån Böhmen, 1640, Galil. Wincent Joh. Meursius, sama tid, och And. Werckmeister i Halberstadt omkring år 1700, utom många andre, som förtjena heder för sina uptäkter.

Digitized by Google

„nytt slägte af det Diatoniska och Chromatiska, „som blifwit kallat Genus Diatonico-Chromaticum, „hwarefter Instrumenterna skulle inrättas, och „hwarom Professor Euler i en sednare utgifwen „afhandling widare förmåler. Men som Mu„sik-idkare, oagtadt all flit, måste finna den swå„righet uti sitt nya slägte, at då wißa toner „stämma wäl tilsammans med somliga, swåfwa „de åter med andra, så hafwa de sökt hjelpa den„na olägenhet genom temperaturen, i det de „budit til, at jämka alla eller några toner in„nom en octav; och således är samma tempe„ratur, et mål ännu, som nog syßelsätter män„ga älskare af Musiken. (28) I öfrigt, säger „Baron Palmqwist, är billigt, at denna konst „får namn af wetenskap, efter den nu så blif„wit uparbetad, at en stor del af det, som der„uti förekommer, med skäl kan bewisas.

§. 8. Närwarande 18 Sæculum blifwer således ännu mera märkeligit i wår afhandling, ty sedan man så i den ena orten, som den andra, begynte tästa i utöfningen, hafwa de fläste Europeer gjort stora framsteg i konsten, hwartil

(28) Härom kan ses Dan. Strähles påfund, at finna Temperaturn i stämning för tonerne, med J. Faggots Trigonometriska uträkning: Wet. Acad. Hand. 1743 p. 281 rc. samt Hen. T. Scheffers Mathemat. jemförelse emellan Tonernes naturliga förhållande i Musiken. Acad. Hand. 1748 p. 56. At de Chromatiske toner utmärkas genom åtskillige tecken, är nogsamt bekant.

Digitized by Google

det i synnerhet har bidragit, at många skickelige ämnen warit i åtskillige länder wäl underhålne, samt genom resor til Italien och andra orter märkeligen sätt upöfwas, jämte det, at, wid de fläste Hof, både Kongelige och Förstelige Capell med mera fördel blifwit inrättade. Man finner således i detta tide-hwarf snart et oräkneligt antal af konstens flitige idkare och lyckelige Componister, hwilka, ej allenast hwar och en i sin ort, gjort sig förtjente, utan ock genom utgifne arbeten annorstädes wunnit heder. Italien torde dock til äfwentyrs kunna upwisa de fläste. (29) Deß Musik har i allmenhet, til närwarande tid, blifwit ansedd såsom mycket angenäm, skulle dock, efter några mening, wara långt ljufligare och mer intagande, om den wore mera naturlig och innehölle något, som plägar kallas cantabile, samt blef tillika mindre konstig, inbunden och swår. (30) Ängelska Mu-

(29) Af Musik. Lexicon kan närmare underrättelse ernås om de mäst namnkunnige Italienska Componister, hwilka i Alphab. ordning der upräknas, intil år 1737, nemlig. Abaco, Albinoni, Alberti, Allegri, Ariosti, Battistini, Bononcini, Gentili, Mathei, Qwerini, med flere. Såsom bekant är, hafwa i sednare tider ännu et större antal blifwit kände af sine arbeten, såsom Benchini, Galluppi, Giminiani, Gowanni, Lampugnani, Menesini, Marcello, Montanaro, Pergolesi, Rutini, Sabatini, Sartini, Tartini, Zarro. o. s. w. hwilket wore för widlöftigt omständeligen anföra.

(30) Uti Baron Holbergs 3:ne Epistlar, finnas åtskil-

Musiken, skal wara mycket diup och sinrik, samt derigenom något skild från andra Nationers. Flere hafwa med fördel besökt deras Academier, och gjordt märkelige framsteg i denna wetenskap. (31). Fransk Musiken är

„lige anmärkningar om Musiken. Han hade sielf „i Oxford, Amsterdam, Genua och flere städes öf„wat sig deruti, och säges från ungdomen derföre haft „lust, samt i åldren äfwen behållit samma tycke, „men p. 341 göras dock några hårda slutsatser, e. g. „at det är med Musiken såsom andra konster, hwil„ka mera slitas wid uppolering, än blifwa blanka. Han „påstår der, at Musici i wåra tider bemöda sig, „at de måtte borttaga den naturliga sötman, hwartil „de fått wämjelse, och beflita sig om, at gjöra Mu„siken skorrande och wanskelig, m. m. han menar „derföre, at samma konst, om så fortfares, snart „går under. Uti deß förr åberopade 33 Epistel, som „endast är en betraktelse om Musik, säger samma „Auctor: at denna Wetenskap wid deß tid, (1748) „innom 50 år undergått mycken förändring, men „tror dock, at smaken är wanslägtad från sin natur„liga sötma; at många Compositioner nu gjöras „mera för konst, än angenämhet, mera för öfning, „än at förnöja åhörare, så at det skall händt med „Musik, säger han, som flere nymodiga skåde-spel, „hwilka gammalt folk, hwars smak ej är förderf„wad, icke kan anse utan wämjelse, o. s. w. hwilket „alt i wår uplysta tid tyckes wara för mycket sagt.

(31) I Ångland hafwa mänge främmande Musici i sednare tider blifwit underwiste wid Academierna. Professorerne Goodeson i Oxford och en Pepusch äro mycket berömde. Här hafwa och åtskillige Doctores i Musiken blifwit Promowerade, ibland hwilka Georg Fr. Hendel ifrån Halle 1733 wart namu-

Digitized by Google

merendels lifslig, qwick, och muntrande. (32) Genom Opera-Concerter, och andra för konsten nyttige inrättningar, har samma Nation hunnit långt i utöfningen, och derigenom mycket kommit i rop. Spanien och Portugal (33) hafwa sin egen besynnerliga smak i Musik, som af kännare icke föraktas. Tyska Riket och deß Förstendömen (34) äro, för närwarande tid, de or-

kunnig. En Benoni, Gren m. fl. samt den Swenska Roman uppehöllo sig på en tid i Ångland för Musiken. Huru årligen i S:t Pauls Kyrka hålles Musik til Präst-ankors och deras barns understöd, kan ses i Kalms Resa 1 Tom. p. 382. Prosten Tob. Biörk, som flere år wistats i London, har berättat mig, at Musiken i allmenhet hålles i wärde i Ångland. Sommor-nöjen tagas der i åtskillige Trägårdar, särdeles Wauxall och Rennila, som äro förseddo med Lusthus, hwarest upföres vocal och Instrumental Musik. Wintertiden hålles der Comœdier, och i början af Fastlagen Redouter. Concerter och Baletter anställas ofta.

(32) Sebast. Broßard Capel-mästare i Strasburg, har utgifwit et Fransyskt Musik. Lexicon tr. i Paris. Charpentier som länge wistats i Italien, blef bekant som stor Componist. Campion, Solo Violisten Ferrari, och många andra kunde nämnas, som gjort sig förtjenta i Frankrike.

(33) Utom andra, ihogkommes den bekante Scallati i Spanien.

(34) Af Tyska Nation äro ganska många som gjort sig minneswärda af Musikens uphjelpande, såsom en Bach, Beijer, Graun, Fuchs, Graupner, Kegel, Haße, Neidhardt och Joh. Georg Hoffman m. fl. Heinichen, Joh. Mattheson, och Georg Phil. Te-

Digitized by Google

orter, hwarest Musikalisk konst och öfning, efter hwart Hofs behag, mer och mindre är lysande. Denna Nation har altid behållit sin egen särdeles smak som åfwen wunnit andras bifall. Österrike, (35) Preußen, och Polen (36) äro icke heller lottlöse af Virtuoser, utan hafwa länge täflat med andra Riken om företräde, likasom Krigs och Fält Musik i detta tidehwarfder, som annorstädes, märkeligen stigit. Ryßland, hwarest förut ej hördes någon behaglig Musik, har åfwen i sednare tider, särdeles under Kejsarinnan Elisabets Regering, blifwit der af bekant. (37) Holland (38) och Dan-

leman höra i synnerhet ihogkommas för sina lärda arbeten. Lorens Mizler i Leipzig utgaf 1739 et Musikaliskt Bibliothek, såsom sammandrag af flere Auctorers skrifter.

(35) Frans Conti wart namnkunig 1703, såsom en berömlig Cammar-Componist. Joh. Couzer ifrån Presburg i Ungern, Bononcini, Boog, Bertaldi och flere räknas åfwen ibland Österrikets större Musik-idkare.

(36) Cryger Direct. Musices i Berlin hade redan 1630 warit bekant af sine arbeten. I sednare tider äro flere, som i Preussiska orter blifwit hedrade för Musik; en Benda i Berlin bör i synnerhet ihogkommas. Weracini, Cammar-Componist hos Konungen i Polen, war mycket i rop, och utgaf åtskillige Sonater, likaså Sylwius Weiß, med flere.

(37) Ryßland kan derföre ej framwisa några namnkunnige Mästare i äldre tider, förrän Mandoni och flere nyligen der blifwit hedrade. Krigs musiken har wäl länge der warit upöfwad, men andre Instru-

Digitized by Google

mark, (39) ehuru Natjonerne i allmänhet ej skola wara mycket för Musik, hafwa ock gått långt i denna wetenskap. Turkiska Musiken behåller ännu sin besynnerliga art, at wara brummande och mindre angenäm (40). Men mitt ändamål är icke, at beskrifwa huru hwar Eu-

menter än Pukor, Trumpeter, o. s. w. woro ej wid Hofwet brukelige intil 1700 talet. Jemför Sw. Archiw. T. 1. p. 18 om Legation til Moscau 1699. Om Tartariets musik kan läsas berättelsen om Ajuckiniska Calmuckiet, tr. 1744, p. 44. der nämnas Violer och mun-Harpor, Harpor med 5 strångar. m. fl.

(38) En Locatelli har utom andra från Holland gjort sig minneswärd.

(39) I Köpenhamn må i synnerhet nämnas en Sarti.

(40) At Musiken i Turkiet icke blifwit förbättrad, kommer af förbud i Alcoran. I Albrechts Hierarchia Oeconomia p. 281 berättas, huru Konung Franciscus I i Frankrike i 16 Sæculo skänkt et Musikal: Instrument åt Sultan Soliman, som derföfwer i förstone förundrat sig, men sedan slog det sönder, af fruktan, at Turkarnas seder skulle derigenom förändras. Baron Rålambs beskrifning om 1657 års beskickning til Constantinopel omtalar den tidens Turkiska Musik p. 21. såsom sorl med allehanda spel, Harpor, Fedlor, Pipor, Trummor, och Pukor. At konsten sedan der föga stigit i behagelighet, är oß bekant. Ibland Turkiska Fruentimer, skola Harpor wara brukelige med flera tarmstrångar, hwilka i Musik-Lexicon kallas Salterio Turchesco, likaså anföres Colascione af 2 til 3 strång. Trianglar, Clarinetter och flere klingande spel äro i sednare tider i Turkiet införde.

Digitized by Google

Europeisk ort, förr eller sednare blifwit hedrad för nya uptäkter til konstens befordran, hwad märkeliga författningar, på et eller annat ställe, der til bidragit, o. s. w. min föresats blir, at wisa, huru Musiken i Swerige efter hand stigit til sin högd; men förut bör något nämnas i

VII. Afdelningen, om den Musik, som närwarande tid träffas utom Europa.

§. 1.

I Asien brukas mäst lika slags Musik, bestående af flere Instrumenter, men merendels simple och entonige, så at sammanstötande af flere är det, som utgör deras Symphonie, och förmenes, at, utom de små Violer, icke der finnes något Instrument, hwarpå ensamt kan utföras et Musikaliskt stycke. Noter skola ej heller wara bruklige. Chineserne sägas likwäl ifrån äldste tider förstått sig på Musik och skrifwit böcker derom, de tro sig äfwen deraf wara upfinnare, lika som af mycket annat. Wid bröllop, Comœdier och flere fäster, höres et skrålande ljud af instrumenter: de hafwa ock sina Castagnetter eller tråd-pinnar, som slås til sammans emellan fingren, för at utmärka tacten, (1). Uti hela Mogols land och den öf-

(1) Assessor Christ. H. Braad, som giort flere resor til Ostindien, har täkts underrätta mig om ätskilge Chinesiske Instrumenter: De bestå i synnerhet af

rige Södra delen af Asien, brukas en Martialisk Musik, såsom det berättas i Kyrkoh. Torens Resa til Suratte p. 335, så at inga Italienska stycken der höras, utan endast skramlande af meßings-bäcken och trummor, samt wrålande blås-Instrumenter. (2) De hafwa eljest danser-

skor

Skallmejor, långa Basuner, små Fleuter och et slags hand-orgor af 12 til 15 små pipor, som låta på en gång, när man blåser i den långsta, och gjör en sort symphonie. Der skal ock brukas en liten fyr kantig ställning, som kan bäras i handen, med 10 små runda metal-plåtar, hwarpå slås med en träd-pinna, twå metal-talrikar, som wid wißa tacter slås tilsammans, och gifwa et särdeles ljud, samt små violer med 3 silkes-strängar, hwartil brukas stråka. Gungung, hwarpå klockslagen slås, liknar et Mäßings bäcken och beskrifs i Herr Osbeks Resa p. 118, samt Herr Brekins Resa p. 18. Om denna Musik berättas ock i en Anonyms Resa til Japan tr. 1764, p. 26. I Musik. Lexicon nämnas Strumstrum, likt en Cithra, och Rabannen, Trummor, såsom Indianske Instrumenter. Praetorius wisar ritning af deras Trummor och andre Instrumenter, hwaribland äro några af frukter, som likna korgar, kurbits o. s. w.

(2) Assessor Braad nämner deras 3 slags Trummor. 1:o Discanten, hwarpå slås fort, 2:o medel sorten, som slås långsammare, och 3:o Basen, hwarpå då och då höres et enkelt slag; härunder blåses på Skallmejor och Trumpeter, hwilka sednare, Herr Toren beskrifwer af 4 til 5 alnars längd, de kallas i Musik. Lexicon Nafiri. Et annat slags trummor med en bottn, äro ock i bruk; derwid sitta twå metalbrickor, som skramla, när derpå slås.

Digitized by Google

skor, som äro et wist band, hwilka Accompagnera sin sång med Skallmejor och trummor. När deras Nabab och andre stora Herrar fara ut, blåsa de i en lur eller krökt horn likt et S, som låter illa, och åfwen höres wid Solens up- och nedgång. Cithra och Giga nyttjas mäst af de tiggare, som der med sång söka Allmosor:

Om Musiken i Turkiska gebietet i Asien berättas åtskilligt af Doct. Hasselqwist i deß Resa. Han såg i Smirna mycket efter Europeiskt bruk, men säger, at Musiken war, efter landets plägsed, den eländigaste någon kan höra, så at den ädla konsten, som i de fordna Grekers tid warit der til så stor högd bragt, nu blifwit landförwist. Det endaste han derwid fant, såsom lemning af ålderdomen, war Grekiska Dansen, hwilken ock anstältes af Fruentimmer. (3) Violer, Lutor, Säckpipor, Trummor, Koppar-pukor och Hackbräden, nämnas der ibland Instrumenter, hwilka i öfrigit hwarken äro konstige eller behaglige. Ox-Hinnor, Peritonæum, upspitade på en circel af tråd, utgöra ock något dylikt.

§. 2. **Africanska Musiken** för närwarande tid i allmenhet, är både wild och nog obekant, ehuru de orter likwäl gifwas, hwarest

(3) Härom läses Doct. Hasselqwists Iter Palæstinum p. 27. Huru Judarne, som nu äro et kringspridt folk i flere Riken, bruka Musik, kan ses i Löwes Speculum Religionis Judaicæ p. 33 och 67.

Digitized by Google

någon mera ordning derwid träffas, än i det egentligen så kallade Barbariet. (4) Egypten, som fordom blef hedradt för konster och wetenskaper, har wäl, tillika med Grekeland, förlorat sina gamla Musikaliska inrättningar, men så finnes der ännu något, som witnar om deras fordna anseende. Musiken efter landets sed och smak består i Pukor, Trummor med en bottn, Skallmejor, en särdeles art Violer, Bjällror o. s. w. Psalterium med 20 tarmsträngar, som förmenes warit et af Dawids Stränga-spel, är ännu der i bruk, hwarom Doct. Hasselqwist berättar. (5) Danserskor bibehålla de äfwen, såsom något uråldrigt. Wid begrafningar nyttjas både Gråterskor och Sångerskor, de förra efter Ebreernas bruk, enligt 2 Chrön. 35: 25. och Jerem. 9: 17. men de sednare, efter deras Förfäders stadga, wißa tider. De tycka sig altid hafwa största orsak til

(4) Hurudan Musiken är i Barbariet, wisar oß Reftelii beskrifning om Algier 2 del p. 326 och 570; der säges, at Concerter upföras med instrumenter af bullrande ljud, såsom Trumpeter, Skalmejor, och kopparplåtar, trinde nästan som små fat hwilka slås tilsammans; deras trummor slås med en pinna på öfwersta botnen, men med et tjokt spö på den understa; de hafwa ock Pipor eller Fleuter. Compositiun med Noter skall ej wara bruklig. Deras Musik har derföre altid lika låte, utom wid begrafningar, då, under klagerop, slås med en jernstång på träplankor.

(5) Se widare Hasselqwists resa p. 64, 67, 92. rc.

Digitized by Google

til frögd, wid en rättfärdig Mans jordafärd, öfwer den fördel, som honom efter döden tillfallit. Både sorg och glädje får således i Egypten köpas för *pengar. Man kan i öfrigt lätt gjöra sig begrep, at Musiken i Africanska Länder måtte wara i slät belägenhet. (6)

§. 3. Om America i allmenhet tjenar allenast följande anmärkningar. (7) Indianerne i Norra America äro et wildt och ohyfsadt folk, som särdeles warit begifne på jagt och härfärder, men icke brytt sig med konster. Musik och Instrumenter weta de icke af, som sine egne. Deras Krigs-konst består i busk-fäktningar; öfwer erhållen seger betyga de sin frögd genom härskri. Efter sång anställa de sin dans, men ton och mening derwid lär ingen ännu kunnat upgifwa. När de äro i fälttog med Europer, kunna de wäl lysna til deras Krigs-Musik, men ry sig ej widare dermed. I de orter, hwaräst Europeiska Inbyggare träffas, finner man dermot någon Musik, men lämpad efter Nationernes smak. Intil sednare år, har Pensylwanien

6) Af åtskillige beskrifningar, kunde man hopsamla flere af de wildas Instrumenter, såsom Schallmejor med 6 hål, Skällor och dubla jernklockor, Trianglar, krokiga Horn med 20 til 30 hängande bjällror, och andra nästan i form af hästskramlor, men mycket torde deribland warda mindre säkert ansedt.

7) Deße anmärkn. äro benäget meddelte af Prösten Magr. Israel Acrelius, som flere år warit i America.

Digitized by Google

nien ej förklarat tycke för denna wetenskapen. Swenska och Holländska folket, sammanblandadt, och endast begifwit på jordabruk, hade ej heller i början tillfälle at upöfwa konsten; och när Qwäkarena wid slutet af sista hundrade tal, intogo fördelarne af landet, blef äfwen Religionsprincipen deremot stridande, hwilken sedan af Presbyterierne och Anabaptister m. fl. widare blifwit bestyrkt. Wid paß för 20 år tilbaka, har dock med Musiken i Philadelphia hunnit så wida, at wintertiden Concerter och Baletter begynt hållas. Sång-konsten har sedermera blifwit upöfwad, så at, wid Magister Promotioner och andra tillfällen, åtskillige prof deraf wisas. (8) Ifrån Skottland och i synnerhet Irland, hafwa i sednare år Bier-fidlare ditkommit, som höras på krogar och marknader, hwilka äfwen följa med de Handlande från ena platsen til den andra, spelande på Viol och Säckpipor. Bröllop hållas mäst i tysthet, utom hos mindre folk, hwarest dylika Musikanter ibland påkallas. Enligt med Pensylwanien, fördhålla sig de öfrige Prowincier i Norra America, i synnerhet nya Ångland, Rhode, Iland och Connecktícut, hwars inwånare mäst härstamma ifrån de gamla Cromwellianer som med Presbyterianet

(8) Prosten Acrelius tåks nämna, at en Magister Bengtson, Son af Swenska Köpmannen Anders Bengtson, wid 1770 års Promotion, wisat sin insigt i denna wetenskapen.

ner, Dissenters och Qwåkare blifwit förblandade, hwilka allesammans lika hårdt döma om spel i gemen, samt mera söka förmögenhet än wällust. Uti de öfrige, wet man föga mer af Musik, än den, som roar några små sällskaper, oagtadt deras inbyggare äro nog wällustige. (9) Deremot äro de Romerske Cätholske Colonier något upöfwade i konsten, och hafwa en så oinskränkt Musik, som är wanlig i deras Fäderneland. Wid den så kallade Hernhutiska Församlingen, särdeles Clostret Bethlehem i Pensylwanien, är Musik och sång i nog wärde, hwarföre der ock träffas åtskillige nyare Instrumenter både af Waldthorn, Fleut-Traversier, Violer m. fl. som widare berättas i Prost. Acrelii beskrifning öfwer America p. 507. Et Klockspel ankom 1757 til Philadelphia, och upsattes der på Hög-kyrkan, bestående allenast af 4 klockor, ibland hwilka den störste skal wåga omkring 20 skeppund. Men wi lemne deße widsträkte anmärkningar, och skynde til VIII. Af-

(9) I Kalms Amer. Resa 3 Tom. p. 6. nämnes Chalumet de paix, en frids pipa, som brukas wid frids slut, giord af sten, hwars wärde skall anses lika med Silfwer. I Holms beskrifning om Nya Swerige p. 148, berättas om Americanernas ringdansande under sång och frögdeskri, hwarjemte de stå på et bräde, iholig stock eller tort skinn. Der säges, at under sådan dans, stå twenne midt uti, som hålla ordning, sjunga, och i agt taga någon slags tact. o. s. w. Wid de dödas grafwar anställes klagogråt i tre månader.

Digitized by Google

VIII. Afdelningen, om Instrumenterna i allmenhet, för närwarande tid, särdeles i Europa.

§. 1.

Att beskriswa de förändringar, som Instrumenterna tid efter annan undergått, samt tillika wisa, hwad förmoner Musiken derigenom wunnit, fodrar större insigt och mera widlöftighet, än af mig kan wäntas. På samma sätt, som man i föregående Afdel. korteligen anmärkt äldre tiders inrättningar, blir ock här allenast upteknadt, hwad om Instrumenterna i sednare tidehwarf kunnat ihopsamlas, sedan wi förut wete, at, alt som Musikaliska wetenskapen i Europa stigit, Instrument-makeriet åfwen bliswit förbättradt, och således mänge beqwäme samt fördelaktige uptäkter skedt, hwilka ock ännu ständigt torde wara at förmoda, så länge konster och wetenskaper kunna ökas. Efter den redan gjorde fördelning, anföras åfwen de mäst brukelige Instrumenter uti 3 Claßer. 1:o Beströngade, Fidicina eller Chordata, 2:o de som genom blåsning eller wäder gifwa ljud, och kallas Pneumatica, 3:o sådane som bliswa ljudande genom påslagning, och få namn af Pulsatilia.

§. 2. Sträng-Instrumenter, Fidicina eller Chordata, träffas ock af flere inrättningar, dels med åtskillige metall-strängar af meßing eller stål, dels med tarmsträngar, stundom ock af

af begge slagen. Antingen gifwa de förstnämde klang genom tangenters nedtryckning, då fiädrar eller små bleckskifwor (crepiner) röra strängarne, eller ock, bekoma de liud genom knäppning med fingren; en stor del af de öfrige spelas med särdeles slags pennor eller stråkar. Monochordium med en sträng, som först blifwit giordt til at söka tonernas förhållande och proportioner, har gifwit anledning til upfinning af flere Instrumenter och tienar ännu til rättelse wid stämning: Clawichordium skal der efter blifwit bekant, såsom det första med tangenter, och i början haft 20 metall strängar, men det föregifwes, at en Boethius sedan ökat samma med flere semitoner, hwarigenom ock wåre brukelige Clawer upkommit, som dock intil sednare tider behöft och fått förbättringar. (1) Arpichordium har från äldre tider warit bekant, men, 1724 år Clav d'Amour en ny upträkt af Silberman i Dreßden. (2) Spinet och Wirginal

(1) Namnet är tagit af detta Instrumentets begwäma inrättning, som för deß fullkomlighet äger mycket wärde. Om beskaffenheten af de Gamlas Clawer, samt project til någon ändring i Clawerets läge, kan läsas 1762 års Lärd. Tidn. N:o 10, 12, 18. rc. samma års Weckoblad: N:o 30, 61 och följande.

(2) Clav d'Amour är ock en förändring af Clawer, som fått namn af deß angenäma klang, likasom flere Instrumenter, med några särdeles förbättringar, lånt namn af Amour, t. g. Hautbois d'Amour, Viola d'Amour, o. s. w. Clav d'Amours-strängarne hwi-

ginal leda åfwen ifrån Clawer sin upkomst, samt hafwa bidragit, at de så kallade Clawi cymbaler sedan blifwit inrättade, hwilka sed nare af sin skapnad i början kallades Flygel Alla deße, som röras genom fjädrar, bestå af 1 2, til 3 Clawer, och derefter af 2, 3 eller fler register, med åfwen så många afdelningar me tall strängar, hafwa ock för sitt sammanstäm mande fått namn af Symphonier; skilnade består deruti, at de förra stå i 4 fots ton mo Cymbaler, som mäst gjöras i 8 fots ton, me deße finnas ock större af 16 fot. Utom de förbätt ringar som sådane Instrumenter tid efter annat wunnit, har ock Probsten Nils Brelin förfärdiga en upprätt stående Cymbal, som förwaras på Mo dell-Cammaren i Stockholm, och beskrifs i Wet Acad. Handl. 1741. p. 218. Hit kunde ännu föras Clawicitherium, Clawiorganum sam Clawier-Gamba med sina tilsatser af tarm strängar eller pipwerk, (3) hwarigenom sam ma

la på en Elphenbens-kugg; när tangenten röres, up lyftas strängen, som är accurat lika lång på begg sidor om stallen, och gifwer dubbelt klang emot Cla wer. Deße kallas ock Clavessin d'Amour. Det för sta af deße Instrumenter, kom 1728 genom Kellne til Swerige, och köptes af Herr Grill. Philip Specken, som lärt Instrumentmakeriet i Dreden, gjor de sedan dylika i Stockholm.

(3) Sådant Instrument är i Tyskland bekant under namn af Nürnbergisch Geigen-werk. Orgbyg gar en Söderström har gjort et dylikt, och inlemna på Modell-Cammaren. Strängarne röras med tan

na Instrumenter bekomma flere slags läten, och der efter fått namn. (4) Med Stål och Metall strängar, träffas större och mindre Cithror af åtskillige förändringar, ifrån 4 til 12 Chor strängar, hwilka spelas genom fingerknäppning. (5) Harpor äro af flere slag, och spelas äfwen genom knäppning. De stora dubla hafwa öfwer 40 Meßings-strängar, de allmänna enkla något öfwer 20 strängar, dock utan semitoner, men de små äga mindre antal strängar, och äro bekante under namn af Harponett; den som därpå spelar kallas Harponist. Bandoer, (Pandora) Orpheoreon och Penorcon, äro

genter, men få måst Viol de Gambs ljud, genom en särdeles stråke, som medelst wefning gifwer an tonerna.

(4) Prosten Brelin har äfwen i Wet. Acad. Handl. 1739 p. 81. upgifwit et nytt påfund, at öka Clawers och Cymbalers godhet, som widare beskrifs i 1757 års Handl. p. 36. Hwäd ändring deße och andre Instrumenter undergå i stark köld, berättar 1760 års Handl. p. 317. Kircherus nämner en Ramarinus, som wid deß tid giort försök, at i häst genom särdeles Register förändra Cymbalens klang ifrån hög til lägre ton.

(5) Cithror äro i synnerhet af 5 särskilta slag. 1:o de allmänna med 4 Chorsträngar, som i Tyska orter måst brukas af ringare folk, och spelas med en fäder. 2:o af 5 Chor. 3:o af 6 Chor. 4:o äro de så kallade stora 6 Chorige, och 5:o med 12 Chor strängar, som hafwa stärkt klang. Harpor, Cithror och Psalterium blifwa eliest ofta orätt ansedde för ett och samma Instrument.

Digitized by Google

af dylik art. Cithrinchen måst enahanda, me
deß botn är half öpen, och spelas därpå me
en fjäder, lika så Colascion, som allenast ha
3 strängar, men halsen är 6 fot lång, och a
delt i 16 tag; i Arabien kallas den Dambur
Sambucca, (Barbitus) och Hackbräde, ha
ma samma slags strängar, men så sitt klang g
nom påslagning af 2:ne pinnar. Psalterium (6
är uråldrigt och merendels giort som en triange
Gnittare är et Spanskt Instrument med 1
strängar, ej olikt Cithra. Ännu märkes Scheid
holts som har 4 strängar, Trumscheidt o
så med 4 strängar men af olika längd, dock mäs
af enahanda beskaffenhet. (7) Til Instrumen
ter med tarmsträngar räknas Lutor, Lyro
och alla slags Violer. Lura (Testudo) hade
början allenast 4 dubla Chorsträngar, men öka
des sedan til 12 Chor. Efter stämningen som
är nog mödosam, så Lutor åtskillige namn. Sto
ra Bas-Lutor kallas Theorba, har 14 til
16 Chorsträngar. Qwinterna eller Chiterna
med

(6) Psaltarium träffas både med meßings och tarmsträngar, de måste wara en af äldsta tiders inrättningar, som ännu i Orienten och andra orter brukas; förmenes äfwen gifwit auledning til flere Sträng-spel. Hieronimi Cithra beskrifwes ock 3 kantig I Rußland är Psaltir et bekant Instrument.

(7) Jemför Prätorii Syntagma Musicum eller Theatrum Instrumentorum med ritning på äldre och nyare Instrumenter til 1619.

Digitized by Google

med 4 til 5 Chor, hel platt, brukas mäst i Italien på Comœdier; deße gifwas ymsom både med stål och tarmsträngar. Lyror förekomma ock af flere slag. Utom de så kallade Bondlyror (Lyræ Rusticæ) med 4 strängar, som äro nog ringa at anse, och genom wefning få et brummande ljud, märkes stora Italienska Lyror, (Lyra Lyroni,) som til skapnad likna Viol de Gamb med 12 til 16 strängar, samt de mindre med 7 strängar, som äro ibland de ålsta Instrumenter, fordom bekante under flere namn alt efter antal af strängar (8). Angelika är af Lut-art, men lättare at spela, likaså Calichon, med 5 enckla strängar, stämd som Viol de Gamb. Cetera Tedesca med 10 strängar är i Tyskland bekant, och har likhet med Luta. (9) Mandolino och Mandola skola wara i bruk i Italien, såsom uråldriga Instrumenter. Mandolino har 5 Chor stål-strän-

(8) Af Lyror kunde upräknas många förändringar, e. g. Lyra de Bracio, Lyra Lesbiæ, Lyra Octacordis, pentachordis o. s. w. men sådane äro dels mindre allmänna, dels ock til inrättningen obekante.

(9) Ännu torde flere beströngade Instrumenter kunna anföras, såsom; Alto-Baßo, hwilket ger klang genom påslagning, men hwarjämte tillika blåses såsom på Fleut. Pantaleon och Rastellum äro äfwen några särdeles inrättningar, men deras beskrifning saknas. Jag har och nyligen sedt et strängspel, giordt som en Flygel, fast utan tangenter, hwilket gafs namn af Cymbal, och spelas såsom Hackbräde.

Digitized by Google

gar, spelas med en fiäder, men **Mandola** med tarmsträngar, och knäppes med fingren, såsom Bas til den förra. Wid Violer som i allmenhet kallas på Tyska **Geigen**, förekomma flere förändringar, ehuru de äro lika, både til inrättning med tarmsträngar, så och deruti, at spelningen sker genom stråka. Viol de Bardone har några 40 strängar, Viol de Bastarda äger 6 tarm-och 8 meßings-strängar, Viol de Gamba och Violetta 6 strängar, Violone är en stor Bas-Viol af 16 fots ton, kallas derför Violone Grosso. Viola de Basso, Viola de Spala och Violoncello, hafwa, 3, 5 til 6 strängar. Viola de Braccio, Bratsch, kallas egenteligen små Violer som hållas på armen. Utom deße, gifwas ock Viola d' Amour, Viola Piccola o. s. w. man fördelar eljest i allmenhet sådane Instrumenter i Bas-eller Discant-Violer samt Alt och Tenor-Violer. Härtil kunna äfwen räknas Tyskarnas **Brettlein, Sack-geiglein** och **Qwart-geiglein** de gamlas Fiddel, samt wåra små Stok-Violer, äfwen Trompet Marin med en sträng. o. s. w.

§. 3. **Blås-Instrumenter**, (Pneumatica,) äro egenteligen at tala 2:ne slag, nemligen de som genom menniskoansats eller blåsning gifwa klang, och sådane, som med inrättning af wäder-bälgor blifwa liudande. Til de sednare, räknas i synnerhet pipwärk, såsom Regal, Positiw och Orgwerk, hwarom på annat ställe kommer at handlas, men de förra, som här skola näm-

nämnas äro af mångfaldig förändring. Af sådane Instrumenter, märkes 1:o de som blåsas med munstycken, hwilka dels äro lösa, dels ock fasta. Under förstnämde Claß, komma Basuner som bestå af 2:ne stycken, samt genom ut- och indragning gifwa sina toner med et starkt klang. Deße äro utan twifwel til sin inrättning bibehållne ifrån ålsta tider. (Jemför p. 24.) Trumpeter, hwilka, genom et särdeles tungans bemödande, blåses, bestå af hopwälde krökta meßings rör, med 3 affättningar. Zinkor, eller Italienska Cornetto, äro 2 slag, råta och krökte. De råta hafwa munstycken, kallas Cornetto dritto Cornetto muto o. s. w. Krökte Zinkor äro af flere slag; de så kallade allmänna, brukas såsom Discant til Basun. Cornettiner äro en Qwint högre, men Corno Torto en Qwint diupare, och mäst krökte som et S. Cornett a Bouqvin, brukas wid Kyrko-musik på wißa orter. Waldthorn som i sednare tider blifwit bekante, äro i rundning krökte och något låttare at blåsa än Trumpet, göras äfwen af flere slag. (10)

(10) Ehuru mitt ändamål icke är, at beskrifwa hwart Instrument til sina inrättningar, emedan sådant kan ses af det nämde Musik-Lexicon, och eljest i allmänhet är bekant, må dock följande erhindras: Basuner gifwas af 4 slag, Bas, Tenor, Alt och Discant, hwars toner genom 4 förändrelige dragningar erhållas. Trumpeten gifwer på särdeles sätt an sina toner, icke efter hwar andra, som almännast skier på meßings Blås-Instrumen-

Digitized by Google

Fleuter som hafwa fasta munstycken, och blå
sas med lätthet, giswas af många slag; de
åfwen namn efter storlek och ton, samt giöres
åtskilligt tråd, såsom Buksbom, Elphenben
Horn, o. s. w. De förfärdigas mäst i hela a
corder, och fördelas i Alt, Discant och Bas
Fleuter, som hwardera hafwa sina förändringar
Ibland små Fleuter, står Qvinta Decima tw
octawer högre än en Cornetto. Flageolet, Fleu
Douce, Flauto picciole, kallas de smärre sorter
men Flautone stora Bas Fleuter. Flauto Tra
verso, tibia transversa, blåses på twåran och kal
las twår Fleuter, af deße, är Fistula mino
Helvetica allment i bruk bland Regements pipa
re, nämnes ock i Tyskland Schweitzer Pfeiffe eller
Qwer-Flöten, sådane jämte Fleute Traversiere
och

ter, utan Octaw Ters och Qwint om hwart an-
nat; deras klang är c. g. c. e. g. c. d. e.
o. s. w. Alla Zinckor hafwa 19 toner. Waldt-
horn hafwa wunnit åtskillig förbättring; sådane,
finnas nu i alla hufwud toner, och därföre få
namn efter tonerna. Utom deß, är nyligen en
nyttig uptägt giord, at man på et enda par, ge-
nom en wiß wändning med Hornet, kan blåsa u-
tur hwad ton hälst behagas. Uti Hamburger Re-
lations Courier N:o 28 1769, nämnes at Carl
Christoph. Elffe förfärdigat Waldthorn som blå-
ses ur 8 toner utan tilsatser. Hos Frantsmänner
är Serpent en särdeles Bas, hwilken går i ring,
som en orm eller et Waldthorn, med grof dock
liuflig ton.

Digitized by Google

och Allemande, fordra starkare ansats än Fleuter. Widare erhinras (200) at Blås Instrumenter som genom rör få klang, äro åfwen mångfaldige; däribland märkas: Pommer (11) eller Bombarda hos Italienarne, som äro af enahanda art med Schallmejor och Hautbois, fastän af olika storlek. Schallmej-blåsare och Hautboister hafwa af de sednare fått namn, och blifwit hos oß brukade både i Fält- och Kyrko-Musik. Fagtgot som ock under namn, Dulcian, eller Bassun, är bekant, blåses igenom et skorrande rör til Bas wid andra Instrumenter. Sorduner, Baßanelli och Doppioner, äro af samma beskaffenhet; lika så Schryari eller Schrejer-Pfeiffen som hafwa et starckt liud. Krumhorn

(11) Deße fördelas i flera slag, stora Bas, Tenor och Alt-Pommer. o. s. w. Stora Bas-Pommer äro 10 fot länge, de öfrige kortare, hwar efter andra. Schalmejor som ej hafwa den undra öpningen, eller tumhålet, fodra starck ansats. Hautbois med et genomträngande klang, har ock blifwit kallat Daß hohe holts efter det går en ton högre än Zinkor och Basuner. Baßanelli äro Pipor af olika storlek och hafwa namn af sin upfinnare Baßano. Af Sorduner höra 5 til et helt stämwärk, äro i storlek efter hwarandra. Schryari likna til skapnaden Canouer, samt bestå åfwen af Bas, Tenor, Alt och Discant. Hautbois äro icke mycket gamle. Hautbois d' Amour blef bekant 1720. Clarinetter af dylik art, äro ock af sednare uptägt ifrån Nürnberg, och nyligen i wår Regements Musik antagne.

Digitized by Google

äro mera krökte än Zinkor, och blåsas äfwe med rör. Säckpipor som förmenas warit d gamlas Symphoneja, kunna och hit räknas Deßa gifwas äfwen af åtskillig art. (12) Fler Blås-Instrumenter kunde ännu upräknas, me deße allenast anföras såsom mäst bekante. (13)

§. 4. Slag-Instrumenter (Pulsatilia) blif wa klingande, antingen genom pinnar af trä och horn, eller med Jern-kläppar. Pukor (Tympana) af koppar, tråd och silfwer, giöres i 2 särskilte delar, blifwa ock kallade Hår-Pukor, sedan de af ålder warit brukade i fält. Trummor, Trummel, hwilka billigt må räknas bland de äldsta Instrumenter, äro i alla orter bekante. Trombe har likhet med pukor, men äger ock så 2 strängar, som gifwa et särdeles ljud. Tabourin kallas små trummor, hwa dan

(12) Särdeles i andra orter såsom Großer Bock- och Magdeburgische Sackpfeiff, samt Schaper-Pfeiff, Sackpfeiff mit blgs belg, Hummelchin, Dudej o. s. w. efter Tyskarnas talesätt. Maul-Trommel, Brum-Eisen, Mun-gigor, Wallhorn m. fl., huru de fordra ansats, förtiena ej nämnas bland Instrumenter.

(13) Rakett skall wara et Blås Instrument, hwars ljud liknar Faggot? Ranket är eljest en orgwärks stämma, likasom Schallmej. Under namn Sordun, Faggot, Krumhorn, Schweitser-Pfeiff rc. hafwa flere stämmor af åtskillig anledning blifwit insatte i äldre orgwärck. Tournebout säges warit et rörat Blås Instrument, och Olifant et horn bekant i 8 Seculo.

dan ock Trumslagare fordom haft namn af Tambourer. Surdastrum nämnes och af Kirkerus såsom Trumma. Strohfidel (Clavitympanum) (14) skall wara upfunnen i Flandern, består allenast af trädstycken, som äro i 2 Octawer eller i 25 toner afdelte, många sådana inrättningar finnas af jern, glas, och andra klingande ämnen, som genom påslagning gifwa ljud. (15). Man kunde ock å nyo under denna Claß uptaga Hackbråden, Sambucca och flere strångspel, som genom pinnar eller fiädrar blifwa klingande. Castagnetter äro äfwen af sednare tiders slag-Instrumenter, likaså Piechbeck en i Ängland upfunnen konst-machin med flere slags klang. Ibland sådane, som slås med jernkläppar böra nämnas Klockspel, (Tintinnabula) så wida de så räknas til Instrumenter. (16) Triangel Crepitaculum, Sistrum och Cimbeln samt Nola

(14) Kallas Stroh-fidel af Tyskarna, emedan pinnarna ligga på 2 af halm hopbundne käppar. Liudet likuar wißlande; när ton skall bli högre aftages pinnarne på längden, men bör ton bli grof, skäras de på platta sidan eller tiockleken, gjöras hälst af All eller Gran, kallas i Frankrike Claquebois.

(15) Sådant spel kan ock inrättas af öl-glas som kallas Verrilon; medelst jern eller stål stycken af wiß längd, kan och dylikt gjöras. Crotalum och Cicuta hafwa äfwen blifwit räknade bland fordna tiders Instrumenter.

(16) Klockspel på Kyrkorne, kunde ock komma häribland. Det i Stockholm på Tyska Kyrkan har

eller Schellen, höra och hit. Tyskarna hän ga 2 sådane Schelichen på et finger och slå der tilsammans. Äfwen så sker med de i Janitscha Musiken brukelige meßings talrickar, som nu ligen blifwit wid Kongl. Gardet införde. Ria gar, eller Singe-Kugel kastas up i wädret och derigenom blifwa klingande, flere dylik skulle kunna anföras, men wi slute med des sa, (17) och komme ändteligen til

IX. Af

28 klockor, wäger 21 Skeppund 16 Lisp., är up satt 1666, förfärdigat i Amsterdam, och kosta 4000 Riksdaler. I andra Riken finnas de lång större. Wid Mafra i Portugal är et dylikt af 160 klockor: förut p. 22 nämnas Hebreernas Zilzelim såsom samslägtade med wåre klockor, och så wida deße äfwen hafwa härmonie sins emellan, höra de ock här ihogkommas. Upsala Domkyrkas största klocka äger ibland flere, för sit starka lind ock angenäma klang, et särdeles wärde. Den wäger 46 Skeppund. Utom Stockholm, finner man i Götheborg, Westerås, Lindköping, Strengnäs och wid några andra Domkyrkor, et behagligt öfwer ensstämmande emellan klockorne, som innehåller et musikalisk klang, och förtienar upmärksamhet.

(17) I Mattheßons neu eröffnete orchestre 3 Cap. upräknas de fläste mäst brukelige Instrumenter, med några särdeles egenskaper. Näst menniskostämman och de fullkomliga orgwärk, anföres där: fullstämmige Clawer, widtskallande Trumpeter, präktigt ljudande Basunev, ljuflige och pompeuse Waldthorn, likasom talande Hautbois, stolta Baßonger, hårda Zinkor, Modeste Fleuter, Heroiske Pukor, wåldige Klockspel, smekande Lutor, lutlike Angelikor, dimpa Theorber, promte Cali-

IX. Afdelningen, om Musiken i Swerige i synnerhet, särdeles den Politiska, eller den i werdsligt bruk.

§. 1.

I Hedendomen har Musik icke mindre här än annorstädes, warit bekant wid åtskillige tilfällen, dock wida skild ifrån deße tiders bruk och smak. Fordom haswa Spelmän warit i stort anseende i Norden, hade ock då frihet, at färdas i frid emellan Höfdingarne, hwilket androm för mißtankar skull ej tilläts; hwarföre ock de, åswen som wißa, hwilka reste i angelägna ärender, hade särskildt klädbrägt, för at bättre kunna igenkännas. (1) Wåre gamla Sagor nämna på flere ställen om forntidens Musik. (2) Wid Hedniska Offren hör-

---

chon, Complisante Violiner, intagande Viola d'Amore, fyllande Violer, susande Viol di gamba, dristige Violoncello, brummande Violone, förragtande Trumpet Mariner o. s. w.

(1) Se v. Stiernmans Präsidii tal 1758: om Musettenskapers tilstånd i Swerige i Hedna- och Papetiden, samt Cancellie-Råd. Berchs anmärkningar i Allmänna Tidning, 1772. N:o 30.

(2) Sigurd berömmes som mästare på Harpa. Wilk. S. p. 46. Gester kunde på sin Harpa slå både Gunnars slag och Gudrunas konstiga grep. Björners Sago Flock 16: 5. Isunger war öfwad på alla slags stränga spel. Wilk. S. 202. Annorstädes talas om ramslag och damslag på Harpa, så at alt i huset måst rört sig, huru, de haft et slags dans

hördes spel af pipor, trummor, samt skri och sång, dels för at behaga Gudarne, dels ock, at förtaga offrets ljud, särdeles i den ohyggelig tid, då menniskor ofta på sådant sätt omkom mo. Krigs Musiken war ibland förfäderne nog slåt och ringa Lurar, eller som de då kal las Ludrar, Krumhorn, Trumpeter, Pukor och Trummor woro äldre tiders Instrumenter. Wid Härfärder, Bardalekar och fienteliga in fall, blåstes af wißa dertil öfwade Luder-swänner; då talas ock om Hofwud Loddari (lifs Trumpetare). Wid Bröllop, Gillen, och an dra Högtidligheter saknades icke dants och Strång-Spel. Harpor, och Gigor med Säck pipor woro då i bruk. Skalde-qwåden haf wa märkeligen warit ansedde i Hedna tid, sär deles öfwer lyckelige härfärder, Segrar och rycktbaré måns bedrifter, hwarom äfwen sångs i Konunga Hof, hwarföre säges, at Poeter Skalder och Sångare, ingenstäds warit i så stor agt, som i Nordiska Länder. (3)

§. 2. Med Christna Lärans införande hade wårt Swerige, som andra Länder, til seder

Falda fyker. m. m. Björner påstår i sina Göth. Häfder p. 182: At de äldsta Göther utom Lands warit färdige på Mun-gigor; hwilka de kallat Gingra, och hänleder konsten ifrån oß. I Rimkrönikan läses ock på flere ställen om de Gamlas musik.

(3) Se v. Dalins Sw. Hist. 1sta D. p. 247. At qwinnor medan de arbetat, öfwat sig i Sång, omtalas i Heims K. T. II p. 340.

Digitized by Google

seder skick och inrättningar, undergått mycken förändring, särdeles hwad Gudstjensten tilhörde, så at Kyrko-Musik och sång derifrån kunde efter hand begynna upöfwas, alt efter som antalet af kyrkor ökades. Men sådant oagtadt, ses dock, at Musik i allmenhet den tiden warit nog ringa (4). Sagorne berätta åtskilligt om bläsning til Hirdstämmor, til upbrott, til Skeps, til Möte, för Krigshären m. m. på wanlige Instrumenter Ludrar, Krumhorn, Trumpeter, Bambu, Trumor, Bomme, Fidlor, Nyckelgigor, o. s. w. (5) hwarwid

(4) Jemf. v. Dalins H. 1. D. p. 467. Huru de gamlas Musik lätit, är swårt säga, lika som nog oskert blir, at lemna fullständig beskrifning på deras Instrumenter. Ludrar, Basuner och Trumpeter tages ofta för et och samma, men tyckes warit af olika inrättning. (se p. 46) Drambu och Trumma måste warit enahanda. Bomme woro Pukor. Bombara och Trumpara, Puk- och Trumslagare. Bamba kallas ock ofta spel i gemen, men derunder förstods åfwen ibland Giga Fidla o. s. w. Se Verelii Index, och Stiernhielms förklaring på ordalist. wid Westg. Lagen. Lekare, (Lejkari) kallas den tiden i allmenhet Spelmän; men så fingo de och ofta namn af Instrumenterne, såsom Basunare, Fidlare, Pipare m. m. At Lekare slogo på Harpor, Gigor, Simfoni och Psalterium säges i Hialmters S. p. 15.

(5) Om sådan Krigs musik berättas i Nordlands Crönika p. 76, 385, 434. och Herwara S. p. 136, 171 m. m. Man gaf då hår-rop, slog på sina sköldgr, o. s. w.

Digitized by Google

wid likwäl fodrats föga konst til spelning, innan wetenskap, smak och insigt hunnit upodlas. Några haswa orätt welat påbörda wäre förfäder, at, ehuru de wid dants och andre tilfällen hafi behag för Musik, skola de likwäl under tiden wisat särdeles föragt emot Spelmän, men sådant kan icke räknas dem til last, ty hwad i gamla Lagar nämnes om Spelmän och lekare, bör icke förstås om andre, än sådane som struko Landet omkring, och med allehanda gyckleri jemte obehageligit spelande sökte bedraga eller tigga, såsom ännu sker i flere orter; (6) hwarföre äfwen litet eller intet gafs i böter om en sådan Spelman blifwit slagen eller dräpen; et bewis af den tidens Barbarie, grofwa smak och seder. (7) Dekemot hafwa äfwen de gamla, wetat sätta wärde på Musik, och det så långt, at ock Konungar deruti låtit sina barn underwisas (8).

§. 3

(6) Se Solanders förtal til Kellners trogna underrättelse om General Basen, och v. Dalins Hist. 1sta D. p. 281.

(7) I Westg. Lag. Barda (Sära) Balk. 7. Fl. och Östgöta Lag. Drapa Balk. 18 Fl. beskrifwes denne besynnerliga Rättegång. Konunga och Höfd. Styr. 3. Balk. 47. §. bjuder äfwen at Löddara och Lekara, icke böra älskas och födas. Jemförs Ihres Gloß. p. 91. så är tydligt, at lekare i denne bemärkelse warit gycklare och Comoedianter.

(8) Se Stephani notæ in Sax. Grammat. p. 86. Wid Nordiska Drottars måltider brukades ock Musik, sådan omtalas i Heims Kr. T. 1. pag. 521.

Digitized by Google

§. 3. Wid Reformations tiden, eller under Konung Gustaf I och deß Söners Regering, begynte Musik, såsom andra wetenskaper komma i mera wärde. Konung Eric XIV hade i sin ungdom blifwit deri underwist och berömmes för insigt både i Musik och Composition (9). Krigskonsten som förut war i swag belägenhet, blef som bekant är, i detta tidehwarf märkeligen hos oß förbätrad, hwarföre ock, sedan mera ordning blef med ständig krigsmagt, gjordes åfwen inrättning af wißa Fält Musikanter. (10) Under Konung Eric hade Ryt-

på andre ställen särdeles hos de Franska hördes Pipor och Skallmejor wid hwar ny anträttning; saknas således ej bewis, at tafel-musik är nyttjad ifrån äldsta tider.

(9) Härom nämnes i v. Dalins Hist. 3die D. p. 701. Konung Eric har skrifwit 2 Discant stycken i fyra stämmor, med Latinske sånger: den ene: in Te Domine speravi &c. Den andre: Cor mundum crea in me, Deus &c. I Swenska Psalm-Boken under N:o 248 och 249. har man bewis, at han åfwen warit öfwad i Skalde konsten.

(10). I Konung Gustafs tid blåstes för Hären med Horn och Ludrar. Se v. Dalins Hist. 3 D. p. 54. Trumpetare woro redan i äldre tiden nyttjade, at framföra något wigtigt emellan stridande magter. När Christian Tyran anställte Blodbadet i Stockholm, kundgordes befallningen genom Trumpetare. At utblåsa krigs och frids declarationer, Riksdagar och andra högtidligheter är således uråldrigt bruk.

Digitized by Google

Rytteriet både Pukor och Trumpeter (11) Det anseende hwaruti Swenska Krigsmagten d sattes, witnar, at den måste warit förseddd me alla de prydnader och Fält-Spel, som sam tida folks Armeer då nyttjat. Wid Konun Erics kröning skulle Musikanterne hafwa gi drägt, och som många utlänningar då i Rik inkommo, måste Musiken, såsom andre Kr nings anstalter warit förträfflig, åtminstone Swerige owanlig, hwartil icke litet bidrog sam ma Konungs tycke för konsten. Fackeldants skal ock då alraförst blifwid anstäld wid Hofwet (12) I allmenhet bibehöllos dock gamla seder i or terne at blåsa på Ludrar och horn, som åfwer skedde af qwinfolk (13). Ibland Allmogen haf wa Säckpipor, Nyckelgigor och Sot-Harpor, Lång-och knafwer harpor då redan warit i bruk. (14). Uti Konung Johan IIIdid tyckes Hof-

Capel-

(11) Jemför v. Dalins Hist. 3 D. p. 589.

(12) Se åfwen härom v. Dalins H. 3 D. p. 534.

(13) Wid Nils Stures föragteliga intog i Stockholm 1566, hördes sådan Musik med Horn af qwinnor.

(14) Seden at spela in steken på Bond-bröllop är urminnes. Om de gamlas Bröllops seder, lek, spel och dans, berättas åtskilligt i v. Dalins Hist. 1 D. p. 285, likaså i C. W. Strangs afhandling om Prakten i Swerige. Violer äro i Norrland allenast bekante sedan förra hundratalet. I fläste orter bibehålles ännu ibland Allmogen några af forntidens Instrumenter såsom Långspel, Harpor, Säckpipor, Fiolor m. m.

Digitized by Google

Capellet kommit i anseende, särdeles som åtskillige utlänningar då upöfwat konsten, och den sedan i orterne utspridt. Man finner dertil nog anledning af deß Historia. Konung Sigismund hade med sig ifrån Polen egne Hof-Musikanter. (15) Konung Carl IX wisade åfwen nöje för Musik, och skall derföre låtit dagligen blåsa för sig i Trumpeter wid de då wanlige måltids-timmar kl. 10 f. m. och klockan 4 e. m. Wid deß Krönings-resa til Upsala byggdes läktare wid Storkyrkan och Norrmalmstorg för Musikanterna. (16) Han hade och sitt Hof-Capell som wid wißa tillfällen upförde Musik; (17) hwaraf kan slutas, at Musikaliska wetenskapen då ansågs både oumbärlig och förnöjande.

§. 4. Konung Gustaf Adolph och Drottning Christina, som på flere sätt bidrogo til Studiers och konsters befordran i Riket, böra åfwen ihågkommas för Musikens gynnande och uphielpande. Sedan åtskillige infödde genom

(15) Ibland Konung Sigismundi Musikanter, nämnes en Suca som tillika warit Präst, och säges omkommit i natt-skermyslerne på gatan i Stockholm 1593.

(16) Se v. Dalins Historia 3 D. p. 565. 646.

(17) Torstenius är bekant ibland Konung Carl den IX Capellmästare. I Högströms Psalmog. p. 183. berättas, at han på Swenska öfwersatt Lobwaßers andeliga songer, som warit ämnade at brukas i Församlingarne.

Digitized by Google

Utrikes resor, för lärdom och wetenskaper Alt
wit hos oß ryktbare, begynte äfwen Musike
i Landsorterne, genom sådane hemkomne resan
de, at alt mera upöfwas. (18) I Upsala bö
jades ock wid denna tid med Publique under
wisningar i Musiken, som derigenom än mer
kom i anseende, at åtskillige Professorer sökt
deß förkofran. Igenom utöfning af samm
konst, hafwa flere Lärde män i sednare tide
wid denne Academie, lemnat hedrande efter
döme. (19) Krigs-Musiken blef ock unde
sam

(18) Ibland sådane må nämnas Jonas Columbus
från Munktorp i Westmanland, som war född 1586
och efter hemkomsten från utrikes resa 1613, antog
at underwisa i Musik och Poesin wid Upsala Acade
mie, han blef 1618 Græcæ Ling. Lector i Wester
ås och tillika Direct. Musices. På Consistorii, särde
les den namnkunnige Biskopen Joh. Rudbeks an
modan, reste han ytterligare til Tyska orter at an
skaffa Instrumenter och Musicalier för samma Gy
mnasium, hwaraf der ännu finnes wedermäle. Han
har således warit den, som i Westmanland myc
ket uphielpt Musiken. Inrättningen med publiqu
underwisning i sång och musik af en Direct. Musi
ces, har ock ifrån deß tid der warit bibehållen
Denne Jonas Columbus blef 1625 Poes. Profes
sor i Upsala, men flyttade 1630 til Husby Pa
storat i Dalarne. War Fader til Profess. Johan
Columbus och den bekante Poeten Samuel Co
lumbus.

(19) Sedan Prof. Jonas Columbus, på flere sätt
i Upsala upöfwat konsten, finnes af Academiens
Handlingar, at wid år 1630, några af Konung

samma Regering mycket förbättrad, särdeles sedan Swenska Armeën, under Tyska kriget, på flere sätt wunnit likhet med andra Nationers, och såsom på beständigare fot indelt, åfwen fått et större antal Fält-Musikanter, ibland hwilka, de så kallade Schallmej-blåsare må nämnas, som sedan til en tid bibehöllos. Wid Hofwet, hade Musiken under Drottning Christinas Regering, märkeligen stigit, ty såsom konster och wetenskaper af henne gynnades, skall

gns Capellister warit antagne til at underwisa i Musiken. Derefter nämnes en Carl Petri samt något sednare v. Bibliothec. Carl Wallin, och dernäst Professor Harald Wallerius, såsom Directores Musices; widare hafwa en Zellinger, Eric Burman och H. Chr. Engelhardt innehaft samma sysla, men tillika har dock altid en Professor warit Inspector Musices sedan Professor Olof Rudbecks tid, hwilken sysla Professor Doctor Carl Solander ock nu innehafwer. Utom Johan Columbus, And. Norcopensis, Harald Wallerius, Joh. A. Bellman, Petr. Elwius och flere Professorer, som för äldre tider nämnas såsom kännare af Musik, har jag underrättelse af Prosten i Orsa Mag. Tob. Westblad, som ock äger insigt i denna wetenskap, at i Termin 1726 rc. hölts i Upsala et Collegium Musicum under Professor Burmans inseende, hwarwid flere Professorer då biträdt, såsom Lars Arhenius, Johan Hermansson, Elof Steuch, Elias Frondin, Doctor Pet. Martin med flere, alla förswarlige wid sit Instrument; sådant må wisa i hwad wärde Musiken warit wid denne Academien ifrån längre tid tilbaka.

hon ock wisat särdeles nöje, at wid sitt Hof-Capell göra nyttiga samt frikostige förbättringar, berättas ock haft mycket behag i de Concerter, som för henne på Hofwet upförde. Utom flere, som då inkommo, war Marcus Mejbom ifrån Tönningen en stor Musikus och tillika lärd man; han skall i synnerhet uphielpt konsten, och anskaffat i Riket många nya Instrumenter. (20). Efter deß bortresa, antogs Anders Düben til Kongl. Hof-Capell-Mästare, hwilken ock förwärfwat sig et hedrande minne. (21). Kunde således ej annat ske, än at Musiken i allmenhet detta tidehwarf i Landsorterna, wid Bröllop, och andra högtidligheter skulle komma i mera bruk och wärde, när utöfningen deraf wid Hof och Academien war i flor och anseende.

§. 5.

(20) Om denne Meibom kan widare läsas i Gottl. Stolles Hist. Litt. I Musik. Lexicon p. 219 säges, at han til slut kommit i onåd wid Hofwet för sitt hastiga finne, reste sedan til Danmark, och derifrån bliswit Professor i Amsterdam, samt lefde til 1711. Har utom annat, öfwersatt de gamla Grekiske Musik-Auctorers Skrifter, med anmärkningar, som han dedicerat til Drottning Christina. m. m.

(21) Anders Düben inkom i Konung Gustaf Adolphs tid, omkring 1624. blef först Hof Organist, och erhölt sedan af Drottning Christina Kongl. Capell-Mästar wärdighet. Deß son Gustaf Düben som ock sedermera wart Kongl. Capell-Mästare, blef Stam-Fader för Greflige och Friherre ätten Düben. Slägten härstammar ifrån Saxen. Se v. Stiernmans Matrikel p. 57.

Digitized by Google

§. 5. Under Konungarne Carl X. XI. och XII Regering, ökades konsten ännu mera, särdeles som inrättning af Hof-Capell, Fält-Musik m. m. icke allenast bibehölts, utan ock utwidgades. I synnerhet märktes wid Academierna, at denne wetenskapen stigit, ty genom några Lärdas bemödande, begynte nu åtskillige afhandlingar om Musiken at utgifwas, hwaraf togs anledning til närmare utrönande och uparbetning af wißa deß delar. (22) Under Konung

(22) Härwid må anföras några i Upsala tid efter annan utkomne Acad. afhandlingar i Musiken, så många jag kunnat erhålla kundskap om, nemligen.

Præsid.	Respond.
And. Norcopensis: De Sono. 1674.	Har. Wallerius.
Har. Wallerius: Contin. de Modis. (Musicis) 1686.	N. Rydelius.
De Tactu Musico. 1698.	O. Retzelius.
J. A. Bellman: De Antiqua & medii Ævi Musica. 1706.	G. J. Wallerius.
D. Lundius: De Musica Hebræa Antiqua. 1707.	S. Gestrinius.
P. Elvius: De Proportione Harmonica P. I. 1715.	E. Burman.
J. Wallerius: dito P. II 1716.	
De Instrumentis Musicis 1717.	O. Bergrot.
E. Burman De Triade Harmonica 1727	T. Westblad.
De Basso Fundamentali 1728.	Ant. Löfgrön.
De Elementis Musices Planæ 1728	E. Brunnelius.
A. Celsius: De Horologiis Musico-Automatis. 1731.	M. Asplind.
L. Arhenius: De Primis Musicæ Inventoribus. 1729.	J. Duræus.

Digitized by Google

Carl XII långwarige Fälttog, tyckes wäl i all
menhet, at Cammar-Musiken måste hos oß sak
nat upmuntran och förkosran, så wida de
icke med särdeles nöje och behaglighet under tryc
kande krigs-tider kunnat upöfwas, men, så å
det bekant, huru Fält-Musiken då blifwit för
bättrad, och at Commendering efter Trumsla
då kommit i bruk. Wid Kongl. Lif-Garde
och andre Regementer, hafwa Schalmejor wi
denna tid begynt aflåggas, och andre mera be
hagelige Instrumenter anskaffas. (23). De
wor

M. Asp: De septem Artibus Liberalibus 1734
P. Waldner, som handlar i 8 § de Music
J. Hermansson: De usu Musices 1735. Lud. F. Pape
Utom flere afhandlingar som angå G. Testamen
tets Musik, m. m. hwilka woro för widlöftigt up
räkna. I Westerås tryktes 1703 en liten tractat
Compendium Musicum, sammanskrifwen til de Stu
derandes tjenst af And. Orostander då Rect. Can
tus. I Lund utkom under Cancel. Råd. Lagerbring
Præsid. 1745 Disert. de Musica Sacra af Jon. Ö
man, flere torde och der blifwit utgifne. I Åbo 1673 un
der T. Rudeen: De usu organorum in Templis a
H. Munk. 1763 utgafs der: De usu Musices Mo
rali af J. H. Mechelin under J. Bilmarks Præsidio
De öfrige som der utkommit, äro mig obekante.

(23) I Konung Carl XI tid erhöllo Regement
Pukslagare och Trumpetare sina fördelagtige indel
ningar, på det, at de skulle kunna förse sig med me
ra kostsamma monderingar. Enl. Kongl. Resol
1690, borde Adelsfanans Pukor altid förwaras
Kongl. kläde-Cammaren. Skallmejblåsare äro oc
wid indelnings werket ihogkomne, men deras run

wore artigt, om någon som eger kundskap i Militariske Historien, wille meddela närmare upplysning i detta ämne. Man må emedlertid taga för afgiordt, at Cammar-Chor- och Fält-Musik på en och samma tid i Swerige antagit et bättre skick, och måst altid delat lika öden.

§. 6. Under Drottning Ulrica Eleonora och Konung Fredric I. begynte et nytt tidehwarf för Musiken, som satte denna wetenskap i mera dager, och tillika har gjort Nation heder igenom åtskillige ifrån Tyskland och andre orter hit inkomne ärfarne män, som dels på någon tid i Riket warit wistande, dels ock här blifwit bofaste, samt mer och mindre bidragit til konstens upodling (24). Deßutom begynte ock

lärer sedan wara intagit af Pipare, hwilka dock i fredstider wid de fläste Regementerna indragas, då lönen för General förråds Caßan upbäres. I Carl XI tid hade Trumslagare allmänt namn af Tamburer. Wid Kongl Lif-Gardet, har fält-musiken genom Riks-Rådet Gref Fersen, då han war Ofwerste, märkeligen blifwit förökad med Clarinetter, och den hos oß förr obekante Turkiska eller Janitschar-Musik, som består af särdeles inrättade Trummor och meßings talrikar. Wid åtskillige andra Regementer är och början gjord med dylik Fältmusiks anskaffande.

(24) Ibland dem som på någon tid wistades i Riket, må nämnas Frans H. Mejer, som war Capell-mästare 1725, men reste sedan til Hanower, blef der Hof-Organist, och säges warit god Componist. Carl F. Hurlebusch och Fortunat Kelle-

nu egne Landsmän, at innom oß blifwa namr
kunnige för mera insigt och kundskap i Musil
Utor

---

rii, som hwar efter andra woro Capell-Måstare wi
Kongl. Hofwet men bägge åter bortreste, den för
re til Holland, men den sednare til Tyska orter
Båda woro store Clawerister och bekante genom si
ne Compositioner. Hurlebusch utgaf sedan i Ham
burg i kopparstick; Compositioni Musicali per il Cem
balo, dedic. til Konung Fredric i Reg. 4:o. De
blefwe för widlöftigt at upräkna alla dem, som dels
följde Konung Fredric in ifrån Heßen, dels od
förr eller sednare inkommo, deribland woro ock 10
Caßelske Hautboister. Twå Italienare, Momu-
letti och Arnoldi, omtalas i synnerhet med berom.
Den förra reste åter bort, men den sednare, såsom
stor sångare dog här. Baldincourt en Fransman
war stor Fleutrawerist. Sueks och Scherer Waldt-
hornister, begge ifrån Wien. o. s. w. Uti Matthesons
Organist-Probe, beråtras om v. Capell-Måstaren
Gottfr. Bucholts Composition för år 1720 ifrån
Stockholm, til bewis huru långt man då i Swe-
rige kommit. Många utländningar, som här blif-
wit bosaste, hafwa dels genom färdighet på wisa
Instrumenter gjort sig minneswärde, dels ock, me-
delst underwisning, i Landsorterne ökat infödde mu-
sikanters antal. Af sådane må nämnas Ernst F.
Pape och en Wetter, hwilka omkring år 1706
följde RiksR. Gref Arw. Horn ifrån Tyska orter
såsom Waldthornister. Den sednare förblef wid
Kongl. Capellet, men Pape wart Organist i We-
steräs, och der tillika Rect. Musices samt bekant af
sin flit med många lärlingar. J. F. Seliger wid
Tyska Kyrkan i Stockholm, en Panick i Arboga,
Knölke, i Lindköping, Lidner i Götheborg och

Utom andre, (25) ihogkommes en Roman, Capell-Mästare wid Kongl. Hofwet, som med alt skäl kan sägas upbragt Musiken i Swerige, och

flere af förra tiders Organister hafwa på sin ort gort nytta.

En Witt, Directeur wid Kongl. Capellet under Romans frånwaro, har ock hedrat sin tid. Deß dotter som sedan blef Sångerska wid Hofwet och sång Solo wid bijåtrainingen och begrafningen 1751, hade mycket angenäm röst.

I början af Konung Fredrics tid woro här flere utlänningar som efter Tyska sätter spelte nästan alla Instrumenter lika, men sedan, begynte man ibland oß, at utwälja något wist til hufwud Instrument, och har således närwarande tid blifwit antagit at wälja et enda Instrument, för at derpå winna desto större färdighet.

(25) Af sådane hedras en Ferd. Sellbell (Rådmans Son i Upsala f. 1689) som 1717 emottog Organist syslan wid Stockholms Stor-Kyrka, haft många Elewer. utgifwit af tryck 1740 i 8:o Temperatura Tonorum, och sammanskrifwit en Choral bok til Organisters tjenst. Michael Zettrin Rector wid Triw. Scholan och tillika Organist i Riddarholmen, skall ägt Histor. Samlingar om Musiken, som dock efter deß död äro förskingrade. Dawid Kellner Organist i S:t Jacob, och äfwen Tyst klockspelare, som förut i Krigstjenst warit Capitain, hade 1732 på tyska utgifwit sin Treulicher Unterricht 2c. 2c. som 1739 af Jon. Londee blef öfwersatt och kallad: Trogen underrättelse om General Basen. Den första, och snart enda afhandling i detta ämne på wårt språk, som mycket bidragit til konstens kännedom. Huru en yngling på 7 året (den qwicka Organisten Henric Londicer i Maria)

derföre billigt räknas för den, som bidragit, a
Nations smak, tycke och lust för konsten mär
keligen blifwit förwandlad, så at man närwo
rande tid ické här wil eftergifwa utlänningar
i det som denne wetenskapen tilhör. (26) D
al

efter Kellners methode under Gudstjensten kunna
spela Orgorna i S:t Jacob, samt at en 9 års Frö
ken (Öfwerst. Freudenbergs dotter) förstått slå Ge
neral Bas, förtjenar låsas i nämde afhandling.

(26) Joh. Helmich Roman war född. 1694 (Hof
Capellist. Son) dog 1758, har redan då han ma
7 år spelat på Violin, blef Hof-Capellist 1710, rest
1714 til Angland, underwistes af Hendel, Pepusc
m. fl. blef efter hemkomsten 1721. v. Capell-Mä
stare och 1727 Ord. Reste åter 1735 til Anglan
Frankrike och Italien, men hemkom 1737, fed
Hof-Intendents fullmagt 1745. At han genom myc
ken slit och arbete bragt Musiken i Swerige til sin
högd, och Kongl. Capellet med lång tids oförtru
ten möda til stor fårdighet, derom hafwa wi ån
lefwande wittnen. Det mästa han Componerad
war i Kyrkostil, som på sitt ställe långre fram ska
nämnas. Begrafnings Musiken öfwer Drottning
Ulr. Eleonora och Konung Fredric, Bilägers och
krönings Musiken öfwer Kon. Ad. Fredrice äro af
hans arbeten. Han lemnade efter sig många frö
na Musik. werk i handskrift, hwaraf större delen
skänktes til Åbo Academie. 12 af des Sonater ä
ro ock stuckne i koppar. Af såker man har jag des
se, såsom Romans egne ord, då han wid et sär
deles tillfälle i Stockholm kommit at tala om Mu
siken: Med hjertelig fägnad ser jag denne kon
„stens tilwäxt. Då jag 1720 upförde Krönings
„Musiken woro wi allenast 20 Musici och knapt

allmänne Concerter och Opera, som under Konung Fredries tid begynte i Stockholm at uppföras, de förre på Riddarehuset, och de sednare på Bollhuset, hafwa jemte Kongl. Hof-Capellets öfningar, lånat honom til heder. Wid Academierne i Riket blef och nu mera ordning med underwisning i Musiken, (27) någon förbätring deri giordes ock wid Gymnasierne, hwarifrån flere i Musik öfwade Studerande tid efter annan blifwit bekante, och äfwen några derigenom

„någon fants i Collegierne, som kunde bitråda, „utan måste förskrifwas från Gymnasierne; nu ä„ro wi långt öfwer 100 och alla innom Stock„holm 2c. Roman skall ock tänkt på inrättning af et Seminarium Musicum, hwilket, som mycket annat, blef lemnadt wårt tidehwarf at befordra. Han förstod ej allenast sielf tracktera de fläste Instrumenter, utan ock Componera för alla slag, som nu är sällsynt. Han har ock imiterat alla Nationer i Europa, eller sökt härma deras Musik, til och med den Grekiska och Latinska. Om denne hedersman må widare läsas Kongl. Secr. Sahlstedts åminnelse tal tr. 1767. som hölts på Riddarehuset 9 år efter deß död, då honom til ära upförde Sorge-Musik af deß wänner och Landsmän.

(27) Upsala Academie har som sagt är, det första Musik. Capell. Åbo inrättningen räknas något sednare. I Lund der Musik för äldste tider warit bekant, kom ej til stadga med sådant Capell förrän 1746, hwaröfwer en Direct. Musices blef förordnad 1750 med 200 Dlr. S:mts lön, hwartil 1770 ökades ännu 100 dlr. S:mt.

nom gjort lycka. (28) Ehuru månge, mera egit nöje, än hopp at winna befordran, (för f lande utwägar och upmuntran) gjort märkeli framsteg i Wetenskapen.

§.

(28) Ibland sådane war Joh. Agrell af Östgöth Natjon, som först 1722 lemnade Upsala, och Prins Maximilian af Heßen (Konung Fredric broder, som war stor kännare af Musik), antog til deß Cammar-Musikus, och sedan i många å warit Directeur Musices i Nürnberg, erkänd fö en af de större Componister i Tyskland, hwaron flere deß tryckta arbeten intyga, wåre Landsmä til fägnad. Utan at förringa någon Natjons he der, anmärkes, at ibland Ostrogothi, merendel altid funnits i Upsala et större antal Musik idkar och konstens älskare, än af andre Landskaper, li kasom närwarande tid i Stockholm, wid publique syslor, flere sådane Landsmän träffas, som för in sigt och färdighet i konsten berömmas. Besynner ligit är ock, at ingenstädes i Riket gifs det antal Orgwerk i Lands-Kyrkor, som i Lindköpings stift, som på sitt ställe skall nämnas. Hwar förutan un derwisning i Musik, och et talrikt antal Lärlingar wid samma Gymnasii Capell, altid ländt orten til heder. Westmanlands och Dala Nation har eljest en tid warit mycket hugade för Musik. Westro gothi och Sudermanni hafwa icke heller welat gif wa andre efter; och af de öfrige Landskaper, har äfwen ofta funnits sticklige ämnen, hwaraf Aca demiens Capell ymsom tagit sina ledamöter. At i sednare tider ibland wåre Lärde funnits, och ännu träffas älskare och gynnare af Musik, må tjena til upmuntran; utan at nämna de afledne, ihogkom mes Cancel. Råd. v. Ihre, Past. Primar. wid Stor Kyrkan i Stockholm Doct. Herweghr, Professor

§. 7. Konung Adolph Fredrics Regering har så mycket mera warit angenäm för Musik idkare, och bidragit til konstens upodling, som högbemälte Konung med sin Gemål, nu warande Änke-Drottning Lowisa Ulrika, haft både lust och insigt i Musiken. De hafwa derföre icke allenast inkallat åtskillige i denna wetenskap wäl öfwade personer (29) til

Solander, Hof och flere wittre män, som i yngre år lärdt Musik, och derwid ännu förklara nöje. Flere af Rikets Prostar och andre som beklåda Präst syslor, skulle och kunna upräknas til Musikens förswar.

(29) Konung Adolph Fredric hade med sig egit Hof-Capell, som sedan förenades med wårt Swenska. Ibland dem som 1743 inkommo war Hen. Ph. Johnsen, Hof-Musicus, blef Clawerist wid Kongl. Capellet, och 1745 organist i S:t Clara, erhöll 1763 Capellmäst. Fullmagt at föra Direction öfwer Musiken wid Fransk. Comœdien. Utgaf 1753, 24 Oder stuckne i koppar, har under utarbetning et werk om Composition, m. m. och hedras såsom Läromästare af mer än 30 Organister innom Riket, andre Elewer at förtiga.

Af de öfrige som i Konung Adolph Fredrics tid hitkommo, kunde nämnas Concert-Mästaren Ant. Perichon, de käcka Hautboist och Bason-spelare Bulow och Zander, Trumpet. Beritz och Fredric, Violisten Esser, en Gutenschwager, Schiernicow, m. fl. men sådant blefwe för widlöftigt. Man erinrar allenast, at ibland åtskillige Italienare som i samma Konungs tid blifwit hit förskrifne, Frans Anton Uttini, nu warande Hof-Capellmästare, mycket förbåtrat Nations smak i Musik, hwarom

til Hof-Capellets förstärkning, samt införskriswit med dryg bekostnad nya Musikalier och Instrumenter, utan ock, emot infödde Män som deruti giort lyckelige framsteg, wisat mycken Kongl. Nåd (30). Hwartil icke litet bidrog, at

hans Opera il Re Pastore, deß Clawer Sonater med flere arbeten, tjena til bewis.

Af Sångare, har en Croze blifwit hedrad, emedan han märkeligen upöfwat och förbåtrade Sångkonsten. Några store Sångerskor samma tid wid Kongl Capellet, kunde och här ihogkommas, såsom: Mademoiss. Galliotti, Beccaroni. Madam. Woerster och Rejser rc. hwilka wunnit allmenhetens loford. At ej nämna en Fru Olin, Hof-Secr. Lalin och flere som närwarande tid äro bekante af Sångkonsten, wore försumligt, likasom en Ohl wid Holl. Reform. Kyrkan, bekant wid Swenska Theatren af en Opera Syrinx. Men den högaktning jag dem och andra nu ibland oß lefwande stora Musici bör bewisa, förbjuder mig at tolka deras beröm, hwilket efterkommande ej kåra förgåta.

(30) Efter Roman wart deß Lärling Peter Brandt Kongl. Hof-Capellmästare, och deltog i samma Concerter, erhölt afsked 1756. Wår allmänt kände Ferdin. Zellbell, (Son af Organisten Zellbell) Capellmästare och Organist wid Stor-Kyrkan samt Directeur wid Musik. Acad. Informations werk, som niutit underwisning i Composition af Teleman i Hamburg, Componerat åtskilligt, warit någon tid i Pettersburg, upfört der en Opera på Zarinnans Elisabets namnsdag, samt upöfwat många Elewer, är ock ibland dem, som min förbindelse wågrar, at här gifwa sitt tilbörliga beröm. At upräkna alla infödde som i wår tid genom naturlig böjelse

at deras Majestäter en tid dageligen i stora Galleriet wid de offentelige Concerter som på Kongl. Slottet upförde, sielfwe täktes deltaga, Konungen medelst accompagnering på Violoncell och Drottningen på Clawcymbal. (31) Natjon kunde således ej annat, än i allmenhet upmuntras til Musikens utwidgande, särdeles, som anledning och tilfälle gafs för Läregiriga, at då mera än förr deri erhålla underwisning och öfning. Den Italienska och Franskyska Operan, som på Bollhuset fortsattes, jemte Concerter på Riddarhuset bidrogo äfwen til konstens utbredande. Hwarförutan flere högtidelige tilfällen wid Begrafningar, Kröning, Biläger, Barndop m. m. i Konung Adolph Fredrics tid, märkeligen wisade Hof-Capellets färdighet, som då hunnit til den högd, at kunna täfla med utlänningar, hwilket de som haft tilfälle höra flere Rikens Musik, nog-

och öfning hunnit wida på något wist Instrument, torde anses onödigt, Fleutraverist. Simson, Violisterne Weström, Ferling och flere böra dock ihogkommas.

(31) Då warande Hof-Musikus Johnsen hade den nåden, at på befalning 1753 i Dec. få handleda Hennes Maj:t Drottningen i General Bas, hwaruti Hon innom 3 månader erhölt den största färdighet. Af sådant upmuntrade, hafwa ock några Swenska fruentimer både i Stockholm och annorstädes sedan gort wackre framsteg i Clawer spelning.

Digitized by Google

nogsamt måste tilstå. Ännu mera kom det ne wetenskap i wårde, mot slutet af samm Konungs Regering, då åtskillige Rikets högr Ämbetsmän och Ståndspersoner, ej allenast en skilt höllo Musikaliska öfningar, utan ock, a mera upmuntra och förnöja allmenheten, på Rid dare-huset i sällskap med några konstens stån dige idkare, upförde så kallade Cavailers Con certer, hwilka af kännare fått sitt wårde (32). Wid de Allmänna Lårohusen, upkom der före nu större lust ibland Studerande, at jem te andra nyttige wetenskaper lägga sig på Mu siken, för at derigenom kunna deltaga i de nö jen och behaagligheter som denna konsten med delar sine älskare, särdeles i de samfund som ly sa

(32) Understår mig at här nämna RiksRådet Gref Horn, General Fr. Wrangel, General Höpken, Öfwerste v. Awanten och Commerce Råd. Al strömer, utom flere Herrar af Ridderskapet och Ade len, som deltagit i sådane öfningar, och dermedelst gifwit dylike Concerter stöfste ansende. Rummet tillåter ej anföra de öfrige Musici af Ståndsper soner, icke eller alla dem i Landsorterne, som när warande tid lagt sig winning om, för eget nöje at upöfwa Musiken. Ibland sådane, är Assess. och Bruks-Patron Hen. Bratt på Rotneros i Werm land, som både hos sig och annorstädes som of tast anställer Concerter. Kyrkoherd. Magister Lars Schult i Nosaby wid Christianstad, som eger mye ken insiat i Musiken. Prosten i Floo Mag. Tho re Odeltus, som haft stora samlingar och är kånd af Musik. Öfning, andre at förtiga.

Digitized by Google

ſa af insigt och öfning. (33). Wid Krigs eller Regements Musiken wisade sig flere förbätringar för samma tid, hwarom redan är nämt. (not. 23) De som hört Kongl. Lifgardes spel för 30 år sedan, och nu, finna snarast hwad förändringar derwid blifwit gjordaz wid en del andre Regementer förhåller sig lika. I Allmenhet kunde således ej annat ske, än at Musik i Städerne och Landsorterne detta tidehwarf skulle förbätras, då flere i Riket utspridde Elewer af wåre nya Mestare hwarpå sit sätt sökte upodla konsten, särdeles der Orgwerks inrättning war, eller eljest några Musici funno hemwist.

§. 8. Under wår Stora Konung Gustaf III, wäntar Musiken, såsom alla Wetenskaper och konster, ej allenast sitt mägtiga beskydd til ytterligare förkofring, utan ock, at så upmuntras, tiltaga och befästas, at Fädernes-

H lan-

(33) Jag får tillika här gjöra den erinran, om icke ungdom genom åtskillige föreställningar, och dagelig erfarenhet i allmenhet kunde upmuntras til mera lust och tycke för Musiken. e. g. At många genom insigt deri gjordt sin lycka, wunnit hederliga bekantskaper, haft bättre efter fördelagtige Conditioner, och ofta, fått derföre syslor o. s. w. Hans Excel. Greff Horn såsom älskare af denne wetenskap, har i Östergötland dertil lemnat nog anledning, i det han, til Tryserum och Hannås Församlingar, kallat til Pastor Rect. Schol. Mag. Eric Duraeus, til Capellan Mag. Atterbom, samt til Hofpräst på Fogelwik, Mag. Regner, alla käcka Musici. Flere sådane Exempel at förtiga.

landet deräf altid winner fördel nytta och heder samt utlänningar öfwer sådant sättes i förundran. Det är icke allenast Musikidkares sägnad, at weta huru wår milda Konung samt begge deras Kongl. Högheter Hertigar. Carl och Fredric Adolph äro störste älskare och högsta gynnare för denna wetenskap; en hwar deltager ock i glädjebetygelse öfwer den nyttige inrättning af en Musikalisk Academie, som; blifwit stiftad i Stockholm d. 8 Sept 1771, och med Kongl. Maj:ts höga och nådiga Stadfästelse förfedd, (34) samt öp

(34) Kongl. Sw. Academiens grundreglor äro afdelte i 7 Capitel. 1. Berättar: Om deß inrättning i gemen, som har til ämne alt hwad til Musik. Wetenskapen hörer, så wäl Composition, som Execution, tillika med Skalde-konsten, såsom til vocal-Musik nödig: Theorien om Orgwerks och alla andra Musik. Instrumenters förfärdigande, pröfning af nya Mus. arbeten som ingifwas: at af infödd ungdom utsöka tjenlige ämnen som på Acad. bekostnad underwisas i Composition, Sång, och på Instrumenter: genom Prämier upmuntra och til Acad. framsteg befordra så dem, som andre, hwilka wunnit kunskap och färdighet i Musik: och genom tryck utfärda sådane Reglor och principier som kunna lända allmenheten och Musik älskare til handledande så i Theorie som i Practique. 2. Cap. Angår dem som utgöra detta Samhälle: at wälja ledamöter af Musik kännare m. m. 3. Cap. Om ordförande som ombytes hwart halft år. 4. Cap. Om Ledamöters och Musik-kännares göromål: at de

öpnad d. 7 Decemb. s. år, under då warande Landtmarskalkens, Hofmarskal. Ridd. och Commend. Baron Axel. G. Lejonhufwuds Präsidio, såsom Academiens första ordförande (35). Hwad allmenheten häraf har at wänta, kan af grundreglorne inhämtas, emedlertid är säkert, at underwisnings werket i denna delen inom Kongl. Residencet blifwer förträffligt, och at i följe deraf, äfwen i Landsorterna, särdeles wid allmänna Lärosäten, bättre grund kan läggas til denne wetenskap, hälst enär nödige föreskrifter hinna utarbetas, och der gjöras bekan-

---

förre åligger Componera ny Musik och genomse hwad andre ingifwa: föreskrifwa tjenligaste sätt til underwisnings werket, förhöra Lärlingar och Elewer o. s. w. Af de sednare utses 12 til Oeconomer at med Ledamöterna besörja om Acad. Hushållning, som ock ombytas hwart halft år. 5. Cap. om Directeurens och Systomännens göromål, af hwilka Directeur och Concert Mästare blifwa ständige, men Lärommästare antagas efter behof. 6 Cap. Om Secreteraren, Cameteraren och Archivariens förrättningar. 7. Cap. handlar om underwisnings werket och Acad. Promotioner. Indelning göres i 3 divisioner: Composition, Vocal och Instrumental, som hwardera ega 3 grader: Lärlinge-Elewe och Virtuos grader.

(35) Efter Baron Lejonhufwud, blef först Commerce-Råd. Ahlström wald til ordförande. och sedan Präs. Gref Düben. Informations werket under wiße Herrars inseende enligit Reglorne är nu begynt, efter derom i Tidningarne skedd kungörelse.

Digitized by Google

te, hwars saknad hittils mycket hindrat mänge som i orterne önskat kunna lära Musik (36) Ännu mera torde det bidraga at upmuntra när tilgång bliswer, af nödig Fond, och en ploi af befordran, för dem som winlägga sig at hinna til färdighet (37). Kongl. Musikali-

sk

(36) Ehuru man i andre wetenskaper hos oß se flere arbeten utgifwas til underwisning och rättels för nybegynnare, måste man dock hittils i allmen het sakna handledning på modersmålet om Musik-och Sångkonsten, hwarföre ock så wid Gymnasier och Scholar som eljest, mycken swårighet warit för Lärare och ungdom, at upöfwa denne wetenskap särdeles som man icke haft någon bok til rättelse, utom den (p.102) nämde Orostanders lilla tractat på Latin, som warit både ofullkomlig och sällsynt, samt Kellners afhandl. om Gen. Bas, som ej warit för alla lämpelig.

(37) Wid Academierna läres Musiken af der til förordnade Direct Music. under Professorers inseende, således förwaltas nu underwisningen i Upsala af Nils Litzelius, i Lund af Fred. Kraus och i Åbo af Carl P. Lenning, som tillika innehafwa Organist Syslor wid Dom-Kyrkorne, emedan Lönerna äro så swaga, at eljest en Rector Musices icke kunde hafwa sin bergning. Wid de öfrige Lärosäten, äro ock merendels Rec. Musices, hwilka öfwa i Sång och Musik, såsom: i Lindköping Hof-Secreterarn Joh. Miklin (hwilken nu har mot 40 lärlingar af de Studerande som idka Musik). I Skara Direct. Joh. Ewerhart. I Strengnäs Direct. Axel Er. Melin, som nu fått Transport til Westerås, efter afledne Direct Swen Romberg. I Göthe-borg Informerar Cantor wid Dom-Kyrkan Carl

ske Academiens offentelige Concerter på Riddarehuset, utwisa åfwen deß Ledmöters flit och möda, at uphielpa konsten, och göra den mer lysande ibland Landsmän. Atskillige andre af wißa personer der anstälte Allmänna Concerter giswa ock åhörare, särdeles kännare anledning, at eftersinna de lyckelige framsteg som redan äro gjorde, och hwad ännu bör wäntas. At eljest wittra samsund och sällskap, för egen öfning och nöje, samt til mera upodling af wetenskapen, åfwen på wißa tider och ställen upföra Concerter, wittnar at man redan i smak ock lust gåt wida (38). En Swensk Opera som på Kongl. befallning nu utarbetas loswar ännu mera. Men wi slute med wåre anmärkningar om Politiske Musiken, och begynne

Bånge i Musiken. I Calmar Direct. Hans Björkman. I Carlstad Direct. Gabr. Gertner, wid Gefle Gymnasium Organisten Amnelius o. s. w. Wid Academierne äro eljest några små Stipendier til belöning för Capellisterne, men högst af 30 til 60 Dlr. S:mt. som icke kunna särdeles tiena til uppmuntran. Socknegångar äro wid en del Gymnasier anslagne til Musik-idkares understöd, men ganska olika. I Lindköping äro 20 små så kallade Spelsoknar i Termin, i Westerås 2: dock så, at flere deri få delar.

38) At et lysande Sällskap i Stockholm under Namn af Utile dulci, på märkeligit sätt, wißa tider genom Musikal. öfningar söker upodla konst och wetenskap, är bekant, och derföre får ihogkommas.

Digitized by Google

Andra Samlingen
Om Kyrko-Musik.

I. Afdelningen, om Nya Testamentets Andeliga Sång och Musik i allmenhet.

§. 1.

Ut i Gamla Testamentets skrifter blifwit taladt och Propheteradt om Musik til GUDs lof, (såsom Ps. 18: 50. 28: 7. 68: 26. 81: 2. 87: 7. 92: 2. 95: 2. 149: 3. Esai. 12: 5. 6. o. s. w.) tjenar oß til bewis af den Högstas wälbehag öfwer et andägtigt och rätt nyttjande af sång och spel i Christenheten. Dawid, som i sin tid innerligen gladdes, då han förut såg hwad härlighet Nya Testamentets folk skulle tilfalla, har så wäl genom sina egna Musikal. andagts öfningar, som förträffeliga anstalter om Musik under allmänna Gudstjensten, (jemför pag 9.) lemnat oß den största upmuntran at lofwa GUD för de många wälgärningar, som mennisko-slägtet blifwit bewiste, i synnerhet för det dyra återlösnings werkets fullbordan. Huru märkeligen upmanar han icke, så wäl de heliga (Ps. 30: 5. 33: 2, och 149: 1.) som alt folk, (Ps. 67: 4.) all land, (Ps. 66: 4.) all werlden, (Ps. 96: 2. 98: 4.) alla hedningar, (Ps. 117: 1.)

1.) ja, alt hwad anda hafwer, (Ps. 150: 6.) icke allenast med rösten, utan ock med Musikal. Instrumenter, til at lofwa och prisa HERran. Wi finne tillika på flere ställen hos Dawid anmärkt, huru Änglar, Himlar, Sol och Måne ja alla skapade ting, hwar på sitt sätt förkunna GUDs pris. (Ps. 103: 21. 148: 1. m. m.) Job talar om morgonstjernors lof, (bok 38: 7.) och Esaias (Cap. 6: 3.) berättar, huru Seraphim ropade til hwarandra Helig rc. rc. HERren Zebaoth: hela jorden är full med hans ära. Sådant kunde ej annat, än röra och bö ja Fädernas hjertan til inerlig långtan at få frambära HERrans lof. Hade nu Dawid och andra Trogna i Gamla Testamentet, så stor frögd öfwer den nåd och förmon, som den Christna Kyrkan igenom Mesie ankomst skulle wederfaras, huru mycket mera hafwe wi orsak at glädjas, som med andägtig sång och Musik, så instämma til Treenighetens Lof, öfwer det löftets fullbordan, hwarefter Fäderne i 4000 år hade wäntat.

§. 2. Anledning til Nya Testam. utöfning af sång och Musik finne wi förnämligast af GUDs befallningar, wåre plikter och Fädernes exempel (1). Hwad HERren for-

(1) Läs Lew. 25: 9. Num. 10: 2. 2. Sam. 6: 5. 1. Chrön. 13: 15: 23: och 25. 2. Chrön. 5: 12, 7: 6. 15: 14. 29: 25. o. s. w. Wi hafwa redan wisat inrättningarne med Musiken i Gamla

dom genom sina Propheter, särdeles Dawid, detta ämne talat, bör således, lämpadt til wåre tider, blifwa et säkert förswar emot alla wränga inkast, hwarmed hatare af andelig sång och spel kunna oß oroa. Wår Frälsare sjelf har, under sin wandring, wid flere tillfällen lemnat påminnelse om wår pligt at tacka och lofsjunga den Högsta; 2) dock, ehuru han i synnerhet lärde, at wi böra göra det i Andanom och sanningen, (Joh. 4: 24.) finne wi likwäl af deß befallning: (Matt. 22: 21.) at gifwa GUDi det GUDi tillhörer, huru wår anda, Själ, kropp och alla krafter, (hwarunder Ton-konsten och Musikaliske wetenskapen billigt må räknas,) böra upodlas och uppoffras til Skaparens ära, och således de gåfwor, som oß blifwit förlänte, hwarken nedergräfwas eller mißbrukas. Hade nu Musiken i Gamla Test. warit HERran behagelig, huru mycket mera måtte icke förstlingen af Nya Test. sång och musik wid Frälsarens födelse, som anstäl-

Test. dels såsom af GUD sjelf genom Moses infördo wid Lewitiske Gudstjensten, dels ock, såsom af honom sedan befalte, samt genom Propheterna och Dawid, Salomo och flere Konungar förbätrade. Se pag. 8. rc. rc.

(2) Matth. 26: 30 och Marc. 14: 26. berätta huru Frälsaren med sina Lärjungar sjungit Lofsången, som efter de Lärdas mening, warit det wanliga Halleluja, Ps. 113 med 118. (Se pag. 12.) Om det härliga Hosianna wid deß intog i Jerusalem läses i Matth. 21: 9.

Digitized by Google

ftältes af herdar, Änglar och Himmelska härskarar, warit den Högsta angenäm? (Luc. 2: 13.) hwad styrka gifwer oß icke Zacharias, Maria, Simeon, Hanna och flere med sina härliga lofsånger? och huru märkeligen har icke Frälsaren sielf berättat sin doms ankomst skolaske med Basun, (Matth. 24: 31.) och Apostlarne de dödas upståndelse wid GUDs Basuna ljud, (1. Corint. 15: 52. 1. Theß. 4: 16. rc.) samt liknelse wis beskriswit den tilkommande himmelska glädjen under sång och Musik. (Uppb. 4: 1. 5: 8. 7: 10. 8: 2. 12: 10. 14: 2. 18: 22, och 19: 1. o. s. w., Huru talas icke om Mose och Lambsens sång i Herlighetens Rike? (Uppb. 15: 3.) Hwad upmuntran lemnar och derföre Apostlarne Församlingen på flere ställen, at här i Nådencs Rike sjunga och spela til GUDs Lof (3)? Wi böra ju derföre högt werdera wår Christna Kyrko-sång och Musik, då den andägtigt inrättas efter sitt höga ändamål til HERRans ära och wår upbyggelse.

(3) I Swenska öfwersättningen af Nya Testamentet, nämnes Sång och Musik på mer än 60 ställen, neml. Basun och Basuna 24 gångor. Harpor och Harpolekare 8 gångor. Pipor och Pipare 6 gångor. Sjunga och spela Eph. 5: 19. Sjunga Psalmer och Lofsånger omtalas 9 gångor. Lofwa med sång 5 gångor. Sorge songer 7 gångor. Sångare nämnes i Upb. 18: 22. o. s. w.

Digitized by Google

§. 3. De förste Christnas Gudstjen
war i början mycket inskränkt, särdeles s
länge drögde, innan ständige Kyrkor kunde
byggas, hwarföre ock de Trogna, som då m
ste utstå många förföljelser, woro nödsakade
enskilte hus, ofta i all tysthet och hemligh
träda tilsammans, at förrätta sin Gudstjen
(4) Innan Lärjungarne och Apostlarne på Pi
gestdagen fått den Helige Anda, woro de
tid i Templet, prisade och loswade GUD, (Lu
24: 53.) men sedan gingo de ut kring he
Werlden at förkunna Ewangelii Lära. De fi
go då icke nyttja andra beqwämligheter, än ti
och omständighet medgåfwo, hwarföre, ock so
deßutan, både hedniskt mörker och Nådenes lju
i många orter länge woro blandade, så dro
det nog långt ut på tiden i flere Länder, innan
Christendomen kom til stadga. Olika begrep ho
de förste Christna om sång och Musik, hindra
de åfwen märkeligen deß utöfning. Några höl
lo före, at Musiken i Gamla Testam. endas
war en Mosaisk stadga, och såsom ibland an
dre förebilder räknad, borde uphöra wi Christ
ankomst, ehuru så wäl Dawid som Salomo,
Hiskias och flere derwid gjort de förste inrätt
ningar, och tydligen säges i 2. Chrön. 29: 25.
at derom war HERRans bud genom des
Pro-

(4) I Ps. 65: 2. tyckes ock derom wara Prophe
terat.

Propheter. (Se not. 1.) Apostlarne underlåto derföre icke, at upmuntra Församlingarne til et andeligt och GUDi behageligt spelande och sjungande (Eph. 5: 19. Coloß. 3: 16. Jac. 5: 13.) (5), at låta alt årliga och skickeliga tilgå, (1. Cor. 14: 40) göra alt GUDi til åra, (1. Cor. 10. 31) upbygga hwarandre, wara altid glade, pröfwa alt och behålla det godt är, (1. Theß. 5: 11, 21.) offra GUDi Lofoffer, (Ebr. 13: 15,) låta alt ske til förbättring (1. Cor. 14: 26) o. s. w. Ja Paulus och Silas förglömde icke heller i fångelse at lofwa GUD med sång. (Apost. 16: 25.) Fast nu häraf blir klart, at de förste Christne wid sine sammankomster med Andeliga Lofsånger förrättat sin Gudstjenst, tyckes dock kunna slutas, at de derwid i början endast nyttjat Dawids och några andre af Fädernas Psalmer, til deß at Församlingen blifwit mera rotad och stadgad (6). Troligt är tillika, at utom Jerusalems

(5) I Jac. 5: 13. heter det: är någor wid godt mod han sjunge Psalmer, som nogare efter Grekiska texten Ψαλλέτω, är at spela på strängspel.

(6) Utom det, at Psaltaren nyttjades i ordning, woro wißa Psalmer mera i bruk, särdeles den 63 wid morgon och 141 wid afton-bönen. I Africanska Församlingen brukades den 22 Psalmen på Långfredagen, o. s. w. Denna sång war dock ganska enfaldig, och föga skild från ordenteligt tal, som Augustinus berättat; torde således haft likhet med wåre Recitativer.

Digitized by Google

lems Tempel, som något efter Christi tid b
hölt sina Musikaliske inrättningar, och åfw
wiße Musikaliska utöfningar, ingen annan Ky
ko Musik på någon tid warit bekant. (7) W
dare om de första Christnas Gudstjenst kan l
sas i Dompr. Bälters Kyrko-Ceremonier. (8)

§. 4

(7) Dionysius Areopagita som förmenes hafw
lefwat i 1 Sæculo, utgifwit en afhandling de Hie
rarchia Coelesti & Ecclesiastica, och säges wari
Pauli Lärjunge, som nämnes i Apost. 17: 34
påstår: at både Musik och sång wid deß tid wa
rit bruklig i de Orientaliska Kyrkor, ehuru an
dre sådant neka. Plinius som lefde först i 2 Sæc
säger: at de Christna, wid sina sammankomster,
allena siungit Psalmer Christo til åra. Det sam
ma berättar sedan Tertulianus, Eusebius m. fl.

(8) Sättet at siunga war icke altid enahanda, stun
dom sång en enda person, under tiden hela me
nigheten, som war den äldsta sång och kallades
Symphonia. Sedan eller i 4 Sæculo delades För
samlingen i Chorer, som sångo til skiftes, hwilken
sång feck namn af Antiphona och Responsoria, doch
war ej owanligt, at en person sång första delen
af wersen och alla instämde wid slutet. (Jemför
Bälter K. Cerem. p. 365). Sådan sed at siunga
Tron och wiße Psalmer til skiftes, har åfwen wa
rit antagen i Swerige. I Skara Stift skal Bi
skop Swedberg förnyat samma inrättning, som
doch sedan der kommit ur bruk. I Dal-Resan
pag. 206 har jag anmärkt wid Elfdals församling
såsom något sällsamt, at jag der hört män och
qwinnor siunga en del Psalmer skiftewis. På nå
gre ställen i Wermland skall sådant ock wara wan
ligt. (Se Psal. 67: 7.)

Digitized by Google

§. 4. Om Kyrko-Musiken i de 3 Första Sæculis gjöres derföre sådan anmärkning, at den samma då warit såsom nyttig och upbyggelig ansedd, men ej kunnat allmänt wid Gudstjensten införas. Tjo stora förföljelser som de Christna i alla orter då utstodo, hindrade denne tid Församlingen, så med Kyrkobygnader som stadgande af utwärtes Kyrko-Ceremonier, (9) ehuru icke desto mindre Christi bekännare alt mera tiltogo och förökades midt under de swåraste blodbad, ty wi wete, huru på deße 300 år eller under Hedniska Kejsare wåldet i Rom, Ewangelii Läras wißhet befästades genom flere Martyrers död. Det war således icke underligt, om många nyttige inrättningar måste upskiutas til påföljande tider, såsom mera fridsamme. Men at de trogne til enskilt andagt öf-

(9) Wid slutet af 2 Sæculo, inwigdes först wißa hus (κυριακὰ) til de Christnas Gudstjenst, hwaraf sedan Kyrkor upkommo, men deße woro slåte bygnader, utan något anseende eller prydnad. Deras andagt förrättades med twagne och utsträkte händer emot öster, i den heliga skrifts läsande, med böner och sjungande, men alt utan konst, hwarom, utom flere, må läsas i Hübners och Benzelii Kyrko-Histor. Af de Trognas sammankomster natttid under förföljelsen, hafwa ock några då brukelige sånger fått namn Lucernates. Redan i 3 Sæculo förkastades all andelig sång af de så kallade Hierarchitæ. Se Ryzelii Orgw. inwig. Predikan tryckt 1733.

Digitized by Google

öfwat Musik, och deruti warit wäl förfarne, behöfwa wi ej twifla. (10)

§. 5. I det 4 och 5 Sæculo, finne wi Församlingens tilstånd i utwärtes måtto mera roligt, hwilket särdeles må räknas ifrån Constantinus Magnus, den första Christne Kejsare, wid början af 300 åratalet, emedan han skyddade Christna Läran i alla sina Länder. Ifrån denna tid, begyntes med präktige Kyrko byggnader och andra prydeliga inrättningar i Församlingarne. (11) Häraf följde, at ock sångkonsten märkeligen begynte stiga, särdeles efter det stora mötet som hölts i Nicäa år 325, sedan med Kyrko-Diciplin och ordning wid Gudstjensten hade kommit til mera stadga, både i Öster- och Westerlandet, hwarest nu Kyrkostater efter orternas Politiska delning woro inrättade (12). Ibland de förträffelige Lärare som lefwat

(10) Justinus Martyr som lefde A. C. 160, och Clemens Alexandrinus en Africanisk Kyrko-Lärare, 40 år sednare, gifwa dertil anledning i sina skrifter.

(11) Eljest påstås af några, at allmänne Kyrkor i wißa orten redan warit bygde i 4 Sæculo, såsom i Arabien, Spanien, Skottland, i Paris och flere städes i Gallien.

(12) Fast Öster och Westerlandet då hade sina särskilte Præfecturer, som innesattat 4 Primates eller Patriarker, nemligen öfwer Rom, Antiochien, Jerusalem och Alexandrien, bibehölts dock gemenskapen emellan den Grekiske och Latinska Kyrkan, til dess söndringen upkom, som förordsakade Påfwiska wäl-

wat i 4 och 5 hundrade talet, hedras åtskillige ser anwänd flit at förbättra sången. (13) Af sådane hade Latinska Kyrkan Ambrosius Biskop i Mejland 374, en stor älskare af Musik, som författade och införde i bruk åtskillige Andeliga sånger, samt Hilarius och Hieronymus hwilka åfwen dertil bidrogo. (14) Augustinus något derefter wart ock bekant af flere til församlin-

dets början, och bidrog til Grekiska Församlingens wanmagt och willfarelse.

(13) Romerska Biskopen Sylwester, säges år 330 hafwa i Mäßan infört, Kyrie Eleeson. På Laodiceenska mötet 361, blef stadgadt, huru emellan Läsningarne skulle sjungas. Flawianus Biskop i Antiochia 390. och Ignatius något förut i Alexandria, tilägnas begge upfinningen af Chor-sången. Redan i 2 hundratalet hade Sixtus förordnat wid Natwardens begående, at sjunga Helig! och en Gelasius 493 infört Halleluja i Mäßan.

(14) Ambrosius skall först infört i Kyrkan de sånger som kallas Antiphonæ och Vigiliæ. En Biskop Syricius i Rom wid samma tid, säges med honom bidragit til sångens förbätring. Hilarius Biskop i Poitiers, omkring 354, har genom en utläggning öfwer Psalmerna wisat märkeligen hwad stort han fann i andelig Sång och Musik. Hieronymus ifrån Dalmatien, sist i 4 Sæculo, förmenes warit uphof dertil, at Horæ Canonicæ infördes i Kyrkorne, hwartil togs anledning af de på Nicäniska mötet utsatte offentelige bönestunder på 3, 6 och 9de timan, hwadan wåre wanlige bönestunder upkommit. I wår Psalmbok äro N:o 121, 180, 364 och 368 af Ambrosii, N:o 6 af Augustini, och N:o 192 af Hilarii sånger.

Digitized by Google

lingens tjenst sammanskrifne Psalmer, och säges at sången i deß tid blifwit mera regelbunden. För Musiken hade han et särdeles behag, som deß skrifter märkeligen utwisa (15). Iblan Grekiska Kyrkans Lärare wid denna tid, wo ro Gregorius Nazianzenus i Constantinopel, (16) och Basilius Biskop i Capadocia, som äfwen i sina skrifter (17) sätta mycket wärde på Andelig sång och Musik. Men härwid erindras, huru alt som sångkonsten begynte upöfwas, Lärarena funno nödigt at påmina om bibehållande af anständig alfwarsamhet dermed i Kyrkorne, och kunde således etålas, at weklig flyktighet ifrån Theatern dem infördes, emedan man altid hade mera asseende på Själens uplyftande til GUD, än ördats förnöjelse, hwadan ock åtskillige Kyrkans Fäder höge-

(15) Denne Augustinus som warit Biskop i Hippo och dog 430, säger på et ställe: Nihil ita proprie in terris repræsentat statum cœlestis habitationis, ut alacritas laudantium Deum. Och annorstädes: Consuetudinem canendi probat Ecclesia, ut per Oblectamenta aurium infirmus animus ad affectum pietatis assurgat. Lib. X Confess. Cap. XXXIII.

(16) Nazianzeni utlåtelse förtjenar ock anföras: Cæteræ artes tantum muti præcones sunt Magnificentiæ Dei, sola vero Musica cantu & voce tum dicta tum facta Dei celebrat.

(17) Basilius i Epist. til Gregorium frågar märkeligen: Quid beatius esse poterit, quam in terra tripudium Angelorum imitari?

Digitized by Google

bögeligen förebrådde sådane, som mera agtade på ljudet, än ordens mening (18).

§. 6. I 6 och 7 Sæculo blef sången widare förbättrad, särdeles sedan Gregorius Magnus år 590, hade emottagit Romerska Biskops wärdigheten, som efter några år förwandlades til Påfwiskt wälde (19). Om denne Gregorius säges, at han i Rom inrättade offentelige sång-Scholar, haft sielf insigt i Musik, samt efter wißa reglor lätit författa Choral-sång til allmänt bruk i Kyrkorne, som derföre blef kallad Gregorianska sången. Kircherus påstår: at man til denna tid i Latinska Kyrkan icke förstått gjöra åtskilnad på Tonernas (modorum) förändringar, och säger, at samma wetenskap då först der blifwit bekant. (20) At Musik i

(18) Jemför Domp. Bälters Kyrk. Cerem. p. 366, hwarest Augustini, Hieronymi, Chrysostomi och flere witnesbörd derom åberopas. Kyrkoläraren Bernhardus talar ock i sednare tider om sådane, då han säger: de interiori dono cap. 51, Cantant ut placeant populo magis quam Deo.

(19) Denne Gregorius M. säges i Benzelii Kyrk. Hist. p. 220, warit den sidste som fört Apostolisk lefnad. Böner, (Litanier) och Genswar, (Antiphonæ) m. m. äro af honom föröfkade. Han skall dödt 604, och den andra Biskop i ordning efter honom, Bonifacius III, förmenes antagit Påfwisk myndighet. Wår nu brukelige Litania och N:o 125 i Psalmboken äro af Gregorii arbeten.

(20) I Latinska Kyrkan skola först 4 af de allmänne Musici Modi blifwit bekante, under namn af

Kyrkorne nu efter hand begynte brukas, tyckes sann
nolikt kunna slutas af flere omständigheter; men
Dompr. Bälter i Kyrk. Cerem. p. 367 hålle
för

Dorius, Phrygius, Lydius och Mixolydius. Må
got derefter, eller under Kejsar Carol. Mag. tilla
des ännu 4, neml. Jonicus, Æolius, Hypojonicu
och Hypoæolius, så at all Kyrkosång efter samm
8 Modos blef författad, på de fordna Hedniska
Grekers maner, samt efter deras och andra foll
slags sinnens art. Ty samma Modi hade lång
förut warit bekante ibland Grekerna, (Se p. 39)
och bekomit namn af åtskillige Folkslag, såsom Do
rii, Phryges, Æoles, Lydi och Jones. Til deße
Kyrko-Toner kommo sedan ännu 4, så at antale
wart 12, hwilka blefwo fördelade i 6 så kallad
Authentæ och 6 Plagiales.

Authentæ:	Plagiales:
Jonius: C. G. C	Hypojonicus. C. F. C.
Dorius. D. A. D.	Hypodorius. D. G. D
Phrygius. E. H. E.	Hypophrygius. E. A. E
Lydius. F. C. F.	Hypolydius F. B. F.
Mixyolydius' G. D. G.	Hypo Mixolydius. G. C. G
Æolius A. E. A.	Hypoæolius A. D. A.

At beskriswa de flere uptäkter, som sedan skedt
denna wetenskapen, och efter wåre nu brukelige Cla
wers inrättning, anföra alla 24 Toners Modi oc
intervalla, är icke min sak. Historien om Semito
ner, Noter, Signaturer m. m. fodrar större insig
och widlöftigare utförande, än af mig kan wäntas
At hwarje Clavis eller Sonus af de 12 som wi räk
na til en Octav, har twå föränderlige brytninga
i Dur eller Moll, igenom sina naturliga 7 Chor
dæ 1a, 2a, 3a. 4a, 5a, 6a, och 7a som i syn
nerhet af Major och Minor utmärkas, är nu me
ra allment bekant.

Digitized by Google

före, at den ej blifwit antagen wid offenteliga Gudstjensten, förr än efter 800 åratalet. (21)

§. 7. Wid 9 och 10 Sæculo, eller sedan Påfwiska wäldet begynte synas, kom ej allenast Gudstjensten utan ock Ceremonier sång och Musik at blifwa mera lysande. Kejsar Carol. Magnus hade redan i sin tid, (något efter 800) låtit påbjuda, at alla församlingar skulle sjunga såsom i Rom. Han säges warit stor kännare af den tids Musik, och berättas på flere sätt upbragt både Politisk och Andelig eller Hof- och Kyrko-Musik, så at begge ifrån honom räkna et nytt tidehwarf. (Se p. 53,) Dock som Christenheten nu begynte erkänna den sielfstagne Påfwiska myndigheten, jag menar underkasta sig menniskostadgar och påbudne wid-

(21) Redan i 5 Sæculo skedde Bröllops Ceremonier i Kyrkorne, och wid sådane tilfällen anställtes Musik. Wid begrafningar hördes ock den tiden klage-sångerskor. Se Hübners Kyrko Hist. p. 181. Af Erdman Neümeisters Geistliches Adel p. 68. bewises, at på mötet i Lerida i 6 Sæculo, Musik i Kyrkor och hemma i husen blifwit förbuden ifrån Septuagesima och til Påsk, samt i Adwentet, at Församlingen måtte bättre kunna bereda sig til de förestående Högtider. Några påstå, at Påfwen Witalianus i Rom, i medlet af 7 Sæculo, alraförst infört Instrumental Musik wid Gudstjensten. Efter honom skall Leo II på 680 talet, såsom stor älskare af sång och Musik, detwid gort åtskillige förbättringar. Han hedras eljest mycket för sina andelige Sänger och Concerter.

skeppeliga Ceremonier, så kom Ewangelii sjue i de Europeiska orter, der det tilförene klart brunnit, at alt mera förmörkas, så at Helgone tilbedjande, Aflats bref och Själa mäßor sattes i bruk, hwarwid Roms anseende fordrade, för at än kraftigare förblinda de enfaldigare, at låta förrätta sång och Mäßan på Latin, och således, icke allenast dermedelst införde största mißbruk i Församlingarne, utan ock, igenom wällljudande Musik, som förnämligast bort upöfwas och utwidgas til den Högstas lof, gjorde Påfwiska inrättningar mer lysande; men sådant har dock icke fått förringa Musikens egna wärde, fast mera säges ännu, at i Catholska Kyrkor deras präktige Musik och sång icke utan andagts rörelser skall kunna afhöras. Wi böre således om denne ädla konst icke fatta andre tankar, än oß som Christna anstå, och efter alla af GUD oß förlänte gåfwor äro i sig sielf gode, må wi allenast förkasta mißbruket deraf, men behålla och rätt nyttja hwad oß til upbyggelse och upmuntran tjenar. På fläste ställen i Europa hade man äfwen wid denne tid Musik och sång i Kyrkorne. (22) I Öster-

Lan-

(22) Abboten Notgerus af Schweits, säges författat åtskillige andelige sånger, dem Påfwen Nicolaus omkring år 860 tillåtit i Kyrkorne få nyttjas, han har ock Componerat N:o 163 och 164 af wåre psalmer. I Bålters Kyrk. Cer. p. 363 nämnes en Notgerus såsom upfinnare til de så kallade Sequentier, men föres til 13 Sæculo. Alt som

landet woro ock dermed flere inrättningar. Rejsar Theophilus nämnes redan i 9 Sæculo för den, som i synnerhet hade befordrat Sång och Musikens upöfwande i Grekiska Kyrkan, och skal, som Cedrenus berättar, sielf ofta spelat med i de allmänne sammankomster. (23)

§. 8. Uti 11 och följande Sæculis skedde ännu flere uptäkter i allmenhet, såsom p. 55 är anmärkt, och således har äfwen Kyrko-Musiken i deße tidehwarf mycket blifwit upöfwad, särdeles sedan konsten genom flere då namnkunnige personers bemödande, fått mera säkra grunder och Reglor. (24) Orgwerks byggna-

Christendomen hant införas i Europejska länder, må wi ock räkna början af andelig sång och musik. Jemför p. 54.

(23) Theophilus nämnes p. 53. Det säges äfwen, at han warit mycket bewägen och frikostig emot dem, som underwisat honom i Konsten. Eljest omtalas i 8 Sæculo, Coßma Damascenus och Theophanes, såsom de, hwilka wid Österländska Kyrkan förbätrat Choral-sången.

(24) Tunstanus i England, Guido Aretinus i Italien med flere som nämnas pag. 54, 55 och följande, hedrades äfwen för anwänd flit at förbätra Kyrko-Musiken. Deribland kommer ock Gerbertus Biskop i Reims, sedan Påfwe i Rom år 999 under namn af Sylwester II, samt Franciscus Walentinus och åtskillige andre i sednare tider. Igenom Kejsar Ottonis I. försorg i 10 Sæculo skola många nyttiga inrätningar skedt wid Gudstjensten i Tyskland, såsom det berättas i Benzelii Kyrko Hist. p. 265.

Digitized by Google

der i Kyrkorne föres ock af några til denn tid, som på sitt ställe skal sägas. Innan sådan woro bekante, nyttjades wid Gudstjensten alle handa Blås- och Slag-Instrumenter jemt så kallade Stränga-spel, särdeles Basuner, Trum peter, Zinkor, Krumhorn, Harpor, Cithror o s. w. efter hwart folkslags smak. Instrumental Musiken i Kyrkor har dock i sednare tider blif wit alt mera lämpad i hwar ort, efter son konst och tycke undergådt förändring, ehuru nå gre Församlingar likwäl länge hindrat alla In strumenters bruk wid Gudstjensten. (25)

§. 9. Efter Reformations riden har Kyr ko-Musiken i synnerhet blifwit förbättrad, ty se dan både Gudstjenst sång och Ceremonier, äfwen som

(25) Thomas Aquinas ifrån Callabrien, som lefde omkring år 1250 och författat uti wår Psalmb. N:o 157, berättar, at Församlingen (förmodeli gen den enskilte, hwarunder han hörde,) då icke brukade några Musikaliske Instrumenter såsom Cith ror och Psaltare til GUDs lof, på det den icke skul le synas likna Judarne. Af sådant föregifwande, så ock deraf, som skulle Kyrko-Musik wara en Påfs wisk inrättning, hafwa åtskillige hatare af konsten sedan tagit sig anledning at förkasta nyttjande af Musik i Kyrkorna hwarom widlöftigt af handlas i Casper Ruets Widerlegte vorurtheile vom ur sprunge der Kirchen Musik tr. 1750, så ock i Biskop Rhyzelii Orgwerks inwignings Predik. 1733 p. 37. Om Vokal-Musik talar och Lehman rätt wackert i sin Prediger Schatz Tom. 1. pag. 449 som alt tjenar til Musikens förswar.

Digitized by Google

som sielfwa Christendomen, kommit i största miß-bruk, fordrades nödwändigt, at altsammans, til den Högstas ära och Församlingarnas upbyggelse, skulle åter sättas i rätt skick och ordning. GUDs mannen Luther, som så märkeligen utfört det stora Reformations werket i Tyskland, bör ock härwid ihogkommas för sitt bemödande, at underwisa Christenheten om Musikens förträfflighet, och wärde, samt deß rätta bruk och nytta i Församlingen. (26) Igenom

(26) I sina Tisch-Reden p. 411, säger Doct. Luther. Jag har altid älskat Musiken; hwilken som kan denna konst, är af god böjelse, skicklig til all ting; men jag kan ej tola dem, som föragta Musiken, såsom Swermare giöra. Widare påstås: At näst GUDs ord, intet giswes så priswärdt och berömligt, som Musiken, samt, at den som har ingen lust och smak derföre, och genom et så skönt underwerk icke blifwer rörd, måste wißerligen wara en grof och ohöflad Menniska, som ej är wärd höra angenäm Musik, utan åsna-skri. rc. rc. Den H. Anda (säger han) lofwar ock denna ädla konst, som sitt Ambetes werktyg, hwarigenom hjertat kan bewekas och röras. På annat ställe talar han om Menniske-rösten, emot hwilken andra sånger, klang och ljud icke är at räkna; och säger: GUD har oß med sådan Musik benådat, wi kunne deruti icke fyllest förstå hans obegripeliga godhet och wishet. Både Philosophi och lärda, hafwa mycket bemödat sig, at utforska detta underbara konstwerk, huru luften genom en så klen och ringa tungans rörelse, kan framgifwa så mångahanda ord, liud, sång och klang,

Digitized by Google

hans insigt i konsten och rådplägning med den tidens Musici, blefwo åtskillige Andelige sånger och melodier bekante, samt nyttjande af Kyrko-Musik lämpad och inskränkt til befordran af deß höga ändamål. (27) Sedermera hafwa flere

de hafwa sökt, men ej förmått sådant utgrunda. Han bewisar ock: at Musik är en GUDs skatt och gåfwa, som fördrifwer diefwulen och giör folket roligt, man förgäter derwid wrede, högfärd och andra laster; gifwer derföre Musiken näst Theologien det högsta åreställe. Om dem som göra föragt eller mißbruk deraf, säger han: Djefwulen drifwer sådane mot deras natur, ty som den ädla gåfwan är lemnad oß til GUDs lof och åra, så blifwa de menniskor lika wanslägtade och oartade barn, som taga och röfwa den til fiendens tjenst. På många flere ställen i Lutheri Encomio Musices, kunna läsas dylika wakra betraktelser, lika så i Georg Albrechts Hierarchia Oeconomia p. 279. rc.

(27) Emedan Musiken i Lutheri tid förestältes ungdomen i offentelige Lärohus, så wille han, at de framför alt skulle lära sig sjunga och spela Andeliga sånger. Han wille wäl, at alla konster och wetenskaper skulle läras och öfwas af de Christna til all möjelig högd, men i synnerhet såg han gärna, at Musiken blef wäl trakterad wid den offentelige Gudstjensten. Se VIII Tom. Jenens. p. 356. Han hade sielf öfwersatt Psaltaren på Noter, at sjungas wid allmänna Gudstjensten och Nattwarden, i stället för de brukelige Gradualer och sequentier. (Se Bälters K. C. p. 366.) Genom biträde af Saxiska Capelmäst. Joh. Walther gorde han första Tyska Mäßan bekant. Wal-

Digitized by Google

te förfarne män derwid giort förbättringar, att som wetenskap och utöfning i allmenhet stigit. (28).

ther hade ock sammanskrifwit åtskilliga sånger, som berättas i Registret til Naumburgiska Psalmboken, äfwen N:o 412 i Andra wåre Psalmer. Conr. Rumpf Capellmäst. hos Churförsten i Sachsen, och Sensti hos Hertigen af Bejern, (nämd p. 59.) hafwa begge warit i mycken bekantskap med Luther. Den sednare blef, i synnerhet för stor insigt i Musik, af honom hedrad, som deras brefwexling wisar: Rumpf åter, för biträde med Choral-sångens förbättring. Doct. Luther säges Sielf författat 39 Tyska Psalmer. Efter Högströms Psalmopoeographie p. 186 ege wi i wår Psalmbok 28 såsom des egne, 15 i öfwersättning och 4 af honom förbätrade. Prätorius i sitt Syntag. Mus. berättar, at när Walther en gång frågat Luther, huru han lärdt at författa så många wakra och lämpelige melodier på åtskillige Psalmer? skall han swarat leende, at han lärdt det af Wirgilius, som med sine versers och ords klang mångestädes uttrycker sielfwa sakerna, hwilka dermed föreställes. Wid Lutheri öfwersättning af Dawids Psalmer, må nämnas, at en Ambros. Lobwaßer Professor i Königsberg, (jemf. p. 97.) något sednare företog sig et dylikt arbete, hwilka sånger i Tyska Reform. Kyrkan kommo i bruk. En Hans Sachse Capelm. i Nyrnberg, har ock författat många andägtige sånger, deribland N:o 282 i wår Psalmbok.

(28) Rummet tillåter ej nämna dem alla; för äldre tider omtalas en Loßius som til stor nytta i Församlingen utgaf en förbätrad Psalmodia af tryck 1552. Christoph. Demantius Cantor i

§. 10. Wid närwarande tid finne wi således denne ädla konst i sitt flor innom Christenheten. I Lutherska och Reformerta Församlingar nyttjas Kyrko-Musik och sång til upbyggelse och andagts rörelse, efter GUDs ords föreskrift och Fädernas Exempel; bör derföre såsom nyttig, nödig och upliswande bibehållas, rätt

Meisen, först på 1600 talet, Joh. Cryger Direct. Musices i Berlin 1630, And. Hammarschmid i Böhmen, Henric Alberti i Köningsberg, Casper Prints, och M. Prätorius som författat N:o 352 i Psalmboken, med flere i samma Sæculo, haswa bliswit bekante af sine arbeten om Kyrko-Musiken, samt Martin Colerus Capellmästare i Brunschwig af sin Paßions andagt tryckt 1648. En Pergolest är i sednare tider der af namnkunnig. På 1700 talet kunde många upräknas, som bidragit til melodier och Kyrko-Musiks förbättring, hwaribland ihogkomas, de p. 64 och 68 redan nämde Werckmeister, Mattheson, Teleman rc. rc. som genom tryckte arbeten giort sig mycket förtjenta. Christian Witt Sachsisk Capelmästare utgaf 1715 Psalmodiam Sacram, Adam Erdman Mirus sin Musica Sacra 1715. o. s. w. I Lorens Mizlers, Neu eroffnete Musikal. Bibliothek tr. Leipzig 1739. och Musicalisch-Lexicon tr. i Chemnits 1737, fås widare underrättelse om dem som i detta ämne skriswit. Härtil tjena äfwen Beyträge der Musique och Rousseaus Musical. Lexicon. De nu lefwande många store utländska virtuoser och Kyrko-Musikens befordrare, som träffas i fäste Riken i Europa, kunna ej af mig wänta den heder dem tilhör, men deras namn och minne bliswa dock ej med tiden förgätne.

Digitized by Google

rätt wärdas och i wärde hållas. At beskriswa de olika inrättningar som träffas hos wåre trosförwanter och andra Christne i den delen, hörer ej til mitt ändamål; wore dock artigt, om kännare deraf, wille meddela underrättelse (29). Catholska Församlingar sättta största wärde på sin Kyrko-Musik och sång: det är ock icke utan, at de gått långt i konst och utöfning, särdeles innom Italien som deri öfwerträffar andra orter. (30) En del af de **Calwinianska**, särdeles **Presbyterianer**, tillåta icke Instrumenters bruk i Kyrkorne, lika så **Separatister** och **Qwäkare**, **Brownister** och **Independenter** i Ängland äro äfwen hatare deraf. (31) Deremot är Hern-

(29) På flere orter är nu brukeligt, at utom den wanlige Musik wid Gudstjensten, wißa tider i Kyrkorne upföres Andelig sång och Musik. I Maria Kyrka i Lübek har en så kallad Abend-Musik ifrån längre tid tillbaks blifwit hållen, hwarom kan läsas Casp. Rüets von der heütigen Kirche Musik p. 44. I London anställes och wißa tillfällen Musik i S:t Pauls Kyrka, då medlen insamlas til fattige Präst-Änkors och deras barns understöd. Om samma inrättning ses Prof. Kalms Americ. Resa 1. D. p. 382. På några ställen i Ewangeliska Församlingar, gå Nattwards gäster efter undfängit bröd omkring Altaret at emottaga winet. Men icke sådant kan sägas hafwa afseende på ordet dants, som nämnes i Psal. 87: 7. 149: 3.

(30) I Spanien höres Musik och Mäßor om aftnarne för döda, berättar Herr Osbek i sin Resa p. 20. Om inrättningarne i allmenhet i Italien och andra orter af Catholske Kyrkans Sång och

Digitized by Google

Hernhutiske Secten mer än andre Älskare af Musik, och säges derwid giort många wakra forsattningar. (32) I Grekiska och Ryska Kyrkor brukas ej Instrumental-Musik, men underhållas dock många sångare som i konsten gått långt. (33) Turkarne hafwa i sednare tider börjat insöra någon slags Musik wid sin Gudstjenst, af Fleuter och Trummor, äfwen strånga-spel, ehuru sistnämde länge saknats i deras

Musik, skulle mycket kunna anmärkas särdeles om den präktige Långfredags Choral-sång i Rom, men sådant fordrar särskilt afhandling af den, som deruti eger större insikt.

(31) Ibland sådane, woro Henriciani som swärmade i 11 Sæculo, lika så Zwinglius och And Carlstadins. Jemf. Rhyzelii Org. p. 14 och 37. Huru Calwinianerne med flere förkasta all Kyrko-Musik, föreställer Bakius i sin Commentarius öfwer Psaltaren.

(32) Ruets von Wirkung der Kirche Musik p. 40 nämner åtskilligt om Hernhutiska Kyrkans Musik, särdeles huru Gref Zinzendorff wisat mycken hog at upodla konsten. Jemför hwad p. 77 är anfört om Musiken i Hernhut. Clostret Bethlehem i Amerika.

(33) I Pettersburg hörde jag 1760 i Kejsarinnans Elisabets Slots-Capell Vocal-Musik wid Gudstjensten, men kunde på något afstånd icke annat märka, än deribland woro Instrumenter, ehuru ljudets behaglighet endast kom af de många sångares angenäma röster, som der, dels ensamt, dels Chorwis instämde. Jemför p. 69. Om Grekiska och Ryska Kyrkans sång och Ceremonier må läsas en 1767 i Upsala tr. Underrättelse.

Digitized by Google

nas Moscher efter Alcorans förbud. Judarne såsom kringspridde i alla Länder, måste ock nu mera hwarest de ega Synagogor umbära sådan Musik. At den Asiatiske, Africanske och Americanske Barbariska Musik icke här under kan begripas är tydligt, så wida den ej sker til den Högstas Lof, utan til deras afgudars heder. (34) I America finne wi likwäl Andelig Kyrko-Musik wid åtskilliga Christna Församlingar til GUDs ära, som i sednare tider bliswit der inrättad. (35) Nu följer widare

II. Af-

(34) I Orientalische Kirchen-Staat tr. i Gotha 1699, beskriswes flere hedniska orters Gudstjenst, äfwen åtskillige af Grekiske Kyrkans Ceremonier. Abysinerne säges hafwa Kyrko-Musik, bestående af Pukor, skaller och Trummor med klockor, hwarpå de slå under sången, hoppa, springa och klappa händerne o. s. w. Jemför p. 74, så ock Herr Osbeks resa p. 180.

(35) Kongl. Öfwer Hofp. Doctor Wrangel nu Prost i Sala, som flere år wistades i America, har tåkts meddela mig någon underrätteise om Kyrko-Musiken der i landet. Utom hwad på sitt ställe skall sägas om Orgwerken, anmärkes, at Instrumental-Musik är mycket i bruk i America i de Tyska Lutherska Kyrkor wid Festiviteter. Ängelska Episcopal Kyrkan, egde der innom sig för 20 år tilbakas den uslaste sång och Musik, men för 8 år sedan, började i den delen et nytt tidehwarf genom en Francis Hopkisons åtgärd, som med mycken berömlig flit inrättade sång-Schola i Philadelphia, under biträde af en Lajen, hwilka låto trycka Notböcker, hwarefter innan kort, de för-

II. Afdelningen, om Kyrko-Musik och Sång i Swerige, för äldre och sednare tider.

§. 1.

För Hedne tid tjenar de pag. 92 redan gjorde anmärkningar, at wid afguda tjenster fordom här, såsom annorstädes, hördes Musik

---

nämsta af bägge könen lärde at sjunga HErrans lof. Derefter byggdes Orgwerk i de twå Ang. Episcopal. Kyrkor, (Christi och Petri kallade) och höres nu der på stora Högtids dagar de wakraste Arier sjungas, jämte en alt mera tiltagande Musik. Af all Vocal-Musik i America skal den i Annababtistiska klostret Ephrata wara besynnerligast och ofta åstadkoma mycken rörelse. Stiftaren, den så kallade Fader Fridsam, säges der til inwentarat et slags noter, som ingen utom detta Samfund förstår, äro dock jemte deras Psalmer trykte i Ephrata. Härom kan läsas i Prost. Acrelii beskrifning om America p. 440 och 480. Doct. Wrangel berättar äfwen, at Lutherska Psalmboken är öfwersatt på Angelska och trykt i Nya York, samt sjunges med sina wanlige toner.

Om Angland säger Herr Doctorn, at sången i den Episcopala Kyrkan ännu är i slätt tilstånd, men deremot den wakraste man wil höra innom Methodisternas Kyrkor. Episcopal Kyrkan och den Presbyterianska nyttja Konung Dawids Psalmer öfwersatte på wers; den förre den nya af Tate och Bradaj, som räknas för et mästerstycke, men den sednare af Doctor Watses wersion. Methodisterne hafwa egne Psalmer af wacker Composition, de måste af en Carl Weßlei och Maddin.

Digitized by Google

ſk eller rättare ſagt ljud af Horn, Pipor och Trummor, i ſynnerhet wid gamla Upſala, deräſt, under mörka hedendomen, wåre Förfäder hade ſitt allmänna offer-hus, och et ohyggeligt ſkri af ſpel och menniſkor derföre anſågs nödwändigt. Ehuru Diodorus Siculus, ſom lefde öfwer 100 år för Chriſti tid, ſäger, at de Nordiſke då redan brukat Cither-ſpel til Gudarnas åra, wågar man dock ej tilägna forntidens folk i Swea Rike ſådane Inſtrumenter, förrän de något ſednare fått lära ſig ſamma inrättning, hwilken likwäl ibland Greker och andre Nationer af ålder warit nyttjad. (1)

§. 2. Med Chriſtendomens början, hwartil i 8 Sæculo gåfs anledning, men i 9 och 10 kom til fortplantning, ſamt i det 11te undre Konung Olof Skott-Konungs tid blef mera ſtadgad, hade wåre Förfäder, så wid Gudstjenſten ſom i annat, begynt at aflägga hedniſka ſeder, ſamt ſmåningom antaga Chriſtnas ſkick och ordning. Ehuru hedendom och Chriſtna Läran länge ſamfält tåldes, och Ewangelii Ljus ännu icke med full klarhet feck ſkina i wår Nord, war dock

(1) Om hedna tids Afguda tjenſt i Swerige kan läſas v. Dalins Hiſt. 1 D. p. 157. ꝛc. men det är ock af ſamma dels p. 1. bekant, hwad mening han hyſte om Sweriges ålder, då der föregifwes, at wid Frälſarens tid wåra Haf och Sjöar flödat 13 famnar högre än nu, och efter ſådan ſlutſats föga land här kunnat wara bebodt i de förſta Sæculis.

dock icke utan, at iu de först hit inkomne Lärare sårdeles Ansgarius och Gautbertus i 9 Sæculo hade här i Riket infört Kyrko-sång til den Treenige Gudens Lof. Sedan förste Kyrko-bygnaden omkring år 831 war anlagd wid Björkö hade dermed hunnits så wida i 12 och 13 Sæculo, at et ansenligt antal Kyrkor räknades i Swea och Götha Rike, och, som Sturleson berättar, endast i Skara Stift omkring 1100. (2) I början hade Gudstjensten på enfaldigt sätt blifwit förrättad, men sedan Roms wälde i Norden ökades, och Påfwiske Biskopar här förordnades at hafwa upsigt öfwer Kyrkosakerne, begyntes alt mera med präktige inrättningar och Ceremonier i Kyrkorne, sårdeles under Konung Amund Jacobs tid wid år 1050, då Riket aldeles kastades under Påfwiska oket. (3) Är åfwen troligt, at ock någon Musik i Kyrkorne i 11 eller 12 Sæculo här begynt nytjas, sårdeles der mera råd och lägenhet gafs at anskaffa Orgwerk.

§. 3. Under Påfwiska tiden, bestod förnämsta Gudstjensten i Latinsk sång och Mäßa, ehuru ej mänge af präster eller Munkarne, och än mindre någon bland gemene man, förstod hwad som sångs. Anledning dertil finne wi af Påfwarnas Witaliani påbud 666 och Hildebrands

(2) Härom kan widare läsas Bålters K. C. p. 150.
(3) Jemför v. Dalins Hist. 1. Del. p. 660.

kands ytterligare befallning i 11:te Sæculo, at Gudstjensten ej feck hållas på något för allmenheten bekant språk. (4) De så kallade Andeligas högmod hade utan twifwel warit orsak til samma obilliga författning, och deraf som, at Gudagtighets öfningar då bestodo mäst åhörande af obegripelig sång och Mäßa, prälige Ceremonier, Processioner, brinnande wax-ius och Musik, som alt kunde förorsaka en blind undergifwenhet för Religion, med fördelad wördnad emellan GUD och Munkar. Derigenom tiltog okunnoghet i rätta Christendomen, och den i Norden plantade Församling förswagades alt mer, emedan Gudstienst, sång och Musik blefwo mißbrukade under Påfwiska widfeppelser. Förtjenar dock ihogkommas, huru wid Domkyrkorne i Riket denne tid funnits anelägit, at underhålla många wäl öfwade och erfarne Chor-sångare och Mäß-Präster, hwarore äfwen sådan lärdom i synnerhet dress wid e allmänne Scholar, til deß Upsala Academie lef instiftad år 1476, hwarefter sedan flere inittningar der gordes til sång och spel-konstens ärdel. Wi kunne i öfrigt sluta, af flere fornds lemningar, at Kyrko-Musik och Instrumenr i Catholska tiden, här i Riket warit i slätt seende, emot deß nu egande skick, som ock id Orgwerks beskrifningen får anmärkas. (5)

K §. 4.

4) Se förut p. 131. och Bålters K. C. p. 8.
5) Af gamle Instrumenter hwilka ännu ibland träf-

§. 4. Efter Reformatjon finna wi mär-
kelige förändringar, så wid Gudstjensten, som
inrättningen af Sång och Musik i Kyrkorne. Se-
fort Latinsk sång och Mäßa blifwit indragne, bör-
jade man allment på Modersmålet sjunga och
spela til HERRans Lof. Alt efter som Påfwi-
ske willsarelser kunde uptäckas, och den sanna Ev-
wangeli Lära införas, begynte man åfwen af-
skaffa mißbruk, och af Fädernas stadgar endast
behålla det som kunde tjena til upbyggelse och
förkofran i Christendomen. (6) Andelige sånger
på Swenska språket woro förut när oß sällsynte,
men

fas såsom Monument, finner man, huru simpel in-
rättning warit både med Instrument-makeriet och
Kyrko-Musiken. Några öfwerlefwor af Munkarnas
Notböcker, som på åtskillige ställen förwaras, wisa
beskaffenheten af deras sång. Sådane äro skrifne
med swarta noter på fyra sammanfogade rader, och
haft namn af tetragrammum, hwilket warit från äl-
dre tider i bruk, såsom p. 57 säges, och således be-
kant, förr än wårt nu allmänne pentagrammum an-
togs.

(6) Domp. Bälter berättar märkel. i Kyrk. C. pag.
368, huru sången i Påfwiska tiden, fast Folket ei
wiste hwad som sångs, ansågs nödwändig, såsom
förtjenst til synda förlåtelse; han nämner ock, huru
Latinsk och swensk sång sedan tåldes skiftewis i Kyr-
korne. Latinska sången har uphört 1571 på landet,
men i Städerne warit i bruk til 1614, då den samma
genom en förbåtrad handbok indrogs; ehuru ändock
wid några Domkyrkor, de Studerande Lördags ef-
termiddagar haft frihet til omkring år 1700, at nytt-
ja Latinsk sång,

Digitized by Google

men nu snart erhölts flere genom öfwersättnin-
gar. De ökades sedan efter hand, så at man först
på 1600 talet egde åtskillige sångböcker, hwil-
ka dock änteligen sammandrogos och urskildes, så
at wår nu brukelige Psalmbok år 1695 deraf blef
författad. (7) Men som Melodier til Psalmer-
na borde tillika allmänt blifwa bekante, ty åtogo
sig Professorerna Olof Rudbeck den äldre och
Harald Wallerius, at sätta samma Psalmbok
på noter, hwarigenom änteligen likhet i sån-
gen erhölts i församlingarne, deremot hwar ort
förut hade måst sine egne melodier. (8) Med
Musikens gillande, eller antagande och nyttjan-
de i kyrkorne, gick wäl i början något sent til,

(7) Historien om wåre äldre sångböcker och den nu brukelige Psalmboken år omständeligen af Domp. Bälter anförd i 23 Cap. af K. Cerem. der anmärkes: at man i Påfwetiden wäl haft en och annan sång på Swenska, såsom O GUD wi lofwe Dig. En riker Man, och några andre, men allenast til enskilt andagt. Den förste andelige sångbok tryktes här 1530, men innehöll allenast 15 sånger, som 1536 och 1553 ökades i nya uplagor. 1585 utkom en Sw. Psalmbok, hwilken flere gångor öfwersedd, åter omtryktes, särdeles 1610 1623 och 1643, samt nyttjades til des wår nu brukelige Psalmbok erhölls. At Prof. Psalmböker tryktes 1765 och 1767, samt en ny förbätring af wåre Psalmer är påtänkt, må här nämnas.

(8) Kongl. breswet til Stats-Contoiret af den 23 Augustii 1697 angående belöning för Profess. Harald Wallerius för det han öfwersatt Psalmboken med noter, bestyrker detta.

Digitized by Google

hålst Orgwerk, i Konung Gustaf I-tid, icke fun nos på många ställen, utom i större städer, od deßutan Instrumenters bruk wid sången af nå gre förkastades, under föregifwande, at sådan endast wore en Påfwisk inrättning: se p. 122 I synnerhet förordsakades af de så kallade Weder döpare mycket buller i Stockholm 1524. Ut Landsorterne hade man ock länge skilagtige me ningar derom. (9) Men sedan åtskillige Lä rare hunnit underwisa de enfaldigare om Kyr ke-Musikens wärde och nytta, då den rätt bru kas til GUDs lof och pris, nemligen: huru den upmuntrar hjertat til frögd, påmin ner oß HERRans godhet och wälgärnin gar i Naturens och Nådenes Rike, samt ger oß likasom en försmak af den tilkom mande härlighet och frögd, hwarunder Trogna GUDs barn gärna känna de liuf waste rörelser, men de hårdaste Syndare ofta få röna den Högstas kallande röst, så blef Andelig Musik omsider bibehållen och allment i Swenska Kyrkan ansedd såsom up bygglig, samt derföre sedan nytjad både i Stä der och på landet, alt efter som Församlingar nas råd och tilfälle medgaf, hwartil deßutom wåre Religions förwanters Exempel i andre Riken

(9) Härom berättas i Konung Gustaf I Hist. af Doct. Celsius D. pag. 242. och i v. Dalins Hist. 3. Del p. 115.

Digitized by Google

Riken lemnat oß både anledning och upmuntran. (10)

§. 5. I sist förflutne tidehwarf, har således Kyrko-Musik i wåre Församlingar fritt och obehindrad, samt utan samwets twång sätt utöfwas. Alt som Orgwerks konsten stigit, har ock antal af Orgwerk ökats samt, annan Instrumental Musik i Kyrkorna derefter blifwit lämpad och brukad, som i Orgwerks afhandlingen widare skall sägas. Wi hafwa redan i 9 Afdelningen anmärkt, huru Musiken i allmenhet tiltagit i 16 och 17 Sæculo så genom egne Landsmåns som hitkomne utlänningars bemödande. At ibland de förre, den redan nämde Joh. Columbus, O. Rudbek, H. J. Wallerius och några andre, samt af Utlänningar, en Düben, Meibom och flere, (11) åfwen böra hedras för Kyrko-Musikens uphjelpande, tage wi för afgiordt; men utan at förminska den heder som tilkommer sednare tids beförderare af sådan Musik, hwarom åfwen något är nämdt, (12) må wi ytterligare ihogkom-

(10) Här tjenar hwad redan p. 135 af Doct. Luthers witnesbörd om Musik är anmärkt, lika så de äldre Kyrkolärares Augustini, Basilii, Hilarii m. fl. omdöme i samma ämne, Jemför p. 128.

(11) Se pag. 98 99 och 100.

(12) Om Orostanders och fleras arbeten läses pag. 102. Det är ej utan, at ju sådane afhandlingar i sin tid gjort nytta, och bidragit til Kyrko Musikens förbättring. Grawcuren wid Kongl. Antiqwi-

Digitized by Google

ma, åt den redan omtalte Hof Intend. oc
Capellmäst. Roman ej kan glömas för sit be
modande, at, til Församlingens nöje ock tjens
samt många siälars upbyggelse, sammanfatt
och utgifwa flere Musik. arbeten i Kyrko-stil
hwilka honom til herröm witna om stor insigt
konsten, och hedra deß minne. (13) Med a
Skäl

tets Archiwo i Stockholm Truls Arfwidson
skal 1706 låtit trycka til prof någon öfwersätt
ning af Dawids Psalmer på Noter efter Judisk
Composition, hwarom berättas i Matthesons Mu
sical. Patriot.

(13) Utom hwad p. 106 är anfört, bör ännu an
märkas, at wår Roman ej hade tycke för Thea
tralisk och Comisk Musik, men det mästa han sat
te och upförde war i Kyrko-stil. Han lade Sven
ska ord af Skriftens språk under den oförlikneligt
Hendels Krönings Anthems, och flere Mästarei
arbeten, dem han 1730 i flere afdelningar upför
de på Riddare-huset i Stockholm, lika så gord
han med sine egna Anthems öfwer Bibliska Tex
ter, hwilka äfwen til allmenhetens förundran
samt många Gudälskande siälars upbyggelse och nyt
ta, blefwo offenteligen, ofta med 80 röster och In
strumenter, upförde. Han gorde ock Musik öfwer
den 110 Dawids Psalm, under namn af Dixit, men
wille icke derföre wara känd, utan satte för den
samma: Musiken af Leo. Såsom Wet. Acad.
Ledamot, upförde han detta Mästerstycke på Rid
darhuset, i Acad. Ledamöters och en stor Samlings
närwaro. Hans Oratorie och Drammata i Kyrko
stil, och Composition öfwer Dawids Psalmer och
andra Bibliske språk med Musik, äro i mångas
händer, och nyttjas med behaglighet. Hans arbe

skäl, må han derföre kallas: Musices Sacræ in Svecia instaurator & restaurator, eller Swenska Kyrko-Musikens både upfinnare och förbåtrare. At Orgwerks spelningen tillika med Vocal- och Instrumental-Musiken i Kyrkorne på detta Hundrade tal, dock förnämligast innom 50 år, blifwit bragt til nu warande högd, är lätt at finna; sådant wisar sig förnämligast i Stockholm och några andre Städer, hwaräst konst och utöfning, genom förfarne Män hunnit utspridas, (14) utom det at ock i wißa Lands-Församlingar träffas wedermålen af denne wetenskapens förkosran. Wi hafwe redan nämnt

te har således ej allenast i lifstiden, utan ock efter döden, warit et medel til många Menniskors andagts rörelser. Huru han egt färdighet på flere Instrumenter, kunnat imitera alla Nationers smak i Musik, är redan nämdt p. 107, men, at han warit en lärd man, samt haft wördnad för Religion må icke förgätas. Aschetons betraktelse öfwer döds-sångs båtring tr. 1743, ifrån Ängelskan af honom öfwersatt, tienar til bewis af hans styrka i Språket.

(14) Olikhet emellan de gamlas och wår tids mer upöfwade och behageliga spelning på Orgor och andra Instrumenter, märkes bäst om man betragtar den method, som dermid ännu brukas i en del Städer och Lands-Kyrkor, af några ännu lefwande åldriga Musici särdeles Organister; som lärdt konsten för 40 a 50 år sedan, af de då såsom förfarne ansedde män, och jemför sådant med den utöfning i wår tid hörés af dem, som genom de nu bekante stör-

några af forntidens Organister, som hwar i sina orter giort nytta; (15) men ege ock för närwarande tid den lyckan, at kunna täfla med utlänningar om Mästare, så i Orgwerks spelningen, som på andre Instrumenter. (16) Wi hafwe ock nu innom oß dem, som genom nyttige arbeten af Choral-böcker och dylikt, til befordran af wetenskapen, förtjena ihogkommas, (17) så

re Mästares handledning äro underwiste, så blifwer man snart warse en märkelig skillnad.

(15) Såsom i synnerhet en Kellner och Zellbell i Stockholm, Engelhardt i Upsala, Pape i Westerås, Knölke i Lindköping, med flere, Jemf. p. 104.

(16) De redan nämde Kongl. Capellmästare Ferd. Zellbell och Henric Phil. Johnsen, hafwa derutti wisat sådan insigt och utöfning, at deras minne ibland alla Rikets Organister mäst ihogkommes. De öfrige Herrar som upodlat konsten i wår tid, ej betagit det beröm hwar för sig kunna wänta.

(17) Sedan de gamlas Tabellarur Notböcker begynt aftäggas, hafwa åtskillige i sednare tider sammanskrifwit Choral böcker til Organisters tjenst, af hwilka Kellners, Zellbells, (se p. 105) Johnsens och några fleres arbeten hedras. Hof-Secret. och Organisten i Lindköping Joh. Miklin, har 1760 erhållit Kongl. Priwilegium på en Choral-bok, den han sammanskrifwit, och ämnat låta trycka med gjuten Not-stil, men den ukomne Prof-Psalmbok och nödigt förlag til sådant tryck, har derwid giort hinder. Härwid må nämnas, at det nya Stil-Not-tryck som Secret. Fongt här i Riket sökte få inrätta, men sedan försålde i London; äfwen bör räknas wärt tidhwarf til heder; det eger sina stora förmoner, och är mindre kostsamt än det i kop-

Digitized by Google

så at nu mera allenast må önskas, at wår Andeliga Kyrko-Musik och sång, til den Högstas lof och Församlingens nytta, må ständigt kunna fortsättas med wälsignelse; (18) och at de, som dermed förnämligast sysloſättas, och der wid anwänt sin mästa tid, samt derföre böra njuta belöning, icke må sakna tillräckligt understöd, upmuntran och befordran, hwilket sednare ofta hittils warit et hinder til Musikens förkoſran och utspridande; (19) men wi fortfare

par och tråd stuckne Not-tryck, som från långre tid tilbaka warit brukligt; skada at sådant tryck icke här blef fortsatt. Som mig är sagt, skall dylikt gjutet Not-stils tryck, utom det i London, endast träffas hos en Winter i Berlin och Breitkopff i Leipzig.

(18) Härwid må nämnas, at Prost. i Falun Olof Ekman i sitt Sjönöds löfte 1 Del. 8. Cap har wisat, huru med oandeligt Musicerande, Gudagtigheten förhindras, och påstår derföre, at loſsånger och spel i Kyrkorna böra wara andelige både til fielfwa sakerna och ton.

(19) At Cantores och Orgnisters aflöningar i Riket äro merendels små, torde få erinras. Utom de större Församlingar innom Stockholm, och wid en del Domkyrkor, der Direct. Musices beställningen är förenad med Organist-Syslan, träffas de ställen hwarest Organister i Städerne endast hafwa 3 til 600 daler K:mt lön om året. Indelningen på Landet finnes nog olika. Der Klockare ämbetet blifwit sammanlagt, är den mera fördelagtig, men så kan i allmenhet sägas, at i fläste orter torde behöfwas någon förbättring och jämkning wid säda-

III. Afdelningen, om Orgwerks upfinnande, bruk och inrättning i allmenhet.

§. 1.

Orgwerk eller Orgewerk, hwilket de, som gärna bryta Swenskan efter Tyskan kalla Orgelwerk, består af flere sammansatte Pipor; har sitt namn af Grekiska ordet Ὄργανον hwaraf det Latinska Organum är tagit, och betyder i gemen det samma, som instrumentum, eller werktyg. Heter annars instrumentum och Organum pneumaticum, af πνεῦμα, anda, wäder, emedan det giswer ljud genom wäder, som af blåsbälgarne tillsläppes. Organum kallas det Κατ' Ἐξοχὴν, eller per præcellentiam aldenstund det är det största och förnämsta ibland alla Musikaliska werktyg, och derföre må nämnas Rex omnium instrumentorum Musicorum.

§. 2.

---

ne inkomster. När den, som från yngre åren til Församlingens tjenst, lagt sig winn om at lära sång och Musik, i framtiden fått en Organist eller dylik sysla, hwarwid tilräckeligt understöd saknas, och han derföre tillika måste söka annat näringssätt, hwarigenom deß förwärfwade kundskap och utöfning i Musik mer hindras än upöfwas, frågas: Om icke en sådan tycks sakna upmuntran, och Wetenskapen dermedelst snarare aftager än upodlas?

§. 2. Om första inrättningen äro flere meningar. Några påstå, at Orgwerk warit redan bekante i första nya Testamentets tid, ehuru både til namn, byggnads sätt och klang wida skilde ifrån wåre. Åtskillige af äldre Kyrko-Lärare, samt andra Grekiske och Latinske Auctorer, omtala et Instrument som de kalla Organum Hydraulicum och Machina Hydraulica, hwilket berömes för sitt angenäma ljud, säges bestått af pipor som genom wattn gifwit låte, men warit så dyrbart, at det sodrat Konglige bekostnader. Keisar Nero skal i synnerhet förlustat sig med et sådant Watn-Orgwerk, hwars upfinning, tilskrifwes Ctesibius ifrån Alexandria, 250 år för Christi tid, eller då Ptolomäus Ewergetes Regerade i Egypten, ehuru andre gifwa samma heder åt den namnkunnige Mathematicus Archimedes från Syracusa 40 eller 50 år sednare, fast troligt är, at den siste förbåtrade och til mer fullkomlighet bringat den förras uptägt. (1) Hieronymus

(1) Jemför Plinius Lib. VII. C. 37. Virtruvius i Architect. Lib. X: C. 13. beskrifwer denna inrättning men nog mörkt. Casper Schottus i sin Magia Naturæ & artis Tom. II. Lib. 6: C. 3. har sökt gjöra det tydeligare, men lika ofulkomligt, så at ingen derefter kan frambringa et slikt Instrument. Swetonius i deß Num. Contom. lemnar oß afritning på et forntidens Orgwärk, som nog liknar wåre. I öfrigt finner man huru Plinius, Athenäus, Tertullianus och flere mycket bemödat sig

mus hwilken lefde i 4 Sæculo, påstår, at i Jerusalems Tempel funnits et Instrument, som genom blåsbålgar, gorde af twå Elefants hudar, gifwit ifrån sig et så starkt ljud, at det hörts som åsk-dunder ut til Oljoberget. (2) Basilius och Hilarius wid samma tid tala ock om något dylikt. (3) Sådant nämnes åfwen af andre

at wisa beskaffenheten af de gamlas Machina Hydraulica. I seduare tid hafwa ock många förgäfwes sökt at träffa inrättningen deraf, men sådant wagtadt, måste wi dock nu räkna det samma ibland Artes deperditas eller förlorade konster. I några Orgwerk finnes wäl en så kallad Fogel-stämma, som drifwes med wattn, men är ej at likna mot de förra. I Petterhofs Kejserlige Trägård, såg jag 1760 et särdeles Pipwerk som drefs af wattn, hwilket förmodeligen warit giort at likna de gamlas Hydraulica.

(2) Se Hieronymi Epist. 28. Tom. 9. men då man efter Bålters Christi Hist. 5. Bok. p. 95. räknar oljebergets läge en fierd. mil från Jerusalem, och tillika ihogkommer Templets tjocka murar, hwarinnom spelningen skedt, föresaller oß sådant orimligt, om wi icke så taga för säkert, at Hieronymus ment de p. 22 nämde Zilzelim som haft likhet med wåre Klockor,

(3) Basilius öfwer Dawids 19 Psalm säger: at ψαλμὸς är et Musikaliskt stycke som med konst spelas på orgor. κρούεται πρὸς τὸ ὄργανον, likaså Hilarius, i sit företal til Psaltaren: Psalmus est, cum cessante voce, pulsus tantum Organi concinentis auditur. Se widare Bisk. Rhyzelii Orgwerks Pred. p. 20.

Digitized by Google

andre Auctorer både förr och sednare; (4) men wi kunne dock icke med säkerhet tilägna Judiska Kyrkan eller de förste Christne Församlingar andre Instrumenter, än redan blifwit dem tillagde. (5) Fast mera tykes wara sannolikt, at de nu wid Gudstjensten brukelige Orgwerk äro alraförst upfunne i Grekeland, om icke i Keisar Juliani tid i 4 Sæculo, som några påstå, (6) dock innom någondera af de förste

(4) Justinus Martyr i 2 Sæculo, talar ock om GUDs ord, som med slag på Instrumenter blifwer speladt. Något dylikt har Petr. Martin. Morutinus omnämnt uti förtalet til Misop. Juliani.

(5) Jemför p. 22. och 25, hwaraf tycks kunna slutas, at något slags blås Instrument med blåsbålgor warit bekant hos Judarane, såsom Nekabhim, Ugabh o. s. w. Om Nechiloth och Machhalath är nämdt p. 23. Judarna hafwa ock derföre i sednare tider welat tilskrifwa sig Orgors upfinnande, och påstätt, at Konung Salomo skal låtit bygga et sådant i Jerusalems Tempel, men wi finne slikt ogrundat, och hafwe största skäl at tilägna Grekerna den hedern.

(6) Joh. Mich. Heineccius i sin Abbildnung der alten und Neuen Griechischen Kirche 3. Th. p 105. anför några Grekiske werser såsom Keisar Juliani egne, til bewis af Orgwerks upfinnande i deß tid; på Tyska öfwersatte lyda de sålunda:

Diese Pfeifen, so ich sehe, sin von gants besondre macht,
Traun es hat dieselben neulich eine andre Welt erdacht.
Denn bevor noch jemand bläßt, hört man sie schon lieblich klingen.

Digitized by Google

förste hundra åra talen, och det förmodeligen efter tagen anledning, af andre äldre tiders Blås-Instrument eller oß nu obekante Pipwerk. (7)

§. 3. Orgwerk woro länge brukelige i Österländske Keisares Hof, innan de i Kyrkorne antogos. Grekerna sägas warit ensame om konsten, förrän den hos andra folkslag blef bekant; men samma wetenskap har sedan ifrån Grekeland först kommit at utspridas i Italien, ehuru nog owist på hwad tid. Några föregifwa, at Philosophen Boethius, under sin fångenskap i Rom, år 515 der upptäkt konsten. Andre påstå at Påswen Witalianus omkring år 660 låtit bygga det första Kyrko-Orgwerk i Rom. (8) Man finner eljest, huru Orientaliske

Weil die bälge luft und wind in die glatten Röhren bringen.
Wen nun jemand die Clawiere mit geschickten händen rührt,
Kan man alle stimmen hören, die die schönste eintracht ziert.

Eljest har ock Porphyrins med Latinska werser beskrifwit de gamlas Orgwerks inrättning.

(7) Jemför pag. 47.

(8) Härom kan läsas Platina in vita Viteliani, Horn. Hist. Eccl. och Walchs Philos. Lexic. äfwen Ihrmans Fahlu Christina Kyrkas minne tr. 1754 p. 22. At Witalianus först infört Orgwerk i Kyrkan, kan wara troligt, men ingen twifwel är, at ju sådane förut warit bekante i Rom, til lustbarhet och nöje. Den (not. 1.) nämde Casper Schottus för-

ske Keisare, ännu i 8 Sæculo begåfwat Westerländske Regenter med Orgar, såsom någon rar skänk, och kan deraf slutas, at inrättningen der warit i början i stort werde. Et sådant werk skickade Keisar Constantinus V (Copronymus) til de Frankers Konung Pipinus (Keisar Carol. M. Fader) år 757, likaså skal Keisar Constantinus VI något sednare förärat Carol. M. et dylikt. Efter samma tid tyckes kunna tagas för säkert, at Orgwerks konsten blifwit allmänt bekant i Europa. (9)

§. 4. Orgwerks bygnader i Kyrkor förmodas således först med 800 talet begynt anläggas. I Keisar Caroli M. tid funnos Or-

---

måler sig sedt Orgwerk i Påfwens Trägård, som gått med wattn, men warit wida skilt ifrån de fordna Hydraulica. Påfwen Sylwester II, som warit stor Mathematicus, skal efter Genebrardi berättelse år 997, låtit förfärdiga et dylikt med någon särdeles förbättring emot de förr bekante.

(9) Dompr. Bälter i Kyrk. Cer. p. 193 anmärker ock, at Orgwerk i allmenhet saknats i Europeiske Kyrkorne til början af 9 Sæculo. ehuru de redan på 800 talet blifwit bekante i Westerlanden, samt förut funnits i Österländske Keisares Hof. Eljest äro Auctorerne derom skilgaktige: Wolaterranus, Polydorus Wergilius och Crantsius föra samma inrättning til 7de, Awentinus til 8de, och Aimonius til 9de Sæculum, men Nawarrus de Orat. & horis canon. säger: at sådant ej skedt förr än på 13 hundrade talet, hwarom widare kan läsas Prætorii Syntagma Musicum T. I.

Orgor i Werona ock förmodeligen haswa flere Fö
samlingar i Italien strart derefter widtagit sam
ma inrättning. Abboten Georgius i Salern
skal låtit bygga et sådant i sit Closter, oc
Kejsar Ludwig (Pius), har år 828 föran
staltat om Orgors bygnad i Achen, genom e
Präst wid namn Georgius, hwilken ort åfwe
ännu i Tyskland hålles före hast det äldst
werk. (10) Konsten har sedan alt mera ut
spridt sig i fläste Europeiske Länder, ehuru Org
werks byggnader, i anseende til dryge bekost
nader och andre hinder, icke så allment kunna
fortsättas, hwadan ock, på wißa ställen säda
ne länge måst umbäras. (11) Om Orgwerk
warit brukelige i Orientaliske Kyrkor, eger
man ej wißhet. Några neka, och taga til
skäl, at efter inga nu finnas i Grekiska Kyr
kor, som dock träffas af hög ålder, skal aldrig
sådan inrättning der warit. Andre påstå, at
Grekiska Församlingen i den delen ej welat lik
na de Påswiska, som först byggt Orgor i Kyr
korna, utan i stället, allenast under Gudstjen
sten, brukat annor Instrumental-Musik med en
mye

(10) Heineccius bestyrker sådant i sin Abbildung (se not. 6.) med flere Auctorers witnesbörd. I Zedlers Universal Lexicon nämnes åtskilligt om Orgwerk, och de som derom skrifwit, likaså Du Cange in Diction: v. organum, samt Hospinianus de Templis L. II. c. 23.

(11) Jemför pag. 139. 148.

mycket konstig Sång. Eljest menas ock, at Grekerna en tid haft slika byggnader i sina Kyrkor, men man wet ej när dermed upphört. (12) Här tjenar äfwen den p. 54 redan gjorde anmärkning om Orienten, och det fordom för konster och wetenskaper högt ansedde Grekeland. Man lemnar för öfrigt til de Lärda, at bättre utreda och förklara denna sak.

§. 5. Orgwerks konsten i allmenhet har, såsom andre inrättningar, ägt sina wißa skiften, at uptäckas, utspridas och förbättras: Ehuru ensaldigt byggnads sättet warit i början, nämnes det dock mycket kostsamt, särdeles som dylika werk ymsom bliswit gjorde af Gull, Silfwer, Koppar, Alabaster och Glas; (13) deremot de nu mäst förfärdigas dels af en särdeles Orgel-Metall, eller blandning af Tenn och Bly, dels ock med tråd-pipor, utom några, som tillfälligt wis fått mera sällsynt inrättning. (14) Huru de förste werk warit beskaffade,

(12) Codinus som lesde först i 15 Sæculo, talar om et Grekiskt Kyrko-Orgwerk, men utan wißhet, til hwad ändamål det warit bygt.

(13) Se härom Baron Holbergs 33. Epist. och den redan nämde Schottus. Han berättar, at en Neapolitansk konstnär gjort et Orgwerk af Alabaster och förärat Hertig Fredric af Mantua.

(14) Sådane torde träffas på flere ställen. Mig är sagt, at i Paris skall finnas et Positiw af Porcelain, och på konst-kammaren i Wien et dylikt af hårdt papper, utan twifwel papier Mache, som

Digitized by Google

kan ej så noga sägas; men troligt är, at de i
början bestått af et ringa antal pipor, med fle-
re smärre blås-bälger, än nu brukas, hälst man
då icke haft mycken insigt i Mathematiske we-
tenskapen, som dock sedan riktat denne konst
med nya påfund, til deß förkofran och utwid-
gande. (15) Man tager dock för säkert af hwad
redan är nämdt, at första hedren tilkommer Ita-
lien för Orgbyggeriets upöfwande, samt deref-
ter Frankrike och några Tyska orter, som på li-
ka sätt för sådant blifwit bekante. Wi kunne
äfwen räkna Orgwerks inrättningar i några
Kyrkor der sammastädes för 900 år sedan så-
som begynte, ehuru de i början warit sällsynte
och särdeles at anse. (16)

§. 6.

---

nyttjas i de nu brukelige Snus-dosor. I Königsberg
skall Trumpet 16 Fot i Kniphoffs-Orgwerket wara
gjord af förtente järnbläck. Af Meßing förfärdigas ock
ibland några stora pipor. Här i Riket, eger Sa-
la Stads Orgwerk 3 pipor af Silfwer, hwar-
om nämnes på sitt ställe. En Krukmakare Pet.
Brobera, har 1765 i Skeninge försökt at gjöra
et ljudande pipwerk af ler med 7 stämmor och Pe-
dal, hwarom berättas i Inrik. Tidning. N:o 78.
samma år.

(15) Hübner påstår i sitt Natur-Kunst-Lexicon pag.
907, at de äldsta werk endast haft 15 pipor med
12 små blåsbälgar, såsom smeds-pustar, enligt A-
wentini berättelse.

(16) Utom hwad redan är anfört om Achen, på-
står Hübner, at Nürnberg längst warit bekant af
Orgwerks inrättning. I Musik-Lexicon säges, at

§. 6. At beskriswa Orgbyggeriets förbättringar til närwarande tid, fordrar större insigt, än af mig kan wäntas: sådant tilkommer derföre någon konstens idkare at meddela; (17) det må dock nämnas, at i allmenhet egdes mindre kundskap om rätta byggnads sättet och de större pipwerks inrättning in til deß, at en Bernhardus på 1470 talet, först upfann i Wenedig Pedal byggnad. (18) Således har på de sedan förflutne 300 år, Orgbyggeriet i Europa blifwit bättre upöfwat, så at det ju längre ju mera stigit til sin högd; hwartil åt-

 skil-

en Burchard år 1474 bygat et präktigt werk i S. Sebalds Kyrka i Nürnberg, som ländt honom til särdeles heder, och gifwit anledning til flere dylika byggnader på andra ställen. Han dog år 1500.

(17) Prätorius i sin Organographia tr. 1619, har lemnat underrättelse om några gamla och särdeles werk i Tyskland, der han påstår, at orgbyggeriet då redan warit idkat i 700 år. Sådane ålderdoms minnen woro at se i Heidelberg, Erfurt, Brunschwig, Minden, Magdeburg och flereställes. At konsten sedan märkeligen stigit, witna de stora Orgbyggnader, som äro anlagde i de fläste Europeiske Riken.

(18) Denne Bernhard beräknas warit Tysk til nation, och skall tillika egt stor insigt i Musik: se derom Sabellicus Lib. 8. Han bör i synnerhet ihogkommas för den, som mäst bidragit til Orgbyggeriets förkofran.

skillige förfarne och berömlige män bidragit, både i Tyskland och annorstädes. (19)

§. 7. I de fläste Europejska orter finnas ock derföre nu många wakra Orgwerk. I Tyska Prowincerne, så ock i Nederland, särdeles Flandern, säges Orgbyggeriet wara mäst i flor, hwadan ock i allmenhet der skola träffas

(19) I äldre tider hafwa följande Orgbyggare warit bekante i Tyska orter: Conr. Rotenburger, Henr. Traxdorff och Burchard i Nürnburg; Mich. Hirschfeld och M. Stephan i Breßlau; Julius Antoni i Dantzig; Mr. Dirich i Hamburg; Henr. Glowats i Rostock; Esaias och Henr. Compenius i Magdeburg; Fred. Krebbs och Nicol. Mulner i Mildenberg; Henr. Crantsius i Brunschwig; Georg Kleng och Dawid Beck i Halberstad; Gotfrid Frithsche i Dresden, m. fl. mäst innom 15 och 16 hundra åratalen. Ibland sednare Orgbyggare, nämnes: Joh. F. Beßer i Brunschwig; Ad. Casparini i Breßlau; Stumm i Sultsbach, som upfann den så kallade Angelik-Stämman; Fabian Pet. v. Schneck i Rostock; Silberman i Dreßden, hwilken först bragte Vox Humana ifrån Italien til Tyskland, då samma stämma i början kostat 1000 Riksdaler. Man kunde ännu anföra flere, såsom Handelman i Hamburg; Arph. Schnittker, Gotsch. Burckhard i Nederland, o. s. hwilka icke allenast byggt många stora werk i Tyska Riket och annorstädes, utan ock, igenom flere Lärlingar förbättrat Orgbyggeriet i många orter; men sådant blefwe för widlöftigt. En hwar i sin ort, af nu namnkunige Orgbyggare, bör dock för konstens förkofran af efterkommande hedras.

Digitized by Google

fas de största och bästa Werk; (20) likasom Orgwärks spelningen i Tysklaud, igenom flere i konsten öfwade, (21) länge hast sitt wärde, i synnerhet innom Lutherske och Reformerte

(20) Orgwerk med 4 Clawer och Pedal träffas i många Tyska Orter. Som mig är berättat, skola sådana finnas i Hamburgs 5 hufwud Kyrkor, hwarest inrättning är så giord, at Orgnisten sitter wid Claweren lika som i en kammare, så at ingen vroar honom under spelandet; Werket i Nicolai Kyrka derstädes säges hafwa 66 stämmor. Eliest förmenas, at följande äro bland de större och bätre Orgwerk nu förtiden: nemligen uti Bremen af 50 stämmor, i Brunschwig om 35 stämmor, Breslau 33 stämmor; Buckenburg 48 stämmor; Costuits 70 stämmor; Caßel 33 stämmor; Dreßden 33 stämmor; Halberstadt 39 stämmor; Hall 31 stämmor; Gruningen med 59 stämmor i i Lübeck Mariä med 45 stämmor; i Leipzig Nicolai 29 stämmor; i Magdeburg om 42 stämmor; i Rostock med 39 stämmor; i Stralsund med 43 stämmor, flere at förtiga, hwilket de, som ega bätre kundskap, kunna nogare upgifwa.

(21) Af sådane Organister, nämnas i Hamburg Heincke, Pfeiffer, Wincent Lübeck, Telonius, Alsen, Utmuller, Hackmeister rc. rc. I Lübeck, twenne Kuntsen Fader och Son efter hwarandra, i Leipzig är Joh. Seb. Bach mycket hedrad. o. s. w. En Frescobaldus, Froberger, Krieger, Meinong, Richter, Schild, Walther, Ziegler och flere, hafwa hwar på sitt sätt befordrat Orgwerks spelningen i Tyska orter. Se förut p. 64 68 och 138. Många flere närwarande tids käcka Organister icke betagit det beröm dem tillkommer.

Församlingar, der den blifwit fortfatt, til mycken upbyggelse och nytta. I Holland, (22) Ungern, Österrike, Polen (23) och Preussen (24) finnas flere stora wärk, lika så i Danmark. (25) Angland har ock sina, fast derpå icke brukas några zirater eller prydnader. (26) I

(22) Joh. Kloos från Riga har bygt flere werk i Holland. I byn Sardam wid Amsterdam skall finnas et af de bäste. På något ställe träffas den inrättning, at i öfwerwerken kunna spela både ur Cammar och Chor-ton.

(23) I Ungern, Österike och Polen brukas nog ansenlige werk, likaså i Böhmen. I Prag säges wara det största Orgwerk i Europa, som skall ega 110 stämmor; i S:t Dominici Kyrka derstädes är et werk med 4 Clawer och 71 stämmor. Af Orgbyggare i Ungern, har Kurebinske ifrån Belgrad, och i Polen Gerazell i Wilna i sednare tider blifwit bekante.

(24) I Preusiska Länder träffas mänge sköna werk. Råder har utom flere byggt et sådant i Berlins Slots-Kyrka. I Königsberg består Kniphoffs werket af 66 stämmor, Löbenichts af 48 stämmor och Slotswerket af 34 stämmor. I Dantzig har Mariä Orgwerk 55 stämmor och berömes mycket. I Königsberg äro Johan Joß. Mosängel och des mäg Georg Caspari, samt i Dantzig en Hilbrand hedrade af Orgbyggeriet.

(25) I Köpenhamn hafwa Nicol. Maas och Kasten wärit bekante Orgbyggare. I Wår Frue, H. Andes, Christianhamns, och S:t Nicolai Kyrkor finnas stora werk, alt med 3 Clawer och wäl utzirade.

(26) Angland eger merendels stora werk i sina nya-

I Portugal och Spanien saknas de ingalunda. (27) Frankrike har ej så mycket store, som fast mera kostsame werk, ofta byggde högt op wid hwalswet, ibland 2:ne i en Kyrka, hwilket ock är brukligt i flere Catholske Länder, derest sådane wid särdeles tillfällen nyttjas. (28) Italien har icke mindre kostbare werk, fast merendels smärre än i Tyskland, dock sällan med Pedal byggde, (29) förmodeligen, efter sådan inrättning icke anses så nödig der, som annorstädes hwarest Orgwerk i synnerhet brukas at bibehålla Församlingen wid en jämn

re Kyrkor; Swenska Församlingen i London har nyligen fått et dylikt. 1726 antogs i London wid S:t Andre Kyrka, en blind Stanlej til Organist då han war 14 år; han säges egt en särdeles färdighet på Orgor och haft största tillopp af åhörare. I Hedlejs i Ångland skall Musiken wara i mycket wärde. På wiſa ställen har den deremot fine hatare. (Jemför p. 139) I de så kallade Mentinghouses, eller andre Secters Kyrkor, brukas ej Orgor..

(27) Orgwerken i Portugall och Spanien äro ej mycket store, men präktigt bygde.

(28) I Mets finnes 2 Orgwerk, hwarpå under Choral-sång ofta spelas til skiftes efter Catholska Kyrkans bruk: sådan Musik och sång säges wara mycket angenäm, kan ock icke utan särdeles rörelse afhöras.

(29) Af Italiens Orgbyggare skall en Luca Plasi i Perugia på 1500 talet, warit mycket hedrad. I sednare tider hafwa flere der gjort sig förtjente.

och andägtig sång under Gudstjensten. Catholska Kyrkan nytjar sina Orgor förnämligast til figural sång och Musiks utöfning, hwadan ej så groswa pipor och starka stämor behöfwas. At i Ryska Kyrkor icke brukas Orgwerk, är bekant, (jemför p. 140) dock finnes i Tyska Kyrkan i Pettersburg et sådant byggt 1736 af Hiseman, lika som dylike träffas annorstädes i Lutherske Församlingar innom samma Rike. (30) I Grekiska Kyrkan och hos Turkarne saknas slik inrättning.

§. 8. Orgwerk utom Europa finnes äfwen nu för tiden inom wiża Christna Församlingar, i synnerhet i America, hwilka i början bliswit ditförde, (31), men nu försärdi-

gas

(30) I Lifland finnes flere stora werk, i synnerhet i Rewel och Riga. En Joh. Kloos är äfwen der bekant för mycken insigt i Orgbyggeriet. På Carelska sidan, träffas Orgwerk i Swenska Kyrkan i Wiborg, som är köpt ifrån Lübek för 700 Rubel och har 11 stämmor. I Fredrichshamn skal Orgbyggaren Carl Wählström ifrån Stockholm, nyligen upsatt et wackert werk, som hedrar wår nation, accord gordes herom med Gren och Stråle; men för deras mellankomne dödsfall, kunde det samma ej af dem fullbordas.

(31) Af Biskop Swedbergs America Illuminata p. 99. ser man, at Swenska Församlingen i Wiccacow wid Philadelphia redan 1714 sökte at få Orgwerk, men dermed har dock något på tiden kommit at dröja. För 30 år sedan skall omsider et sådant bliswit ditskänkt af målaren Gustaf Hesseli-

Digitized by Google

gas i orten af egen Orgbyggare. (32) I Asien skall på et eller annat ställe träffas dylike wid några Europers Kyrkor. Som mig är sagt, ega de Portugisiska et sådant i Caloutta i Bengala. (33) At Orgwerk i öfrigit icke kunna sökas ibland Hedningar, behöfwer ej bewisas. Nu återstår

IV. Afdelningen, om Orgwerks inrättning och bruk i Swerige, med anmärkningar om Orgbyggare.

§. 1.

Swenska Orgwerks första bygnad kan med skäl föras til 11 och 12 Sæculum, sedan Ewangelii lära här allmänt blifwit antagen, och Kyrkor hunnit fullbordas. (Se pag. 144) At sådane inrättningar först böra tilägnas

us. Clostret Bethlehem har der et af de första Orgwerk. Lutherska Tyska Församlingen i Philadelphia säges köpt et dylikt 1747 från Tyskland. Begge Angelske Episcop. Kyrkor hafwa ock sedan (se p. 142) fått slika prydnader. Som Herr Doctor Wrangel täks berätta, äro Orgwerk nu anlagde i flere städer, nämligen i Lancastre, Nya York, Readingtown, Yorktown, Germantown rc. äfwen på landet i nya Prowidence Tulpehachon, Bed-MynsterTown och nya German-Town rc.

(32) Denne Orgbyggare skall först satt sig neder wid Hernhutiske Clostret Bethlehem.

(33) Härom har Assess. Braad mig berättat, hwars resor nämnas p. 71.

nas de mäst namnkunnige Dom-Kyrkor, är nog anledning flyta, af hwad redan blifwit anfört om Påfwiska wäldets utspridande i Norden, samt Catholska Biskoparnas bemödande på de ställen, hwarest de hade sitt hemwist eller Residence, at befordra det, som kunde gifwa Gudstjensten mera anseende och tjena til Kyrkornas prydnad. Man saknar dock närwarande tid wid de fläste Dom-Kyrkor bewis om deras äldsta Orgwerks anläggning, och som nu mera inga gamlare finnas i behåll, än de, som äro nybyggde inom 1 eller högst 200 år, blir nog owist at säga, hwaräst Orgor i Swerige först warit inrättade. (1) Emedan Gottland

(1) Lunds Dom-Kyrka war anlagd 1012, dock först inwigd 1145 af Ärcheb. Eskild. Lindköpinga emellan 1138 och 1151. Westerås Kyrka begynte byggas i 11 Sæculo af Biskop Dawid, men blef ej inwigd förr än 1271. Skara Dom-Kyrkas ålder räknas ifrån 1100. Wexiö Kyrka skall wara först anlagd af Biskop Sigfrid i 10 Sæculo, och färdig omkring år 1200. Strengnäs är yngre, inwigd 1291, men genom wådeld afbränd samma dag. Upsala Nya Dom-Kyrka är grundlagd 1260, men först inwigd 1435. Sedan Domen blef flyttad ifrån gamla Upsala 1271, hade Trefaldighets, eller den nu så kallade Bond-Kyrkan i Upsala, som war bygd i 11 Sæculo, i 164 år warit ansedd för Dom-Kyrka. Åbo Kyrka bygad i 13 Sæculo, men sedan flere gångor bränd och plundrad. Efter Borgo icke blef Biskops Säte förrän 1554, Götheborg Superintendents 1620, Calmar 1555, Carlstad 1586 och Hernösand

lund wid Christna Lärans införande warit en namnkunnig ort, wida bekant af handel och förmögne inwånare, (2) och Wisby den enda Stad derstädes (ehuru nu i aftagande, samt allenast egande 2 Kyrkor) säges fordom haft 18 Kyrkor, (3) så tyckes, at Orgwerks inrättningen derstädes måste warit förr bekant och utöfwad, innan den ibland wåre förfäder hunnit göras allmän; åtminstone är wist, at redan på 1300 talet flere Orgwerk funnits på Gottland, och der äfwen då warit Orgbyggare. (4) Nästan

1647, kunne wi ej för äldre tid der träffa Domkyrkor. Wisby en af de äldsta städer, erhölt en Superintendent 1572, under Danska Regeringen, men blef 1645 et ibland Rikets stift, hade dock i förra tider lydt under Biskops stolen i Lindköping. Wiborg, ehuru nu Ryßland tilhörig, blef räknad ibland Swenska Biskopsdömen ifrån 1554 til 1721, och skall deß Kyrkobyggnad blifwit anlagd sist i 13 Sæculo.

(2) Härom ses v. Dalins Hist. 1. D. p. 258, och Bisk. Wallins Gottlands Samlingar p. 226.

(3) Ännu finnes många lemningar i Wisby efter samma Kyrkors Murar och platser.

(4) I Monumenta Scanen. Part I. Vol. II. p. 67. är intryckt något af Diarium Visbyense, hwilket bestyrker: at är 1344 dog Orgnisten Eubertus som hade bygt Orgwerk i Wisby.

I Sundre Kyrka på Gottland läser man ännu denne minnesskrift på muren i Choret. A. Millesimo treceno septuageno, hoc opus est Sundris per Vernerum fabricatum in Brandenburgh natum subtiliter arte Magistrum.

Digitized by Google

stan wid samma tid eller något förut, skola likwäl Dom-Kyrkorna i Lund och Skara egt Orgor. (5) Förmodeligen äro Orgwerks byggnader på andre ställen sedan anlagde, så at dylika i Kyrkorne wid de äldste Biskops säten och i en del af wåre gamla Städer derefter snart blifwit anskaffade, ehuru nu mera inga handlingar finnas i behåld, som kunna derom gifwa wß nödig upplysning (6) Stockholms utseende i 13 Sæculo är af Historien bekant, kan således icke tilägnas de der warande präktige Kyrkor sådane prydnader, förrän i sednare tider

Utom deß förekommer på flere ställen i Gottlands Socknе-Kyrkor bewis, at der i äldre tider warit Orgor, fast nu mera inga sådane werk på landet träffas.

(5) I Mön. Scan. P. I. Vol. II. p. 67. nämnes om et Altare i Lund under Orgorne 1331. lika så har Herr Cancel. Räd. Lagerbring täkts berätta, at i Liber Daticus p. 163, finnes anteknat om en Präst ifrån Halland, som begrofs i Lund (sub organis) 1237. Ödman de Musica sacra p. 31, anförer et bewis af Episcop. Scarens. Chronico, at Orgor warit i Skara i XII Sæculo, hwilket slutes af denne antekning: med hans (Benedicter) radhum, kom Kantabonå til Skara, oc hana kiöpta han med sinom Peningom, om dermed menas Biskop Benedict. hin gode som dog 1190 i Skara, war samma inrättning en af de älsta.

(6) Utom Dom-Kyrkorne, (noten 1) torde man ock få tillägna sådan prydnad åt en del äldre städers Kyrkor i Riket i 13 Sæculo, särdeles det fordom ryktbara Sigtuna, Södertelje, Lödese och flere.

tider. (7) Wi finne åfwen, at de först anlagde werk, efter forntidens ringa konst och osäkre grunder, warit små och ofullkomlige, så at slike byggnader ej länge kunnat ega bestånd, utan derföre öfwer alt såsom förfallne eller otilräckelige i sitt bruk, efter Reformations Sæculum, måst ombyggas och utwidgas, så fort nödigt funnits

(7) Man ihogkommer här de större Kyrkors ålder i Stockholm: Storkyrkan, som begynte byggas 1264, blef först färdig 1478, och lärer strax derefter fått Orgor. Riddarholms Kyrkan börjad 1284, S:t Clara 1572, S:t Maria Magdalena 1576, men blef ej färdig förr än år 1634. S:t Jacob påbegyntes 1592, inwigd 1643. Tyska eller Gertruds Capell blef som Kyrka tilbyggd 1639. Catharina år grundad 1656. Deße hafwa sedan efter hand fått Orgwerk. De mindre Församlingar räknas til sednare tiders inrättningar. Ladugårdslands eller Hedw. Eleonora Kyrka började byggas 1658 inwigd 1737. Kungsholms eller Ulr. Eleonora inwigd 1688. Johannis 1636. Barnhuset 1640. Skepsholms eller Ammiralitets Kyrkan begynte byggas 1629. Olof 1673. Drottninghuset 1690. Artillerie Kyrkan 1697. Änkhuset 1725. Nu warande Finska eller Fredrics 1725. Fransyska Reformert. 1750. När deße bekommit Orgor, skal på sitt ställe sägas. Sedan Clara Closter 1527 wart nedrifwit, hade Konung Gustaf I förordnat om et Hospital på Riddarholmen 1531, men samma inrättning blef snart derifrån flyttad på Söder til Danwiken, hwarest Kyrka anlades 1551. De fläste prydnader, som förut tilhört Closteret, skänktes då dit, och åfwen et litet Orgwerk, som der nyttjades til omkring år 1740.

nits och Orgbyggeriet stigit; hwarföre äfwe flereständes blifwit anmärkt, at et och samma Or werk åtskillige gångor innom kort tid är förbå radt eller omgiordt. (8)

§. 2. Beskaffenheten af wåre äldste Org werk har warit wida skild ifrån de nu bri kelige. Fast nu mera inga sådane finnas i b håld, har man likwäl anledning til at sluta det de warit mycket små och icke haft några o lika röster eller stämmor, emedan en enda u gort hela inrättningen, dock så, at 3, 4 til pipor gifwit samma läte och warit unisonæ fö hwar ton i Claweret, endast at fylla öronen Sådane werk skola ock i början allenast bestå

a

(8) I Lindköping wart et nytt Orgwerk byg 1523, men det samma brann af 1546. Et an nat upsattes 1620, som efter 100 år ansågs o dugligt, då et bättre upbygdes 1733. I We sterås upsattes et nytt werk 1615 fram, i Cho ret, der ock förut warit Orgwerk, men efter 9 år blef detsamma så förlorat, at et nytt måste up sättas wid westra dören 1702, hwilket ock efter 5 år fants så förswagat, at det 1757 til större de len wart ombygt. I de fläste större städer hafwa ä dre Orgwerk dels genom Olyckshändelser, dels o genom ålder blifwit så förlorade, at de flere gå ger måst ombyggas, hwilket närmare af Orgwerks förteckningen kan inhämtas. Uråldrige werk fi nas derföre icke nu, men Medelärige träffas i Stock holms Stor-Kyrka och Tyska Kyrkan, i Skåns Städerne, i Wisby, Halmstad, Söderköping oc flereständes, särdeles i Lands-Kyrkor, hwarom wi dare på sitt ställe.

Digitized by Google

af 2 Octaver, utan semitoner, men haft grofwa och breda tangenter, hwilka ofta, när knytnäfwen icke wille göra fyllest at nedtrycka, måste röras med knå. På några ställen, har för 50 åt tilbaka funnits lemningar af dylika inrättningar, men det är skada at de samma blifwit förlorade. (9) Wi kunna eljest sluta af hwad p. 163 är nämdt om Pedal upfinnande 1470, at Swenska Orgbyggeriet ifrån samma tid småningom blifwit förbåtradt; men så är det icke länge sedan, som konsten kan sägas hos oß hunnit til sin högd, hwarom widare i följande §. §. Man finner eliest åtskillige af de gamla Orgwerk genom utlänska Mästare förfärdigade, som til den ändan warit hitförskrifne; äfwen ock, at på wißa ställen Orgwerk ifrån utrikes orter blifwit anskaffade. (10)

§. 3.

(9) Wid Höjentorps Kungsgård, som fordom lydt under Skara Biskops-säte, sågos lemningar af sådant gammalt Orgwerk med breda tangenter och särdeles inrättningar, men säges genom eldswåda 1722 blifwit förstört. Wid Husby Skedere Kyrka i Upsala Stift, der S:t Britas Stamgods Finnesta är belägit, förwarades länge dylikt ålderdoms minne efter et forntidens Orgwerk förmodeligen et bland de äldsta, som funnits i Lands-Kyrkor; men nu mera fås ej kundskap om, huru slikt monument blifwit förstört. At Organa Hydraulica också fordom i Norden warit bekante, tycks kunna slutas af Olai Magni berättelse Lib. XV. C. 30.

(10) Ibland sådane förmenes, at Stockholms Stor-

§. 3. Bruk och nyttjande af Orgor. Catholska tiden, har i Swerige såsom på andre orter, (se p. 144) måst warit lämpadt till at underhålla en obekant Latinsk sång, och dwid wißa tillfällen öka Högtideligheten, särdeles då Själamäßor hölts öfwer de så kallade Helgon, eller sådane, som af goda gärningar, synnerhet af hederlige Testamenten til Kyrkor, Closter, och Munkar gjort sig minneswärda, hwarföre ock wid några Dom-Kyrkor warit twenne werk, et större och et mindre, (11) hwar på efter omständigheterna och forntidens bru-

på

Kyrko werk skall wara byggt i Prag, och af Gref Königsmark inskaffadt. Wid Upsala Orgwerks beskrifning nämnes flere utlänska Mästare, hwilka sedan de byggt hwad som warit betingadt, stannat qwar i Riket, likaså för några andre städer, hwar af ses, huru Orgbyggar-konsten efter hand genom sådane hos oß stigit.

(11) I Archiwi handlingar, har Herr Cancelli Råd. Berch funnit anteknat: at 1272 fundersades en præbenda i Helga Likama-Chor i Upsala Domkyrko, på de wilkor, at Præbendatus skulle hålla Officium hwar Torsdag med procession, Ringning och lekande i stora Orgene, hwaraf kan slutas, at samma nyß fullbygde Kyrka då redan haft 2ne, et större och et mindre Orgwerk; likasom äfwen sist på 1600 talet, 2 sådane der funnits. I Lindköpings Dom-Kyrka, byggdes Orgor i S:t Nils Chor 1523, Biskop Nils Hermanni til åra, som afled 1591, och genom Biskop Brasks anstalt blef Canonicerad 1520. Samma tid nämnes der ock et större werk, samt et Positiv. Jemför Bi-

på föränderligt sätt (12) lektes. At så Orgwerks spelning, som Choral-Sång, fordom warit regelbunden och haft nog behaglighet at förnöja åhörare, kunna wi sluta, särdeles emedan, som sagt är, (p. 145) mästa Lärdomen då bestod i konstig sång och Mäßa. (13) I Klostren woro äfwen Orgor, ehuru man ej kan nämna flere bewis derom, än för S:t Clara. (14)

§. 4. Wid Reformations tiden blef så med Orgwerks spelning, som flere inrättningar en annan ordning, så at hwad til Guds lof, Församlingens nytta och upbyggelse, samt Gudstjenstens prydnad fants nödigt at bibehållas,

M men

skop Rhyzelii Episcop. p. 113 och Orgwerks Pred. p. 7. För deßa S:t Nils Orgor, hwars byggmästare war M. Jacob, betaltes 100 mark Danske och et Silfwerbälte om 23 lod.

(12) Enl. p. 93, wore lekare och Spelmän alt et, hwadan ordet Orglekare upkommit. I Danmarks och Norges Kirke-Rituale säges, at Organisten leger.

(13) Om de Påfwiske inrättningar med Altarister, Choraler m. m. kan läsas i Dikmans Kyrko-Handl. p. 41. och 272. samt Dompr. Bälters Kyrk. Cerem. I Biskop Rhyzelii Episcop. p. 154, anföres något af Biskop Henrici stadga år 1272 med inscription: Ordinatio Chori committitur Scholastico, hwaraf ses i hwad wärde Musica Figurativa den tiden hölts wid Linköpings Schola.

(14) Herr Cancel. Råd. Berch täcks berätta, at han funnit anteknat en Aud. Benedicti såsom Organist i Clara Closter 1496, men samma år död och begrafwen i Gråmunke Clostret. (Jemför not. 7.)

men förut warit i oskick, bekom genom rättsinte Lärares bemödande et bättre bruk och wärde. Ärkebiskopen Laur. Petri, i sina Kyrko stadgar och Ceremonier 1566, ansåg derföre Orgwerk ibland sådane nyttige inrättningar, som kunde efter behag brukas eller umbäras, men förkastade alt Påfwiskt föregifwande, at de såsom någon Religions nödwändighet borde bibehållas. I början uppkom häröfwer olika meningar, men omsider blefwo dock Orgwerken i rätt assigt gillade och nyttjade. (15) Något drögde likwäl innan sången på Modersmålet hant allmänt widtagas, hwarföre Musik och Orgwerks nyttjande wid Psalmers sjungande, ej på någon tid kunde blifwa allestädes lika, särdeles emedan nog sent tilgeck, innan med Sångböcker ock melodier hunnit komma til stadga; (se pag. 146) I Konung Gustaf I tid woro skickelige Organister, (16) som bewisar huru konsten at spela

på

(15) Om Wederdöpares buller i Stockholm 1524 och påstående at Orgwerken borde nedrifwas är nämdt p. 148. Widare ses Erk. Bisk. Spegels Kyrk. H. I D. p. 38, Bälters Kyrk. Cer. p. 195. och Laur Petri Kyrk. Stadg. p. 65. rc. rc.

(16) En Laurens Organista, eller som han stundom kallas Larens Orge-lekare, har stått i mycken nåd hos Konung Gustaf I. och finnes af Archivi Handlingar, at Konungen i Cammar- och mynt-saker til honom utgaf sina befalningar. Man kunde häremot inwända: at sådant antingen warit Familie namn, eller at denne Lars förut spelat och

på Orgor då redan ansågs hederlig och nödig. At den sedan, dels genom infödde som rest utomlands, dels ock, af flere inkomne utländingar tid efter annan blifwit bragt til största anseende och utöfning, är redan anfört. (pag. 149) Återstår endast, at nämna något om Swenska Orgbyggeriets förkofran.

§. 5. Om Orgbyggarene för äldre tider ega wi ganska liten underrättelse. På 1500 talet har allena en och annan blifwit nämd. (17) det är dock tröligt, at flere funnits, fast än deras minne likasom deras små werk förswunnit, hälst inga gamla antekningar derom nu mera äro at tilgå wid Kyrkorna. Men wid 1600 talets början tyckes, at Orgbyggare konsten blifwit något upöfwad, emedan då träffas åtskillige utlänningar, som på flere ställen i Riket anlagt byggnader, särdeles under Konung Gustaf Adolphs och Drottning Christinas Regering. (18) Flere små werk hafwa då blifwit

endast då behållit Titeln såsom hörande til Kyrkoståndet, på sätt som än sker mångestädes med Kyrkowärds och dylika Characterer, men dertil gifwes ej anledning.

(17) Jemför not. 4 och 11.

(18) Ibland sådane införskrifne Mästare nämnes, Paul Müller som i Westerås byggt Orgwerk 1615, och sedan i flere Lands-Kyrkor i Dalarne. På Christianstads werk är tecknad Henric Cahman 1631. Göran Spett omtalas ifrån 1630 til 1660 såsom Orgbyggare i Fahlun, Örebro, och annor-

byggde i Lands-Kyrkor af åtskillige infödde, hwil-
ka, der de nu finnas i behåll, wisa konstens och
byggmästarenas ofullkomlighet. (19) Intil Ko-
nung

---

städes. Frans Boll i Stockholm hade omkring år 1660 upsatt Orgor i S:t Jacobs Kyrka och Mariestad, samt repererat några werk, åfwen ingått accord om et nytt i Upsala, men dog under arbetet 1677. Gåran Woitius war bekant på 1680 talet, har byggt och förbåtradt flere Orgwerk. Philip Eisenmenger tilökade S:t Clare Orgwerk 1649. Hans Christ. Fritsk ifrån Köpenhamn hade ingått accord i Halmstad om Orgbyggnad 1640. Johan Büxtehude war bekant i Skåne på 1640 talet. Per Hanßon Thel bodde i Gefle, och upsatte flere werk i Norrland omkring år 1660. Georg Hum eller Heim, har wistats i Norrköping och byggt Orgwerk i Östergöthland omkring 1680, likaså en Casper Frager omkring år 1640, utom andre, som Orgw. Förtekn. wisar.

(19) I Östergöthland och Upland hafwa Nils och Anders Bruse bygat små werk först på 1600 talet. Likaså en Clas Franßon 1640. I Upland omtalas Orgmakaren Lars Erson från Enköping 1640, och en Mårten Hak 1680. I Södermanland säges Rådman Olof Lax från Nyköping byggt Orgwerk på 1680 talet. I Skeninge hade Borgmästaren Per Jonsson giort et dylikt 1630. och Pastor Sam. Bjurbeck et Positiw i Ljusnarsberg 1693. I Nerike war Ol. Jonå byggmästare omkring åt 1670, flere sådane nämnas i förteknningen på Orgwerken, men ehuru deras arbeten warit, sämre eller bättre, kunne wi likwäl ej anse dem för fullkomlige Orgbyggare, utan tyckes de, antingen af egen böjelse och drift, försökt med så-

Digitized by Google

nung Carl XI och XII tid, saknades när oß förfarne Orgbyggare, men sedan Hans Cahman här blifwit bekant, (20) och några Lärlingar

dane små byggnader, eller ock, at de lärdt några af konsten genom de hit inkomne utländske mästare

(20) En allmän sägen är, at Hans Henr. Cahman af Konung Carl XI blifwit införskrifwen på 1680 talet, at bygga Upsala Dom-Kyrko-Orgwerk, som först war betingadt med en Frans Boll, men hwilken sådant icke kunnat efter accord fullkomna. Denne Cahman skall warit uphof til Orgbyggare konstens förbåtring i Swerige, och har på flere ställen, såsom i Jönköping, Wexjö, Upsala, Gefle o. s. w. upsatt och reparerat Orgwerk. Härwid göres dock den anmärkning, at efter en Henric Cahman redan 1631 nämnes för Orgbyggare i Christianstad, tyckes nog likt, at Hans Henr. Cahman warit deß Son, samt genom wistande utrikes fåte båtre lära Orgbyggar konsten; men blir således efter några påstående, icke den förste af det namnet i Swerige. Så wida Hans Cahman warit född omkring 1640 och dog 1699, kan man åfwen snarare påstå, at den namnkunnige Prosten Jonas Rudberus f. 1631 och död 1697, (se not. 21,) warit deß Informator, och lärdt Orgbyggare konsten under samma tid i Henric Cahmans hus, än at han, som berättelsen säger, skulle haft Condition hos Hans Cahman, hwilket tideräkningen ej tillåter. Troligt är dock, at Hans Cahman innan ankomsten til Swerige, warit etablerad och gift i Tyskland, emedan han säges haft med sig 2 Söner, af hwilka Hans Henric sedan blef Organist i Boås 1709, och dog 1736, samt byggde et eller annat werk på landet, men Johan H. Cahman Orgbyggare efter Fadren.

Digitized by Google

hos honom fått mera insigt i konsten, tyckes den wid 1700 talets början märkeligen stigit. (21)

§. 6.

(21) En Magnus Årman, eller Orman, har byggt flere små werk i Småland, åfwen i Calmar och Boråås på 1690 talet. Johan Årman, förmodeligen den förras Son, skall tillika med Cahman byggt Orgwerk i Skara 1697; nämnes sedan Byggmästare på flere ställen i Småland, ifrån 1705 till 1714, upsatte ock et litet werk i Wimmerby 1714. Christian och Johan Bejer woro i Norrland och Österbottn bekante emellan 1690 och 1725, såsom Orgbyggare, särdeles i Boldnäs, Brahestad, Gamla Carleby, Uleå o. s. w. Åtskillige andre säges ock den tiden byggt små werk, nemligen Joh. Agerwall ifrån Söderköping, i Winnerstad 1700; Erik Kuper i Wolinge 1708; Collander i Mölby 1715; Jöns Helgesson, Carl Hindersson, Olof och Lars Kindberg i Östergöthland; men hafwa ej warit förfarne i konsten. Isac Risberg, en H. Cahmans lärling, byggde Interims Orgwerket i Upsala 1710 och några annorstädes, såsom i Norq och Wåhla Socken-Kyrkor, men säges kommit för bittida från sin Mästare. Ibland flere, bör ihogkommas den (not. 20) nämde Prosten Jonas Rudberus. (Cederbielkska slägtens stamfader se v. Stiernmans Matr. N:o 1562) som en tid war Pastor i Lyrestad, men sedan erhållt transport til Lidköping. Han skall icke allenast i sina yngre år sielf förfärdigat små Orgwerk i Fågelås, Lyrestad, Warnhem och som säges i Wennersborg, i Carlstad och på flere ställen; utan ock 1687 skänkt til Lidköpings Kyrka et af de största Orgwerk med 43 stämmor, Pedal och 3 Clawer, hwilket han der under sin ämbets tid, af egna medel sielf förfärdigat, och som berättas, åfwen

§. 6. Swenska Orgbyggare i sednare tider hafwa således widare upöfwat denne konst och bidragit til Nations heder; särdeles, sedan utlänske Mästare icke mera behöfts inkallas til slika arbeten. I synnerhet finner man at Johan Nicl. Cahman då begynt blifwa mera namnkunnig för Orgbyggeriet, (22) emedan han

dertil anwändt sitt köks tenn, m. m. Hans minne blef derigenom mycket hedradt, är dock skada, at samma Orgwerk så blifwit wanskött, at det nu mera är förlorat och skull ombyggas. Jemte Prost. Rudberi Epitaphium, läses deßa werser i Lidköpings Kyrka. Då Präste Ämbets börda tung, mig lemnat ledig någon stund, har jag med egen hand och flit, til GUDs ära af Christlig nit, giort detta werk af stämmor fullt, samt zirat det med Sölf och Guld, och skänkt GUDs hus, at på sit wis föröka HERRans lof och pris. m. m. Se widare Gilbergs diss. de Lidecopia P. II. p. 84.

(22) Johan N. Cahman bör ibland Swenska Orgbyggare billigt hedras för många och wäl inrättade Orgwerk, hwilka efter förtekning träffas i flere Städer, såsom Stockholm, Upsala, Göthebörg, Åbo, Nyköping, Carlshamn, Westerås, Linköping, Warberg, Borås, Uddewella, Mariestad, Hudwigswall, Hernösand, Sundswall, o. s. w. utom flere på landsbygden i Upland, Westmanland, Södermanland, Gestrikland, Dalarne, Östergöthland rc. rc. Han har äfwen på åtskillige ställen förbättrat gamla werk, såsom i Philipstad, Marstrand, Fahlun, Strengnäs, Köping o. s. w. Kännare af saken lemna wäl Cahman största loford för sköna Pip-werk, som hafwa liufligt klang,

på flere orter upsatt stora och kostsamme sam
efter bätre grunder byggde werk, hwaribland
mäst ihogkommas det nu warande i Upsala
Dom-Kyrko. (23) Honom tillkommer derföre
yp

men påstå dock, at i en del werk finnes för trån
ga och icke proportionerade Canaler, samt för grun
da lådor, hwaraf de samma ej ega nog styrka efter
storleken. Denne Joh. Cahman war f. 1670, och
dog 1736, hade flere barn, af hwilka en Son,
Johan Cahman, blef Großhandlare i Götheborg,
och der utspridt släkten.

(23 Til bewis, huru Cahman upbragt konsten, må
anföras det intygande, som Direct. Ernst F. Pape
i Westerås, och Johan Fr. Zelliger från Stock-
holm, utgåfwo i Upsala 1731 wid besigtningen
af det då ny byggda Dom-Kyrkans kostbara Org-
werk. 10 §. lyder så: Ehuruwäl åtskillige *Auctorer*,
hwilka om Orgwerks byggnader och de-
ras beskaffenheter några *tractater* låtit genom
tryck utgå, enhälligt betyga, at aldrig något
Orgwerk i werlden funnits, icke eller någon
Orgbyggare blifwit född, som wore *capable*,
at förfärdiga något Orgwerk med den full-
komlighet, med mindre icke små felaktigheter,
(dock af ringa wärde) i anseende til så mån-
ga tusende stycken et sådant werk blir samman-
satt af, derwid skulle finnas. Så kunna wi
icke eller försäkra, at något öfwer menskeligt
wid detta werks upbyggande wore *passerat*.
Men detta berätte wi, uppå wår för detta
aflagde Ed, at uti Kongl. Riddarholms Kyr-
kan finnes et Orgwerk af samma Mästare
byggt, och et åfwen lika i Westerås, det för-
ra af hela Kongl. Capellet och alla Organister
i Stockholm för 32 år sedan *Examinerade* och

Digitized by Google

yppersta rummet bland Swenska Orgbyggare på detta hundrade tal, hålst han ibland oß giort dene wetenskap mera bekant, och tillika bragt utösningen deraf i större högd, genom åtskillige sine Elever, af hwilka, Olof Hedlund (24) och Daniel Stråhle, (25) mycket be-

för godt erkänt; det sednare i Westerås, af Sal. Direct. Zellinger åfwenwål med Orgbyggarens berröm *inventeradt*. Når wi nu anse samma Orgwerks förarbetande emot detta werket, så är det en skillnad, som wattn emot win. Gå wi til de andre Orgwerk, som i Stockholm finnas, och så mänge flere deßutan, som wi här i Riket sedt, så finne wi åfwen wål, så stor och större *Differance*, än som förmält är. ꝛc.

(24) Olof Hedlund i Stockholm, erhöll Kongl. Resol. til Orgbyggerie 1741, sedan han förut upsatt et wackert werk i Maria Kyrka, hwilket deß Läromästare Cahman ej hant förfärdiga. I Jacobs Kyrka byggde han nytt werk 1746, åfwen i Sigtuna och Ulricehamn, utom deß i några Lands-Kyrkor, såsom Boldnäs, Biörskog, Björklinge, Delsbo, Nerpes, Tierp, Torstuna, Rasbo, Weßlanda ꝛc. ꝛc. hwilka arbeten nog wittna om deß goda insigt och erfarenhet i konsten. Åtskillige werk blefwo åfwen genom honom tilökade och förbättrade, ibland hwilka äro: Paduagårdslands, Mariestads, Arboga, Gefle och några Socken-Orgwerk, utom många smärre Reparationer. Han hade ock slutat accord i Carlstad om et nytt werk 1747, men dog året derpå.

(25) Daniel Stråhle, f. i Norrberke 1700, hade åfwen Lärdt Orgbyggerie hos Cahman, men egde förut god Mekanisk kundskap, som han in-

Digitized by Google

römmas, såsom de der widare sökt konstens för
kofran, men begge nog tidigt afledo. Wi
denna tid byggdes eljest små werk i Landsor
terna af mindre förfarne män, ofta til nog sk
da och förlust för Kyrkorne, (26) men så ha
w

hämtadt af Commerce Råd. Polhem, under hwar
handledande, han säges byggt Torsåkers Orgwer
1730. Erhöll 1741 Kongl. Resol. och 1742 Com
merc. Colleg. Priwileg. at wara Orgbyggare; me
afled 1746. Han har upsatt nya werk i Söder
hamn, Torsella och Awestad, samt på Landet
Elfkarleby, Ö. Fernbo, Fogdö, Hedsunda, Kumb
la, Norrby, Swerdsiö, Söderala, Staby, Tortu
na, Torpa, Westanfors rc. rc. åfwen i Ströms
holms Slotts-Kyrka. På flere ställen skall han åf
wen förbåtrat eller tillökat gamla werk, särdeles i
Linde, Arboga, Strengnäs, Köping, Säther, sä
ock i åtskillige Sockn Kyrkor. Han hade först här
infört den nu brukelige stämman Vox Virginea, som
är en förändring af den länge bekante Hautbois d
amour stämman. I Söderhamns Orgwerk finnas
både Vox Humana och Vox Virginea af honom
förfärdigade; en der anlagd 3 dubbel regering,
både i Manual och Positiv, för at slippa ändra
förra Structurn, wisar nogsamt Strähles färdig-
het, och at han, om lifstiden längre warit, gått
ännu högre i utöfningen.

(26) Man finner flere sådane byggnader i Socken-
Kyrkor, ehuru ej många lända deras mästare til he-
der, hälst större delen byggt mera på försök och
efter eget godtycko, än säkre grunder. Dylika fin-
nas upsatte i Småland, af Orgnist. Lars Sol-
berg från Sandsiö, som förr warit i Krigstjenst,
och sedan, wet icke af hwad anledning, företagit sig

wa dock andre mera namnkunnige och Priwil. Orgbyggare altid sedan warit at tilgå.

§. 7.

Orgbyggerie; han skall hafwa förfärdigat små werk på 1730 talet til Berg, Forßheda, Malmbeck, Moheda, Näßby, Romskulla, Wernamo, och flere Sockn-Kyrkor, åfwen reparerat på åtskillige ställen. Deß Son Jonas Solberg blef Organist i Wernamo, och säges upsatt Rydaholms werk. Jonas Hielm Lector. i Wexiö och Ekenberg Rådman i LandsCrona säges åfwen hafwa byggt några werk i Skåne och annorstädes på 1730 och 1750 talet. I Östergöthland, har Orgnisten Gustaf Lagergren ifrån Öst. Husby byggt åtskillige, såsom Ö. Ry 1738, Ö. Husby 1741, Rönö och Skedwi 1754, Christwalla 1766 o. s. w. Carl Börling Orgnist i Christberg, skall upsatt Orgwerk i Roglösa 1735, Eggebyborna 1740 ꝛc. I Norrland nämnes Paul Billberg, afskedad Officer och Klockare i Nordmaling, som byggt et der i Soknen 1750, och förut et i Umeå 1740. I Upsala skal Carl Holm först Smed och sist Rådman, dels ensam, dels i sällskap med sin bror Wangmak. And. Holm ifrån 1739 til 1761 byggt och reparerat Orgwerk, hwarom nämnes i Orgw-Förteckn. för Upland, Westergiöthland och Jämtland. I Stockholm hade Snickaren Eric German reparerat några werk, skall ock bygat et Positiw til Barnhuset, renoverat Gaml. Carlebys 1738, byggt Söderby werk 1750. ꝛc. ꝛc. Lars Rinström priw. Instrumentmakare 1742, samt tillika Orgnist i Ladugårdslandet, gorde Clawer och Cymbaler, men hade åfwen försökt bygga et Orgwerk til Torneå 1753, fast än det samma snart blef oduglig. Orgnisten Lars Löfberg wid Strömsholm, hade en tid warit hos Stråhle, och derföre repa-

Digitized by Google

§. 7. Under sist framflutne 30 år äro följande bekante: Jonas Wistenius i Linköping, som ännu lefwer och upsatt åtskillige werk i Lands-Kyrkor i ÖstGöthland, samt äfwen några Städer och Socknar annorstädes. (27

Jem

rerat åtskillige Orgwerk omkring 1745, gorde el jest tämligt goda Clawer.

(27) Jon, Wistenius, f. 1700 i Wist och Östergöthland, reste utomlands 1726, lärde först Orgbyggeriet hos Mosängel och deß måg Caspari i Königsberg, upsatte med dem åtskillige werk i Böhmen, Preusen och Pålen, feck sedan Condition hos Kurebinske i Belgrad, och Kloos i Riga; hemkom 1738, erhölt tillika med Hedlund och Strähle 1741 Kongl. Resol. at wara Orgbyggare, samt blef bofast i Linköping. Han har efter egen berättelse, byggt 96 Orgwerk, såsom i Westerwik 1744, i Ekesiö 1759, i Wadstena 1759, på 1740, 50 och 1760 talet i Östergöthlands Socken-Kyrkor, så ock i Småland, Westergöthland, Södermanland, Halland rc. rc. som af Orgwerks Förteckningen närmare inhämtas. Deßutan skall han äfwen hafwa förbätrat åtskillige gamla werk, och tyckes således, at han, på sina utrikes resor, som ock sedan under många förfärdigade arbeten inom Riket, haft af alla Sw. Orgbyggare bästa tilfälle, at winna nödig insigt i Orgbyggar konsten, hwarom des upsatte werk bäst kunna wittna. Han skall i synnerhet i Königsberg blifwit brukad, at göra ritningar i Architecturen, och draga up Mensur efter 1000delige gradstäcken. m. m. en saf, som i wåra tider utwisar, hwilka förtjena namn af Orgbyggare. Åtskillige af Wistenii Lärlingar hafwa blifwit bekante genom Orgbyggnad, fast på o-

Digitized by Google

Jemte honom, woro Jonas Gren (28) och Petter Stråhle (29) i Stockholm namnkunnige, hwilka arbetade i Bolag, och wunno mycket beröm för sina wakra arbeten, som nogsamt wittna om deras insigt och flit at söka befordra Orgbyggeriet i Swerige. (30) Åtskillige

lika sätt. De som deruti eat nödig kundskap, och ej för bittida kommit ifrån sin Mästare, hedra både honom och konsten; Men twert om, hafwa andre i otid begynt med slika arbeten, och dermed gort intrång i denna näring, til skada för flere, som på sitt ställe blir anmärkt.

(28) Jonas Gren war f. 1715 wid Stjernsund, kom i lära hos Dan. Stråhle 1733, erhöll Priwileg. til at wara Orgbyggare 1748, men afled 1765 i Martii.

(29) Pet. Stråhle war född 1720 på Matsbo i Norrberke, lärde Orgbyggeriet hos Farbrodren Dan. Stråhle ifrån 1735, ingick i bolag med Jonas Gren 1748, och afled ogift 1765 i Febr.

(30) Gren och Stråhle byggde samfält flere stora och kostsamma Orgwerk. Utom det i Carlstad, som blef genom dem 1753 fullbordat, men warit förut betingadt af Hedlund, hafwa de förfärdigat några prydelige innom Stockholm, nemligen Catharina, Clara, Slotts- och Fransyska Reformerte Kyrkornas präktige werk, äfwen Kungsholms, Ladugårdslands och Danwiks, samt til en del Skepsholms och Finska Kyrkans Orgwerk. I Westerås, Hedmora, Sala, Piteå och Torneå Städer äro de genom sina Orgbyggnader bekante. Wid flere Lands-Kyrkor i Upland, Södermanland, Westmanland, Helsingland, Öster- och Westergöthland samt Wermland, finnas äfwen deras arbeten. U-

lige af de werk, deße, under nog kort lefnad hunno förfärdiga, hafwa så hedrat dem, a allmenheten wid begges alt för tidige dödsfal beklagat en märkelig förlust, och önskat så de ras likar. (31) Efter dem, erhöll Carl Wäl ström Transport af samma Priwilegier 1765 samt emottog deras werkstäder och egendom på Kungsholmen. Han har äfwen sedan bygg åt

Utom deß, hafwa de i Stockholm och annorstäde förbättrat äldre werk. Hwilket alt bäst kan in tyga, med hwad redlighet de sökt at upfylla sin accorder, til Orgbyggar konstens heder. Så wä för deras flit wid Slotts-Kyrkans Orgwerk 1752 som ock i anseende til utmärkt skicklighet, hade Kongl. Maj:t benådat dem begge med Directeurs Fullmagter; de erhöllo ock något publikt förskott til Orgbyggeriets hielp, emedan de först på Söder wid Catharina sidan, men sedan, som mera be gwämt ställe, på Kungsholmen giort många kost samma inrättningar af Werkstäder m. m. til kon stens befordran genom bättre utöfning.

31) Besynnerligit med deße begge Bolagsmän, som i lifstiden så enigt och förtroligt fortsatte sina ar beten, at de begge, innom 5 weckors tid, afledo. Utwärtes anseende och prydlighet af åtskillige werk wittna om deras goda smak, och i öfrigit kan af Pipor, regering m. m. inhämtas, at de warit mo ne om, huru de måtte förfärdiga alt wäl och på litligt. De hafwa ock i Slotts-Kyrkan för trängt rum, nog konstigt måst bygga regeringen, samt eljest på flere ställen med särdeles inrättningar, wi sat prof af insigt, som i Orgw. Förteckningen skall anmärkas. Gren war i synnerhet god Theo reticus, men Stråhle större Practicus, hwadan de

Digitized by Google

åtskillige Orgwerk. (32) Utom deß, haswa andre både förr och sednare idkat Orgbyggerie i Landsorterne, (33) af hwilka några hast Pri-

så mycket bättre gemensamt sökte et ändamål. De haswa ock upöfwat flere Lärlingar.

(32) Carl Wälström ifrån Ö. Löfsta, (f. 1736) tom i lära hos Gren och Strähle 1750, men efter deras frånfälle emottog werket med deß Priwileg. samt enl. 1766 års Riksdags tidn. N:o 97, erhöll några förmoner, som Riksens Ständer til Orgbyggeriets bestånd, anslogo. Utom nybyggde Orgwerk i Helsingfors, och några Lands-Kyrkor, såsom Wallby, Rånö, Töfsala, Juleta, Rimitå, Illmola, Swingarn, Östre-Borg rc. har han reparerat i Clara och Catharina samt flere Lands-Kyrkor. Skall ock, som (pag. 168.) är sagt, förfärdigat Orgwerk til Fredrichshamn, det första i Swerige, som blifwit fördt utom gräntsen.

(33) Gustaf Gabr. Wolterson hade en tid wärit hos D. Strähle, men flyttade til Skåne, och erhöll 1750 Priwil. at förfärdiga allehanda Strängspel; har sedan byggt små Orgwerk i Lands-Kyrkor, åfwen i Laholms Stad 1764. Henr. Rud. Braune war Färgare och Organist i Malmö, hade lärdt något Orgbyggerie i Elbingen, samt på 1750 talet upsatt några werk på Landsbyggden i Skåne. Christ. J. Hardt, Guldsmed och tillika Organist i Malmö, hade fått underwisning af Braun, och åfwen byggt små werk i Socknekyrkorna der i orten; dog 1767. I Finland har Direct. Musices och Organ. Carl P. Lenning i Åbo, förfärdigat Orgwerk til Sunne på Åland 1764. och en Petter Lindqwist gjort dylikt til Finnströms Kyrka derstädes. I Österbotten Skepsbyggmästaren And. Thelin et til Ny-Carleby 1768.

Digitized by Google

Priwilegium såsom Jacob Westerwik Stockholm; (34) Johan Ewerhard i Ska ra; (35) Petter Qwarnström i Sunds wall

I Blekinge Byggmästaren Swen Ahlgren up satt Orgwerk i Gemshög 1767. I Halland ha Kyrkoherd. Carl F. Hjortberg byggt Orgor sine Församlingar Walda och Tölo samt til Slå 1757 och 1760. I Westmanland har vice Pa storn Swen Brodin til Karbennings Kyrka, s ock til Såfsnås i Dalarna giort Orgwerk. Söderman land Studios. Eric Ekbom förfärdiga et dylikt til Husby Oppunda. Organisterne Ström blad i Ösiö, och Lars Wistrand i S. Wi sam Snickaren Swen Axtelius nämnes; saft utan be röm för sina Orgbyggnader i Småland; Likaså Lars Horn Organist wid Kronhuset i Götheborg, som upsatt Lindome werk i Halland 1767. Stol makaren Jonas Ekegren ifrån Stockholm är be kant af Orgbyggnad til Walleutuna och Mällösa, samt Orgnisten Gabriel Lind för dylikt arbete Waxholm, flera at förbigå.

(34) Jacob Westerwik skall lärdt hos Rådman Holm, och erhållit priw. 1765. Har byggt några werk i Upland, Roslagen och Södermanland, åf wen et til Kinsta i Öster-Göthland.

(35) Johan Everhard, (f. i Linköping 1718,) blef Organist i Skara och Direct. Musices 1742, har mäst af egen drift och böjelse ifrån yngre åren, samt utan särdeles underwisning, företagit sig Orgbygge riet, til hwars idkande i Wester-Göthland, han ock 1761 erhöll Priwilegium. Han har både förr och sedan reparerat och tillökat åtskillige Werk der i or ten, särdeles Skara och Wennersborgs; skall åfwen upsatt nytt Werk i Sköfde, Lyrestad rc. samt ny ligen accord. om Orgbyggnad til Lidköping.

Digitized by Google

wall, (36) Lars Wahlberg och Anders Wollander i Calmar, (37) Anders Malmlöf i Malmö, (38) Nils Söderström och Matthias Swalberg i Westmanland, (39) [illegible] samt

(36) Petter Qwarnström i Sundswall hade lärt hos Rådman Holm i Upsala, och 1752 erhållit tillstånd at idka Orgbyggerie i Gefleborgs Län. Skall upsatt några små werk i Jämteland och Helsingland, flyttat och tillökt Sundswalls. rc. rc.

(37) Lars Wahlberg och And. Wollander hafwa begge lärt hos Wistenius, men började Orgbyggnad för egen räkning på 1750 talet, hwartill de ock nyligen erhållit Priwilegium. De hafwa byggt större Werk i Calmar 1759, CarlsCrona 1764; Wimmerby 1769 och Skeninge 1772, samt några mindre i Småland och Östergöthlands Socknе Kyrkor, der de äfwen reparerat åtskillige Orgwerk, och wunnit godt loford.

(38) Anders Malmlöf war först snickare, men blef sedan bryggare i Malmö, samt dersammastädes Orgbyggare, skall ock lärt Orgbyggeriet i Köpenhamn, samt upsatt åtskillige små werk i Skåne och Blekinge; har 1769 förfärdigat dylika til Skanör och Falsterbo.

(39) Nils Söderström f. 1730 i D. Fernebo) war en tid Fiskal ock Organist i Sala, men ingeck i bolag med Math. Swalberg (f. 1730 i Westanfors) som lärt hos Gren och Strähle. De erhöllo Orgbyggare Priwileg. 1765. och äro boende i Rora Sokn i Westmanland: hafwa byggt nya werk i Danmarks, Folkerna, Jomkil, Ostuna, Wika och Kila Soknar, samt reparerat åtskillige Städers och Lands-Kyrkors werk. Berömmas äfwen för sitt arbete med Upsala Dom-Kyrkas werk,

samt Pet. Schölin i Lindköping. (40) Hwartil kommer Olof Schwan och Lars Fr. Hammardal som nyligen äro antagne. (41) Hwad heder och omdöme en hwar af deße förtjent, kan bäst utrönas af deras i flere orter förfärdigade arbeten, hwilka nogsamt wisa hwad insigt de ega i Konsten.

§. 8. Til förekommande af mißbruk och skada wid Orgbyggeriet är stadgadt at inge andra än Examinerade Orgbyggare få förfärdiga nya werk til Kyrkorne, så ock at ej någon utan Landshöfdingens och Consistorii minne i orten, eger tilstånd at reparera Orgwerk i Riket. (42) Det wore önskeligt

hwilket de 1765 ränsade och bragte i ordning. Wid 1769 års Riksdag anslogs dem något publikt penninge Lån til Orgbyggeriets drift.

(40) Pet. Schölin hade Condition hos Wistenius sedan 1750, och ingick med honom i bolag 1769. Skall sedan upsatt åtskillige werk i Östergöthland och Småland, såsom Landeryd, Thorsås, Bergunda m. fl. äfwen i S:t Lars Kyrka i Lindköping.

(41) Olof Schwan ifrån Säther, lärde Orgbyggnad hos Gren och Strähle, likaså Lars Fr. Hammardal nu Organist i Arbro och Helsingland; begge hafwa hwar för sig nyligen fått Orgbygg. Priwilegier.

(42 Härom ses Kon. Maj:ts Resol. på Präst. besw. den 7 Julii 1752. §. 2. och 12 Jan. 1757. §. 2. På sednare stället undantages de Positiw om 5 a 6 Stämmor, som då redan woro betingade, och tillåts at fritt få upsättas; men i öfrigt, på

ligt, om samma förordnande på alla ställen noga efterlefdes, och at nu mera inge oförfarne anmodades om slika byggnader, så kunna de, som grundeligt lärt Orgbyggeriet, ej sakna upmuntran och utkomst, samt denne wakra konst icke widare komma i föragt och aftagande, såsom nu på en tid tyckes händt genom flere obehörige måns odugelige Orgwerks byggnader. Til denne wetenskaps förkofran, äro derföre Priwileg. och Examin. Orgbyggare förbundne at antaga Lärlingar, hwilka, enär de funnits förswarlige och undergått Examen, så frihet at obehindradt bygga nya werk. (43) Skulle i den delen något hittils wara försummadt, så förmodas, at den nu inrättade Kongl. Musik. Academie, icke underläter befordra det som länder til konstens uphielpande och bibehållande i sitt wärde, så at inge andre undfå Priwilegier, än de, som ega tilräckelig insigt, och rätt förstå Orgbyggeriet. (44) deri-

det konsten ej må mißbrukas, förbjudes kläpare på et eller annat sätt befatta sig med arbete som de ej förstå.

(43) Enligt samma 1757 års Resol. borde Orgbyggare Examineras i Kongl. Wet. Academien, som ock der öfwer skulle lemna wittnesbörd innan tillstånd erhöllts at bygga nya werk, hwilka Priwilegier Kongl. Commerce Collegium sedan efter omständigheterna utfärdat.

(44) I Kongl. Musik. Academ. Grund-Reglor §. 1 år 1771 ytterligare stadgat, huru så Orgwerks

genom måste Fuskares antal minskas, samt erfarne Orgbyggare altid träffas ibland oß til Rikets heder, så at man icke, som förr skedt, må nödsakas insörskriswa främmande Mästare til slika werks förfärdigande.

§. 9. Om Underwisnings werket både för Orgbyggare och Organister, har hittils när oß saknats tryckte underrättelser; (45) åtskillige afhandlingar, skola dock derom wara upsatte,

och Instrumenters förfärdigande, som alt hwad til Musikaliska Wetenskapen hörer, hådanefter bliswer et ämne för samma Academie, och således under deß inseende. (Jemför p. 114.).

(45) Utom Choral-böcker och de p. 116 nämde Tractater, ega wi på Modersmålet icktet mer tryckt om Orgwerk, än 3 Predikningar hållne wid slika werks inwigning; nemligen af Biskop Rhyzelius i Lindköping 1733, af Dompr. Knös i Wånga 1748, af Prost. Siwers i Tryserum 1746, samt Prost. Odhelii tal wid Orgwerkets inwigning i Flo 1746. Huru Orgwerk och Kyrko-Musik i Församlingarne rätt böra nyttjas och anses, kan deraf närmare inhämtas. Eljest finnas flere Utomlands trykte Orgwerks inwig. Predikningar, hwilka upräknas af Ephr. Prätorius uti deß Bibliothecæ Homileticæ, hållne tid efter annan i flere orter på tyska, såsom af Conr. Dietericus i Ulm, Michael Fetter i Görlits; And. Gorman i Anneberg; Benj. Stark; Mart. Bolduanus; Gottfrid Kretschmar i Görlits; Samuel Schelwig i Dantsig, Christop. Schultetus i Stettin; Jacob Dieker o. s. w. Nic. Haas i sin Der Allezeit fertige Geistliche Redner p. 1091 har och en sådan Orgwerks Predikan.

Digitized by Google

te, hwaraf de, som förtjena utgifwas, genom Kongl. Musik Acad. förforg, torde giöras allmänne, så at i den delen snart kan förwäntas något til nödig rättelse och handledning. (46) Imedlertid erinras, at som Orgwerks-spelning jemte annor Kyrko Musik och Sång, bör ske til GUDs ära och Församlingens upbyggelse, ty ligger mycket uppå, at en hwar sig derwid så skickar, som samma höga ändamål fodrar, på det all förargelse må undwikas. (47) I 1686 års Kyrko-Lag (Cap.

(46) Kongl. Capellmästar. Zellbel och Johnsen hafwa utarbetat åtskilligt om Musik och Composition m. m. som tjenar til Wetenskapens förkofran. Hof-Secret. och Direct. Mus. Miklin (nämd p. 152) öfwerlemnade 1762 til K. Wet. Academien en afhandling: Huru Orgwerk böra besigtigas och undersökas innan de approberas. Kyrkoherden Lars Schult i Nosaby (se p. 112) skall sammanskriswit en underwisning för Organister at rätt förstå, känna, pröfwa, spela och wårda en god Orgel, sammandragit ur nyaste Auctorer, och af egen erfarenhet pröfwad, har ock något dylikt om Composition, som alt wittnar om god insigt, önskeligt at sådant komme i dagsljuset. Utom deß berättar Direct. Musices Björkman i Calmar, at han upsatt et betänkande om Orgnisters tilsättande och Orgwerks rätta bruk til ernående af likhet i Kyrko-Sången. 2c. Likaledes nämner Direct. Music. Ewerhardt i Skara et Manuscript de Structura Organica som han författat, flere sådane at förtiga.

(47) Den ofta åberopade Casp. Ructs, har i sin

13. §. 2.) är ock derföre stadgadt, huru man i Kyrkorna skall lofwa GUD med Sång, Spel och Musik, at med Orgorna och andre Instrumenter intet så långt ut dragas, at församlingen deraf hindras i sit sång, hwilken bör ske ordenteligen och sam drägteligen, hwarken för hastigt eller lång samt. Ifrån Fastlags Söndagen til Pa ske Dagen innehållas med all Musik. (48

Uorurtheile won der Kirche Musik tr. 175 Andern Abtheil. utom annat, uptagit och wid löftigt wederlagt, alla de inkast som kunna göra emot Kyrko-Musik; har ock tillika der wisat, huru nödigt är, at derwid förekomma missbruk. I samma afhandling, von der beschaffenheit und Lebends-art der Musicorum lemnas Församlingarne en märkelig warning, at icke allenast warna mone om skickelige och wälfrägdade personers wäl jande och nyttjande wid Sång och Musik i Kyr korne, utan ock, at befordra dem til hederligt un derhålld, så at de hafwa sin utkomst, och kunna förrätta sina göromål med lust och nöje, på det ingen anledning må gifwas til förklenlige omdö men om denne ädla konst och deß idkare. (Jem för p. 153 not. 19).

(48) I 1734 års project til Ny Kyrko-ordning (Cap. 13. §. 2) blef erinrat, huru wid Natt wardens begående bör innehållas med annan Musik, och allenast sjungas Psalmer under Orgel-spel. Likaledes påminnes, at enär någon Musik i Kyrkor anställes, (NB. med Sång) sådant bör ske på hwar och en Församlings modersmål. Alle wen förbjudes der Musik på stora Allmänne Böne

I öfrigt, böra Organister beflita sig om, at så instämma med Orgorne under Sången, at Församlingen deraf har rättelse och upmuntran. I agttages tillika, at spela Psalmerna efter deras beskaffenhet, så at Lof- och Tacksejelsesånger mera lifligt, wållt och hårdt klinga, än Böne Bot och Begrafnings-Psalmer o. s. w. är det ej utan, at icke Andan[illegible]en märkeligen ökas, särdeles, då alt flyktigt och lättsint spelande under Gudstjensten aflägges, men Instrumenternas klang med sången, ord och saken, höras öfwerensstämma til den Högstas lof och pris, samt hjertats uplyftande ifrån jorden. Hwartil de redan (p. 123) anförde Apostoliske förmaningar i synnerhet böra upmuntra och påminna denne konstens idkare, så at de, under Spelandet af Psalmer Lofsånger och Andeliga Wisor, (tillika med Församlingen) må sjunga och spela HERranom i hjertat, altid tacksäjandes GUDi och Fadrenom. (Eph. 5: 19. (49).

dagar. At man efter gamal sed uphör i Adventet med Kyrko-Musik är redan anmärkt (p. 131)

(49) Til slut må anmärkas: at enligt Kyrko. L. C. 24. §. 30, bör Organisten wäljas af Församlingen som honom lönar, alt som derom kan kommas öfwerens; men wid Dom-Kyrkorne måste sådant ske tillika med Consistorii minne. Efter Kongl. Maj:ts Resol. för Calmar af d. 1. Aug. 1720 §. 6. skola Landshöfd. och Consist. förmå Församlingarne underhålla sina Orgor,

Tredie Samlingen

Kort beskrifning öfwer Orgwerken i Swerige wid närwarande tid. (1)

I. Afdelningen, om Orgwerken i Stockholm.

§. 1.

Nicolai-eller Stor-Kyrkan håller 98 aln. i längd och 52 aln. i bredd; blef fullbygd 1478. (2) Den hade redan et litet Orgwerk 1498, som sedan såldes til Maria Kyrka. Et

---

at de icke förfalla, sedan de en gång friwilligt åtagit sig dem anskaffa och bruka til GUDs Ära rc..

Organister i Stockholm, äro hwar i sin Församling närmast at brukas wid sådane tillfällen der Musik åstundas, förbjudes derföre wid 40 marks böter at göra dem prejudice. (Se Publ. d. 30 Dec. 1745.) Likaledes, efter Slots-Cancellie Kundgörelse af d. 28 Febr. 1749, för ingen Musik af obehörige personer anställas för portar och fönster eller innom huset wid Nyårs- eller andre Högtids-Fäster namns- och födelse dagar o. s. w. Se derom Wilskmans Eccles. werk. p. 438. äfwen Regist. öfwer Mydees werk titul Organister.

(1) Dessa sammandrag äro gorde utur de ifrån Församlingarne erhållne anmärkningar. At stämmors och Byggmästares namn samt årtal, i en del beskrifningar saknas, härrör af felande uppgifter;

Digitized by Google

Et större wärk upsattes på 1620 talet (3) och nyttjas ännu; men år tid efter annan förbåtradt och repareradt af Woitzius eller Woitzig, Cahman, Hedlund, Gren och Strähle. rc. rc. Det anses som det bästa af wåre äldre werk, och har en Antique byggnad som Tabeln 1 utwisar; består af Manual, Öfwerwerk, Rygg-Positiw och Pedal; äger således 3 Clawer utom Pedal samt 45 stämmor och 10 wäder-bälgor. Indelningen är följande: Öfwer-Werket har 9 stämmor. (4) Od 8. Sp Q. 3. O 2 & 4. Cb

hwarföre det således icke är möjeligt at meddela fullständigare underrättelse. Namn, ålder och storlek på Kyrkorna i Städerna utsättes äfwen såsom det mig är berättadt. L betyder längd och b bredd.

2) Om Stockholms Kyrkors ålder är redan nämdt pag. 173, hwarest den omständeligare inhämtas. I Rydlings i Flor stående Stockholm, pag. 17. säges wrätt, at Storkyrkan är 196 alnar i längd och 104 alnar i bredd, men der menas Fottalet.

3) I Grundels Diss. de Stockholm. P. I. p. 29, säges detta werk wara byggt emellan 1627 och 1646, men Byggmästaren nämnes icke. Några påstå at samma är skänkt af Gref Königsmark och utifrån hitfördt, se p. 175.

4) At undwika widlöftighet, utmärkas stämmornas namn i denna förteckning endast med första bokstäfwerna på följande sätt. B betyder Borduna. Baß Basun. C. Bas Contra Basun. S B Subb Baß. Bomb Bombar. C b Cymbal. C Cornettin. D Decima. S D Sedecima. Dul Dulcian. Fogl Fogelsång. Fg Faggot. Fl Fleut. W-H-Fl-R-K-B-Bl-Sp-O-Fl. rc. rc. läses Wall-Hol-Flach-Rör-

2. R Fl 4 & 8. D och v h tr. I Manualn 1: st. P 16. Q 3 & 6. Qd 16. O 2, & 4, 8. M 5. Sc 3. Fl F 8. T 8. & 16. Rygg-Positiw 12 st. P 8 O 2 & 4. Q 3. Qd 16. Sch 3. Bomb. Serq 2 R Fl 8. D. viol'g. H 8. I Pedalen 12 stäm mor P 16. Q 16 R q 1. M 4 O 4 & 8. Q Fl 1. T 4 & 8. C Bas. Bord 16. U 32. Al la 3 Claweren börja ifrån grofwa c til och me 3 str c. men Pedalen går ifrån c d ds til et str c cs d och e. Af Semitoner äro några halfwerad såsom gs och b utom det fina, äfwen alla ds. S gröfsta Octawen äro cs och ds uteslutne.

§. 2. S:t Gertruds-eller Tyska Kyrkan har blifwit ombyggd 1639, är nu i längden 59 al. och 44 al. b. (5) Innan den tillbyggdes, hit-

Kort-Bår-Blok-Spets-Offen-Fleut. 2c. 2c. Flr Fleut Traversiere. Flag Flageolet, G Gedagt. G H Gems Horn. H. Hautbois. K Krumhorn. M Mixtur. Rec Nectar. Nas Nasat. Nacht Nacht Horn. O Octawa. S O Super-Octawa. P Prin cipal. Q Qwinta. Q d Qwintadena. R q Raus qwint. R Regal. Jungf R. Sx. Sept. Sk Schall mei. Sch Scharf. S q Serqwialtera. S Sal cinal. T Trumpet. Ter Tertjan. tr Tremulant. U Untersats. v v Vox virginea. v h Vox huma na. viol violoncell. v dg viol di Gamb, v. s. w. Stämmornas storlek eller Fot-och Chor-talet be teknas endast med siffror. $\frac{1}{2}$ ver. utmärker halfera de stämmor.

(5) Jemför Supplement til Rudbings i flor stående Stockholm. p. 95. Det redan nämde Klockspel (se p. 90) med 28 klocker går ifrån c, d, e, f, g

hitköptes et Orgwerk 1608 af 18 st. som 1625 ökades med 8 st. och 1647 ännu med 7 st. Det har sedan flere gångor blifwit repareradt, och består nu af 35 stämmor med 3 Clawer ifrån c d e til och med 3 str. c. Öfwerwärket 7 str. som är gjordt i Holland äger G 8. O 2. Q 1 Cb 2. R-Fl 4. och v h. Manualn har 11 st. P 8. Qd 16. Q 3. O 2 & 4. Fl Fl 8. Sp Fl 4. M 3. G 8. T 8 & 16. Pedaln 7 st. S B 16. G 8. O 4. B 16. Dul 8. T 4 & 8. Rygg-Positiwet 10 st. P 4. R Fl 8. S q 2. Sch 3. F g 16. Q 3. Fl 4. O 2. R 8. Jungf R 8. tr. Härtil äro allenast 4 Bälgor på gamla wiset gorde med många fållar.

§. 3. Riddarholms Kyrkan 96 aln l. 32 aln b. sedan 1300. talet. Härifrån skänktes af Konung Carl XI et Orgwerk til Kungsholmen, som warit byggdt 1574. I stället gordes accord med Hans H. Cahman om nytt werk, som upsattes af deß son Joh. Cahman 1702. detta nu brukelige har en särdeles Structur som består af 2 columner, en på hwar sida om Manual-och Pedal werken, samt midt uti en aldeles fri stående låg byggnad som innesluter Öfwerwerket, hwarwid Claweren och Pedalen äro ställe, hwilken inrättning har funnits nödig til mera beqwämlighet för en stor Orchester

til et str. f. För 40 år tilbaks fans här et litet klockspel wid Orgwerket; men det samma blef sedan borttagit.

ster som wid Kongl. begrafningar här fordrar sitt rum. I Manualn äro 12 st. P. 16. Q 3. D 4. M 4. O 2, 4 & 8. Fl Fl 8. C b 2. G 8. T 8 & 16. Pedaln 8 st. Baß 16. O 2 & 4. Q 6. R q 2. M 4. Unt. 16. T 8. Öfwerwerkets 8 str. Dul 8. G 4 & 8. Qd 8. O 2. Sch 3. S q 2. Gh 2. Detta werk är tid efter annan repareradt, och efter sista Kongl. begrafningen 1771, i godt stånd satt.

§. 4. Kongl. Slotts Kyrkans nu warande Orgwerk, (6) upsatt 1752 af Gren & Stråhle med Manual och bihängd Pedal samt et litet afskildt werk för öfre Claweret, har tilsammans 17 stämmor. I Manualn 12 st. P 8. S B 16. bas och R Fl 16 disc. K Fl 8. Flr 4. O 2 & 4. M 4. Baß 16 bas. T 16 dis. C 2. bas. T 8 ½ verad. T 4 bas. Öfwerwerket 5 st. G 8. Fl 4. O 2. M 2. v v disc. Härtil en blåsbälg. Detta werk är mycket propert och särdeles byggt såsom Tab. IV wisar. I anseende til trångt rum finnes här en konstigt inrättad regering. Orgnisten sitter såsom wid et bord och spelar, men har Manual werket på sidan bak om sig.

§. 5. Fredrichs eller Finska Kyrkan anlagd 1725; deß första Orgwerks byggmästare

(6) I förra Slots-Kyrkan byggdes et nytt Orgwerk 1695, hwarpå speltes första gången om Juldagen; men det förstördes i brand 1697. Jemför Uplysning. i Sw. Historien 2 del p. 126.

re är obekant, men blef omgjordt 1752 af Gren & Stråhle, består af 6 st. Manual. P. 4. G 8. O 2. Sch 3. T 4 bas. & 8 disc. tr. har 3 bålgor.

§. 6. Fransyska Reformerte Kyrkan byggd 1750, (7) har enligit Tab. IV. et wackert werk med Manual och bihångd Pedal, förfärdigadt af Gren & Stråhle med 8 str. P 8. S B 16 bas. G 16 disc. KFl. 8. ½ver. O 2 & 4. RFl 4. Sch 2. samt T 8 ½ver. Hwartil endast är en blåsbålg.

§. 7. S:t Clara Kyrka af 93 ½ aln l. 23 aln. b. är byggd 1572 men brann 1751 och blef åter inwigd 1753. Här nämnes et Positiw 1628 såsom hit skänkt af General Skeps byggmästaren Hubertßon, hwilket Philip Eisenmenger 1648 tilökat med flere stämmor. Det nu warande werk, hwars ritning ses Tab. II. med et öppet hwalf midt uti, är et af de bästa i Riket, förfärdigat af Gren & Stråhle och inwigdt 1761. Det har 40 stämmor och 8 Bålgor, skal kostat utom Structur 32000 dal. K:mt, hwartil Bryggarn Swen Sw. Ros Änka Rosina Elis. Höjer genom Testamente 1753 anslog 30000 dal. Som Kyrkan är utan pelare gör det god werkan. Manualn 13 st. P 16. O 2, 4 & 8. Fl Fl 8. Od 8. RFl 4. BFl 2. Sch 3. B 16. Flr 4. T 8 & 16. Pedaln 16 st. P 16. S B 16

(7) Wid Lutherska Fransyska Kyrkan war och et litet Positiw, som nu är obrukligt.

16. O 2, 4 & 8. Q 3 & 6. G 8. Bl Fl 1. Sch 3. C Bas. 32. Bas 16. T 4 & 8. C 2. R Fl 4. Öfwerwärket 11 st. P 8. Qd 16. K Fl 8. Sp Fl 4. W Fl 2. Sch 3. T 8 & 4. O 2 & 4. v. virg. (8) Här finnes en ny art af Tremulant, bestående af en rörlig klapp eller ventil i öfwerwerkets Canal, som i Pedaln äger en apart litet uphögd claw emellan h och c, så ofta den rörres med foten, swäfwar klangen allenast i öfwer werket.

§. 8. S:t Olofs Kyrka af sten står under byggnad. I träd-Kyrkan nyttjas ännu et litet Positiw hitskänkt af Handelsm. Jac. Stiegler 1698, (9) men är genom Gren & Strähle förbätradt 1748 har 8 st. Manual.

§. 9. S:t Jacobs Kyrka inwigd 1643, 80 aln i l. och 30 aln i b. bekomm först et Positiw 1644, som bortbyttes 1659 til Ammiral. Kyrkan mot en ljus-Crona, men feck sedan et nytt werk 1662, som byggdes af Fr. Boll med 3 Clawer och Pedal. (10) Efter några år wart

(8) I detta werk har C Bas. Bas. 16 och O 4 egen wäderlåda och särskilt Sperventil. Claweren gå ifrån c til och med 3 str. d. Pedaln ifrån gr. C til et str. d.

(9) Om denne Jac. Stieglers frikostighet se Wittings S:t Jacobs Minne p. 104. och Norbergs Clara Minne p. 188. Gambla Träd-Kyrkan anlades 1673 med korsbyggnad af 58 alns längd och bredd.

(10) Enligt Accord skulle Boll för detta Orgwerk

Digitized by Google

wart det förswagadt, och måste repareras 1693 genom Göran Woitzius. Innom 5 år derefter fans det åter i oskick, så at med Hans H. Cahman 1698 gordes accord om renovation emot 5900 dal. K:mts bekostnad. (11) Wid 1723 års olyckswåda af åske-slag, blef det åfwen mycket skadadt, men för 1500 dal. genom Joh. Cahman i stånd satt 1724. Omsider

så betalning 1200 Riksdal. efter 4 dal. stycket räknade, samt en Sölf-kanna och en klädning för sin Hustru. Werket skulle blifwa 48 stämmor, men wid besigtningen 1692, nämnes det allenast 43 stämmor, 11 i manual, 11 i Rygg-9 i Bröstwerket samt 12 i Pedalen. Wid T 16 i Manualn säges, at som den stämman fants i Pedaln, borde der af göras en ny och delicat stämma Vox Humana, hwilken i Swerige (NB då) intet ännu war införd. Samma Orgwerk bestod af 2335 pipor.

(11) I 1698 års Accord med Cahman, upräknas de Materialer som til werkets förbättring erfordrades, såsom 3 skeppd. bly, efter 2 Carol. Lispd. 225 dal. 12 Lispd. Ang. Tenn för 1 dal. 2 öre skälpd. 255 dal. o. s. w. Af Kyrkans Handlingar inhämtas, at Församlingen 1659 begynt gjöra friwilligt sammanskot till et nytt Orgwerk, både i pengar och Spanmål. Furstinnan Maria Euphrosina hade ock dertil skänkt 300 dal. Hinr. Pap från främmande land antogs til Orgnist 1662, men dog 1663, sedan kom Georg Stubendorff, dernäst Joh. Jac. Harnischer 1673. o. s. w. Efter Organisternas skicklighet har den ord. lönen 600 dal. ofta blifwit ökad, åfwen som Församlingen 1670 antagit särskilte Musikanter med 200 dalers lön til Kyrko-musikens förstärkning.

Digitized by Google

dor ansågs detta werk så förloradt 1741; at Församlingen, betingade et nytt af Olof Hedlund, som upsattes 1746. Det består nu af 30 stämmor. Manualn 11 st. P. 8. S 8. Flr 8. Sq 2. M 5. O 2 & 4. Fl Fl. 8. Qd 16. T 8 & 16. Öfwerwerk 9 st. P 4. Qd 8. Q 3. Sch 5. R Fl 8. Sp Fl 4. O 2. T 8. v h. tr. Pedaln 10 st. P 16. O 4 & 8. U 16. Bl Fl 1. G 8. R q M. T 8 & 4. Bas 16. Har 8 Bälgor. Werket blef repar. 1766. Ehuru Kyrkan af många pelare är nog tung, gör doch detta god effect, samt hedrar sin Byggmästare.

§. 10. Kungsholms eller Ulr. Eleonora Kyrka är Korsbyggnad 67 aln i l. och b. inwigd 1688. Til gammla träd Kyrkan som anlades 1672 men afbrann 1679, war et Positiw föråradt 1676 af Handelsm. Joch. Gren. Til nya Kyrkan köptes et dylikt om 7 stämmor 1688, men kunde ej länge nyttjas. 1696 hitskänkte Konung Carl XI Riddarholms gamla werk, men det samma kom ej at upsättas. Begge deße såldes 1753 til Lands-Kyrkor. Det nu warande byggde Gren & Strähle 1753. Manual med bihängd Pedal har 10 stämmor och 2 bälgor. P 4. G 8. Q d 8. ½ver. Sp Fl 4. Q 3. B Fl 2. O 2. Sch 3. T 8. ½ver T 4 bas. och v virg disc. tr.

§. 11. Ladugårdslands eller Hedwig Eleonora Kyrka byggd 1737 i åttkant, är

144

144 aln i omkrets. (12) Deß första Orgwerk köptes ifrån Sit Maria, men tilökes med Pedal af Hedlund. 1759 säldes Manualn til Medåkers Kyrka, hwar-efter Gren & Strähle 1761 gjorde nytt Werk af 10 st. Manual: P 8. Fl 4. Qd 16. Fl Fl 8. O2 & 4. Q 3. Sch 3. T 16 & 8. samt Öfwerwerket med 8 st. P 4. G 8. R Fl 4. O 2. Q 3. Sch 3. T 8. vvirg. Pedaln har 8 st. P 8. Unt 16. G. 8. O 4. Sch 3. Bas 16. T 4 & 8. Emellan Manualn och grofwa Ortawen i Pedaln är coppel, lika så emellan begge öfre werken.

§. 12. Skepsholmen eller nu warande *Ammiralitets* Kyrkan, anlagd af tråd 1629, med korßbyggnad tillökad 1657, fick et Positiw 1702 som Hertig. Hedwig Sophia af Hollsten hitskänkte. Det samma blef förbättradt 1739, och är 1756 genom Gren och Strähle tillökadt, består nu af 6 st. Manual. P 2. O 4. G 8. Q 3. Sch 3, T 8. bas och 4 disc.

§. 13. Ankehuset inrättadt 1745, köpte

 sitt

(12) Denna Kyrka hade 1670 först blifwit byggd af tråd för Ammiralitetet, och äfwen deraf fått namn, men då större delen af Kongl. Flottan 1680 förlades til Carlscrona, blef den skänkt åt de här boende inwånare, hwaraf Ladugårds lands Församling har upkommit. Här nyttjades en tid det lilla Positiw som byttes ifrån Sit Jacob. Sedan nya sten Kyrkan hwar med redan början i giordes 1658 wart färdig 1737, nedrefs denna byggnad 1738.

sitt lilla werk ifrån Holländska Kyrkan 1751, hwilket Stolmak. Ekegren upsatt. Har 5 st. P 2. Q 1½. R Fl 4. G 8. R 8. blef repar. 1765.

§. 14. Barnhus Kyrkan sedan 1640. Fick först et Positiw 1710 af 2 stämmor. Sedan köptes et dylikt af Snickar German om 6 stämmor P 4. G 8. Fl 4. Q 3. O 2. Sq 2. tr. men är aldeles förloradt.

§. 15. S:t Maria Magdalena Kyrka först inwigd 1634, afbränd 1759, men åter färdig 1763, är 90 aln l. och 56½ aln b.; hade en tid et ifrån Storkyrkan köpt werk, som bortsäldes 1734, och upsattes i Ladugårdsl. Kyrkan, fick sedan genom Hedlund 1738 et nytt, hwilket då war et af de bästa i Stockholm med 34 st. men det samma nedtogs wid branden. Kyrkan har sedan warit utan Orgwerk. (13)

§. 16. S:t Catharina Kyrka är Korsbyggnad af 79 aln. l. och b. byggd 1656, brann 1723, men blef 1724 åter inwigd. Den hade i början et litet Positiw, fick ock efter branden et dylikt, som säldes 1750 til W. Haninge

(13) Detta werk hade 12 st. Manual P. 8. Qd. 16. Fl Fl 8. viol'g 8. Flr 4. RFl 4. Q 6. O 4. Sp 2. T 8. d 16. Öfwerwerk 10 st. P 4. Qd 8. G 8. Q 3. O 2. Gh 2. D 2. Sch 3. SpFl. T 8. v h. Pedal 12 st. P 16. af tenn U 16. O 4 & 8. Q 6. G 8. R q M 5. Bl Fl 1. T 4. & 8. Bas. 16. C Bas 32.

Digitized by Google

ge. Nu warande wakra werk, ibland de bästa och prydeligare i Stockholm, blef upsatt af Gren & Strähle 1751, bygdt i Cammar-ton med 30 st. och 8 blåsbålgar. Manualn 11 st. P 8. Qd 16. Sp Fl 8. G 8. Flr 4. O 2 & 4 Q 3. M 4. T 8 & 16. Ofwerwerk 9 st. P 4. G 8 bas. Sp G disc. Qd 8. Q 3. Fl 4. O 2. Sch 3. T 8. T 4. bas. v v disc. tr. Pedaln 10 st. P 8. G 8. U 16. O 4. S O M 4. T 4 & 8. C 2. C Bas 32. Bas 16.

§. 17. Danwiks Kyrkan blef upsatt af tråd 1551, men af sten upbyggd 1725. Et gammalt Positiw ifrån Clara Closter hitskänkt, (se p. 173) war här länge i behåll. Et anhat om 4 st. såldes 1758 til Markims Kyrka, som ock någon tid här warit obrukligt. Nu warande werk upsatte Gren & Strähle 1753, af 9 st. Manual. P 4. G 8. Qd 3 & 8. Sch 3. Sp Fl 4. S O 2. T 8. ½ver. T 4 bas. och v. virg. disc. tr. har 2 bälgor.

§. 18. Holländska Reform. Kyrkan hade fått sitt förste Positiw af Envoi. Rumph. Det samma såldes 1751 til Ankhuset, men förut warit nyttjadt i 60 år. Deß nu warande werk upsattes af Olof Hedlund 1745, har 8 st. Manual. P 4. K Fl 8 ½ver. Sp Fl 8. Q 3. R Fl 8. O 2. M 4. T 8 ½ver. tr. (14)

(14) I S:t Johannis-Drottninghus-Artillerie och Spinhus-Kyrkorna saknas ännu Orgwerk.

II. Afdelningen, om Orgwerken i Städerna. (1)

§. 1.

II. Upsala (a) Dom-Kyrka 180 aln. l. 76. aln. b. och 46 aln. hög, blef först inwigd 1435 efter Påfwiskt bruk, S:t Eric, Lars och Olof til äro. Är flere gångor afbränd, och prydd med 2 lika höga Torn. (se widare p. 170) Deß nu warande Orgwerk är et af de största och bästa i Riket, förfärdigadt 1731 af Joh. N. Cahman för 36000 dal. det blef 1765 renoveradt genom Söderström och Swalberg, är sedan med Bildthuggerie, målning och förgyllning försedt, til mycken prydnad i denne, för sin byggnad, högd och storlek präktige Kyrka. Här äro 40 stämmor. Manualn 14 stämmor P 16. B 16. O 8 & 4. Fl Fl 8. R Fl 4. Flr. 8. Q 6. Rq 2. Gh 2. M 4. Sch 3. T 8 & 16. Öfwerwerk. 12 st. P 8. Od 8 & 16. S 8. SpF G 4. O 4. S O 2. Sq 2. Sp Fl 4. M 5. H 8. v h 8. I Pedaln 14 stämmor P 16. Unt 16. O 4 & 8. F g. 16. R Fl 8. B Fl 1. Q 6. Rq 2. M 5. Bas 16. C Bas 32. T 4 & 8. Om detta werks förträffligheet är nämdt p. 185. (2) Tab. III. wisar deß

(1) Städerne anföras här efter ordningen dem emellan wid Riksdagarne. Der Kyrkorna äro af tråd, blir det anmärkt; eljest förstås i öfrigt at byggnaden är af sten.

(2) Redan i 13 Sæculo, så och på 1600 talet, wo-

deß utseende. (b) Trefaldighets eller Bond-Kyrkan 59 ½ aln. i l. byggd i 11 Sæculo, har et litet Positiw af 5 st. G 8. P 4. Sch 2. O 1 & 2. Deß ålder är obekant, men finnes wara repareradt 1636, 1656, och 1692 samt sist 1745 af Söderström. (c) Hospitals Kyrkan äger ock et litet Positiw, af Rådm. Carl Holm förfärdigadt och skänkt 1737 om 6 st. P 4. G 8. Fl 4. O 4. M 3. Rect ½ ver.

O 5 §. 2.

---

ro 2 Orgwerk här i Dom-Kyrkan (se p. 176) 1638 fants et gammalt och et nytt werk, det sednare med Manual 10 st. Rygg-Positiw 7 st. och Pedal 6 st. hwilket blef repar. 1681 af Woitius som ock kallas Wøitzig. Efter Regeringens tillstånd 1664, åtog sig Fr. Boll et nytt Orgwerks förfärdigande för 1500 Riks:d. som skulle bestå af 40 st. ⅔ Clawer och Pedal, men wid deß död 1677, fants det ej halfgordt, icke heller förswarligt efter accord, ånkan bekom dock derföre 750 R:d. Imedlertid måste det gamla nyttjas, och detta nya werk nedtagas, flyttas til beqwämligare ställe wid westra dören, och genom Hans H. Cahman fullbordas, som skedde 1692. Det kostade öfwer 8000 R:dlr. och bestod af 4000 pipor samt 32 F. Princ. i Pedaln, men blef tillika med Kyrkan 1702 i branden förloradt. Derefter åtog sig Orgbygg. Risberg 1707 at förfärdiga et så kalladt interims Orgwerk, som blef färdigt 1710, emot 4000 dal. det bestod af 969 pipor och 57 Clawes med 10 st. P 8. Od 16. Sp Fl 8. S 8. O 2 & 4. Q 3. Sch 3. M 6. och T 8. Det samma blef nyttjadt til des, at det 1725 med J. Cahman betingade werk 1731 upsattes, således sedan til Tjällmo i O. göthland.

§. 2. III. Norrköping. (a) S:t Olofs eller Stads Kyrkan 85 l. 36 aln. b. å nyo ombyggd och inwigd den 20 Dec. 1767, utan Torn, saknar ännu Orgwerk. (3) (b) Hedwigs eller Tyska Kyrkan 53 aln. i l. och 30 aln. i b. anlaggd 1670, seck 1680 Orgwerk från Hamburg för 500 R:dal, men samma blef i 1719 års fiendtliga brand förstördt. (c) Johannis eller Lands församlingens Kyrka här i Staden belägen är uråldrig, 48 aln. l. 31 aln. b. hade til sednare år et gammalt Positiw, som nu är förloradt.

§. 3. VI. Götheborg. (a) Gustawi eller Domkyrkan blef först inwigd 1633 87 aln. l. och 34 aln. b. men brann 1721, dock åter strart i stånd satt. I stället för det då förstörde Orgwerk, bygdes et nytt 1734 af Johan Cahman efter accord för 8500 dal. S:mt med 32 stämmor och 5 Bälgor som sedan är repar. af Gren & Stråhle. Öfwerwerket har 10 st. P 4. Sp Fl G 8. Qd 8. Sp Fl 4. Q 3. O 2. W Fl 2. Sq 2. Sch 3. v h T 4. Manualen

(3) S:t Olai Kyrka af sten blef ombyggd och inwigd 1626, men 2:ne gång. brånd; 1655 genom wådeld och 1719 af Ryßen. Nedrefs omsider 1766, innehållt 85 aln. i l. med 54 aln. b. korsbyggnad. Hade fått Orgwerk i Biskop Botwidi tid, som blifwit tagit ifrån Brunsberg i Preusen, men förlorade det samma i sista brand. Nytt Orgwerk skall nu wara betingadt för 30000 dal. af Swan i Stockholm, at om et år upsättas.

Digitized by Google

len 12 st. P 8. Qd 16. Fl Fl 8. v d'G 8. Flr 4. O 4. R Fl 4. R Q 2. Gh 2. M 4. T 8. T 16. tr. Pedaln 10 st. P 16. U 16. O 4 & 8. Q 6. G 8. Rq M 5. Bas 16. T 4 & 8. (b) Christina eller Tyska Kyrkan utan pelare, är anlagd 1648, afbränd 1669 och 1746, men sedan reparerad. håller 81 aln. i l. och 29 aln i b. hade Orgwerk för sista brand, som war byggdt på 1690 talet. (c) Cronhuset eller Garnizons Kyrkan 73 aln. l., fick et Positiw 1754 om 9 st. P 4. G 8. M 3. Q 3. Qd 8. R Fl 4. T 4: 8. Sp G ½ver. förfärdigadt af Hof Sec. och Lector. Jon. Hielm.

§. 4. V. Malmö (a) Petri eller Stor-Kyrkan förmenes blifwit anlagd på 1300 talet, håller 142 aln. i l. och 41 aln. i b. täckt med bly. Deß Orgwerk är gammalt med 21 st. Manualn 12 st. P 8. G 8. Sp Fl 4. S O 1 ½. M 4 O 4. B 16. Sch 4. Nas 3. T 8. Cb Q 3. Rygg Positiw. 7 st. P 4. G 8. Bl F 4. Q 1 ½ R 8. S O 2. Sq. Pedaln är anhängd med Manualn dock har deßutom 3 st. T 8. Dul 16. samt E 2. I detta werk träffas Kalkant-klocka och Cymbel stjärna efter äldre tiders bruk. Byggmästarns namn är obekant, men förbättringar äro gjorde 1590 och 1640. (b) Tyska eller Caroli Kyrka byggd 1692, 64 aln. i l. och 27 aln. b. äger et litet werk af M 4. Q 3. P 4. S O 2. G 8. Sp Fl. 4. Förfärdigadt i Lübeck och skänkt af Fäldtmarsk. Rensköld. I

Barnhus-Garnizons-Hospitals och Slots-Kyrkorne saknas ännu Orgor.

§. 5. VI. LandsCrona (a) Sophia Albertinas Kyrka 87 aln. l. 23 aln b. med 56 aln. korsbyggnad grundad 1754, är icke ännu färdig. I gamla eller. S:t Johannis Kyrka kallad, som war byggd 1413, men för Fästningswerket skull blef utdömd 1754 och nu är nedrifwen, war Orgwerk af 11 stämmor Manual 5. st Positiw och 3 st. Pedal. (4) (b) I Hospitals Kyrkan, der Gudstjenst nu hålles för stadsboerne, finnes ej Orgwerk.

§. 6. VII. Calmar Nyå eller Carls Kyrka 95 aln. i l. och 53 aln. b. är först anlagd i Dr. Christinas tid, men sedan under Carl XI, fullkomnad, har 4 Torn och utan pelare af Ölands sten byggd. Hade först et litet werk om 8 st. som blef såldt til Gerdslösa på Öland. Nu warande Orgwerk är bygdt 1759 af Lars Wahlberg för 4000 dal. S:t, med 22 st. och 4 Bäljor. Manualn 12 st. P. 8. Qd 16. K Fl 4 & 8. O Fl 2. O 4. S O 2. Sch 3. T 8. T 4 bas. v virg 8. v hum 8. Pedaln 10 st. P 8. S B 16. Bas 16. T 4 & 8. Q 8. Sch 3. G 8. O 4. C 2. tr. Har mäst sådan

(4) Manualn: P 8. B 16. G 8. Fl 4. O 4. Q 3. Sx 4 ½. T 8. M 3. v h. Cb Positiw. P 4. G 8. Fl 4. K 4. Q 3. Pedaln: P 8. T 8. B 16. i början woro 4 bälgor, men ökades 1746 med 2, war bygdt på gamla sättet med kort Octaw.

Digitized by Google

dan structur, som Slots-Kyrkans werk i Stockholm, Claweret är på ena sidan, och med widlöftig regering, som gör det nog hård-tryckt.

§. 7. VIII. Åbo. (a) Dom-Kyrkan S:t Henricks kallad, är 150 aln i l. och 62 ½ aln. b. räknar sin ålder ifrån år 1300 men har blifwit flere gångor reparerad. (se p. 170.) Hade i äldre tider Orgwerk, som efter åtskillige olyckshändelser förbåtrades, men wart omsider obrukligt. Lemningar deraf förwaras här ännu, som utwisa, at det bestått af 12 st. Nytt werk blef skänkt af Hofrätts Commiss. Hans Wittfoth och förfärdigat genom Joh. Cahman 1727. Det består af 32 st. med 6 Bålgor och 2091 pipor. (5) Manualn 12 st. P 8. Qd 16. Fl Fl 8. S 8. Q 6. O 4. RFl 4. R Q 2. Nas. 3. M 4. Sch 3. T. 8. Ofwerwerket 10 st. P 4. G 8. Qd 8. Sp Fl. 4. Q 3. O 2. Gh 2. Sq 2. Sch 3. v hum. tr. Pedaln 10 st. P 16. U 16. O 4 & 8. Q 6. Rq 2. M 4. Bas 16. T 4 & 8. Detta werk blef måladt och förgylt 1765. Här ser man gifwarens bild i mans storlek, utom andra zirater, som bidraga til prydnad. I (b) Hospitals och Slots-Kyrkan finnas ej Orgor.

§. 8. IX. Lowisa har ännu icke hunnit få

(5) I 1765 års Inr. Tidning N:o 51 berättas om et åskeslag d. 6 Junii på Dom-Kyrko tornet, som tillika gjorde stor skada på Orgwerket och afsmälte åtskillige pipor.

annan Kyrka, än den 1745 interims upsatte byggnad af tråd, äger ej heller Orgwerk.

§. 9. X. Carlscrona (a) Stads eller Fredrichs-Kyrka blef inwigd 1744, 83½ aln. i l. och 32 aln. b. utan pelare, är en af de wakraste i Riket, feck Orgwerk 1764, förfärdigadt af Kars Wahlberg med 32 st. och 6 Bålgor. Manual 12 st. P 8. O 4. S O 2. R Q 2. Q d 8. disc. 16. bas. G 8. M 4. S 4. K Fl 4. T 8 ½v. T 4. bas v virg. disc. Öfwerwerk 9 st. P 4. G 8. R Fl 4. G h 2. Q d 8. Q 3. O 2. Sch 3. v h 8. tr. Pedalen 11 st. P 8. S B 16. O 4. S O 2. viol 8. Q 3. Sch 2. T 4 & 8. C 2. Bas 16. (b) Tyska eller Trefald. Kyrkans Orgwerk är gjort af Richter i Stralsund 1737 med 20 st. och 4 bålgor. Manualn 14 st. P 8 & 4. G 4 & 8. Tert 1¾. Cb 2. Sp Fl 8. Flr 4. Q 1½. O 4. S O 2. T 8. 2:ne mixtur 3. Pedaln 6 st. P 4 & 8. G 16 & 4. Bas 16. T 8. (c) Ammiralitets Kyrkan af sten grundlagd 1760, är ej ännu färdig. I den gamla saknas Orgor.

§. 10. XI. Nyköping. (a) Östre eller Hellgona Kyrkan, blef färdig 1618, är 70 aln. i l. och 25 aln. b. har et åldrigt werk, som repar. 1690, hwartil 1709 köptes et Positiw ifrån Ånga. Har sedan ofta fått förbättring, men är dock nog bristfälligt. Manualn 8 st. P 8. Fl 4. O 2 & 4. Q 3. G 8. Sch 3. T 8. Rygg-Positiw. 6 st. P 4. G 8. Fl 4. O 2.

O 2. Q 1½. R tr. Pedalen 6 st. P 8. O 2 & 4. U 16. Baf 16. T 8. Har 4 Bälgor. (b) Westra eller S:t Nicolai Kyrka är uraldrig, 100 aln. l. och 33 aln. b. hade et godt werk för 1719 års fiendtl. härjande, och olyckl. brand, men bekom et nytt för 10000 dal. k:mt 1733 genom Joh. Cahman med 26 st. Manualn 10 st. P. 8; vd'g 8. Q 6. R Fl 4. M 4. Q d 16. Sp Fl 8. O 4. Rq 2. T 8. Rygg-Positiw. 8 st. P 4. G 8. Sch 3; SpFl 4. O 2. Q 3. Qd 8. Dul 8. Pedaln 8 st. P 8. Q 6. R q M 5. U 16. O 4. Baf 16. T 4 & 8. tr.

§. 11. XII. Westerwik. S:t Gertruds Kyrka är byggd sedan Nya Stadens anläggning efter 1421 års privilegier, men tillökad 1737, innehåller 62 aln. i l. och 30 aln. b. I början bruktes här et Positiw köpt af en Jude i Hamburg, sedan uppsattes 1694 et dylikt kommit ifrån Oliwa Closter wid Dantzig. Nu warande Orgwerk är byggt 1744 af Jon. Wistenius, med 20 st. för 12000 dal. K:mt, men har så trångt rum, at deß 5 bälgor ligga på hwalswet. Manualn 12 st. P 4. G 8½ ver Qd 16. Sp Fl 8. Q 1½. G Fl 4. O 2. M 3. T 8. v h 8. tr. Pedaln 8 st. P 8. S B 16. G 8. viol 8. O 4 & 1. T 8. Baf 16. (6).

§. 12.

(6) 1762 den 13 Junii skedde et märkeligt åskeslag under Gudstjensten på Westerwiks Kyrkotorn, som ock wisade sin häftighet på detta werk, Orgtramparen blef då ihiälslagen, utom det at Org-

§. 12. XIII. Gefle Trefaldigh. Kyrk utan torn år efter 1654 års utbyggnad 95 aln i l. och 42 aln. b. Deß Orgwerk blef förbät radt af Cahman 1686, Hedlund 1742 rc. Be står af 26 st. med 6 Bålgor. Manual 1c st. P 8. Qd 16. Sp Fl 8. O 2 & 4. S 8. Q 3 M 4. Cb 2. T 8. Rygg-Positiw. 8 st. P 4. G 8 & 4. Qd 8. O 2. Sq 2. Sch 3. v h Pedaln 8 st. P 8. U 16. G 8. O 4. Rq 2. M 4. Bas 16. T 8. Hår finnes och Cymbel-stjerna.

§. 13. XIV. Wisby. Den nu warande Dom-Kyrka Maria eller Wårfru kallad, är ifrån urminnes tid, 93 aln. l. 36 aln. b. Om deß fordna Orgwerks inrättring 1344 år nämdt pag. 171. Deß nu brukeliga Orgwerk år uppbygdt 1600 med 33 st. och 3 Clawer. Öfwerwerk. 9 st. P 8. G 8. Qd 8. O 4. Rq 3. S O 4. M 6. en så kallad Spilpip 2. Sifflit 1 ½. Bröst-Positiw. 8 st. G 8. Qd W Fl. Nas: Twårpip 4. Harpe Regal 8. Sjung. Regal 4. tr. och Foglesång. Rygg-Positiw. 8 st.

---

nisten Nyman och flere på låkten närwarande, blefwo mer och mindre skadde. Ålkan har gått genom södra Pedal-werks flygeln, smålt 2 pipor af Octawa 2, kroßat något af regering och wentiler, skadat 2 större pipor af T 8. i kanten, och förderfwat 2 pipor i Bas 16. På norra Pedal och Manual werket sågs dock ingen åkomma. 1762 års Inr. Tid. N:o 59. berättar widare om detta åskeslag.

Digitized by Google

8 st. P 4. G 8. B Fl 4. O 2. Sd 1. Cb 3. T 8. K 8. Pedaln 8 st. alla bas. U 16. G 8. O 4. Od 4. Nacht 2. Bas 16. T 8. C 2. Emellan Öfwerwerket och Rygg-Positiwet är coppel. (7)

§. 14. XV. Fahlun. (a) Nya eller Christina Kyrka 130 aln. l. 50 aln. b. är inwigd 1655. Orgwerk blef först anlagdt af G. Spets 1657; men förbättradt genom Fr. Boll 1665, och Cahman 1698. (8) Ett nytt werk upsatt 1724 af Joh. Cahman med 32 st. Manualn har 12 st. P 8. Od 16. Sp Fl 8. S 8. Q 3 & 6. O 2 & 4. M 4. R Fl 4. Sch 3. T 8. Rygg-Positiw. 10 st. P 4. G 4 & 8. Q 3. Od 8. O 2. Sch 3. Gh 2. Sq 2. v v. och v h ½ v. Pedalen 10 st. P 16. U 16. O 4 & 8. Q 6. Rq 2. M 4. T 4 & 8. Bas 16. (b) Gamla eller Maria Magd. Kyrka är inwigd

(7) Wisby Hospitals Kyrka af ålder nämd Helge Andrs, har icke Orgwerk, ej eller Gefle 1767 inwigde Hospit. Sophia Magdalena kallad.

(8) Fahlu äldre werk skulle efter 1650 års accord så 3 Clawer. Mannal 10 st. Rygg-Positiw 8 st. Bröst-Positiwet 6 st. och Pedaln 8 st. men derwid gordes dock sedan någon förändring. Wid sednare byggnaden 1724 blef låktaren utwidgad, 1764 renov. samma werk af Söderström och Swalberg som då borttogo ½ ten af förra vox hum. och i stället insatte lika mycket af vox virg. som derföre begge här finnas. Widare om Fahlu Kyrkor se Dalresan p. 362.

wigd 1471, men tilökt 1686 mu 84 aln i l. et Orgwerk upbyggdes 1611 på Norra sidan med 9 st. Manual och 7 st. Rygg-Positiw, re par. af Fr. Boll 1665, blef flyttat bak i Kyrkan 1698, och af Cahman ökadt med 10 st Pedal. Wid 1757 års Ljungelds Brand tog alt neder, och i stället 1758 upsattes 8 st Manual P 8. B 16. G 8. Sp F 4. O 2 & 4. Q 3. T 8. och tr. Pedal P 8. U 16 Q 6. O 2 & 4. B Fl 1. Bas 16. T 8. Fouriern Dahlberg med Orgnist. Hellman och Hasselgren förrättade samma byggnad.

§. 15. XVI. Halmstad. Kyrkan S:t Nils kallad 95 aln. i l. och 41 aln. b. är uråldrig, men sedan 1758 til tak och hwalf ombygd. Efter 1619 års brand upsattes Orgwerk, som 1666 war förloradt, då et nytt blef betingadt af Hans Chr. Frietsch i Köpenhamn om 24 st. emot 900 dal. S:mt och det gamla i mellangift, samma werk är ånuu i bruk men behöfwer renovation, har 4 bälgor. Manualn 10 st. P 4. G 8 & 4. Q 3. S O 2. Sp Fl 2. M 4. Cb 2, T 8. Sk 4. Positiwet 8 st. P 4. Od 8. G 4. S O 2. Gh 2. Sq. Sch 3. K 8. tr. Pedalnt 6 st. P. 4. U 16. O 8. T 8. C 2. Rauspfeif.

§. 16. XVII. Christianstad. (a) Trefald. Kyrka inwigd 1617, 102 aln. i l. 74 aln. b. täkt med bly, mycket zirlig byggd med huggne stenpelare. Bekom Orgwerk af 28 st. genom Henric Cahman 1631, som dock nu är förfallit, har

jor 12 st. Manual P 16. O 4 & 8. Qd 8. Bh 2. Cb M 3. B Fl 8. M 6. S O 2. Sp Fl 4 & 8. Schw Fl 4. Positiw. 8 st. P 8. O 4. S O 2. G 8. Sch 3. R 2. Qd 4. T 8. r. Pedaln 8 st. U 16. G 8. O 4 & 8. Qd 3. Sk 4. T 8. Bas 16. Äger ock Cymbelstjerna samt Calkant Register med 5 bålgor. I detta werk finnes ingen trädpipa. (b) Hospitals Kyrkan är utan Orgor.

§. 17. XVIII. Hellsingborg. Mariä Kyrka 81 aln. i l. 33 aln. b. är urminnes med 2 torn, åfwen blytäkt. Orgwerk blef byggt 1628 med 24 st. och 4 bålgor, men rep. 1641 af Joh. Buxtehude. Öfwerwerket 10 st. P 4. G 4 & 8 O 2. Nas 3. Sch 2. W Fl 2. Sq 2. M 3. T 8. Positiw. 7 st. P 4. G 4 & 8. Q 3. Sch 3. S O 2. Dul 8. Pedalen 7 st. alla ½ ver. P 4 & 8. G 8 & 16. Q 1½. T 8. C 2. Är mycket tätt sammansatt, har endast 2 til 3 tum emellan st., och äger således litet utrymme.

§. 18. XIX. Carlshamn. Carl Gustaws Kyrka är Korßbyggnad inwigd 1702, 76 aln. i l. och 55 aln. b. Orgwerket då giort af J Cahman med 24 st. och 4 bålgor, är nu et af de bästa i orten. Manualn 10 st. P. 8. Qd 16. Sp Fl 8. O 4. R Fl 4. Q 3. D 2. S O 2. T 8. Cb M 4. Rygg-Positiw. 6 st. P 4. Qd 8. S O 2. G 8. Q 3. Sch 3. åfwen en Cymbelstjerna. tr. Pedaln byggd i 2 torn på

begge

begge sidor om Positiwet har 8 st. P 8. 1
16, O 4. Q 3. S O 2. D 2. T 8. Bas 16

§. 19. XX. Engelholms Stads Kyrka ålder obekant, men är nu 40 aln. l. och 3 aln. b. korsbyggnad af sten. Deß Orgwerk gior af Rådm. Ekenberg i Landscrona blef upsat 1750. Manual 9 st. P 4. G 4 & 8. O 2 Fl 4. S O 1. Q 2 ½. M samt P 8. i 2 octawer. Pedaln har endast P 4. och T 8. sam 2 bålgor, alla pipor utom M af tråd.

§. 20. XXI. Ystad. (a) Maria eller Stads Kyrkan mycket gamnial korßbyggd 86 aln. l. och 40 aln b. har et förfallit Orgwerk. 9 st. Manual P 8. G 8. O 2 & 4 M 3. Fl 4. Q 2 ½ D och T 8. samt 6 st. Pedal P 8. U 16. Od 8. O 2 & 4. T 8. (b) Petri eller Hospitals Kyrkan 71 ½ aln l. 24 aln. b. blef byggd 1267, är utan Orgor.

§. 21. XXII. Marstrand. Maria Kyrka skall nu wara 300 år, är 50 aln i l. och 21 aln. b. Orgwerk blef här byggdt 1604, rep. 1715 af Elias Witting ifrån Schlesien, och 1734 af Cahmän, har 9 st. P 1. G 8. Fl 4. O 2. R Fl 1. Q 1 och 1 ½. Gh 2. Sq.

§. 22. XXIII. Warberg. Deß Kyrka war upbyggd efter 1666 års brand 54 aln. l. och 26 aln. b. men afbränd åter med Staden 1767, så ock et 1735 af Cahman förfärdigat Orgwerk om 10 st. Förut war här et litet Positiw. Nya Kyrkan blir 64 aln. l. och 26 aln. b.

§. 23.

§. 23. XXIV. Helsingfors. Ulr. Eleon. Kyrka af tråd är Korsbyggnad 45 aln. l. och 41 aln b. upsatt 1727, sedan den förra i kriget blef afbränd, hwilken olycka staden tilförene också öfwergått. På 1600 talet war här Orgwerk, men sedan har sådant saknats, tils C. Wåhlström 1772 förfärdigat et nytt werk.

§. 24. XXV. Westerås. Dom-Kyrkan Jungfru Maria til ära inwigd 1271, är flera gånger tilbyggd, täckt med koppar, (se p. 170) innehåller 153 aln. i l. och 61 aln. i b. har et af de prydeligare och högre torn i Riket. Det af Paul Müller fram i Choret upsatte werk 1615, som tilöktes 1627, ansågs odugligt 1702, Joh. Cahman byggde då et större bak i Kyrkan med 32 st. (9) Det samma förnyades af Gren & Stråhle, men P 16. behölts med förra Structurn och blef inwigt 1758 den 22 Jan. Har 33 st. och 6 bålgor. Manualn 14 st. P 8. Qd 16. Flr 8. Fl 4. Fl Fl 8. K Fl 4. Q 3. O 2 & 4. Sch 3. T 4, 8 & 16. v v. tr. Rygg-Positiw 9 st. P 4. G 8. Qd 8. BFl 2. SpFl 4. Sch 3. T 8. Q 3. O 2. och Pedaln 10 st. P 16. S B 16. O 4 & 8. G 8. Sch 3. Bas 16. T 4 & 8. C 2. Skada är, at detta werk ehuru et af de

P bättre

(9) I äldre tider war äfwen Orgwerk byggdt på Södra sidan, och är ännu gamla Orgläktaren derefter et minne, så ock något af bålgor m. m Hwad af pipor war i behåld, fåldes til Orgbyggare 1758, då 1615 års werk först nedtogs. Se p. 174.

Digitized by Google

bättre, i anseende till Kyrkans låga hwalf oc
många pelare, ej gör nytta efter storleken.

§. 25. XXVI. Arboga. (a) Stads-elle
Trefald. Kyrkan har i äldre tider warit Fran
Munkars Capell, år på 1500 talet ombyggd
nu 92 aln. i l. och 25 aln. b. Deß Orgwer
först uppsatt 1660, rep. 1700 af Woitzig, re
noveradt 1736 af Hedlund emot 4300 dal. k:mt
men förbättradt af Strähle 1744, år gansk
trångt bygdt med 27 st. och 4 bålgor. Manu
aln 11 st. P 8. Qd 16. G 8. Fl 4. D 4
Q 3. O 2 & 4. Sch 3. T 8. v virg. tr. Rygg
Positiw 9 st. P 4. G 8. Fl 4. O 2. Q 3.
Gh 4. Sch 3. D 2 & 4. Pedaln med 7 st
står söder om Manualn, U 16. O 4 & 8. Rq
2. T 4 & 8. Baf 16. (b) Nicolai- eller Up-
Kyrkan anlagd i Kon. M. Ladulås tid, och
af stadsboerne länge nyttjad, men nu Lands-
Församlingen tilhörig, år 57 aln. i l. och 37
aln. b. Hade förut et af R R. Gustaw Poße
1660 skänkt Orgwerk, som rep. 1699, sedan
köptes nytt af Hedlund 1736 för 400 R d. som
består af 9 st. Manual P 4. G 8. Q 3. Fl 4.
O 2. Gh. D 4. Sch 3. T 8. Pedaln 5 st
O 4 & 8. Rq 2. Sch M och T 8. har 3 bålgor.

§. 26. XXVII. Örebro Stads Kyrka S:t
Niclas kallad, år urminnes, 78 aln. l. 38
aln. b. Deß Orgwerk byggt 1661 af G. Spett
för 3300 dal. K:mt år flere gånger repar. sär-
deles 1717, men nu bristfälligt. Har 24 st.
och

och 4 Bålgor. Manualn 11 st. P 8. G 8 & 16. O 2 & 4. D 4. Q 3. Sch 3. Sq 2. T 8. Fogls 6. Rygg-Positiw. med 6 st. P 4. G 8. O 2. Od 8. Q 3. M 3. Pedalen 7 st. O 4 & 8. Rq 2. M 4. U 16 T 8. Bas 16. Begge Claweren gå ifrån c til 2 str. a, Pedaln ifrån c til et st. c.

§. 27. XXVIII. Jönköping. (a) Nya eller Christina Kyrka grundlagd 1649, inwigd 1673 år 94 ½ aln. i l. och 47 ½ aln b. Et gammalt Orgwerk som stått i träd-Kyrkan, blef då såldt til Ekesiö, och nytt förfärdigadt af Hans Cahman med 24 st. och 5 bålgor, alla pipor af Org. metall. Manualn 8 st. P 8. B 16. O 4. S O 2. T 8. Q 3. M 4 Od 8. Rygg-Positiw 8 st. P 4. G 4. Q 3. Cb 3. G 8. H Fl 2. Sx. K 8. tr. Pedaln 8 st. P 8. U 16. G 8. O 4. C 2. Dul 16. B Fl 2. T 8. Utom deß en så kallad Här-pukstämma. Detta werk blef inwigt 1683 Pingst-dagen, kostat 10000 dal. S:mt, men är skänkt af Comißar. Pet. Håkanson. (10) Hwarom deß Epitaphium här widare berättar. (b) Slotts-Kyrkan som 1737 afbran, hade et litet Positiw, hwilket warit skänkt af Riksd. Gref Brahe til Wisingsö och derifrån blef hit lånt. I de 2

(10) Denne P. Håkanson tillika Handelsman och Borgare i Jönköping g. m. Marg. Stormhatt, war ättefader för Wetterhamnar och Riddermarkar, Se v. Stiernmans Matr. N:o 1137.

Digitized by Google

Capell på Stadens Ö. och W. Kyrkogårdar, som i Gref Dalbergs tid upbyggdes, saknas Orgor.

§. 28. XXIX. **Lindköping.** (a) **Dom-Kyrkan**, fordom S:t, **Pers** kallad, som til bygg-nad af telgsten med höga hwalf är ibland de präktigare i Riket, blef först anlagd i 12 Sæculo men sedan tillökad, innehåller nu 162 ½ aln. l. och 46 aln. b. Om deß äldre Orgwerk är re-dan nämdt p. 174 & 176. Det större gamla på 1620 talet, war mäst byggdt med Kon. Gust. Adolphs bekostnad. Nu warande werk förfär-digadt genom Joh. Cahman 1733 för 5000 dal. S:mt är prydligt, och et ibland de bättre af 28 st. och 5 bälgor. (11) **Manualn** 12 st. P 8. Qd 16. v d' g 8. Fl Fl 8. Flr 4. R Fl 4. O 4. Gh 2. Rq 2. M 4. T 8. Sk 16. **Öfwerwärk.** 8 st. P 4. Sp G 8. Qd 8. Flage 4. Q 3. O 2. M 4. v h tr. **Pedalen** 8 st. P 8. U 16. Q 6. O 4. Rq M 5. T 4 & 8. Bas 16. (a) S:t **Lars** eller **Lands-Kyrkan** uråldrig, seck 1700 et litet werk ifrån Söder-kö-

(11) Predikan, som Bisk. Rhyzelius höll den 19 Aug. wid detta werks inwigning, blef tryckt, och är förut nämd, innehåller flere anmärkningar om Dom-Kyrkans äldre Orgwerk. Det lilla Positiv, som 1523 byggdes i S:t Nils Chor, flyttades med Assess. Stiernfeldts bekostnad 1629 til Sö-dre dörren. Här woro sedan länge 2 Orgwerk, men piporne efter det mindre fäldes omsider til Cahman 1733.

Digitized by Google

köping af 6 st. som bortsåldes 1767, samma år gordes et nytt om 10 st. af Wistenius. Manual. P 4. G 8. Fl 4. Qd 8. Q 3. D 2. Sp Fl 2. M 3. T 8. ½ v. T 4. bas & v v.

§. 29. XXX. Köpings Kyrka, fordom S:t Olofs kallad, är bland de äldsta, blef 1702 ombyggd, håller 79 aln. l. och 48 aln b. Nu warande Orgwerk upsattes af Cahman 1725 för 4500 dal. k:mt med Manual och bihängd Pedal, har 10 st. och 3 bålgor. P 8. Qd 16. Fl Fl 8. D 2 & 4. Q 3. R Fl 4. M 4. T 8. T 4. bas och v h disc. tr. rep. 1768 af Söderström.

§. 30. XXXI. Stregnäs. Dom-Kyrkan fullbyggd 1291, inwigd til S:t Petri och Pauli minne, men flere gångor afbränd och sedan förbättrad, (se p. 170) är 150 aln. l. 56 aln. b. Deß Orgwerk öfwer 200 år gammalt, skall wara upsatt af 2 bröder ifrån Tyskland och rep. 1703. Wid 1723 års wådeld af åskan, blef det nedtagit, och 1727 af Johan Cahman åter i stånd satt, med 26 st. och 7 bålgor. Sedan gjordes någon förbåtring der på 1734 af Hedlund, samt åter 1745 en större renov. genom Dan. Strähle, för 7600 dal. K:mt, då wißa stämmor blefwo förändrade (12)

(12) Strähle förbytte i Manualn B til Qd. Q 6. til 3. D til T 4. och v v. I Rygg-Positiwet ändrades S. til Flr 2. K til T 8. I Pedalen M. til C 2. utom flere förbåtringar som witnade om deß insigt i konsten. Redan 1574 nämnes här i Kyrkans Handlingar en Jacob Orgel-lekare.

Digitized by Google

Manualn har 10 st. P 8. Qd 16. O 2 & 4. Q 3. Sch 3. Sq 2. T 8. G 8. T 4. bas. v v disc. Pedaln 8 st. P 8. U 16. O 4. C 2. Rq 2. T 4 & 8. Bas 16. Rygg-Positiw 8 st. P 4. G 8. Flr 2. O 2. Sch 3. Q 3. Fl 4. T 8.

§. 31. XXXII. Skara. Dom-Kyrkan inwigd Maria til ära 1145, är en kostsam byggnad af finqwader och Sandsten; innehåller nu 93 aln. l. 57 aln b. p. 172. är här anmärkt om Orgwerk redan i 12 Sæculo. Deß nu warande Orgwerk upsattes 1697 af Cahman och Joh. Åhrman med 10 st. Manual. P 8. Qd 16. G 8. O 2 & 4. Q 3. D 4. M 4. Sch 3. T 8. Pedaln 8 st. P 8. G 8 & 16. Q 3. O 4. Sch 4. T 8. Bas 16. Rygg-Positiw 6 st. P 4. Fl Fl 8. Sp Fl 4. O 2. Gh 3. Q 3. Det sist nämde är omgiordt af Ewerhardt til P 4. G 8. Fl 4. O 2. v h 8. I öfrigt skall werket genom honom wara renoveradt, sedan det förut blifwit af flere oförfarne repar. men bortskämt.

§. 32. XXXIII. Veriö Dom-Kyrka förmenes wara påbegynt i S:t Sigfrids tid, och efter honom nämd, färdig omkring 1200. Afbränd flere gånger, sist 1740 genom åskan, men sedan nybyggd håller 82 aln. l. 51 ½ aln. b. hade förut et wackert Orgwerk, af Hans Cahman förfärdigadt med 10 st. Manual. 9 st. Pedal och 8 st. Rygg-Positiw, som elden förtärde, (13) har ännu icke fått något i ställe.

§. 33

(13) Detta werk på 1680 talet upsatt, war i sin

§. 33. XXXIV. Lunds Dom-Kyrka, med 2 torn, fordom S:t Lars kallad, byggd af Sandsten och bland de äldsta i Riket, år inwigd 1145, täkt med bly, innehåller 135 ½ aln. l. 50 aln. b. At den warit bland de första Kyrkor, som haft Orgor redan år 1237, år nämdt p. 172. Deß nu warande werk år mycket gammalt, byggdt på öst. sidan öfwer altaret, bakom hwilket år et stort rum, det har 24 st. och 6 bålgor, består af 10 st. Manual P 16. O 4 & 8. M 4. Sk 4. G 8. Q 3. SO 2. T 8. Bl F 4. Pedaln 6 st. U 16. O 4 & 8. C 2. T 8. Bas 16. I stället för Rygg-Positiw, finnes här Bröst-Positiw; som år utbyggdt öfwer Claweren, med 8 st. G 4 & 8. Sq. K 8. O 4. Gh 2. Sch 2. M 3. tr. 2 Cb stjernor. alla pipor åro af Metall, har i Claweren kort Octaw ifrån c til 2 st c. står i gl. Chor thon, rep. 1669 och åtskillige gånger sedan, men fordrar widare förbättring.

§ 34. XXXV. Söderköping. (a) S:t Lars eller Stads-Kyrkan, hwars ålder år obekant, säges wara byggd på pålar, år 62 aln. l. och 35 aln. b. Har et gammalt Orgwerk, hwars

tid bland de bästa. Manualn hade P 8. Qd 8. Q 3. D. Sch. B 16. O 4. S O 2. M 4. T 8. Rygg-Positiwet P 4. G 8 & 4. S. K. Gh. Sq. Q. Pedalen P 8. G 8. U 16. O 2. & 4. M 4. T 8. Bas 16. C 4. Deßutan Cb-stjerna, Calcant klocka och tr. samt fogelstämma midt i werket.

Digitized by Google

Manual och Positiw förmenes blifwit skänkt af Carl Gera för mer än 200 år sedan, (14) och kommit från något Closter i Polen. Pedaln är byggd omkring år 1700 af Joh. Arfw. Agerwall. Altsammans flere gånger förbättradt och sist af Swalberg renov. 1767. Består af 19 st. med 4 bälgor. Claweren börja wid gr. f g a och sluta med 2 st. a. Pedalns gr. Octaw är od kort. Manualn 8 st. P 8. O 1 & 4. S O 2. G 4. Q Fl 3. R 8. Cb Sch disc. Rygg-Positiw. 6 st. G 8. Fl 4. Fld 2. Q 3. O 1. Sch 2. Pedaln 5 st. alla af ten. P G 8. Q 3. O 1 & 4. T 4. (b) Drotens eller Lands-Kyrkan är uråldrig 51 aln l. 22 aln b. har et Positiw om 5 st. skänkt af Landshöfd. Gust A. von Osten genant Sacken.

§. 35. XXXVI. Hudwikswall. Nu warande Kyrka Jacobi kallad, är grundlagd 1643, inwigd 1672, bränd af Åskan 1691 men sedan förnyad, håller 68 aln. i l. och 22 b. Fick nytt Orgwerk 1714 genom Cahman med Manual af 10 st. för 3500 dal. K:mt, som 1733 af honom öktes med Pedal och Positiw för 4500 dal.

(14) På muren bakom Orgwerket står at läsa under Gera och Ferla Wapnet; Carl Gera Holgerson til Birkewik och Fru Kirstin Bencts Dotter Carl Holgersons Hustru 1560, hwilket i Broocmans Östg. beskr. p. 145 orätt anmärkes med årtal 1360. Samma Famille graf är äfwen i denna Kyrka.

Digitized by Google

dal. Manual. 10 st. P. G. O. Q. M. Qd rc. rc. Pedaln 6 st. P 8. U 16. O 4. Rq 2. Baf 16. T 8. Rygg-Positiw. 6 st. P 4. G 8. Q 3. Fl 4. O 2. Sch 3. Blef rep. 1748. af Gren & Strähle.

§. 36. XXXVII. Mariestad. Kyrkan, som fådt namn Maria, anlagd af Hertig Carl 1593, fullkomnad 1615, år 90 aln. l. och 24 aln. b. har brunnit 1693. Sedan Prost. Rudberus i Lyrestad, (se p. 182) 1667 åtagit sig at med Orgbyggares tilhielp skaffa Församlingen Orgor för 1200 dal. S:mt, och förslag dertil upsattes af Fr. Boll, berättas samma werk 1672 blifwit färdigt, med 8 st. Manual, 8 st. Rygg-Positiw och 8 st. Pedal; men blifwit förstördt i brand. Et nytt betingades af Cahman 1704, som ock följande året emot 1600 dal. S:mt hitkom, rep. 1731 af Hedlund, består af 22 st. Manualn 9 st. P 8. Qd 16. SpFl 8. O 2. & 4. Q 3. D 4. M 4. T 8. Rygg-Positiw 6 st. P 4. G 8. Fl 4. Q 3. O 2. Sch 3. Pedaln 7 st. P 8. U 16. O 4. Rq 2. M 4. Baf 16. T. 8.

§. 37. XXXVIII. Carlstad. Sedan Staden, som af Hertig Carl 1584 blifwit anlagd, mistat sin gamla Kyrka i 1719 års brand, (hwars Orgwerk förmenes warit giordt af Prost. Rudberus,) är nu warande Dom-Kyrka 70 aln. l. och 28 aln. bred med kors-byggnad på annat ställe upsatt, 1730 inwigd och kallad Fre-

drich. Den hade i början et Positiw, men nytt Orgwerk, betingadt af Hedlund 1747, blef fullkomnadt af Gren & Strähle 1753, och är det bästa i orten, med 30 st. 6 bälgor. Manualn 11 st. P 8. Qd 16. Fl Fl 8. Flr. O 4. Fl 4. Q 3. S O 2. Sch 3. T 8 & 16. Öfwerwerket 9 st. P 4. G 8. Qd 8. Sp Fl. 4. Q 3. O 2. Sch 3. T 8. T 4. bas. v v. och tr. Pedaln 10 st. P 16. U 16. G 8. O 4 & 8. Sch 3. C 2. T 4 & 8. Bas 16.

§. 38. XXXIX. Hernösand. Kyrkan, som med Staden blef anlagd i Konung Johan III. tid, är 50 aln. l. 21 aln. b. blef efter 1721 års brand försedd med nytt Orgwerk, gjordt af Cahman 1731, för 3295 dal. S:mt, har 23 st. Manual. 10 st. P 8. M 4. Sp Fl 8. R Fl 4. Q 3. Sq 2. Qd 16. O 2 & 4. T 8. Rygg-Positiw. 6 st. P 4. Q 3. G 8. O 2. Fl 4. Sch 3. Pedaln 7 st. P 8. U 16. O 4. M 5. T 4 & 8. Bas 16.

§. 39. XL. Uleå Träd-Kyrka, som nedrefs 1769, war byggd 1613, innehöll 72 aln. l. 20 aln. b. Hade fått Orgwerk 1651 af 14 st. hwilket Per Hans. Thel från Gefle förfärdigat emot 1522 dal. K:mt, men blef förderfwadt af fienden 1714. I stället gjordes et nytt werk af Bejer 1726 med 8 st. Manual och 6 st. Pedal, til en del med Handelsm. Carl Fagerholms bekostnad; det samma är ännu i förwar. Nya sten-Kyrkan är 77 aln. korsbyggnad.

§. 40.

§. 40. XLI. Torshella. Kyrkan är mycket gammal, 63 ½ aln. l. 24 b. bekom nytt Orgwerk 1744 genom Dan. Stråhle, har allenast Manual med 10 st. P 4. Qd 8. Q 3. Sq 2. G 8. Sp Fl. 4. O 2. Sch 3. T 8. ½ver. T 4 bas. v v. Hade förut et uråldrigt Positiw.

§. 41. XLII. Eskilstuna behåller minnet af S:t Eskill i XI Sæculo. Kyrkan uråldrig 80 aln. l. 16 aln. b. med 38 aln. Kyrsbyggnad. Nu warande Orgwerk har 6 st. Manual P 4. Q 3. S O 2. Fl 4. G 8. T 8. dsc. Pedaln 4 st. S B 16. G 8. O 4. T 8. bas. Orgläktaren är skänkt af Rådman Casper Grau 1672.

§. 42. XLIII. Borås. Kyrkan med Staden anlagd i Kon. Gust. Adolphs tid och efter honom nämd. Afbran 1681 och 1727, är 71 ½ aln. l. 34 ½ aln. b. Efter första brand byggdes här nytt werk 1694 genom Mag. Ährman, som 1719 blef förnyadt af Joh. Cahman med 26 st. men gick förloradt wid eldswådan 1727. Nu warande werk är upsatt 1736 af samma Cahman för 5000 dal. S:mt, har sedan blifwit rep. af Wåhlström, består af 28 st. Manualen 10 st. P 8. Sp Fl 8. O 4. Rq 2. M 4. Qd 16. Q 6. R Fl 4. D 4. T 8. Öfwerwärk. 9 st. P 4. Qd 8. Fl 4. Sq 2. Sp Fl 8. Q 6. O 2. Sch 3. v h 8. Pedaln 9 st. P 8. Q 6. O 4. U 16. G 8. Rq M 5. Bas 16. T 4 & 8.

§. 43.

§. 43. XLIV. Wennersborg. Kyrkan ar
lagd med Staden i Drot. Christinas tid, år 7
aln. l. 22 aln. b. utom 49 aln. korsbyggnad
Fick Orgwerk 1673, som förmenes warit gjort
af Prost. Rudberus, men blef 1683 tilökt me
Rygg-Positiw, och har sedan fått Pedal geno
Cahman. 1766 blef detta werk förnyadt af G
werhardt och består nu af 20 st. Manuale
10 st. P 8. G 8. O 2 & 4. Q 3. Fl 4. S
3. B 16. T 8. och v h. tr. Pedalen 6 st
P 8. O 2 & 4. Q 3. T 8. Bas 16. Rygg
Positiw 4 st. G 8. O 2. Fl 4. och v v.

§. 44. XLV. Enköping. Wårfru Ky
ka är mycket gammal 72 aln. l. 21 ½ aln. b
med 44 aln. utbyggnad, war förut endast fö
Soknen, men sedan Stads-Kyrkan bran
1548, är den nyttjad af bägge församlingarne
har et åldrigt werk, som blef rep. 1746 af Holm
Manual 6 st. P 4. R Fl 8. O 2. S O 1
Q 3. Fl R 4. Rygg-Positiw. 5 st. P 4
G 8. O 2. M 2. Bason 4. Pedaln 3 st. T 8
O 4. G 16. I äldre tider war här et lite
Positiw bak i Kyrkan.

§. 45. XLVI. Sahla. Stads Kyrka
Christina kallad, inwigd 1641, år 76 aln. l
26 aln b. Mistade sitt Orgwerk i 1736 år
brand, men fick et nytt och större werk 175
genom Gren & Strähle, med 27 st. och
bålgor. Manualn 10 st. P 8. Od 16. F
Fl 8. Sp Fl 4. Flr. Sch 3. O 2 & 4. T 8 & 16
Of

Digitized by Google

Öfwerwerk. 8 st. P 4. O 2. K Fl 8. R Fl 4. Sch 3. T 8. T 4. bas. v v. Pedaln 9 st. P 8. SB 16. G 8. O 4. Sch 3. C 2. Bas 16. T 4 & 8. Sedan branden finnas ännu 3 stora silfwerpipor i behåll, förärade af Bergmäst. Grisbak, som nytjas i werket, och är gr. C om 130 lod, H 48 $\frac{3}{10}$ lod och ostr. C 45 $\frac{15}{10}$ lod. (15)

§. 46. XIVII. Sigtuna, en af de äldsta Städer, som fordom ägt flere Kyrkor, nyttjar nu Maria eller Closter-Kyrkan. Et 1511 fram i Chorct upsatt Positiw war länge obruk-ligt, men 1747 byggdes nytt werk bak i Kyrkan genom Hedlund af 8 st. Manual P 8. Qd $\frac{1}{2}$ver. O 2 & 4. Sp Fl. G 8. Q 3. M 8. T 8. $\frac{1}{2}$ver.

§. 47. XLVIII. Wadstena. Har 2 stora Kyrkor. (a S:t Pers eller Stads Församlingens är 71 aln. l. 24 $\frac{1}{2}$ aln b. med tegeltak, byggd 1464, försålde sitt gamla werk 1758 af 14 st. och fick et nytt genom Wistenius 1760. Manualn 13 st. P 4. $\frac{1}{2}$v. G 8 & 4. Qd 8 $\frac{1}{2}$v. O 2. Q 3. Sp Fl 2. Rq 2. M 4. T 8 $\frac{1}{2}$v. T 4. bas. v h. samt Fl 4. och Qd 16. en Octaw. Pedaln 7 st. P 8. G 8 & 16. O 4. M 4. T 8. & 16. men pipor i gr. Octawen allena, emedan den öfre Oct. är bihang af Manualen och således en särdeles invention. (b S:t Britas eller Closter-

(15) Sahla Socken-Kyrka såsom utom staden belägen, nämnes under Westerås stift.

ster Kyrkan byggd af telg sten 1424. med kop par täkt, 90 aln. l. 54 b. är utan orgor.

§. 48. XLIX. Skeninge. Äfwen uråldrig äger allenast i behåll Maria Kyrka 66 aln. l. 34 aln b. Hade et 1630 af Borgmäst. Per Jonson sielf giordt och skänkt Positiw om 9 st som fäldes til Fiwelstad. Nytt werk byggd 1772 af Wahlberg, har 12 st. Manual. P 8 B 8. G 8. Qd 8. Q 3. O 2. K Fl 4. Flr 4 Gh 2. Sch 3. T 8. v h. Pedaln 9 st. P 8 B 16. S B 16. Viol. 8. Q 6. O 4. R 4. Bas 16. T 8.

§. 49. L. Wasa och Mustasaari Kyrka 87 aln. l. 20 aln. b. med 67 aln. korsbyggnad, är upsatt efter 1714 års fiendtlige härjande, då ock det 1668 hitköpte, samt 1670 flyttade Orgwerk förstördes. Et litet werk om 10 st. skall nu wara i stället giordt af Skeps - Byggmäst. Telin, at nyttjas, til des han hinner förfärdiga et större om 20 st. som blifwit utloswadt.

§. 50. LI. Lidköping. Kyrkan som haft namn af Nicolai mycket gammal, men ombyggd på 1670 talet, är 63 aln. l. 26 aln. b. Hade fått et 7 st. Positiw 1623 af Borgmäst. And. Christopherson. Nytt Orgwerk upsattes 1687 af 3 Clawer med 43 st. 6 bälgor och 2062 pipor, hwilket Prosten Joh. Rudberus skänkt och sielf förfärdigat, såsom p. 183 säges. (16) Manual

(16) Detta stora werk skall i synnerhet blifwit för-

nualen 12 st. P 16. G 8. Sp Fl 8. O 4 & 8. Fl 4 Q 3. S O 2. Sx 2. M 4. T 8. C 4. Rygg=Positiwet 12 st. P 8. S 8. Qd 8. Q 3. G 8. Sq 2. S O 2. S Q 1. C b 1. Sch 3. Dul 8. O 4. Bröst=Positiw. 7 st. G 4 & 8. Q 3. Sx. O 1. Cb 1. Gh 1. Pedalen 12 st. med 2 afdeln. P 8. U 16. G 8. O 4. Sq 2. Bas 16. T 8. war byggd lika högt med manualn, men P 16. G 8. Sp Fl 4. B Fl 2. T 8. hade sin regering under Pedals Claw. U 32 war ock påbegynd. I början woro här super diss. och gisf. men blefwo sedan borttagne. Detta Rudberi mycket kostsamt byggde, samt med bildthuggeri och starck förgyllning utzirade Orgwerk år efter flere repar. omsider förloradt, och et nytt betingadt af Ewerhardt med Manual. P 8. B 16. G 8. Sp Fl 4. O 2 & 4. Sch 3. T 8. Pedalen P 8. U 16. O 2 & 4. B Fl 1. Bas 16. T 8. Positiw P 4 G 8. O 2. Fl 4. v h. tr.

§. 51. LV. Öregrund. Gertruds Kyrka 400 år gammal, 45 ½ aln. l. 24 ½ aln. b. saknar ännu Orgwerk sedan 1652 års brand.

§. 52. LIII. Södertelge Stads Kyrka urminnes, skall haft namn af S:t Ragnild, år 60 ½ aln. i l. och 35 aln. b. Orgwerket säges först wara skänkt af Er. Ers. Enebom, som kallas Karin Båts bokhållare på Halls Sätesgård, men år i sednare tider repar. har 26 st. 4 bälgor.

derfwadt genom en liderlig Orgnist för 60 år tilbaka, hwilken til slut rymt åt Norige.

gor. Manualn 9 st. P 8. G 8. Q 3. O 2 & 4. M 4. Fl 4. Qd 16. T 8. Pedalen 9 st. S 16. G 8. Qd 16. O 2 & 4. Fl 4. Bas 16. T 8. C 4. Rygg-Positiw 8 st. P 8. Qd 8. Q Fl 1 ½. Sch 3. Fl 8. O 2. Rq 2. Dulc 8.

§. 53. LIV. Norrtelge. Kyrkan, som med Staden blef anlagd i Konung Gust. Adolph tid, war af tråd och brändes genom Ryßen 1719. Den af sten upbyggde år 49 aln. l. 20 aln. b. Sedan Orgwerket blef förstördt, år intet nytt hitskaffadt.

§. 54. LV. Hedemora Kyrka räknar sin ålder til 500 år, år inwigd på Pauli dag, och deraf nämnd, men i sednare tider tilbyggd och 1772 med nytt torn försedd. Innehåller 90½ aln. i l. 42 aln. br. Et Positiw blef upsatt 1590 wid Sacristie-muren, hwilket ökades 1634 til 19 st. men flyttades 1685 bak i Kyrkan af Gör. Woitzius, och blef åter rep. 1727 af Dan. Stråhle, som då byggde dertil Pedal. När Staden 1754 brann, togs det ned. Nytt werk upsattes af Gren & Stråhle 1757, som kostade 20000 dal. K:mt, hwartil Orgn. Hedenstrand skänkte 1000 dal. det år byggdt såsom Clara werk med en rund öpning midt uti, består af 13 st. Manual och 9 st. öfwerwerk med bihängd Pedal. Manualn P 8. Qd 16. O 2 & 4. Q 3. Fl Fl 8. Flr. Fl 4. Sch 3. C 2. T 4, 8, & 16. Öfwerwerket P 4. K Fl 8. R Fl 4. Q 3. O 2. Sch 3. T 8. T 4. bas. v v.

§. 55.

§. 55. LVI. Lindesberg. Kyrkan uremines, men tillbyggd 1658, måst i fyrkant, 40 aln. l. och 38 aln. b. Fick Orgwerk 1662 som 1736 af Ståhle blef renov. med ny Pedal för 2400 dal. Är åfwen 1755 rep. af Gren & Ståhle för 1500 dal. och bekom v v. Manualn 9 st. P 8. O 2 & 4. Sq 2. T 8. Qd 16. G 8. Q 3. Sch 3. G 4 bas. v v. tr. Pedaln 6 st. P 8. O 4. S B 16. T 4 & 8. Bas 16.

§. 56. LVII. Nora Kyrkas första anläggning obekant, men är til en del ombyggd 1684, håller 71 aln. l. och 24 aln. br. Bekom nytt Orgwerk 1691 med 20 st. och 3 bålgor, hwilket ehuru flere gånger repar. nu måst är förlorad och består af 22 st. Manualn P 8 & 4. O 2 & 4. Fl 4 & 4. Sd. G 8. Nas 2. Sch 3. T 8. tr. Rygg-Positiw. P 4. Sch 3. O 2. Sd. R Fl 2. Fl 4. Pedaln O 4. U 16. G 8. Bas 16. T 8.

§. 57. LVIII. Ekesiö. Kyrkans ålder går öfwer 300 år, är af sten 50 aln. l. men har utbyggnad af träd. 1673 hitköptes Jönköpings gamla werk men såldes 1758 til Hultsiö. Et nytt upsattes 1759 af Wistenius för 2100 dal. S:mt med 18 st. och 3 bålgor, som är rep. af Wahlberg & Wollander. Manual P 4 ½ v. G 4 & 8. Qd 8. ½ v. O 2. Q 3. R q 2. M 4. T 8 ½ v. T 4. bas. v. h 8 disc. Pedaln med en Octaws egne stypor P 8. G 16 & 8. O 4. M 4. T 8 & 16. Gröfsta Octawen i Manualn utgör åfwen Pe-

dalns öfre Octaw, på samma sätt som i Wadstena; se §. 48:

§. 58. LIX. Uddewalla S:t Annas Kyrka är 54 aln. l. 21 aln b. med 42 aln. körsbyggnad, å nyo upsatt 1656, sedan den gamla med staden blifwit afbränd. 1721 fäldes häri från et litet positiw til Fiskebäcks Kyrka, som här warit brukadt sedan 1673, giördt i Köpenhamn af Joh. Stenback för 500 dal. S:mt. Nu warande Orgwerk är förfärdigadt 1721 af Joh. Cahman för 6000 dal. S:mt med 24 st. Manualn P 8. Fl Fl 8. Q 3. SO 2. M 4. Qd 16. O 4. RFl 4. D 4. T 8. Rygg-Positiw. P 4. Qd 8. SO 2. G 8. Q 2. M 3. tr. Pedaln U 16. Rq 2. P 8. O 4. M 4. Bas 16. T 8 & 4.

§. 59. LX. Askersund. (a Stads Kyrkan af tråd (som wart upbyggd sedan sten-Kyrkan genom ljungeld afbran 1661) är nu 48 aln. l. 15 aln. b. men skall snart ombyggas. Här war förut et litet Positiw, som 1732 nedtogs; sedan upsattes et dylikt om 6 st. af Orgnist. Joh. Lenning, men är nu förfallit. (b Lands-Kyrkan har inga Orgor, men är tilbyggd 1646.

§. 60. LXI. Ulricähamn. Kyrkan med staden urgammal, förut kallad Bogesund, men 1741 nämd efter Drotn. Ulrica, är tilökad 1758, nu 50½ aln. l. 15 aln. b. Hade förut et litet Positiw, men bekom nytt werk genom Hedlund

1740

Digitized by Google

1740 med 10 st. Manual. P 8. G 8. O 2 & 4. R Fl 4. Sq 2. Od 3 & 8. Sch 3. T 8.

§. 61. LXII. Hjo. Kyrkan til sin första byggnad af tråd 26½ aln l. och 13 aln bred, får nu en tilökning af sten 25 aln. l. 17 aln. b. och skall widare på lika sätt fullbyggas af sten, har icke Orgwerk.

§. 62. LXIII. Skösde. Sit Helena Kyrka i 12 Sæculo anlagd, war 54 aln. l. 37½ aln b. brann 1759, men blef 1765 åter i stånd satt. Hade förut et litet Orgwerk som förstördes, fick 1769 et nytt werk genom Ewerhardt med 13 st. Manual P 4. G 8. Fl 4. O 2. Q 3. Sch 3. T 8. v h. Pedalen P 8. U 16. O 4. T 4 & 8.

§. 63. LXIV. Björneborg. Kyrkan är af tråd 200 år gammal, 50 aln. i l. och 23 aln. bred, men har aldrig haft Orgor.

§. 64. LXV. Raumo. Kyrkan uråldrig 51 aln. l. 24 aln. b. Har ännu lemningar af et gammalt Positiw, hwarom ingen kundskap kan lemnas.

§. 65. LXVI. Torneå Stads Kyrka af tråd blef först upsatt 1642, afbran 1682, men sedan åter upbyggd och kallad Ulrica, är 48 aln. l. 20 alt. b. Fick 1753 et Orgwerk af 7. st. genom Organ. Kinström, som straxt fans oduglig. (se p. 187.) men blef dock rep. 1769 af Swalberg. (17)

(17) Torneå och de öfrige West. bot. Städers Sock.

§. 66. LXVII. Christinehamn. Kyrkan af tråd år 72 aln. l. 22 aln. b. med 50 aln. korsbyggnad, räknar sin ålder ifrån Stadens anläggning i Dr. Christine tid, som och gifwit den namn. Orgwerket skall wara skänkt af Gen. Insp. Chrispin Flygge på 1660 talet med 9 st. ökades 1708 af Cahman med Pedal, har nu 15 st. Manualn P 8. Qd 16. Q 2 & 4. G 8. Q 3. Sch 3. Sq 2. T 8. Pedaln P 8. Q 2 & 4. Q 3. T 8. Bas.

§. 67. LXVIII. Sundswalls nya eller Lowisa Ulricas Kyrka utan pelare, af 60 aln. l. 26 aln. b. med liten korsbyggnad, blef inwigd 1753: I gamla tråd-Kyrkan byggd 1650 men nedtagen 1764, war först et litet Positiw; sedan upsattes der 1730 af Cahman 10 st. Manual, som wid des flyttning til nya Kyrkan 1757, ökades med 7 st. Pedal af Qwarnström för 4000 dal. K:mt, så at detta werk nu består af 17 st. och 5 bålgor. Manualn har P 8. Qd 16. Q 6. ½v. R Fl 4. Sp Fl 8. M 5. S 8. Q 2 & 4. T 8 ½ver. Pedaln P 8. U 16. Q 4. Q 6. B Fl 2 ½v. T 4 ½v. Bas 16.

§. 68. LXIX. Söderhamns Ulrica Kyrka är Korsbyggnad af 55 aln. l. och b. inwigd 1693. I tråd-Kyrkan som med Staden blef anlagd i Kon. Gust. Adolphs tid, men upbrändes

ne-Kyrkor af lika namn, såsom belägne utom samma Städer, finnas anförde under Westerbotn och Hernösands Stift.

Digitized by Google

des af Ryßen 1721, war et Positiw byggdt fram i Choret 1663 af Pet. Hans. Thel, som blef rep. 1676 och hast 18 st. Rådm. Lars Stillman skall sedan flyttat samma werk i Nya Kyrkan, det med några st. ökadt, och byggt en prydelig Structur, hwilken ännu bibehålles, men sielfwa werket ombyggdes 1740 af Strähle med 26 st. Manualn 11 st. P 8. Qd 16. Sp Fl 8. O 2 & 4. Q 3. Sch 3. Sq 2. Fg 16. T 8. v. h. Pedalen 6 st. S B 16. Bas 16. O 4 & 8. T 4 & 8. Rygg-Positiwet 9 st. G 8. O 2 & 4. Sch 3. G Fl 4. Gh 2. Dulc. Flr. v. v. tr. Den här för trängsel byggde tredubla regering är af många såsom mästerstycke ansedd. Jemf. p. 186.

§. 69. LXX. Borgo. Des gamla och förfallna Kyrka, hwilken efter Wiborgs öfwergång och Dom-Capitlets hitflyttning 1721 bär namn af Dom-Kyrka, innehåller omkring 50 aln i l. men är sedan 1708 års olyckeliga brand utan Orgwerk och andra prydnader. (18)

§. 70. LXXI. Ny-Carleby. S:t Britas Kyrka af tråd, blef ombyggd 1708, är 60 aln. l. 21 aln. b. med 32 aln. i korsbyggnad. Har 1768 fått Orgwerk af 8 st. som Skepps-

(18) Om Orgwerken i Wiborg och Fredrichshamn i förra tider, äger jag ej kundskap, men har p. 168 anmärkt de nu warande. Tillägges endast, at i Wiborg äro 2 stora Kyrkor; den fordna Dom-Kyrkan nyttjas nu af Ryßarne, men det nämde Orgwerk ifrån Lübek, är upsatt i den så kallade Swenska Kyrkan.

Digitized by Google

byggm. And. Telin förfärdigat med 2 bälgor. Manual P 4. G 8. Sp Fl 4. Q 3. O 2. T 8. Pedaln Bas 16. och U 8. I gamla tråd-Kyrkan som upbyggdes i Konung Gust. Adolphs tid war ock et litet Positiw.

§. 71. LXXII. Gamla Carleby. Kyrkan af tråd anlagd 1655, men af Ryßen, förstörd 1714, och sedan upbyggd, är 49 aln. i l. 19 aln. b. med 2 utbyggnader af 28 aln. Fick Orgwerk 1696 med 21 st. som upsattes af Johan och Christ. Bejer, men 1714 gåt förloradt, 1738 blef det samma förnyadt genom Er. German, och består ännu af 21 st. med 8 bälgor 2 Cymb. stjernor och 8 små klockor. Manualn 10 st. P 8. B 16. H Fl 8. O 2 & 4. Fl 4. Q 3. M 3. T 8. v h 8. Pedaln 5 st. P 8. S B 16. O 4. Bas 16. T 8. Rygg-Positiw. 6 st. P 4. G 8. O 2. Sp Fl. 4. Q 3. Sch 2. Detta werk blef rep. 1748. af Hedlund, då Od. gordes til B, är dock nu nog bristfälligt.

§. 72. LXIII. Umeå Stads Kyrka af tråd, 34 aln. l. 16 aln. b. anlagd i Kon. Gust. Adolphs tid, har et klent Positiw om 9 st. byggdt 1740 af klock. Paul Billberg i Nordmaling.

§. 73. LXXIV. Piteå Stads Kyrka af tråd, 38 aln. l. 16 aln. b. upbyggd 1686, fick 1755 et litet, men godt werk, om 7 st. genom Gren & Strålhle: P 4. Sp Fl 4. O 2. G 8. Od 3. Sch 3. T 8. $\frac{1}{2}$v.

§. 74. LXXV. Luleå Stads-Kyrka af tråd

100

100 år gammal, eger et Positiw om 6 st. hit köpt ifrån Danwiks Kyrkan och föräradt af Inspect. Stigman.

§. 75. LXXVI. Mariefreds Kyrka 57 aln. l. med 33 aln. utbyggnad, war anlagd 1624 af Kon. Carl IX:s Gemål Dr. Christina, den afbr. 1632, blef ändock sedan i stånd satt af Dr. Ulr. Eleon. på 1690 talet, har ej Orgwerk.

§. 76. LXXVII. Nystads Kyrka 51 ½ aln. l. 30 aln. b. af 150 års ålder, saknar än Orgw.

§. 77. LXXVIII. Ekenäs Kyrka nybyggd omkring år 1650 af sten, 54 ½ aln l. 24 aln. b. Har aldrig haft Orgor.

§. 78. LXXIX. Philipstads Kyrka af tråd anlagd 1616. och utbyggd 1704, är nu 63 ¼ aln. l. 46 ½ aln. b. Deß första Orgwerk blef upsatt 1644 genom Borgmäst. Ewert. Strokirks försorg; men det nu warande 1730 af Joh. Cahman. (19) Består af 18 st. Manual P 8. Qd 16. M 5. och T 8 ½v. RFl 4. Q 6 & 3. O 4. SO 2. SpFl 8. Pedalen P 8. O 4. M 4. SB 16. Rq 2. T 4 & 8. Bas 16.

§. 79. LXXX. Falköpings Kyrka uråldrig 60 aln. l. är ännu utan Orgwerk.

§. 80. LXXXI. Alingsås Kyrka 46 ¼ aln.

(19) J Fernovs Dissert. De Regione Vermel. p. 16. anföres några werser som stå öfwer Orgwerket til bewis af Götheborgs-boernas frikostighet der wid, men af Lärda Tidn. 1764. N:o 35 inhämtas, at sådant har afseende på målningen och ej Orgwerket.

Digitized by Google

l. 17 aln. b. är mycket äldre än Staden, som anlades i K. Gust. Adolphs tid, saknar ock Orgw.

§. 81. LXXXII. Wimmerby förra Kyrka war af tråd, men den nu warande af sten, byggd 1685 53 ½ aln. l. 28 aln. b. Et litet Positiw af 10 st. blef upsatt efter accord 1710, genom Joh. Arman men såldes 1768 til Frödinge. Nytt Orgwerk af 20 st. som kostat öfwer 7000 dal. S:mt är upsatt 1769 genom Lars Wahlberg med 4 bålgor inbyggde på hwalfwet. Manualn 12 st. P 8. Od 16 & 8. O 4. SO 2. G 8. R Fl. 4. Gh 4. Sch 4. T 8 & 4. bas. v v. disc. tr. Pedalen 8 st. P 8. SB 16. viol 8. O 4. Q 3. T 4 & 8. Bas 16.

§. 82. LXXXIII. Rongelf uråldrig; nu warande Kyrkan af tråd 50 aln. l. 14 ½ aln b. med 40 ½ aln. korßbyggnad, upsatt efter 1645 års brand. Har et litet Positiw giort af H. Cahman och inwigdt 1696. men är nu förfallit, äger 9 st. och 2 bålgor. P 8. G 8 & 4. Q 3. Sq. Sd. SO. M. och T 8.

§. 83. LXXXIV. Sölwitsborgs Kyrka 72 ½ aln. l. 17 aln. b. med tegeltak, urminnes, skall fordom hast Orgwerk, hwilket lemningar af bålgor m. m, utwisa, men saknas derom widare underrättelse.

§. 84. LXXXV. Laholm. Kyrkan 56 aln. l. 15 ½ aln. b. mycket gammal och täkt med bly. Des förra Positiw om 6 st. war skänkt 1650 af Kämnern Mogens Sörenson Trana, men nu

wa-

Digitized by Google

warande werk med 6 st. förnyadt genom Gust. Wolterson 1764, och af Assess. Pet. Petterson bekostadt, har P 4. G 8. O 2. D. M 3. Sch 2. och tr. samt 6 små klockor med en bälg.

§. 85. LXXXVI. Trosa Kyrka 48 aln. l. 24 aln. b. upbyggd efter Stadens flyttning i K. Carl IX tid, år utan Orgwerk.

§. 86. LXXXVII. Östhammar. Efter Stadens flyttning år Kyrkan byggd och inwigd 1675, 68 aln. l. 19. aln. b. saknar Orgor.

§. 87. LXXXVIII. Sätyer. Deß nog förfallna Kyrka 57 aln. l. 27 aln b. räknar sin ålder ifrån 1634, kommer at ombyggas enär medel hunnit dertil samlas. Bruksbokh. Hans Kyrß hitskänkte 1638 et Positiw af 5 st. som upsattes i Choret, 1652 blef det samma flyttat och förnyadt af Jör. Spett med 11 st. hwartil Kyrß då gaf 100 R:dal och Gouw. Silents 600 dal. Manual P 4. G 8 & 4. Gh 4. Sch 3. Sp Fl 4. Q 1 ½ O 2 & 8. T 8. 1684 år det rep. af Woitzig och 1731 af Stråhle som skänkte Q 3. 1757 insattes v h. och tr. af Orgnist Bergstedt i Husby.

§. 88. LXXXIX. Åmåls Kyrka, anlagd med Staden i Dr. Christinas tid, år 51 aln. l. 21 aln. b. kommer at ombyggas, äger ej Orgw.

§. 89. XC. Christinestad. Kyrkan af tråd 49 aln. l. 17 aln. b. år anlagd 1649 af Riksdrots. Gref Pehr Brahe, och nämd efter deß första Fru Christina C. Stenbock, har ej fådt org.

§. 90. XCI. Nådendal. Kyrkan 85 aln. l.

Digitized by Google

40 aln. b. urminnes, har brunnit för 120 år sedan, skall fordom haft Orgwerk, som berättas blifwit fördt til Nagu, men nu saknas här sådant.

§. 91. XCIII. Skanörs Kyrka är mycket gammal, 67 aln. l. 17 aln. b. Nu warande Orgwerk, byggt 1769, af And. Malmlöf från Malmö, består af 10 st. Manual P 4. G 8. Q 1½ 3. SQ 2. Tert 1⅗. Sp Fl. 2. Bl Fl 4. M 2. T 8. tr. med anhängd Pedal.

Falsterbo har ock Stads rätt, men lyder under Skanörs Rådstuga. Des Kyrka mycket gammal, 68½ aln l. 18½ aln b. är Annex til samma Pastorat. Bekom också Orgwerk 1769 bygdt fram i Choret af Malmlöf: har 5 st. P 4. G 8. SQ 2. Q 1½. M 1 och tr.

§. 62. XCIV. Jacobstad. Kyrkan är af tråd 43 aln. l. 37 aln. b. korsbyggnad. Sedan Staden war anlagd på 1650 talet af Grefwin. Ebba Brahe och nämd efter des Herre Riks-Marsk. Gref Jac. de la Gardie, nyttjades en tid Pedersöre Sockn-Kyrka; 1691 blef första stads Kyrkan byggd ock kallad Carl, men brändes af Ryßen 1714, den nu warande upsattes 1731 har ej ännu fådt Orgor.

§. 93. XCVII. Falkenbergs Kyrka urminnes 40 aln. l. 12 aln. b. har aldrig haft Orgw.

§. 94. XCVIII. Kungsbacka Kyrka af tråd ombyggd 1675, är 31 aln. l. 12 b. med 28 alu. utbyggnad, är mycket förfallen, äfwen utan Orgor.

§. 95.

Digitized by Google

§. 95. XCIX. Cimbrishamn, räknas i bland de äldste Skånske Städer. S:t Nils Kyrka 55 aln. l. 26 aln b. täckt med tegel är mycket gammal. För någon tid tilbaka war här et Positiw, men der efter fins ej mer i behåll, än något af et skåp.

§. 96. C. Tawastehus Kyrka af tråd nybyggd 1735, korsbyggnad 33 aln. l. har ej Orgw.

§. 97. CII. Brahestad. Kyrkan af tråd 64 aln. l. 23 aln b. är tillika med Staden anlagd af Riksdrots. Gref Pehr Brahe, omkring år 1630. Et litet Positiw blef först af honom hitskänkt, men sedan bygdes et annat om 8 st. af Christ. och Johan Bejer 1689, hwilket förstördes under kriget 1714, så at endast lemningar der efter finnas.

§. 98. CIII. Strömstad. Tråd-Kyrkan, som war å nyo byggd 1676, nedtogs 1766, men hade icke Orgwerk, ej eller nya Kyrkan af sten 50 aln. l. och 25 aln. b. som inwigd. 1769.

§. 99. CIV. Grenna. Kyrkans ålder obekant, men är tillbyggd på 1690 talet och nu 57 $\frac{1}{4}$ aln. l. med 41 $\frac{3}{4}$ aln korsbyggnad. Orgwerk har först bliswit upsatt 1616 fram i Choret och repar. 1639, samt flyttadt til West. dörren 1694 af 8 st. P 4. G 8. Fl 4. Q 3. O 2. S O 1. Tert 1 $\frac{1}{2}$. T 4. men såsom aldeles förloradt är nedtagit, och et nytt werk förfärdigadt 1771 af Organist. Strömblad med

12.

12 st. P 4. G 8. Flr 4. Fld 4. Qd 8. Gh 4. Q 3. O 2. Tert. 1 ¾ SQ 1 ½. M 4. T 8.

§. 100. CV. Cajana. Kyrkan af tråd, korsbyggnad 40 aln. l. 34 aln. b. är 100 år gammal men har intet Orgor.

III. Afdelningen, om Orgwerken i Landskyrkorna.

I. Upsala Ärkebiskops Stift. (1)

A. Upsala Stift under Stockholms Län. (2)

§. 1.

Dannery och Wermdö Skepslag. (a Solna. Har et Positiw som blef hitskänkt 1667 af Baron Melch. Slangenfelt, men är ombyggdt 1739 på Drotn. Ulr. Eleon. bekostnad (b Ö. Ryd. äger 2 obrukeliga Positiw. (c Wermdö

(1) Upsala Stift innefattar Stockholms län, utom Söder Törn, samt hela Upsala Landshöfdingdöme, så ock af Gefleborgs län Gestrikland och Helsingland; från Weßmanland hitlyder och en del af Salbergs och Wåsby Länar. Utgör 25 Prosterier, och med Stockholms Stad räknadt 166 Pastorat samt 242 Stads och Lands-Kyrkor jemte 4 Capell.

(2) Ehuru denne förteckning är giord efter Stiftens ordning, blifwa dock Kyrkorna nämde efter deras belägenhet innom wißa Höfdingdömen och härader. Att anföra dem efter Prosterierne, wore mera osäkert, hälst de ofta förändras, och äfwen i fläste Stift finnas Contract, der Socknar träffas af flere Landshöfdingedömen.

Digitized by Google

dö Kyrka bekom et litet Positiw af 5 st. 1660, som gått med walsar, och är ännu i behåll, men fick 1765 nytt werk af 9 st. för 7000 dal. genom Westerwik. (d Djurhamns Capell har et förloradt Positiw. (e Waxholms werk med 4 st. upsatt 1756 af Klockarn Gab. Lind.

§. 2. Åkers och Frötuna Skepslag (a Kulla Annex til Riala, bekom Orgwerk om 7 st. 1748. gjort af Rådm. Carl Holm, men skänkt af Baron Magnus E. Flemming. (b Rådmansö Capell fick et Positiw 1631 af Ammir. Carl O. Sperling och Hel. Ulfsparre med 7 st. säges wara eröfradt i Holsten, men nu förfallit.

§. 3. Fåren-Sollen och Wallentuna Härad. (a Ekerö Positiw förloradt, och skänkt 1685 af Gref Er. Lindschöld. (b Skå fick et litet werk om 6 st. 1761, af Gren & Strähle upsatt, men war förut annorstädes nyttjadt. (c Fårentuna bekom 1690 Positiw med 4 st. gjordt af Mart. Haak, blef rep. 1725. (d Drottningholms Slotts Kyrkas werk. P 4. G 8. Q 3. & 6 st. byggt 1730 af Cahman med Drot. Ulr. Eleon. bekostnad. (e Sollentuna Orgwerk skänkt 1644 af RiksR. Joh. Bernds och Ing. Kurk med 8 st. men är förloradt. (f Sponga förärradt af Ryttm. Kulbars 1666; efter Kyrkans brand 1723, är det ombyggdt 1747 genom Hedlund med 6 st. P 4. G 8 & 4. O 2. Q 3. Cb 2. RiksR. Gref Bonde gaf dertil 300 dal. (g Wallentuna Kyrka erhöll sitt werk 1765 med

6. st.

6 st. P 2. Q 3. M 2. G 8. Fl 4. T 8. dis. T 4 bas. förfärdigadt och upsatt af Jonas Ekengren.

§. 4. Häbo Erling- och Seminghundra Härad. (a Wadsunda Positiw om 7 st. gjort af Rådm. C. Holm 1761. (b Odensala Orgwerk upsatt 1655. rep. 1678. och 1740. (c Skeptuna har et gammalt werk rep. 1672 och 1745 med 4 st. nu förloradt. (d Markim har et dylikt, som förut nyttjades i Danwiks Kyrkan, men upsattes här 1758 af Swalberg. Fl 4 dis. Fl 2 bas. Q 2 ½v. och Q 3.

§. 5. Lång- och Lyhundra Härad. (a Närtuna Positiw har nu G 4. Fl 2. Q 4. Tr. är skänkt 1728 af Greswin. Oxenstjerna, född Kurk, skall förut brukats i Mörby Slots-Kyrka, och då warit med waltswerk, som efter en särdeles wefning kunnat sielf spela wißa Psalmer, men samma inrättning är förlorad. Det blef rep. 1763 af G. Lind. (b Gottröra bekom sitt Positiw 1761 med 4 st. giordt af Holm. (c Husby Långhundra Orgwerk köptes 1752 ifrån Kungsholms Kyrka för 1700 dal. P 4. Q 2. Fl 4. Sch 3. (d Östtuna werk om 7 st. upsatt 1769 af Söderström och Swalberg. (e Astuna Orgwerk förfärdigadt 1765 af Westerwik för 2500 dal. med P 4. G 8. Q 2. Fl 4. Q 3. (f Söderby werk 7 st. gjordt 1750 af Snick. German med Präsid. Gref F. Gyllenborgs och Fru El. Stiernecronas bekostnad, men är nu förloradt.

B. Up-

Digitized by Google

B. Upsala Stift och Höfdingedöme.

§. 1.

Waxala Rasbo och Olands Härad. (a Waxala has et Positiw om 5 st. hwars ålder är obekant rep. 1765. (b Rasbo Kyrka fick Orgwerk 1749 om 11 st, för 5600 dal. upsatt af C. Holm, sedan Hedlund, med hwilken det war betjngadt, dog 1748 och samma ej hant fullborda. (c Rasbo-Kils werk om 11-st. gjordt af Holm 1757, såsom Testamente efter Capit. Joh. Conr. Sternfeldt. (d Danmarks Orgwerk förfärdigat 1767 af Söderström och Swalberg med 10 st. (e Tuna Positiw blef först upsatt 1663 med någon bekostnad af RiksR Jör. Flemming P 4. G 4. O 2. M. men fick Pedal 1742 genom C. Holm, P 8. G 8. Sp Fl 4. Q 4. T 8. som skänktes af Insp. Carl Hylting. (f Staby byggdt 1731 af Stråhle med P 2. S 2. G 2. M 2. föråradt af Gener. Major And. Gid. Gyllenclo och Christ. Magd. Lagercrona, blef ombyggt 1759 af C. Holm med Baron And. Ad. Lagercrönas omkostnad til 5 st. Manual P 4. G 4. O 2. Tert 2. Q 2. samt 3 st. Pedal G 2. Q 2. T 4.

§. 2. Dannemora och Löfsta Tingslag.

(a Öster Löfsta Kyrkas Orgwerk byggdt 1725 af Cahman 9 st. Manual P 8. Qd 8. O 4. T 8. M 3. Nas 3. Rq 2. R Fl 8. Sp Fl 8. (b Löfsta Bruks Kyrkas byggdt wid samma tid af Cahman

man med 28 st. Manual P 8. Qd 16. O 4 M 5. T 8. ½v. RFl 8. Qd 8. SpFl 4. Q 3 S O 2. Pedalen P 8. O S B 16. G 8. Q 6. O 4. Rq 2. M 4. Bas 16. T 8 & 4. Rygg-Positiw P 4. Qd 8. G 8. Fl 4. Q 3. O 2. M 4. v h. (c Hollnäs Positiw nedtogs 1710, sedan det warit brukadt i 150 år.

§. 3. Örbyhus Härad. (a Tierps gamla werk giordt af N. Bruse, blef såldt til Åkerby 1745; det nu warande upsatte Hedlund 1747 med 14 st. Manual P 8. Qd 16. G 8 & 4. O 2 & 4. Q 3. M 4. T 8. tr. Pedalen P 8. S B 16. O 4. Rq M 4. Bas 16. det stod först långt fram i Kyrkan, men blef flyttadt til west. ändan 1768 af Wälström. (b I Elfkarleby nedtogs gamla Positiwet 1741, och giordes et nytt af Strähle med 7 st. P 4. Qd 8. G 4. O 2. Q 3. Sch 3. T 8. (c Weßlands Orgwerk byggdt af Hedlund 1747 12 st. P 8. Qd 16. G 4. SpFl 4. Q 3 & 6. O 2 & 4. M 4. T 4 & 8. v h. (d Tolfta Positiw har 6 st. P 4. G 8. Bl F 4. Gh 2. Nas 1½. Sq. (e Wendels Kyrka fick nytt werk 1762 genom Gren & Strähle af 14 st. Manual med bihängd Pedal för 9750 dal. K:mt: P 8. Qd 16½v. K Fl 8. O 2 & 4 Q 3. RFl 4. WFl 2. Sch 3. T 16 & 8 ½v. T 4 bas. v. v. C. bas.

§. 4. Norunda Bålings och Hagunda Härad. (a Biörklinge Orgwerk byggdt 1742 af Hedlund för 4500 dal. med RiksR. Ba-

ron

ron Otto Flemmings och Frih. Cath. Carl. Gyllengrips bekostnad, har 8 st. P 8. Qd 16. O 4. Sp Fl 4. Q 3. O 2. M 4. T 8. 3 bålgor och tr. (b Åkerby werk af 7 st. köptes ifrån Tierp 1745 för 350 dal. och förbåtradt upsattes af Carl och And. Holm. (c Junkil hade förut et Positiw som redan 1664 blef rep. och 1735 af Engelhardt förbåtradt, men wart sedan obrukligt; det nu warande werk med 5 st. köptes af Söderström och Swalberg 1770. (d Tible äger et Positiw om 5 st. P 4. G 8. F 4. O 2. Sch 2. upsatt 1739 af C. Holm, men såsom föräring af Bonden Er. Erson och Mal. Persdotter ifrån Skillsta, år rep. 1751 och ökt med tr. (e Dalby har et gammalt Bröst-Positiw med 3 st. och årtal 1637, som förmenes wara skänkt, men skall förut blifwit nyttjat wid Hammarskogs Säteri; der finnes och et 5 st. Rygg-Positiw hwars ålder är obekant, det hade förut 2 Clawer, men blef 1763 sammansatt til et Clawer af Orgn. Granwik, här äro 3 bålgor.

§. 5. Lagunda och Åsunda H. (a Holms Kyrka mistade sitt gamla werk wid 1723 års wådeld. Det nu warande upsatte C. Holm 1754 på General Gref Pontus De la Gardies bekostnad med 6 st. (b Tillinge gamla werk rep. 1713 af Joh. Schirmer, är af Söderström renov. 1766, har 8 st. P 4. Fg 8. Fl 2. S O 2. G 8. M 2. D 4. Q 3. (c Swingarn fick et li-

tet nytt werk 1769 genom C. Wålström. (d Sparsätra åger et 5 st. Positiw; på en pipa står årtalet 1644.

§. 6. Trögds och Håbo Härad. (a Lisslena Positiw af 5 st. är förfallit, på werket finnes årtalet 1652, men skall wara äldre. (b Weckholms Orgwerk har 16 st. Manual P 8. G 8. O 2 & 4. Fl 4. Sq 2. Fg 4. Q 3. Qd 16. Fogels. Pedalen P 8. Qd 8. Q 3 T 4 & 8. Bas 16. Först hitskänkte Riks Skattm. Gref Mag. G. De la Gardie et Positiw om 4 st. 1653, någon tid der efter skall det stora werket wara ifrån annan Församling hit köpt. (c Hacksta Orgwerk med 7 st. är upsatt af J Westerwik 1762. (d Wallby hade länge et gammalt werk, betingade nytt 1763 med Gren & Stråhle; i anseende til deras mellankomne död, blef det samma ej upsatt förrän 1765 af Wåhlström, består af 10 st. Manual med bihängd Pedal, kostat 8000 dal. (e Skog-Klosters Orgwerk om 10 st. skall hitkommit för 40 år sedan i Gref Abrah. Brahes tid, förmenes wara tagit från Polen, och finnes derpå Polska bokstäfwer.

C. Upsala Stift under Westmanland.

§. 1.

Simtuna Härad. (a Simtuna werk nybyggdt af Cahman 1726 i Choret, men flyttadt 1758 af Gren til west. sidan; har 8 st.

st. det förra war upsatt 1646 med 7. st. af Orgb. Lars Erson, och kostade med målning inalles 369 dal. (b I Alruna Kyrka finnas allenast lemningar af pipor, som wittna, at der fordom warit Orgor. (c Wester Löfstad bekom 1754 10 st. Manual med bih. Pedal förfärdigadt genom Gren & Strähle. P 4. G 8. Qd 8. Q 3. Sp Fl 4. O 2. Sch 3. T 8. ½v. T 4. baf. v v. tr. (d Frösthult har et Positiw af 6 st. rep. 1669 och sedan 1738 af Hedlund.

§. 2. Torstuna och Wåla H. (a Torstuna Orgwerk om 10 st. nybyggdt 1738 af Hedlund. (b Öster Wåla hade förut et gammalt werk, men fick nytt 1705 med 8 st. för 1060 dal. P 8. Qd 16. O 2 & 4. G 8. Q 1 ½v & 3. Sch 3. förfärdigadt af Isac Risberg; det blef rep. af Strähle 1739 och ökadt med T 8. (c Nora fick et Positiw 1663 för 325 dal. som såldes 1706 til Risberg för 20 Rd. då nu warande werk för 820 dal. af honom upsattes, med 6 st. P 4. G 8. Q 3. O 2. M 4. D 4. (d Norrby werk har 8 st. giordt af Cahman 1730.

D. Upsala Stift och Gestrikland.

Hedesunda a) Orgwerk byggdt 1737 af Strähle för 2700 dal. med 9 st. P 4. G 4. Qd 8. Q 3. D 4. O 2. Sq 2. Sch 3. T 8 ½v. tr. I denne Structur är et wisar-ur, omsatt med blind pipor. (b Oswansiö werk byggdt af Cahman 1714 har 10 st. P 8. Qd 16. O 2 & 4. Fl Fl 8. D 4. Q 3.

Sq 2. Sch 3. T 8. (c Thorsåkers upsatt 1730 af Strähle, såsom deß första arbete under Com. Råd. Polhems inseende, har 10 st. P 4 Qd 8. O 2. Sq 2. Q 3. T 8. Sp Fl 4. D 4. Sch 3. Bl Fl 2. tr. (d Öst, Fernebo Orgwerk är skänkt af Bruks Direct. Pet. Strandberg 1724, men blifwit köpt från någon Kyrka; skall wara giordt af Strähle, hade då P 4. G 8. O 2. B 16. Q 3. Sq 2. och S. 1738 omgjordes S. til Sch 3. 1766 hitsattes T 8, af Söderström.

E. Upsala Stift och Helsingland.

§. 1.

Norra delen. (a Dilsbo Kyrka sick först Orgwerk 1660 af 10 st. war inköpt för 900 dal. af Per Hans. Thel, blef ökadt 1724 med T. af Beser, men nedtogs då nytt werk upsattes 1739 om 10 st. giordt af Hedlund för 4700 dal. Efter 1740 års brand är det af samma man förnyadt 1746, och ökt med 6 st. Pedal för 4500 dal. sedan å nyo rep. 1755 genom Gren & Strähle: Manual P 8. Qd 16. O 2 & 4. R Fl. Fl Fl. Sq 2. Q 3. M 4. T 4 & 8. Pedal P 8. U 16. Rq 4. O 4. T 8. Bas. 16. har 4 bälgor. (b Tuna hade för 150 år tilbaka et Positiw, fick 1763 et dylikt giordt i Hamburg med 4 st. men 1766 bekom nytt werk af Qwarnström med 8 st. (c Ljusdals nya Orgwerk byggdt 1764 af Gren & Strähle med 12 st. Manual och bihang: P 8. Qd 16 ½v. Fl Fl 4. O

4. O 4 & 2. Q 3. R Fl 4. B Fl 2. Sch 3. Bas 16 ½v. T 8 ½v. T 4 bas. C 2 bas. v v. har 3 bålgor. Deß gamla werk som blef sålt til Arbro war byggdt af Cahman.

§. 2. Södra Delen. (a Boldnäs förra werk war 200 år gammalt, det nya byggdes 1748 af Gren & Stråhle bak i Kyrkan, men blef flyttadt 1755 längre fram efter deß utwidgande; bestod af 12 st. Manual och bihang. P 8. Qd 16. G 8. Qd 8 ½v. O 2 & 4. Q 3. Fl 4. M 4. T 16. T 8 ½v. T 4 bas. v v. (b Alpta Positiw inköpt 1658 af Per Hans. Thel. hade 7 st. nedtogs med Kyrkan 1767, har sedan ej fått något i stället. (c Järlsö Orgwerk byggdt 1754 af Gren & Stråhle, med 14 st. Manual och bihang, har P 8. Qd 16 ½v. Fl Fl 8. G 8 ½v. O 2 & 4. R Fl 4. Q 3. B Fl 2. Sch 3. Bas 16. T 8 ½v. C 2 bas. T 4 bas. v v. tr. och 3 bålgor, är af sådan Structur som Orgwerket i Slots-Kyrkan. (d Arbro werk är köpt från Ljusdal, tilökt och upsatt af Gren & Stråhle 1765, med 10 st. och 3 bålgor. P 8. Qd 16. G 8. R Fl 4. O 2 & 4. Q 3. Sch 3. T 8 ½v. T 4 disc. v v. (e Hanebo äger et uråldrigt Positiw. (f Söderala werk 9 st. är gjordt af Stråhle 1740. (g Norrala 1762 med 8 st. Manual och bih. förfärdigadt genom Qwarnström för 4460 dal.

II. Lindköpings Stift. (3)

(3) Lindköpings Stift inbegriper Östergöthlands

A. Öster-Göthland och Lindköpings Län.

§. 1.

Östan-Stångs Härader. (a Lösings H. Styrstads Positiw uråldrigt med 5 st. Dagsbergs likaledes 5 st. Tingstads 5 str. gammalt. Furjngsta Orgwerk med 7 st. upsatt 1756 af Wistenius, kostat 1600 dal. (b Bråbo H. Öst-Eneby fick Orgwerk 1737 med 7 st. skänkt af Ofw. Lieut. Ekehielm. Qwällinge werk har 6 st. (c Östkinds H. Häradshammars gamla såldes 1750 til Konungsund, det nu warande med 9 st. upsatt 1750 af Wistenius för 3000 dal. P 4. G 8 & 4. O 2. Q 3. Sp Fl 2. Rq 2. M 3. T 8. tr. Jonsberg et lika stort af samma man 1756, för 2400 dal. rep. 1767 af Salling. Öst. Husby werk gjordt af Lagergren 1741, och ökadt 1744, kostat 850 dal. är rep. af Salling 1767, har P 4. G 8. M 2. Sp Fl 2. O 2. Fl 4. T 4. T 2 disc. med bihang och 3 bälgor. Stenby Orgwerk köpt ifrån Stegeborg 1695 för 600 dal. är skänkt af Gen. Major Wachtmeister, skal wara mycket gammalt, har 8 st. P 4. K 4. Q 3. O 2. Od 8. M 2. &. (d Björkekinds H. Ruddeby gamla werk ännu i behåll, har 6 st. det nya gjordt af Gren

---

Höfdingedöme, jämte 4 härader af Calmar och 2 härad. af Jönköpings Län, som tilsammans utgjöra 22 Prosterier, 148 Pastorater, 219 Soknar och 4 Capell. De mästa Orgwerk träffas i detta stiftets Lands-Kyrkor. Se p. 108.

Digitized by Google

Gren & Strähle 1762 med 9 st. Manual kostade 4000 dal. P 4. G 8. Q 3. Sp Fl 4 ½ v. O 2. B Fl 2. Sch 3. T 8 ½ v. T 4 bas. v v. med en skäftbälg. Öst. Ny Positiw giordt af Lagergren till Jonsbergs Kyrka 1738, men är hit köpt 1756 för 330 dal. har 6 st. rep. för 180 dal. Rönö har et klent 9 st. werk, som för 1200 dal. upsattes 1755 af Lagergren. P 4. G 8. Fl 4. Q 3. Q 2. Sp Fl 2. Rq 2. M 3. T 8. tr. och 2 bälgor. Å Positiw med 4 st. blef giordt 1649 för 300 dal. af Göran Orgbygg. i Norköping, rep. 1750. Täby har 6 st. blef upsatt 1696, öktes 1753 med Reg. st. Konungsund 3 st. köpt 1750 ifrån Häradshamar och upsatt af Lagergren, är giordt i Riga. (e Hammarkinds H. West. Husby Positiw med 4 st. giordt 1644 af Clas Frantsson. Mogata werk 8 st. 1753 af Wistenius. Ringerums gamla 6 st. wart rep. 1682, är förloradt och nytt betingadt. Gusums Bruks Kyrka fick sitt 1768 af 8 st. P 4. G 8. O. &. war giordt i Köpenhamn med 3 st. och köpt 1583 til Skärsta kyrka, men der rep. 1731 och ökadt med 3 st. af Lars Solberg. Skällwik hade et positiw om 6 st. fick sedan nytt 1762 för 3700 dal. hwartil Öfwerst. Wern. Schwerin gaf 2000 dal. det har 8 st. P 4. G 8 & 4. Q 3. O 2. Sp Fl 2. M 3. T 8 ½ v. är giordt af Wistenius med dubbel skäftbälg. (f Memmings H. Kimstad werk 10 st. P 8. G ½ v. 8 & 16. Qd 8. O 2 & 4. Sp Fl 4. Q 3. T 8 ½ v. T 4.

bal. är skänkt af RiksR. Gref Fersen 1771 och gjordt af Westerwik, skal kosta 9000 dal. Kullerstad Positiw gammalt 5 st. Lôts 6 st. är klent, förärradt af Ryttmäst. Ingwald Krusbjörn och Fru Hel. Gyllenhorn 1650. (g Skärkinds H. Skärkinds Kyrka fick et 4 st. Positiw 1632. genom 16 öre sammanskott af hwar bonde i Socknen. Gistad erhöll et dylikt 1736 för 180 dal. giordt af Orgn. Carl Kindberg, hwilket Wistenius emot 430 dal. ombyggde 1746 til 5 st. P4. G8. O2. SO1. Q1½v., och Lagergren rep. 1761. Öst. Ryds med 5 st. hit skänkt af Kyrkoh. Rydelius, blef köpt ifrån Stegeborg 1673 för 270 dal. (h Åkerbo H. Skrukeby Positiw 5 st. giswit i Testamente efter Landsh. Hans Strijks änke-Fru Brita Skytte. Törnwalla med 4 st. upsatt 1647 af Casper Frager för 400 dal. Öst. Harg P4. G4. O2. Fl2. M1. förfärdigadt af Orgn. Carl Hinderson 1712. Rystads gamla bortbyttes 1703 emot 400 dal. för et om 6 st. af Joh. Agerwall, nu förloradt. (i Bankekinds H. Landeryds werk byggdt 1767 af Wistenius och Schörlin för 4000 dal. Gref Otto Löswen gaf dertil 3000 dal. Har 9 st. P4. G8 & 4. Od 8. Q3. O2. M3. T8. tr. bihang och 2 bälgor. Askeby har 7 st. P4. G8. O2. Fl4. Sch2 Q1½v. T4. giordt 1754 för 1700 dal. af Wistenius. Swinstad ägde förut et 6 st. Positiw, bekom 1758 genom samma man 12 st. Manual

nual P 4. G 4 & 8. Qd 8. Q 3. O 2. Rq 2. Sp Fl 4. M 4. T 8. T 4 bas. v v. tr. bihang och 2 bålgor, hwilket CammarRåd J. Steuch med wißa wilkor bekostat. Grebo werk om 6 st. år giordt 1727 af Carl Hind. Örtomta nya werk 12 st. af Wistenius 1754, för 3000 dal. k:mt lika med Swinstads, til en del genom sammanskott i soknen. Björsäters första Positiw war skänkt af Capit. Hind. Reuter och Cath. Rålamb med 7 st. omgiordt sedan genom Carl Hinders. men til 5 st. 1768 på RiksR. Sinklairs befallning rep. af Lagergren. Atweds werk 10 st. köpt af Wistenius 1751 för 3000 dal. Wårdsbergs 11 st. likaledes 1761 för 4000 dal. giordt mäst såsom Swinstads, utom Rq 2. i hwars ställe är Gh 4.

§. 2. Westan-Strångs Härader. (a Ydre H. Sunds werk 6 st. köpt ifrån Kisa 1756 för 1000 dal. och skänkt af Assessor Zach. Strandberg, war giordt af Cahman 1734, P 4. O 2 & 1. O 1 ½. Cb 2. G 8. rep. af Wistenius. Asby om 8 st. upsattes af Wistenius 1752 såsom föräring af Lieuten. Bengt Råf, kostat 2400 dal. P 4. G 4 & 8. Fl 2. O 2. Q 3. M 3. T 8. tr. med bihang. Torpa werk 8 st. försärd. af Cahman 1725 på en del Sockne Herrskapers bekostnad emot 2800 dal. rep. 1756 af Wistenius. Norra Wi köpte först et litet Positiw ifrån Roms kulla 1732, sedan et större ifrån Kisa 1734 som Solberg upsatte, men är nu förlo-

radt. (b Rinds H. West. Eneby werk blef ej förr än 1746 upsatt af Wistenius med 7 st. för 1300 dal. Risa första Positiw såldes 1734, och det andra 1756 sedan Kyrkan wart nybyggd, nu warande werk om 19 st. för 6500 dal. upsatte Wistenius 1757. Manualn 12 st. lika med Swinstad §. 1. Pedaln 7 st. P 8. G 8 & 16. O 4. M 4. T 8. Bas 16. tr. 3 bälgor. Horns eller Lowisa Kyrkas Gamla werk såldes 1759 til Biällbo, det nya för 5000 dal. förfärdigadt af Wahlberg 1767 med 10 st. P 4. G 8. Od 8. Fl 4. K Fl. 4. R Fl 4. Q 3. O 2. Sch 3. T 8. T 4. v v. tr. och 2 bälgor med bihang. Wårdnäs haft et 6 st. Positiw öfwer 40 år giordt af Cahman. (c Walkebo H. Nykils Orgwerk kostade 2600 dal. af Wistenius 1749 med 9 st. P 4. G 8. Fl 2. & 4. O 2. Q 3. M 3. Rq 2. T 8. tr. Leberg har och til förene ägt et gammalt Positiw, hitköpt från Lindköping 1677. (d Wifolka H. Weta Positiw skänkt 1689 af Ofw. Lieut. Gripenwaldt. Normlösa med 6 st. inköptes ifrån Leberg 1766 för 300 dal. och öktes med tr. Miölby af 8 st. odugligt wart upsatt 1715 för 1469 dal. af Callander. (e Hanekinds H. Slaka Positiw 5 st. skänkt 1683 af Secreter. Joh. Hadorph, kostat 500 dal. Skeda 4 st. uråldrigt rep. 1640, blef flyttadt 1682 ifrån Choret til W. dören med Ärk. Bisk. Ol. Swebelii bekostnad nedtogs 1767. Wist hade förut et gammalt, giftwit 1669 af Fru

Anna

Anna Stuart, som nedtogs 1745 wid Kyrkbyggnaden, bekom sedan nytt werk 1747 i Testamente efter Präsid. Baron Germ. Cederhielm, är giordt af Wistenius för 6000 dal. har 11 st. P 8. Qd 16. G 8 & 4. O 4 & 2. M 3. Q 3. Sp Fl 8 & 2. T 8. tr. med ½ v. register, bihang, och 3 bälgor, som för trångt rum äro byggde på hwalfwet. (f Gullbergs H. Wreta Klosters Kyrka fick nytt werk 1747 för 2400 dal. af Wistenius 8 st. P 4. G 8. Fl 4. Gh 4. Q 3. O 2. Sch 2. T 8. Wid Stiernarp är et litet Positiw i Hoff-Kyrkan upsatt 1671. Liungs werk giordt af Wistenius 1740 för 1684 dal. har 7 st. (g Boberga H. Christbergs nya med 14 st. byggt af Lagergren 1766. Manualn P 4. G 8. & &, och Pedaln 5 st. P 8. T 8. &. Egebyborna af Börling 1740 med 6 st. Fornåsa 7 st. giordt af Lagergren 1756 för 1100 dal. P 4. G 8. T 8. &. Wallersta 7 st. accord. af Börling, men fullbordadt af Lagergren 1746 för 600 dal. är odugligt.

§. 3. Finspångs Län och Bergslagen. Risinge har et gammalt Positiw om 7 st. Finspångs Bruks Kyrkas werk 10 st. för 6000 dal. upsatt af Wistenius 1763. P 4. G 8. T 8 & 4. disc. v v. med Cammar H. Joh. Jac. De Geers bekostnad. Skedewi om 9 st. inköpt 1754 af Lagergren för 1500 dal. Tiellmo fick 1741 sitt werk ifrån Upsala Dom-Kyrka (se p. 213) med 10 st. en del ½ v. P 8. af äng. tenn.

Wånga

Wånga med 5 st. giordt 1716 af Orgn. Carl Hinders. Godegårds har 7 st. upsatt 1743 af Wistenius. Hållestads åfwensså med 10 st. åv et bland de bättre.

§. 4. Wadstena Lån och Härader. (a Dals H. Rogslösa Orgwerk upsatt 1735 med 6 st. för 600 dal. af C. Börling, hade förut et mindre som såldes för 400 dal. Härstads Positiw af 4 st. inköpt 1715 men nedtogs 1766 då et om 6 st. upsattes af Wistenius för 1800 dal. Örberga werk för samma pris med 8 st. af honom giordt 1746. (b Göstrings H. Ekeby werk köpt 1681 för 500 dal. med 7 st. Åsbo fik et Positiw 1649 af And. Stråle til Nås, som blifwit förlorat och nedtagit. Hogstad 6 st. giordt af Wistenius 1759. Biällbo 8 st. köpt ifrån Horns Kyrka, upsatt 1762. Harstads Orgwerk 6 st. inköpt 1750 af Wistenius för 1500 dal. (c Lysings H. Åby med 7 st. gjordt af L. Sohlberg 1742, nedtogs wid Kyrkans ombyggnad 1757, et nytt år af Wistenius accord. Ödeshögs upsatt 1731, 8 st. West. Tolsta hade til 1715 et Positiw, men fick då et nytt, som Orgn. Jöns Helgeson förfärdigadt och skänkt, har 6 st. Röks werk 7 st. kommit ifrån Brestads Kyrka, men hitfåldt 1751 af Wistenius för 1200 dal. sedan han ökat det med 2 st. Heda 6 st. Positiw är gammalt. Swanhals Orgor upbyggde 1740 af Wistenius 8 st. P4. G2. O2. Gh4. Al2. Q3. M

3. Sp

3. Sp Fl 2. Deß gamla Positiw blef sålt 1749. (d Aska H. Kiälfwesten har et odugligt Positiw af 5 st. Hageby höga et dylikt för 450 dal. inköpt 1707. med 6 st. men 1752 ökadt med 3 st. och rep. för 1000 dal. Fifwelstads 3 st. köpt 1639 för 150 dal. blef flyttadt ifrån Choret 1702. Nu warande Werk köptes ifrån Skeninge 1770 och blef här upsatt af Strömblad se pag. 238. Winnersta fick Orgwerk 1767, köpt för 1590 dal. ifrån Lands-Kyrkan i Lindköping, med 6 st. Motala werk byggt 1697 har 7 st. förloradt.

B. Lindköpings Stift i Calmare Län.

§. 1.

Södra och Norra Tjust H. (a Gammelbyn eller gaml. Westerwik, fick 1704 et Positiw med 5 st. för 500 dal. genom J. Arman, nu förloradt. (b Hallingebergs förra werk såldes 1760 till Gladhammar, i stället upsattes et nytt 1761 af Wahlberg & Wöllander för 4500 dal. med 10 st. Manual och bihang P 4. G 8. Qd 8. R Fl 4. Q 3. O 2. K Fl 4. Sch 3. T 8 ½ v. T 4 disc. v v. tr. med 2 bälgor. (c Odenswi är giordt omkring 1700, har 7 st. uselt. (d Gladhammars inköpt 1760 för 1200 dal., war omgiordt 1744 af Wistenius med 5 st. (d Loftahammars werk giordt för 5000 dal. af Wahlberg & Wollander 1767 med 10 st. lika som Hallingebergs. (e Eds förfärdigadt 1705 af J. Arman, har 8 st. och kostadt 759 dal.

Digitized by Google

dal. (f Tryserums byggt 1746 af Wistenius med 9 st. för 2050 dal. P 8. G 8. Fl 4. Gh 4. S 4. O 2. Q 1½. Sp Fl 2. T 8. (g Ukna et litet Positiw om 5 st. för 300 dal. af Orgnist. i Socknen O. Kindberg. (h Gellersrum et om 7 st. af Wistenius upsatt 1750.

§. 2. Sefwedes-Tuna och Aspebolands H. (a Södra-wi Kyrka upbyggd 1755, fick et odugligt werk om 11 st. genom Orgn. Wistrand. (b Frödinge har 1769 för 1500 dal. fått Wimerby gamla Positiw om 10 st. som Wahlberg rep. (4) (c Wena äger et förlorade Positiw upbyggdt 1716 af 7 st. (d Romskulla med 10 st. giordt af Solberg 1733. (e Misterhult har et uråldrigt Positiw. (f Christdala werk om 8 st. upsatt 1741 af Wistenius. (g Mörlunda fick sitt 1762 med 8 st. af Wahlberg & Wollander P 4. G 8. Qd 8. Q 3. O 2. Sch 3. K Fl 4. T 4. bas. v v. (5) (h Wirserum

(4) Något särdeles härwid må nämnas, at sedan Fendrick Roback och Gästgifwaren Nils Torstensson i Ostorp detta werk för Kyrkan inropat, wille Församlingen det icke emottaga, ej en gång då samma erböds såsom til skänks. Saken blef dock omsider genom Consistorium bilagd och gåfwan emottagen.

(5) Af Hof-Secret. och Dir. Mus. Miklins intygande om samma werk wid deß besigtning d. 3 Feb 1762. må detta anföras efter Kyrkoh. Norbeks utdrag af Kyrkans acter, til bewis om deße Orgbyggares arbeten: Altså har Wahlberg fullkomligen

:um et dylikt 1759 af samma Mästare med 2 st. nera M 3. och T 8. hade förut et gammalt positiw som blef såldt til Kråksmåla. (i Molilja verk 7 st. giordt 1714 af Arman, är flyttadt och med en Fl. st. ökadt 1757 genom Orgn. Wistrand.

C. Lindköpings Stift i Jönköpings Län.

Södra och Norra Wedbo H. (a Ingatorp, har et werk sedan 1719 med 8 st. ökadt med T. af Orgn. Wistrand, men klent. (b Bellö äger ock 8 st. Manual af honom byggd, fast oduglig. P 8. Sk 8. &. (c Wireda är byggdt 1755 af Wistenius för 1800 dal. 8 st. P 4. G 8. Fl 4. O 2. Q 3. Sp Fl 2. M 3. T 8. tr. hwartil Präsid. Hammarberg bestod halfwa kostnaden. (d Askeryd fick 1760 et af samma mästare med 3 st. mera, T 4 disc. Rq 2. Od 8. dertil giordes bihang 1770. (e Bredesta är äfwen af honom giordt 1750. P 4. G 4 & 2. O 2. Rq 2. T 4. (f Lomaryds gammalt med 9 st. skänkt af Sew. Ribbing. (g Linderås fick Orgwerk 1754. (h Såby werk af 10 st. inköpt wid samma tid för 4200 dal.

III. Skara Stift. (6)

A.

---

upfylt, hwad han wid detta wert lofwat göra, och med upriktighet samt all möjelig flit byggdt detta Orgwerk, som med sägnad intygas.

(6) Under Skara Biskopsdöme räknas af Westergöthland Skaraborgs Län, samt 7 härader af Elfsborgs och et af Jönköpings Höfdingdöme, äfwen

Digitized by Google

A. Skaraborgs Landshöfdingdöme.

§. 1.

Skänings och Walla H. (a Wånga Orgwerk blef förfärdigadt af Wistenius 1748 med 9 st. Manual P 4. G 8. Fl 4. SpFl 4. Gh 2. Q 3. O 2. M 3. T 8. tr. (b Warnhems Kloster-Kyrka, bekant af de gamla Konungsgrafwar, är 101 ½ aln l. har et stort Orgwerk som blifwit upsatt af Prost. Rudberus med 38 st. men nu måst förloradt. Pedaln borttagen och Positiwet af 20 st. obrukligt, samt endast 9 st. af Mannaln i behåll, neml. P 8. B 16. Fl 8. O 4. Q 3. O S 2. D 4. M 4. och T 8. Kyrkan med werket är byggdt 1671 på Riksdr. Gref Mag. G. De la Gardies bekostnad.

§. 2. Kåkinds och Frökinds H. (a Jogelås hade et litet Orgwerk för 100 år sedan. (b Grolanda är byggdt af Ewerhardt 1764 med 14 st. Manualn P 4. B 16. T 8. G 8. Fl 4. Sch 3. O 2. yh. Pedaln P 8. U 16. O 4. B Fl 1. T 8. Bas 16.

§. 3. Wartofta och Åse H. (a Håbo fick Orgwerk 1736 genom Cahman för 2000 dal. P 4. Qd 8. Fl 4. Q 3. O 2. D 4. M 4. T 8. (b Sand-

Råda Socken i Wermland ifrån Örebro Län. Dessе tilhopa utgöra 15 Prosterier, 114 Pastorat, 371 Soknar och 7 Capell. Kyrkornas medellöshet, och stora antal men små Församlingar, hwaraf 4, 5 til 6 höra under et Pastorat, är orsaken at allenast få Orgwerk finnes i detta Stift.

Digitized by Google

Sandhems har et dylikt om 9 st. köpt af Wistenius för 2700 dal. k:mt 1746.

§. 4. Åse, Wadsbo och Kinne Härad. (a Flo Orgwerk byggdt af Gren & Strähle 1764 med 9 st. och bihang Pedal. P 4. G 8. Sp Fl 4. O 2. Q 3. Sch 3. T 4 & 8. vv. (b Hiälsta Orgwerk förfärdigadt 1759 af Rådm. Holm, med 5 st. P 4. G 8. O 1 & 2. Q 3. är skänkt af Landsh. Gref Lagerberg. (c Lyrestad hade förut et af Prost. Rudberus upsatt werk, snart 100 år gammalt, som nedtögs 1767, men fick et nytt 1770 genom Ewerhardt, med 12 st. Manualn P 4. G 8. Fl 4. O 2. Q 3. Sch 3. T 8. v h. Pedaln P 8. U 16. O 4. T 4 & 8. Prosten Hellstadius hade skänkt dertill 500 dal. S:mt. (d I Leckö Slotts-Kyrka finnes et gammalt werk om 8 st. med Fogelst. hwilket skall wara dit skaffadt ifrån Tyskland af Gref Mag. De la Gardie.

B. Skara Stift och Elfsborgs Län.

Mäns och Wedens H. (a Tunhems Orgwerk giordt i Anclam af Georg F. John, blef införskrifwit åt Frännfors Kyrka, men hitköpt 1762 för 1400 dal. S:mt genom Sokenens sammanskott; har P 4 G 8. O 2. M $\frac{1}{2}$v. Q 1 $\frac{1}{2}$v. Bl F 4. och tr. (b Bredared har et Positiw om 6 st. inköpt 1748 af Wistenius.

C. Skara Stift och Jönköpings Län.

I Mo Härad är Bottnaryds werk med 9 st. giordt af Wistenius 1749, rep. 1760.

IV. Strengnäs Stift. (7)

A. Nyköpings Landshöfdingedöme.

§. 1.

Rönö och Hölebo H. (a Ludgo Orgwerk byggdt af Rådman och Swarfwaren Ol. Lax 1687, är skänkt af Landshöfd. M. Lindhielm med 9 st. och bihang, men nu mycket klent; har P4. Fl 8 & 16. Qd 3 & 8. O 2 & 4. M. och Dulc. (b Runtuna Positiw är af samma man upsatt 1680 öfwer altaret. (c Thorsåkers werk, som Com. Råd. Sköldebrand hitskänkte 1769, har Westerwik förfärdigadt af P4. G 8. Q 3. O 2. T 8. för 3600 dal. (d Bälinge är gjordt af Gren & Strähle 1759 för 3300 dal. med 7 st. P4. G 8. samt Sp Fl 4. Q 3. O 2. Sch 3. T 8 ½ v. (e Hölö werk skänkte Öfw. L. Joh. Gruner 1767, är gjordt af Westerwik med 7 st.

§. 2. Oppunda H. (a Österåker. Då RiksR. Ehrensten 1672 reste til Angland skänkte han et Regal til denna Kyrka, som kostadt 100 R:dal. hwarpå endast speltes om Högtiderna

(7) Strengnäs Stift består af Södermanlands eller Nyköpings Län, samt Töder törn i Stockholms län, och större delen af Nerike utom något af Felsbro härad, Nora och Lindes bergslager som lyda til Westerås Stift, samt Leke och Carlsskoga bergslag under Carlstads stift. I stället är Torpa Pastorat i Westmanland hitlagdt. Här finnes 15 Prosterier, 102 Pastorat, 158 Soknar och 7 Capell.

Digitized by Google

derna. Et nytt Positiw köptes sedan af Cahman 1727 för 600 dal. som rep. af Hedlund 1743, men ökades med v v. och C. af Gren & Stråhle 1749, har nu 6 st. (b West. Wingåkers werk upsattes 1749 af Gren & Stråhle med 12 st. P 8. Qd 16. G 8. O 2 & 4. Q 3. Fl 4. M 3. T 8 & 16. T 4 bas. v v. C 2 bas. (c Öst. Wingåkers Manual med 9 st. skänkt 1756 af RiksR. Gref Strömberg, blef upsatt af Gren & Stråhle 1749, har P 4. G 8. Sp Fl 4. Q 3. O 2. Sch 3. T 8½ v. T 4 bas. v v. Pedaln sedan giord 1765, har S B 16. G 8. O 4. Bas 16. T 8. (d Stora Malms werk byggdt af samma måstare 1749, utom C 2. lika stort såsom W. Wingåkers och med bihang, är förärat af Rytm. Daw. Hildebrand. (e Juleta fick sitt werk 1769 giordt af Wålström med 12 st. P 4. B Fl 2. Qd 8. G 8. Sp Fl 4. Q 3. O 2. Sch 3. T 8. C 2 bas. T 4 bas. v v. har ock bihang. Skänkt af Grefw. Charl. Sjöblad. (f Floda gamla werk war förfärdigadt 1645 af M. Herrman i Zespam, med 7 st. men det nya upsattes 1751 af Wistenius, har 12 st. P 8. G 8. O & 4. Qd 8. Q 3. M 4. Sp Fl 2. Fl 4. T 8½ v. T 4 & v v. tr. (g Husby lilla werk skänkt af Öfwerstin. Anna R. Sjöblad 1748, är giordt af Studios. Erie Ekebom, har 4 st. manual, och pedal 3 st. men allena med pipor för en Octaw.

§. 3. Willåttinge och Daga H. (a Ärdala werk upsatt 1763 af Westerwik med P 4.

G 8. Fl 4. O 2 & 4. S O 1. G 3. är öfwer Altaret byggdt såsom en särdeles prydnad; Lands Höfd. Baron Falkenberg och Cammarh. Gre Bynde haswa dertil gifwit hwardera 600 dal K:mt. (b Gryts Kyrka bekom et 4 st. Positiv 1767 af Majorn Baron Gust. M. Fletwod hwilket G. R. Londker rep. och upsatte.

§. 4. West. och Öst. Rekarne. (a Gilberga werk ärgammalt, skänkt af Siernsköldska Famillien, blef förnyadt 1696 genom Georg Hum, har 7 st. P 4. G 8. Fl 4. Q 3. O 2. SO. M. tr. (b Öya werk 9 st. giordt af Gren & Strähle 1750, P 4. G 8. Fl 4. Q 3. O 2. Sch 3. T 8 ½ v. T 4 & v v. (c Jäders werk upsatt 1697 af Risberg, rep. 1744 af Strähle, och ökt med T 8 och v h. har nu 10 st. P 8. Od 8. Q 2 & 3. G 8 & 4. D 4. O 4.

§. 5. Åkers och Selebo H. (a Fogdö Orgwerk byggdt 1744 af Strähle med 7 st. P 4. G 8. Fl 4. Q 3. O 2. T 8. Sch 3. (b Toresund har köpt et gammalt werk af 8 st. ifrån Mälösa 1769. (c Öf. Sela fick 1754 et nytt genom Gren & Strähle af 9 st.

B. Strengnäs Stift och Söder Törn.

Swartlösa, Öknebo och Sotholms Härad. (a Grödinge Positiw 4 st. skänkt 1700 af v. Präsid. Joh. Wattrang. (b Wålinge har et 1708 af Eric Kuper upsatt werk, med 8 st. P 4. G 8. D 4. Q 3. O 1 & 2. M 3. T 8. tr.

tr. skall wara skänkt til Kyrkan af Öfwerst. Rosenhane. (c Wester Haninge Positiw 4 st. köpt 1750 ifrån Catharina Kyrka, och hitskänkt af då warande Assessor Joh. Fr. Flach. (d Sorunda Orgwerk år byggdt af Cahman 1739 för 2000 dal, P4. Od8. Fl4. D4. O2. Q3. M4. T8. Fröken Christ. Fleming bestod 1000 d.

C. Strengnäs Stift i Nerike.

§. 1.

Glanshammars H. (a Glanshammars werk blef köpt 1735 ifrån Felsbro för 600 dal. och upsatt af Hedlund, renov. med 10 st. P4. G8. O2. Fl4. Q3 ½v. Gh2. Sch3. Sq. T8. (b Lill-Kyrka fick et Positiw 1672 af Landsh. Abr. Lejonhufwud, som dock stått obrukligt ifrån 1722, til deß Cammarh. Carl Hild. Ugla 1761 låtit det rep. har 6 st. (c Öby Positiw skänkt af Riksdrot. Gref M. G. De la Gardie, blef rep. af Hedlund med Präsid. Baron Cast. Feifs bekostnad.

§. 2. Askers och Skyllersta H. (a Stora Mällösa werk nämnes 1615, sedan är et dylikt skänkt af Herrskaper på Gönholm 1691, men såldt 1769 til Toresund. Et annat inköptes 1767 af Jonas Ekegren i Stockholm med 10 st. som med läktare kostat Socknen 8000 dal. (b Skyllersta werk blef betingadt 1679 af Orgnist. Ol. Jonä i Mällösa för 450 dal. med 8 st. P4. G4 & 8. O2 & 4. Q4. M2. T8. Fogels. och tr.

men nu förfallit. (c Bo Capells Orgwerk, skänkt af Landsh. Baron Hammilton, är köpt ifrån Wadstena 1760, och här upsatt 1764 samt renov. af Lagergren med 12 st. Manual och Pedal.

§. 3. Kumla, Sundbo och Grimstens H. (a Kumla uråldrige werk af 9 st. förloradt. (b Hammars Positiw af 3 st. obrukligt, är skänkt af Tiselier. (c Wiby med 5 st. och årtal 1653, skall wara giordt af en Präst son i Socknen, men är odugligt.

D. Strengnäs Stift och Westmanland.

Ulfsunds Län och Åkerko H. (a Torpa Kyrka fick Orgwerk 1735 genom Strähle, har 6 st. P 4. Qd 8. Q 3. O 2. S Fl 1. Sch 3.

V. Westerås Stift. (8)

A. Westmanland.

§. 1.

Norrbo och Wangsbro H. (a Romfertuna har länge haft Orgwerk. I 1635 års räkenskaps bok nämnes redan et Positiw såsom gammalt; och i 1660 års inwentario, omtalas et dylikt med 6 st. sedan hitköpt, men efter

(8) Til Westerås Stift lyder Westmanlands Höfdingadöme, utom några Härader som ligga til Ärke-Biskops stiftet; åfwen Nora och Lindes bergslag samt hela Kopparbergs eller Fahlu Län, tilsammans 14 Prosterier, 84 Pastorat och 128 Kyrkor med Annexer och Capell.

Digitized by Google

ter någon tid flyttadt til Tilberga, och derifrån bortfält. Öfw. Cerem. Mästaren Sparwenfelts arfwingar hafwa 1727 gifwit i Testamente et annat om 6 st. giordt i Amsterdam, som Orgbygg. Gren & Stråle togo för 800 dal. i afbetalning 1761, då nu warande werk af 10 st. Manual med bihang i Kyrkan upsattes för 4900 dal. det har P 4. Qd 8, O 2. G 8. Q 3. samt T 8. C 2. R Fl 4 ½ v. T 4 dis. v v. (b West. Fernebo hade et uråldrigt werk, som nedtogs wid Kyrkans utwidgande 1767. (c Karbenning fick 1701 genom Cahman et Positiw af 4 st. för 420 dal. som med 550 dal. mellangift bortbyttes 1757 mot et annat af 5 st. hwilket och 1763 blef nedtagit. Nu warande werk är sedan med 2500 dal. tillökning 1764 upsatt, och giordt af v. Past. därstädes Sw. Brodin, har 10 st. Manual. P 4. O 2 & 4. Q 3. Sch 3. G 8. Fl Fl. och Sp Fl. ifrån g. T 8 ½ v. T 4 bas. v v.

§. 2. Ytter och Öfw. Tjurbo H. (a Biörkska werk, mycket gammalt med 6 st. rep. 1741 af Löfberg, men är måst obrukligt, der skola finnas lemningar efter Pedal och klockspel, som fordom warit inråttade. (b Tortuna Kyrka ägde Orgwerk i 16 Sæculo, som blifwit ombyggdt 1642 af Lars Erson ifrån Enköping för 260 d. är dock sedan fornyadt af Strähle 1739 för 960 dal. med 5 st. P 4. Qd 8 Q 3. O 2. Sch 3. (c Sala Socken Kyrkas förfärdigadt af Gren

& Strähle 1761 för 4000 dal. med 8 st. manual och bihängd pedal i en Octaw, P4. G 8. Q3. Sp Fl4. O2. Sch 3. T8. T4 bas. v v. Rytm. Wachschlager gaf dertil 1000 dal. Här finnes äfwen lemningar af et gammalt Positiw. (d Möklinta werk upsatt 1644 med 8 st. är rep. 1739 och 1758 af Strähle, men byggmästarens namn obekant. (e Kila hade et gammalt werk, som war byggdt fram i Choret med 6 st. men blef förloradt. Et nytt werk upsattes 1772 af Söderström & Swalberg wid westra dören med 8 st. P4. G 8. Q3. Sp Fl 4. O2. T8. T4. bas. v v. (f Kumbla Orgwerk gammalt men repar. 1650. blef renov. 1739 af Strähle 5 st. P4. G 8. Q3. Sch 3. SO 2.

§. 3. Tuhundra och Snäfringe Härad. (a Dingtuna hade förut et litet Positiw som bortsäldes, fick 1759 nytt werk med 11 st. manual och bihang, förfärdigadt af Gren & Strähle P4. Qd 8. G 8. Q 3. R Fl 4 bas. K Fl. 4 disc. O2. Sch 3. T8. ½v. C2. T4 bas. v v. (b Munktorps Kyrka 113 aln. l. 39 b. och bland de äldsta i Stiftet, hade 1642 betingadt nytt Orgwerk af Jöran Orgbyggare från Stockholm (förmod. I Spett) för 900 dal. men som han dog 1655 under upsättningen, måste det samma fulbordas af Boll. Har blifwit rep. af Strähle, 9 st. P 8. G 4 & 8. D4. O2 & 4. Q 3. M 3. T 8. (c Strömsholms Slots Kyrka fick Orgwerk 1740 genom Strähle med 10 st. P4.

st. P4. G8 & 4. M. Fl8. Qd8. bal. Sp Fl4. bas. S O2. Sch3. v v. Det skal wara giordt med Drot. Uj. Eleon. bekostnad. (d Ramnäs werk 8 st. förfärdigadt 1707 af Cahman. P4. G4 & 8. O2. Q3. M3. D4. Dul8. Skänkt af Bruksp. Jochim Christiernin och Magd. Petre. En Pet. Arnberg war här den förstå Orgnist i 57 år.

§. 4. Åkerbo H. (a Biörskogs gamla werk af 6 st. blef rep. 1632, men nedtogs 1671, då et nytt upsattes med 6 st. som 1691 öktes med bihängd Pedal, och en ny stämma, men det giorde tjenst allena til 1737, då nu warande werk giordt af Hedlund blef byggdt med 10 st. P8. G8. O2 & 4. Sp Fl4. Fl4. Q3. D4. M4. T8. har 3 bälgor, är rep. af Söderström 1768. (b Medåkers werk köpt för 1200 dal. ifrån Ladugårds Lands Kyrkan, och upsatt af Gren & Stråle 1760 har 9 st. P8. Qd8. O2 & 4. Sch3. G8. Q3. T8 v h. skal wara et af de äldsta i Riket, förut nyttjadt i Maria Kyrka, men deß förinnan i Storkyrkan, (se p. 200). (c Odenswi Positiw 7 st. upsatt 1679 är rep. 1740 af Löfberg.

§. 5. Skinskattebergs och Norbergs Bergslag. Westanfors Kyrkas werk är skänkt 1732 af Bergs Råd. Adolph Christiernin och Bruksp. Joh. Tim, men giordt af Stråhle med 9 st. ökt med T8. genom Swalberg 1765.

B. Westerås Stift i Örebro Län.

§. 1.

Fellingsbro H. (a Fellingsbro Kyrkas gamla werk såldes til Glanshammar, men det nya byggdes af Cahman 1736 för 10000 dal. blef sedan rep. af Hedlund för 1800 dal. och är nu det största som finnes i någon Lands kyrka i Stiftet; har 26 st. Manualn P 8. Qd 16. G 8. Q 6. O 4. RFl 4. Rq 2. Gh 2. M 4. T 8. Öfwerwerket P 4. G 8. Qd 8. Q 3. Fl 4. O 2. Sch 3. v h. tr. Pedaln P 8. U 16. Q 6. D 4. RqM 5. T 4 & 8. Bas 16. äger 4 bälgor. (b Näsby har et uråldrigt Positiw med 4 st. (c Erwalla et dylikt af 5 st. men mäst förlorat.

§. 2. Nya Kopparbergs Bergslag. Liusnarsbergs Orgwerk är förfärdigadt 1693 af Bjurbeck med 10 st. P 4. Qd 8. G 8. Flr 4. D 4. Q 3. Sq 2. SO 2. Sch 3. T 8.

C. Westerås Stift, Fahlu Landshöfdingedöme.

§. 1.

Kopparbergs Län. (a Swerdsiö hade förut et litet Positiw om 6 st. sedan 1640, men fick nytt werk 1738 genom Stråhle med 10 st. P 4. Qd 8. G 4. O 2. Q 3. Sq 2. Sch 3. T 8. T 4. v'h. hwilket har kostat 2300 dal. (b Sundborn skal fordom haft et Positiw men nu är intet deraf i behåll. (c Wika fick et dylikt 1614 af Paul Müller med 5 st. som blef

rep.

Digitized by Google

rep. 1725 af J. Ros och 1733 af Strähle, men år förnyadt af Swalberg 1769, samt ökadt med T4. (d Torsångs Positiw 5 st. hitskänkt 1652 af Landsh. Krusbjörn, sitter fram i Choret, men år mäst förloradt. (e Aspeboda Positiw upsatt af Müller 1631, år efter Kyrkans ombyggnad flyttadt 1667, och åter 1740, blef renov. 1763 af Swalberg samt ökt med T. har eljest P4. G8. O2. Q3. M3. T8. och 4. (f Skedewi Orgwerk war byggdt 1652. med 8 st. Manual och 6 st. Positiw, blef ökadt med 5 st. Pedal af Strähle 1729, men nedtogs wid Kyrkans rep. 1763, år sedan förbåtradt upsatt med 19 st.

§. 2. Såters och och Nåsgårds Län. (a Stora Tuna har et förloradt werk, som blifwit byggdt fram i Choret 1618 af Müller, nken sedan flyttadt bak i Kyrkan 1699 och rep. genom Cahman, består af 21 st. Manual P8. Qd16. O4&2. Q3. G4. M4. D4. T8. Rygg-Positiwet P4. Qd8. O2. M4. Rq2. Pedalen P8. U16. Rq2. M4. Fl1. O4. T8. blef ren. af Strähle 1740, men år och snart obrukligt (9) Detta år den folkrikaste Sokn

(9) I Tuna Kyrkebok p 5 säges, at Orgwerket i början haft 52 st. Se Salsteds Tuna minne p. 124. men det måste wara misstag. Det hade förut i manualn B16. WFl. och Cb. samt i Positiw Reg. och Cb. st. men desse blefwo sedan bytte til andra st.

Soku i Stiftet, och har mot 9500 Själar, förmodas derföre lättast kunna sammanskjuta medel til et nytt werk. (b Husby werk upbyggdt 1642, har 17 st. Manual, Pedal och Positiw, men är snart odugligt. (10) (c Til Folkärna köptes et dubbelt Regal från Stockholm 1657 för 55 Rd. Orgwerk byggdes der 1769 af Söderström och Swalberg fram i Choret, på sidorne och öfwer Altaret til en särdeles prydnad i Kyrkan; det har 13 st. Manual med bihängd Pedal. P 8. Qd 16. G 8. Q 3 & 6. O 2 & 4. Sp Fl 4. Sch 3. T 8 & 16. T 4 bas. v v. tr. och en dubbel bälg. Som Regeringen är af olika längd blifwa tangenterne en del hårdtryckte. Claweret är i norra ändan lågt anlagdt, så at ingen Läktare behöfs, och faller ljudet derföre Orgnisten föränderligt i örat efter pipornas olika afstånd. (d By Kyrka hade et gammalt Positiw, men fick et nytt 1740 genom Strähle. P 4. Q 3. G 4. Qd 4. Sch 3. S O. T 8. (e Awesta Kyrka fick först et Positiw 1666 af Insp. Lars Rothof, bekom sedan Orgwerk 1734 genom Strähle: P 4. G 8. Qd 8. Flr 4. Q 3. O 2. Sq 2. Sch

(10) Detta werk har blifwit upsatt i Pastor Jon. Columbi tid, som war en stor älskare af Musik, (se p. 98) följande minnesskrift witnar derom:

Vitalianus Papa Romanus, circa annum Christi CICLXXII
Organa templis introduxisse, perhibetur.
Hoc Bruseus opus fecit Pastore Columbo, ut canerent homines utque metalla Deum.

Digitized by Google

2. Sch 3. T 8. T 4 bas v h. tr. 3 bålgor; härtil har ock Swalberg giordt bihang 1762.

§. 3. Öster och Wester Dalarne. (a Leksands Kyrka är den enda i Öst. Dallaget som nu har Orgwerk, fick först et Positiw til skänks 1680 af Ant. Trotzig med 5 st. som 1720 lemnades til Diura Capell. Nytt werk upsattes sedan af Cahman 1720 med 10 st. Mamalu P 8. Qd 16. T 8. O 2 & 4. M 4. RFl 4 Sp Fl 8. Q 3 & 6. I anseende til folk numern som här utgör 9300 Själar, kan detta ej wara nog fyllande wid sången, men bör anmärkas, at uti ingen ort i Riket, är så jämn sång under Gudstjensten, som i de fläste af Dallagets Kyrkor, hwilket främmande med förundran afhöra, hwarföre ock, Orgwerk här i orten blifwit ansedde mindre nödige, såsom i min Dal-Resa p. 206 widare anföres. Orsa hade Orgwerk för 150 år tilbaks, hwarom finnes bewis i Kyrkboken. (11) (b Säfsnäs Kyrka i Näs Pastorat, är den enda i West. Dalarne, som fått sådan prydnad. Graswendals och Fredricksbergs bruks Ägare som byggdt samma Kyrka, haswa ditköpt et Positiw 1769 af v. Pastorn Brodin i Kar-

(11) I Orsa Kyrkas Visit. inventario d. 12 Martii 1631, underskrifwit af Biskop Doct. J. Rudbeck står anteknadt: Orgwerket förloradt: i 1683 års inv. nämnes: Orgwerket borta. Sådane äldre tiders anmärkningar kunde göras wid flere Kyrkor i detta och flere Skift, til bewis af fordna Orgwerks inrättningar.

Digitized by Google

Karbenning med 5 st. G 8. O 2 & 4. Sch 3. G 8.

§. 4. Wester bergslagen. Norrberkes Orgwerk blef renov. af Cahman 1706, samt ökadt med 6 st. Pedal och 5 st. Rygg-positiw för 1600 dal. Manualn P 8. O 2 & 4. G 8. Q 2. M 3. Sch 4. D 4. T 8. Pedaln P 8. U 16. O 4. Q 3. Bas 16. T 8. Positiwet P 4. G 8. Q 3. O 2. M 3. har 3 bälgor.

VI. Wexiö Stift. (12)

A. Cronobergs Landshöfdingdöme.

§ 1.

Kinnewalds och Konga H. (a Bergunda Orgwerk är byggdt af Schörlin. (b Härlöfs förfärdigadt 1752 med 8 st. P 4. Qd 8. Fl 4. Q 3. SQ 2. D. M 3. T 8. (c Elmboda et af 13 st. sedan 1758. P 4. Qd 8. G 8. T 4 & 8. Dulc. 16. M 3. o. s. w. (d Föreby bekom sitt 1759 af Häradsh. P. Unge, men upsattes genom Axtelius. P 4. G 8. OF 4. Q 3. W Fl 4. O 2. SO 1½. Tert 1½. Calck. &.

§. 2. Upwidinge och Albo H. (a Elghults werk med 10 st. är giordt af Wistenius 1748. (b Åsheda gamla war byggdt 1679 af

(12) Wexiö stift, innehåller Wexiö eller Cronobergs samt Jönköpings Landshöfdingdömen, utom 3 härader i sistnämde Län, hwaraf 2 lyda til Linköpings och 1 under Skara Stift. Här finnes 12 Prosterier och 88 Pastorat, med 184 Sochnar och 1 Capell.

Digitized by Google

af Åman med 8 st. det nya 1753 af Åxelius 10 st. P 4. G 8. W Fl 4. O Fl 4. Qd 4. O 2 ½. Tert 2 ½. T 8. Q 2 ½. M 3. (c Skattelöfs Orgwerk å nyo byggdt 1755 af Wolterson med 10 st. P 8. G 8. 2:ne O 2 &. O 4. S O ½ v. D. T M. Q. Har ock klokspel. (e Wirestads 8 st. förfärdigadt af Cahman 1700. P 4. G 8. O 2. M 3. Tert 2. Q 2. Sch 2. T 8. (f Moheda med 9 st. giordt 1745 af Solberg i Sandsiö. (g Aringsås Positiw 4 st. skänkt af Ryttm. Baron Koskull, skall wara Cahmans arbete, men rep. genom Sohlberg i Wernamo 1752. (h Thorsås Orgwerk med 10 st. giordt af Schörlin 1768 för 5600 dal.

§. 3. Sunnerbo och Norrwidinge H. (a Götheryds Orgwerk upsatt af Cahman 1731 med 8 st. P 4. T 8. & för 2000 dal. hwartil Kyrkoh. Bengt Höks änka Christ. Dryander gaf 900 dal. (b Angelstads har 6 st. (c Ryßby werk är 9 st. (d Tutaryds giordt 1754 af Åxelius 9 st. P 4. G 8. B Fl 4. T 8 & (e Bergs 7 st. förfärdigadt 1748 af Solberg i Sandsiö. (13)

B. Wexiö Stift och Jönköpings Län.

§. 1.

Tweta, Westra och Wåstbo H. (a Barkeryds Orgwerk upsatt 1756 af Wistenius med 8 st. P 4. G 8. Fl 4. O 2. Q 1 ½. Sp Fl 2.

(13) Närmare beskrifning om Wexiö Stifts Orgwerk har ej kunnat erhållas.

Fl 2. Sch 2. T 8. (b Swartarps gamla blef bortsäldt, men fick et nytt 1763 af Wistenius. (c Lekeryds år 1758 giordt af samma mästare. (d Barnarps Orgor inköptes 1750. (e Hakarps Positiw 5 st. skänckt af General Inspect. Nils Hägerflyckt 1694. (f Hultsiö werk köpt ifrån Ekesiö, upsatt och rep. 1759 af Solberg med 9 st. se p. 241. (g Sandsiö werk byggdt af Klockaren i Socknen Lars Solberg 1734 med 11 st. (h Hielmseryds köptes af Wistenius 1761 för 3900 dal. ökades 1763 med Pedal, har 13 st. (i Nydala 10 st. skänkt af Hof-Junk. Gust. Lindrot 1753, år förfärdigadt genom Hof-Secr. Jon. Hjelm. (k Malmbeks 7 st. upsätt 1739 af Solberg. (l Femsiö 8 st. giordt af Orgnist. Christ. Agrelius 1751, som förut warit i krigstjenst, men ej lärdt Orgbyggeriet. (m Längeryds Positiw 5 st. upsatt 1699. (n Gryteryds Positiw 4 st. köpt ifrån Burseryd ock hitskänkt af Lieuten. Gyllenhammar 1763. (o Burseryds gamla Positiw wat inköpt 1680, nu warande werk hitkom 1763 ifrån Swartarp, har 8 st. (p Wilstads Orgwerk har 7 st. (q Forsheda werk 7 st. giordt 1738 af Lars Solberg i Sandsiö för 450 dal. förbätradt af deß Son Jonas Solberg, samt ökt med G. och Pukstämma.

§. 2. Wista Östra och Östbo H. (a Til Skärsta köptes et Positiw från Köpenhamn 1583 af 3 st. hwilket öktes 1731. af Lars Solberg

berg med 3 st. men således til Gustum 1761. Nytt Orgwerk för 4650 dal. upsatt af Wistenius 1763, har 10 st. P4. G8. T8. &. (14) (b Wisingsö werk skal wara hämtadt från Polen och skänkt af Riksdrots. Gref P. Brahe, med 6 st. Et litet Positiw äfwen hitskänkt, har 1691 bliswit lånt til Jönköpings Slots-Kyrka. (c Ölmestad Positiw 6 st. upsatt 1680 af Georg Heim. (d Korsberga Orgwerk har 11 st. giordt 1743 af Solberg. (e Lemnhult 1742 med 6 st. af Wistenius. (f Näshult 3 werk 9 st. (g Näsby 10 st. upsatt 1738 af L. Solberg. (h Alsheda fick Orgwerk 1709. (i Rydaholms försärdigadt 1749 af J. Solberg med 12 st. P4. T8. &. Klockst. 4, Pukst. 4. (k Wernamo har et dylikt werk, giordt af L. Solberg 1742 för 1200 dal. med 10 str. P4. T4. (l Tosteryds Positiw 7 st. skänkt 1740 af Fru Cath. Lohe.

(14) Af Soknemännens öfwerenskommelse 1583 d. 26 Jun. om detta Orgwerks anskaffande, kan slutas, at här i Skärsta den tiden redan warit et gammalt och förloradt Positiw. Til det nya werkets inköp, gaf då Herr Anders predikant i Skärsta en ko, räknad til 2 dal.; Måns Person 4 dal.; Per i Drettinge 4 dal. eller en Oxe; Sw. Sweuson och Mons Jonson hwarthera en Teminge-Stut, så god som 3 dal.; Mats Smed 1 tunna korn; Laße i Germunderyd 10 skeppor korn eller 1 och en half tunna Råg o. s. w. hwaraf ses den tidens räkningsätt och goda pris.

Digitized by Google

VII. Åbo Stift. (15)

A. Åbo och Björneborgs Län.

§. 1.

Åbo Län. Pykie H. Sagu Orgwerk upsatt 1671, som orden lyda, af Höglofl. Ridderskapet, har Manual och bihang, P 4. G 8. Q 3. O 2. Sch 2. T 8. Wirmo H. Nagu Orgwerk är måst lika stort, med P 2. G 4. Q 3. O 2. SO 1. Sch 2. säges wara kommit ifrån Nådendal. Rimito werk giordt af Wälström 1768, skänkt af Handelsm. Henr. Österman, har 8 st. Manual med bih. Pedal. P 4. G 8. Sp Fl 4 ½ v. Q 3. O 2. Sch 3. T 8 ½ v. T 4 bas. v v. Wemo H. Tössala werk skänkt af Johan Österman och förfärdigadt af Wälström 1767. 11 st. med bihang P 8. Qd 16 ½ v. Fl Fl 8. O 2 & 4. Sp Fl 4. Q 3. Sch 3. T 8 ½ v. Bas 16 ½ v. T 4 bas. v v. har 3 bälgor, är byggdt med en stor öpning lika som Clara Orgwerk. (16)

§. 2.

---

(15) Åbo Stift som utgör 18 Prosterier, 118 Pastorat, 130 Socknar och 72 Capell, är widsträkt; utom Åbo och Björneborgs Län, räknas der under Österbotn, samt en del af Nyland och Tawaste hus Landshöfdingedömen.

(16) På några ställen i detta Stift finnas bewis af fordna Orgwerks inrättningar. I Korpo Kyrka äro lemningar af pipor och 2 bälgor. Rändämäki som fordom warit Dom-Kyrka, har ock något dylikt, fast ingen kundskap kan erhållas om sådane forntidens werks byggnad. I Björneborgs Län är intet Orgwerk, ej heller flere än ofwannämde

§. 2. Åland. (a Sunds Kyrka fick Orgwerk 1764, förfärdigadt af Dir. Mus. Lenning, har 8 st. Manual och bihang, P 4. G 8. R Fl 4. Q 3. O 2. Sch 2. D 1½. T 8½v. (b Finströms med 8 st. upsatt af Organ. P. Lindqwist 1768, är skänkt af Capit Jos. Ehrenmalm.

B. Österbottn under Åbo Stift.

Korsholms Län. (a Nerpis Orgwerk byggdt af Hedlund 1747 för 2400 d. med 6 st. P 2. O 4. Cb 2. G 8. R Fl 4. Reg 8½v. tr. (b Ilmola är giordt af Wålström 1768 för 7300 dal. med 8 st. Manual och Bihang. P 4. G 8. Sp Fl 4. Q 3. O 2. Sch 3. T 8½v. T 4. bas. v v. har en dubbel blåsbälg. (c Pedersöre Kyrka äger lemningar efter et 8 st. werk, som warit upsatt 1685 af J. & C. Bejer, men förstördes wid 1714 års fiendtlige infall.

C. Nyland under Åbo Stift.

Fagerwiks Bruks Kyrkas Positiw, det enda som nu finnes i orten, är giordt af Hedlund; hitköpt af Assess. J. Hising 1763, har 5 st. P 2. G 8. O 4. Sch 3. Q 3½v.

VIII. Lunds Stift. (17)

i hela Stiftet, utom Städerne, enligt Consistorii meddelte underrättelse.

(17) Under Lunds Stift är hela Skåne och Blekinge, eller Malmö, Christianstads och Carlscrona Landshöfdingdöme. Innefattar 24 Prosterier, 223 Pastorat och 430 Soknar. Ifrån några Prosterier

Digitized by Google

A. Malmöhus Landshöfdingdöme.

§. 1.

Oxie Härad. Har årskillige små Positiw, måst af lika storlek. (a Bunkeflods är upsatt 1752 af Hardt, med 6 st. P 4. G 8. O 3. Sq. M 2. SO 2. (b Hyllje 6 st. likaså. (c Tygelsiö 8 st. och (d Klagstorp 5 st. af Braune 1750. (e Skräflinge 6. st. af Braune 1750. (f Husiö af Malmlöf 1758 med 6 st.

§. 2. Skjyts H. (a Rångs werk byggdt af Hardt 1752 6 st. P 4. G 8. B Fl 4. M 2. SO 2. O 1½. (b Trälleborgs werk 7 st. P 8. Nacht 4. G 4. &. öfwer 100 år gammalt. (c Maglerups 6 st. är giordt af Hardt. (d Häßlöfs 1748 af Chr. Agrelius med 8 st. (e Boderups Positiw 3 st. köptes på Auction i Lund 1764.

§. 3. Bara, Röneberga och Luggude H. (a Hyby 6 st. upsatt genom Hardt 1762, skänkt af Cammarh. Trolle. (b Asmuntorps byggdt 1763 af Hardt med 6 st. (c Wåsby af Hof Sec. J. Hielm 1733, 6 st, nu odugligt. (d Kattslösa 1758 af Hardt, med Baroness Stakelbergs bekostnad.

B.

---

i detta Stift, har ingen underrättelse kunnat erhållas om Orgwerk finnas, ehuru flere förfrågningar derom skedt, är således icke mitt fel om någon defect skulle yppas i denna Lunds förtekning.

Digitized by Google

B. Christianstads Län och Lunds Stift.

§. 1.

Ingelsta och Järesta H. (a Köpinge werk 10 st. giordt af Braune 1755. P4. G8. &. (b Gladsax med 4 st. och (c Tomarps af 6 st. upsatte af Wolterßon 1747, nu oduglige.

§. 2. Gårds H. (a Eswerölds 6 st. upbyggdt 1760 af Hardt. Likaså (b Sönerslöfs 8 st. 1759. (c Widrsköfle 6. st. 1768 af samma man, med Bakon Chr. Barnekows bekostnad. (d Åsums 8 st. 1760 af Wolterßon, med Stjernspel, P 4. G 8. &.

§. 3. Willands och Ö. Göinge H. (a Åhus Positiw år upsatt 1685, har 8 st. (b Fårlöf 7 st. af Wolterßon 1757. (c Glimåkers af Wolterßon 1752 med 6 st. Manual och 5 st. Pedal. P4. G8. T8. O2 & 4. Q 2½. &. (d Ousby 9 st. giordt 1707 af Georg Amdor ifrån Francken. (e Loshult 8 st. af Hof Sec. Hjelm 1740.

§. 4. West. Göinge och Bjåra H. (a Önestads år hitköpt 1701, giordt af Barth. Schuman med 7 st. hade förut et gammalt Positiw. (b West. Karups upsatt 1759 af Malmlöf med 9 st. P 4. G 8. T 8. O 2. Bl Fl 4. Q 1½. Sp Fl 1½. Sd ½. M 2. (c Torekows 6 st. kom 1708 ifrån Danmark, der Isländska Compagn. samma inköpt och hitskänkt; i början anslogs derifrån Organisten 60 R:dl. årlig lön, som wid ofredstiden sedan uphörde, blef rep. 1731.

§. 5. Norra och Södra Asbo Härad.

(a Riseberga werk upsatt 1757 af Malmlöf. P 4. G 8. M 3. O 2. Sp Fl 4. Sd 1. T 4. v h. ökadt 1763 med W Fl. 2 (b Norra Wrambo 1764 af Wistenius med 10 st. P 4. G 8. Qd 8. Fl 4. Q 3. Sp Fl 4. O 2. Rq 2. M 3. T 8. (c Höja 1758 af Hardt 8 st. deribland en så kallad sångstämma förmodligen v h.

C. Blekinge i Lunds Stift.

Östra och Bräkne H. (a Gemshöga Orgwerk 1767 hitskänkt och försärdigadt af Byggmäst. Sw. Ahlgren, som nu tillika är Orgnist; har Manual och bih. Pedal med P 8. G 8 & 16. Sp Fl 4. O 4. Qd 8. Q 3. R Fl 4. Gh 2. S O 2. M f. T 8 & 4 ½ v. är mäst byggdt som Riddarholms werket. (18) (b Aßarums werk upsatt af Malmlöf 1771 med 10 st. och bihang för 5700 dal. k:mt. P 4. G 8. B Fl 4. Q 3. S O 2. Sp Fl 2. Sil Fl 1 ½. D 1 ⅓. M 2. T 8. och tr. med 3 bälgor.

IX. Borgo Stift. (19)

Efter Ven. Consistorii upgift, finnes utom Helsingfors intet Orgwerk i detta Stift.

X. Gö-

(18) Byggmäst. Ahlgren, som warit nyttjad wid flere bygnader i Riket, och äfwen i Runneby å nyo antagt Gewärs Factoriet, har försärdigadt och hitskänkt detta Orgwerk, med wilkor, at i sin lifstid wara sielf Organist; han niuter nu i lön årligen 85 Skeppor Råg och 85 Dal. S mt i pengar.

(19) Borgo Stift utgör allena 7 Prost. 53 Pastorat, och 83 Kyrkor med Capell; består af wiß-

X. Götheborgs Stift. (20)

A. Götheborgs och Bohus Län.

Utom Ståderna finnas här inga Orgwerk; men et Positiw har Fiskebäcks kils Kyrka i Bohus, Annex til Morlanda, som är ditköpt ifrån Uddewalla 1721. se p. 242.

B. Hallands Landshöfdingdöme.

§. 1.

Södra Halland. (a Weinge Orgwerk gjordt af Wolterßon 1764, med 7 st. P 4. G 8. O 1 & 2. Q 2 ½. D. M 3. tr. och Cimb. st. (b Haßlöfs om 6 st. P 4. G 8. O 4. SO 2. Q 3. T 2. upsatt af Christoph. Agrelius 1755. (c Wäxtorps lika så af honom 1753. (d Anåreds sammaledes 1751 inköpt för 200 dal. S:mt af Agrelius. (e Abilds 7 st. med Ryttmäst. Lilliehöks bekostnad 1759.

§. 2. Norra Halland (a Wärö Positiw wart skänkt ifrån Hamburg 1673 af en Nils Hanßon, som här warit född, rest til siös och utrikes kallad Cornelius Johans. tjent sig up til Ammiral; det blef rep. 1731, men sedan förfallit nedtogs 1765. (b Fjåråås werk upsatt af

Socknar i Nyslotts och Kymmenegårds, samt Nylands och Tawastehus Län.

(20) Til Götheborgs Stift lyder Götheborgs och Bohus Landshöfdingdöme, med Halland, samt 6 Härader af Elfsborgs Län, hwilka til sammans innefatta 9 Prosterier, 102 Pastorat och 253 Sockn.

Digitized by Google

Organist. Cahman i Borås 1725 med 16 st. år sedan 1762 års Kyrkbyggnad icke nyttjadt, men af åskan samma år til en del förderswadt. (c Walda gamla Positiw blef rep. 1757. (d Annexen Släp bekom 1759 nytt 8 st. werk af P SB. M O. SO. Flr. Q och T 8. som Pastor i församl. Probsten Hjortberg sielf förfärdigadt, åswen så, år (e Tölö Kyrkas werk med 10 st. Manual och 3 st. Pedal af samma Prost byggdt 1760. (f Lindome werk 7 st. P 4. T 8. &. upsatt 1767 af Organ. Hans Horn från Götheborg för 6600 dal. k:mt, skall redan wara förloradt, och et nytt betingadt af Schörlin i Lindköping. (g Odensala werk har 7 st. Manual och 3 st. Pedal med T 16. upsatt 1709 och rep. 1746.

C. Elfsborgs Län i Götheborgs Stift.

Marks och Kinds H. (a Sättila Orgwerk köpt af Wistenius 1761 för 4200 dal. k:mt. P 4. G 8 & 4. Od 8. D 4. Sp Fl 2. Q 3. Rq 2. M 3. T 8 ½v. (b Tranemo werk byggdt 1638 med 3 st. ökadt 1702 2 st. och 1715 3 st. rep. 1766. (c Linghems af 8 st. nu obrukligt. I Kalf, Dalstorp och Moßebo träffas endast lemningar efter förstörde Orgwerk.

XI. Calmar Stift. (21)

§. 1.

Södre och Norre Möre H. (a Torsås werk upsatt 1660 af M. Arman nu förloradt. (b Me-

(21) Calmare Län utgör Calmar Stift, utom 5

(b Madesiö 8 st. köpt af J. Årman, 1707, för 233 dal. S:mt. (c Ljungby werk med Pedal, war byggdt genom Wahlberg, men förstördes 1758, då Kyrkan brann af Liungeld. (d Ryßby 1751 af Wahlberg 11 st. P 4. G 8. Qd 8. Fl 4. Q 3. O 2. Rq 2. M 4. T 8 & 4. v h. (e Åby förra werk giordt af Årman, upsattes 1672 för 550 dal. k:mt, men såldes 1749. Nytt werk blef då förfärdigadt af Wistenius med 14 st. (f Beckebo nyttjar nu Åby gamla werk, som är hitköpt.

§. 2. Stranda och Handbörds Härad. (a Ålhems 9 st. werk inköpt för 160 dal. k:mt af J. Årman, 1706. (b Mönsterås af M. Årman 1670 för 850 dal. med 7 st. (c Döderhults af J. Årman 1712 har 7 st. (d Högsby 9 st. werk blef rep. 1668 af M. Årman, och emot 500 dal. ökadt med Qwinta i stället för täckt Regal. Här gjördes ock ny Pedal af Bas 16 & Detta werk skall wara först köpt ifrån Elbingen och hitskänkt af en Bengt Bagge. (e Fagerhults Positiw giordt af Årman blef förloradt, men et nytt är upsatt af Wahlberg med 8 st. (f Kråksmåla har nyl. köpt et Positiw ifrån Wirserum.

§. 3. Öland. (a Persnäs werk blef byggdt 1759 af Wahlberg P 4. G 8. Qd 8. K Fl 4.

T 5 Q 3.

Härader som lyda til Lindköpings Biskopsdöme. I de öfrige 4 Härader med Öland, finnas 8 Prostierier, 42 Pastorat och 58 Socknar.

Digitized by Google

Q 3. D 2. Sch 2. T 8. (b Thorslunda är lika stort, förfärdigadt 1748 af Wästenius. (c Gerdslösa hade först et Positiw, men sedan köptes gamla werket ifrån Calmar med 8 st. som Organisten Rundgren upsatt.

XII. Carlstads Stift. (22)

Wermelands Orgwerk utom Städernas, äro allenast. (a Sunne upsatt 1730 af Cahman med 8 st. P 4. Qd 8. Fl 4: Q 3. D 4. S D 2. Sq 2. Sch 3. (b Silleruds Positiw 4 st. köpt ifrån Carlstads Kyrka på 1750 talet. (c Nyeds Kyrkas uråldrige Positiw. (d Nysunds werk giordt af Gren & Strähle med 9 st. är skänkt af Bruksp. Leonh. M. Uggla.

XIII. Hernösands Stift. (23)

A. Ångermanland.

Nordmalings a) werk, det första i Landskyrkor här i orten, blef förfärdigadt 1750 af Klock. Billberg med 6 st. trädpipor, ganska klent. (b Nätra har 10 st. skänkt af Prost. Joh.

(22) Carlstads Stift inbegriper Wermeland och Dals land, samt Leke och Carlsskoga Bergslag i Nerike. Hwarunder lyda 9 Prosterier, 39 Pastorat 110 Socknar och 14 Capell.

(23) Hernösands Stift är mäst widsträkt, består af Ångermanland, Jämtland, Herjedaln, Medelpad och Westerbotn, derutinnan äro 7 Prosterier och 4 Lappmarker, 55 Pastorater, 128 Socknar och 2 Capeller.

Digitized by Google

Joh. Tollsten 1759, skall wara byggdt genom Qwarnström.

B. Jämtland.

Rödön a) fick det första werk här i orten 1752, giordt af Rådm. Holm i Upsala, har 8 st. P4. O2 & 4. M2. G8. Q3. Fl4. T4. tr. och 3 bälgor. (b Näskots Positiw 5 st. upsatt af Qwarnström 1753, P4. G4. O2. Q1½ SO1. (c Offerdals werk af Holm 1753, lika med Rödöns. Sedan Kyrkan war ombyggd, blef detta werk 1767 renov. af Qwarnström och bihang inrättadt. (d Ragunda fick sitt werk 1754, 6 st. P4 G8. O1 & 2. Q3, 1½. byggdt af Qwarnström med Prosten Wilh. Wargentins bekostnad.

C. Medelpad.

Borgsiö Kyrka har nyligen fått Orgwerk giordt af Qwarnström, såsom det första i detta Landskap. I Herjedaln saknas ännu sådan inrättning.

D. Westerbotn.

Utom Städerne finnas här ej många Orgwerk. (a Byggdeå är förloradt, skänkt af Kyrk. Jac. Burman på 1690 talet, (b Skällofteå är upsatt 1647 af Petr. Hanson från Gefle, har 6 st. Manual P4. Fl4. O2. Sch2. Q3. T4. och 4 st. Pedal Fl8. G8. O4. T8. med 2 bälgor. (c Umeå Lands Kyrka ägde Orgwerk redan 1535, som Kyrkoh. Boetius Warnici

dit-

ditskaffadt. Det nu warande byggdt 1649 af Petter Hansson från Gefle, har 9 st. men är snart obrukligt. (d Piteå Lands Kyrkas werk giordt af samma måstare 1662. Manual P 8. Qd 8. O 1, 2 & 4. Sp Fl 4. Positiwet P 4. Fl 4. O 2. Sch 2. Q 1½. R 8. Pedalen U 16. Fl 2 & 8. O 1 & 2. T 8. (e Luleå med 7 st. förloradt, måste wara wid samma tid upsatt. (f Nedra Torneå Sockn Kyrka fick 1761 et wackert Orgwerk genom Gren & Strähle af 9 st. (g Råneå med 10 st. och bihang, är giordt af Wälström 1765.

XIV. Gottlands Stift. (24)

Såsom p. 171 är anmärkt, tyckes Orgwerks byggnader på Gottland, warit förr bekante än i andre Rikets Stift, åtminstone funnos der Positiw redan på 1300 talet. Närwarande tid träffas dock inga sådane werk utom Wisby, men lemningar efter fordna inrättningar, förekomma i Gothem, Sanda, Etelhem, Burs, Öjar, Hambre, Sundre och flere Kyrkor.

Efter förestående sammandrag, och enligit de af Consistorierne meddelte upgifter ifrån Prosterierne, finnas nu i hela Riket i Kyrkorna 495 större och mindre Orgwerk med Positiwer, hwaraf Stockholms Stad allena äger 17
Och de öfrige Städer tilsammans 81

Lands-

(24) Gottland har allena 3 Prosterier, 44 Pastorat och 94 Kyrkor.

Landskyrkorna haswa 397, neml. I

Upsala Stift	74	Lunds Stift	35
Lindköpings	113	Borgo inga	
Skara	12	Götheborgs	16
Strengnäs	34	Calmar	14
Westerås	34	Carlstad	4
Wexiö	38	Hernösand	14
Åbo	9	Gottland inga	

(25) Giör tilhopa 495.

Men Konstens ädla werk som ej bör skattas ringa;
Du lyfter Själen op; du prisar snillets wigt.
När Orgors täcka ljud i wåra öron klinga,
Då wäckas wi til frögd, och manas til wår plikt.
Wi muntras at GUDs lof i mun och hjerta föra,
Och känna hemlig drift at HERRans wilja göra.

Ty hör ock Orgors bruk i Swenska Zion prisas,
Så länge Pipors klang får styra Kyrkans sång.
Det klämda hjertat skall af liufwa Toner lisas,
När Nådens dyra kraft-får lindra utan twång.
Så främjas mensko werk til Himlens egen åra:
Wår lust och sägnad blir derom at omsorg bära.

* * * * *

Halleluja. Låfwer GUD i hans Helgedom rc. Låfwer Honom med Basuner: Lofwer Honom med Psaltare och Harpor. Lofwer Honom med Trumor och danser: Lofwer Honom med strängar Och Pipor. Lofwer Honom med klara Cymbaler: Lofwer Honom med wälklingande Cymbaler. Alt det Anda hafwer Lofwe HERRan. Halleluja. Psalm. 150.

Bi-

(25) Skulle för Lunds Stift et eller annat likt werk kunna tilläggas, blir antalet wißt 500, oberäknade små Positiwer som i priwate hus finnas.

Bihang,
eller
Kort Orgwerks-Beskrifning, (a)
Uppsatt
af
Henrich Philip Johnsen.
Kongl. Capellmästare.

§. 1.

Orgwerk är det fullkomligaste ibland alla Instrumenter, ty derpå kan en enda skickelig person frambringa alla sådane förändringar, hwartil eljest många personer och flere slags Instrumenter erfordras. (Jämf. p. 154)

§. 2. Orgwerk sammansättas af flere delar; (b) består 1:o af blås-bälgor, (c) hwarutiuti

(a) Til widare uplysning och uttydning af de här förekommande obekanta namn, bifogas några anmärkningar, för hwilka jag i synnerhet har at tacka Hof Sec. och Dir. Mus. Miklin, som på flere sätt wisat biträde wid denna. Orgwerks Samling.

(b) En rätt Proportion emellan alla et werks delar, röjer snart Mästarens insigt, samt huru wida han rätt förstår draga up Mensurer, och göra säkra uträkningar efter tusenddeliga mättstocken och proportional-Cirkelen, hwilka må kallas en Orgbyggares hufwud- och grund Instrumenter. Sådant blifwer derföre det säkraste prof af erfarenhet wid en Orgbyggares Examinerande.

(c) Der trångt rum är, brukas skäpp-bälg, som är en dubbel bälg, den ena öfwer den andra. Belgorna bestå 1:o af bälgborden, eller öfwer och under

uti wädret samlas, och wid bälg-Clawens nedtrampande blifwer fördt, genom 2:o åtskillige med limwatten wäl utgutne Canaler, (d) til 3:o Sperrwentiler, (e) hwilka igenom deras Registers öpnande släppa wädret til 4:o Wäderlådorna (f). Inuti deße, äro ofwanföre 5:o Canceller, en för hwart Clawer och Pedal-Claw. Inunder dem äro äfwen så många 6:o Ventiler, hwilka igentäppa Cancellerna, (g) til deß

---

sidan, 2:o Falterna, 3:o Ventilerna, 4:o Gewinden, som är häftat hwarmed bälgen göres rörlig wid ändan, 5:o Calcant Clawen, och 6:o Wigten. Under Bälgorne äro 2 ventiler, som indraga wädret, och 4 som wid bälg-koppleu eller snutan utsläppa det rc. rc. Mindre öfwade Orgbyggare göra allenast en ventil wid bälg-koppeln, men olika jämt wäder meddela 4 mot 1.

(d) Canaler eller wäderrör böra wara diupast eller widast wid bälgorna, och sedan i proportionerat aftagande, dela sig in i lådan, för at erhålla den så nödige wäderpackning. Både bälgor och Canaler begjutas med Limwattn och-rödfärga.

(e) Sperr wentil är en nödig klapp i hufwudröret, med hwilken wädret från hela lådan utestänges.

(f) Deße bestå af 2 hufwudsakelige delar, Wäderlådan, (Windlade) och Wäderkistan (Windkaste) eller underlådan, der Cancellerne egenteligen äro, dit wädret samlas genom wäderrören från bälgorna.

(g) Cancell kallas således öpningen emellan wäderlådan och piporna, derigenom wädret kommer fram, så snart någon ton på Claweret anslås, och öpnar ventilen, hwilken är försedd med Meßings fädrar, men eljest tiltäpper för wädret.

Digitized by Google

deß, de genom Clawerens eller Pedalens nedtryckande, öppnas och lemna wädret utgång til 7:o Registerna, som äro ofwanpå wäderlådorna genom borade med hol, hwilka på det nogaste böra wara paßade emot Cancellernes öpningar. Wid deßas framskjutande slipper icke wädret genom holen, men då de tilbakaskjutas, får det fri gång til werket. Registerna äro förwarade 8:o med dämningar, som förhindra deras sidowridning. (h) Ofwanpå samma Register

(h) Härwid må nämnas, hurn et werk eller pipa kan komma at hyla, det är, i otid gifwa ljud, nemligen: om Regeringen ej är nog ledig gjord; när wid wäderskiften, Clawer, wällar, swänglar och ventiler, eller Regering bälna; om något sandkorn, fluga eller annat faller ned genom pipan på ventilen o. s. w. hwilket Organisten bör förstå at hielpa; äfwen som han ofta måste skrufwa Claweret jämt, alt efter som det wid torkwäder kan draga sig uy, men sänka sig i wåt wäder. Deraf tycks kunna slutas, at tråd torkar ihop och ger ut sig på bredden eller tjockleken, men ej på längden såsom Mäßing. Sammanstickning är, när en ton af de finare stämmor hålles an, och en eller flere låta höra sig på en gång; sådant förorsakas, dels af oriktigt arbete, dels af stockarnas ihoptorkande om wirket ej wakit wäl tort, då wädret löper emellan Register och stockar, från den ena til den andra pipan. Samma fel kan, fast med mycket beswär af Orgbyggare botas. Durchstickning kallas, när wädret i wäderlådan löper från den ena canalen i den andra, och förorsakar samma swärtghet, men är et obeteligt fel, så framt icke hela lådan skall giöras om. Schwankning är ojämt och otilräkeligt wäder.

Digitized by Google

gister och dämningar, finnas 9:o Stockar, som äro pipornas grundwal. Deße blifwa med mycken försigtighet genomborade, samt swara emot Cancellernas och Registrens öpningar, så paßade mot hwarandra, at icke det ringaste wäder undslipper. 10:o Piporne ställas der ned åt, uti dertil förfärdigade pip-bräder, så, at de stå stadigt. De största pipor fästas upåt, med stiftor igenom öglor, wid der til tjenlige bräder.

§ 3. Efter storleken hafwa Orgwerk 1, 2, 3 til 4 Clawer måst af 4 Oct. jämte Pedal med litet öfwer 2 Octawer. I stora werk finnas således 6 på hwarandra följande Octawer. De mindre werk kallas äfwen Positiw, men äro dock Orgwerk i och för sig sielfwa, ty af Positiwers sammansättning, upkommer et mindre eller större Orgwerk. (i) Finnes Pedal wid något Positiw, är samma allenast en bihängd Pedal. Huru stort eller litet et Orgwerk är, kan slutas af Principalernas fot-tal 32, 16, 8 och 4 fot; således förfalla de tilförene brukelige namnen af helt,

(i) I Swerige finnes nu allenast Stockholms Nicolai och Tyska Kyrkans samt Wisby Kyrkas Orgwerk med 3. Clawer, utom Pedaln; Liedköpings gamla werk hade ock samma inrättning. I Tyska orter träffas många sådane. (Se p. 165.) Huru de äldre werk warit inrättade, är nämdt p. 174. Närwarande tid bygges måst Orgwerk med 4 fulla Octawer, eller ifrån gr. c. til och med 3 st. d. som är 51 Clawes, utom de som få någon särdeles tilökning, såsom Nicolai werk i Stockholm med Subsemitoner. &.

Digitized by Google

halft eller fierdedels Orgwerk. (k) At det största Orgwerk sönderspräcker hwalfwet, är en updikrad Fabel. Widare märkes, at de anförde Clawer så namn efter werkens läge, i anseende til Organistens säte uti et Orgwerk. Bröstwerket har sitt rum framför Organisten öfwer Pulpeten, och regeras med det 4:de eller öfwersta Claweret. Öfwerwerket ligger öfwerst under hwalfwet och röres med 3:die Claweret. Hufwudwerket, som kallas Manual, ligger emellan öfwer och bröstwerket, och blifwer dirigerat med 2:dra Claweret. Rygg-Positiwet är bakom Organistens rygg och med nedra Claweret förenadt. Deße Clawer kunna ock sammanbindas genom Coppel. Pedalen bygges på begge sidor om hela Orgwerket, emedan de större pipor der hafwa sitt rum, och regeras med Organistens fötter på Pedals Claweret. (l) Efter denna inrätt-

(k) Sådan fördelning af hela, halfwa och fierndels Orgwerk, är i Musik. Lexicon p. 270 anförd, lika så skillnaden emellan Positiw och Regal; i de förra, som äga både Fleutwerk och Rör-stämmor, stå alla pipor rätt up, men de sednare, eller så kallade Regal, göras med liggande pipor, och bestå mäst af Rör-stämmor.

(l) Såsom p. 163 är sagt, har Pedals inrättningen icke warit bekant, förr än 1470; är således ifrån den tiden, som Orgbyggnader fått nu ägande anseende. Med bihängde Pedals byggnader är början sedan skedd. Sådane bihang hafwa icke andre pipor än de Manualen tilhörige, men samma blifwa genom särskild giord Regering anslagne ymsom med

rättning, och nu öfwer alt införde bruk, har Organisten bästa tilfället at sköta syßlan, emedan ingendera werket ligger honom för när i örat, äger ock beqwämlighet at stämma alla werk. På begge sidor om Organistens säte, äro Registernas Reger-werk med deras anteknade namn. Deße äga igenom wällar, som gå uti wäll-bräder, gemenskap med de under 7:o § 2. anförde Register, och igenom deßas ut och indragning, skjutas Registerne fram och tilbaka. Claweren och Pedalen äga äfwen wällar för hwar Claw, hwilka regera genom Abstracter de under 6:o nämde ventiler. Deße Abstracter äro så wäl korte som länge brädspän, fästade genom winkelhakar. Ventilerne äro inuti wäderlådorne å begge sidor försedde med styfter, som förhindra devas sidowridning, (m) samt ledas med et

fot och Man. Claweren. Til besparning af Metall, och lindring i pris, sättas ock på några ställen pipor i Pedalen allenast för en Octaw, men då är det öfrige et bihang af Manualen, hwars grofwa Octaw således utgör Pedalens öfre, och hela werket 5 Octaw pipor. Dylik inrättning har Wistenius giordt i Ekesiö, Wadstena rc. rc. På andra ställen, finnes Coppel emellan grofwa Octawen i Pedaln och Manualen, til mera förstärkning för basen, (utom de Coppel som inrättas emellan Manual-Rygg-positiw och Öfwerwerk;) dylik invention är giord af Gren & Stråhle i Ladugårdslands och Westerås Werken.

(m) Således säges et Orgwerk hafwa 2 slags Regering, nemligen 1:o Abstract Regeringen, först anhängd wid Claweret, sedan häftad wid Wällbrädet,

anhänge af meßings tråd genom hol, hwar för sig under wäderlådorna til skrufwar, som fästas wid abstracterna. Uti holen äro deße Meßings trådar förwarade med läder-säckor, hwilka sluta wädret innom wäderlådorna. Wid Claweren så wäl som Pedalen, äro likaledes skrufwar fästade wid abstracterne; deße begge slags skrufwar bidraga på det nogaste til ventilernas öpnande och igentäppande.

§ 4. Pipwerk finnas af 3 slag: 1:o öppet 2:o täckt eller på annat sätt än det förra intoneradt, och 3:o Rörwerk; det sednare härledes af Hautboits och Bason Rör, och är således namnet Rörwerk mera lämpeligt, än det tilförene bekante Schnarr werk. (n) Alla pipwerk bestå

och derifrån ledd up under lådan, med namn af Schwenglar in i pumpetterne up genom pumpetpåsarne til ventilen. 2:o Registratur-Regeringen eller stämm-dragen (Zugen) med sina klappar, wällar eller wändlar, järnarmar, Tråd-Zug, järn-swenglar m. m. alt starkt tilhopa sogat, och fäst i et Lager wid Lådan och så widare häftadt wid Registren. Mycken accuratesse fordras wid anhängshålen i abstracterne m. m. giöras de för stora, blir buller under spelningen o. s. w.

(n) Pipwerk är et nomen genericum, och säges om alla slags pipor af Ten, Metall, tråd rc. Efter Orgbyggares talesätt, delas det i Labial eller Fleutwerk, samt Rör eller Schnarrwerk. Labial pipan består af fot, kärna, Labial öpning, sidoskägg, kropp, (pipan) hatt och häfte; men Rörwerks pipan har stöfwel eller hålk, (stiefwel) munstycke, tunga, krycka, kil, stopsel och pipa. Labial-werket är

Digitized by Google

bestå 1:o af deras fötter, 2:o af Labia eller munstycken, och 3:o af sielfwa piporne. Deße delar äro sammanfogade genom lödningar, hwarwid fötter och munstycken fordra en noga aktsamhet. Til öppet Pipwerk, räknas alla Principaler af 32, 16, 8 och 4 fot; Octawer af 16, 8, 4 och 2 f. Qwinter af 12, 6, 3 och 1 $\frac{1}{2}$ f. Decima af 3 $\frac{1}{5}$ och 1 $\frac{3}{5}$ f. Mixturer om 12, 10, 8, 6 och 4 Chor; Scharff som altid har 3 Chor. Sexqwialtra 2 och Rausqwint 2 Chor. Deße jämte Basuner och Trumpeter tillsammans, är det, som i allmenhet kallas fullt werk. Alla pipor i öpna pipwerket äro efter enahanda form, deras ställning gör allenast skilnad, at somlige äro Princ. Oct. Qwint. o.

eljest uog olika, til sin skapnad; en del pipor äro öpna; en del täkte; några lika wida ofwan och nedantil; andre widare ofwan eller nedan; en del smala eller långa, en del wida och korte, o. s. w. Täkte pipor af lika sottal, äro allenast hälften så länge som de öpne. Hwar stämma har sin egen Mensur, om en pipa göres täkt och hälften kortare, behåller hon dock samma widd, som hon wore öppen och dubbelt längre. Då Princ. är 8 f. bör pipan gr. c wara 8 f. ifrån deß Labium, (mynning) men de täkte 8 f. pipor allena 4 f. långa; således förändras en öppen pipa genom täckning, och blifwer då en Octaw diupare i ton. Otta fots ton är af samma högd och djuphet, som menniskorösten, 4 f. är således 1, men 2 f. 2 Oct. högre genom hela Claweret; twert om, blir 16 f. 8 toner diupare, och 32 f. ännu en Oct. grösre än menniskorösten.

s. w. doch märkes, at de synlige pipor framsöre uti så kallade faciatet, enligit accord med Orgbyggare förfärdigas af Metall, och under tiden af Ängelst tenn, eller der tillgång är af Silfwer, hwaremot in i werket, deße slags pipor bestå af sammanblandadt ten och bly. (o)

§. 5. Härwid Anmärkes, at när många Octawer af 16, 8, 4 och 2 f. tillika förekomma i et orgwerk til styrkans winnande, at hålla en sjungande församling i ordning, så förloras genom de finare Oct. 4 och 2, hwarenda klangs Physikal. egenskap och styrka, ty det är icke en enda

(o) Principaler i större werk böra göras af Äng. tenn utan tilsats; eljest brukas ock, at til 6 lisp. tenn sättas 1 lisp. bly, som wid smältningen merendels bortbränns. Orgel Metal gjöres af olika halt; den bästa är af 2 tredie delar bly och 1 trediedel tenn; god Metall har ock 1 lispd. tenn mot 4 bly, förswarlig 1 lisp. tenn mot 5 bly, men går det til 7, 8 a 9 delar, är föga annat än bly; somliga lägga en del spiant, vismut eller tutanego till Metallen at göra den hård. Ju fastare och bättre Metall, ju längre står pipwerket emot; i följe hwaraf, bör i alla contract med Orgbyggare, metallens hallt och godhet noga utstakas och derefter lämpas; blir ock derföre en förståndig Approbateur högst nödig wid et Orgwerks besiktning. Werkmeistér som i sitt hus sielf låtit bygga 3. Orgwerk, för at få kundskap der om, innan han utgaf sin Orgelprobe, upräknar wigt på fläste pipor efter storleken i pund tal, det är skålpund. e. g. P 8. ifrån c til 3 st. c. fordrar ungef. 165. P 4. 60, G 8. 127, Q 3. 22, Q 8. 116, O 4. 54, SO 15. alt skålpd. o. s. w. som deß förtekning utwisar.

Digitized by Google

enda ensam klang som órat då förnimer, utan det ár et hastigt sammanstötande af 6 särskilte klanger, hwilkas grund igenfinnas i talen 1, 2, 3, 4, 5, 6. Således medklinga grundklangen under 1, Oct. under 2, duodecima under 3, Oct. bis composita under 4, decima bis compos. under 5, och duo dec. bis compos. under 6. Detta ställes för ögonen på följande sätt: når c under talet 1 rörres som grundklang, men klinga med samma c i en hast c, g, c, e, g, så at Oct. medklingar 3 gånger under talet 1, 2, 4, Qwinta 2 g. under 3 och 6, samt decima under talet 5; dylike medklingande förnimmer et upmärksamt óra, genom stora klockors, stora Orgwerks och gröfsta strångars starka klingande; men ju finare sådane klanger blifwa genom klockors, pipors och strångars förminskande, ju mera förlora klanger för hörßlen deras medklingande Physik. egenskap, så at endast talen 1, 2, 4, höras, men talen 3, 5 och 6, áro ej mer at märka i sådane finare klanger, det dock deras närwarelse ár oundwiklig til klangers framalstrande. Men detta medklingande medklang, ár ock wißa grader underkastadt. Et stráng-Instrument förlorar icke så mycket, som et blås Instrument i medklingande, háruppå grundar sig ock orsaken, hwarföre Qwint och Terts register áro oumbärliga i Orgwerk, til winnande af klangers Physik. egenskap, som igenom så många finare Octawers

tillsättande blifwit förlorad. Kellner i deß Trogna underrättelse p. 66, felar alt så, när han säger: at man i Orgor med flit har det vitieuse wilda skriet af Terts och Qwint Register. Och fastän många inbilla sig, at et godt Orgwerk ej kan bestå dem förutan, så kommer det likwäl derpå an, om wi härutinnan winna bifall hos wåre efterkommande. På några orter är redan en märkelig ändring giord i Pedalen, såsom ibland andre, Silberman en af de berömligaste Orgbyggare i Tyskland, icke långesedan i Sophias Kyrka i Dreßden, byggt et förträffeligt werk af 33 st. men i Pedaln, icke satt annat, än 4 rena st. P 16. S B 16. Bas 16. och T 8. Underställes derföre någon hwar Orgwerks kännare, hwad proportion är emellan 4 sådane Pedal st. som alla fordra mycket wäder, och 29 Manual st. samt hwad gagn P 16. och S B 16 tillika skola gióra i Pedalen? Oct. 8. tyckes nödigare fordras i et sådant, än S B 16, fast Pedalen ändock är och blifwer alt för swag emot de öfrige werken. Widare frågas billigt: om S B 16 allena är tillräckelig i Pedalen til täkta pipwerks accompagnement? I Freyberg i Sachsen, har samma Silberman byggdt et werk med 32 st. (p) Om någon behagar jämföra det med Clara

(p) Detta Freybergska Orgwerk upsatt i S:t Pers Kyrka derstädes, har kostadt 3000 Rd. består af 14 st. Manual P 16. O 2. Vdg. 8 af trå, R Fl 8. metall, O 2 & 4. Sp Fl 4. Q 3. Ter. 2 af tråd (fast

Clara Orgwerk i Stockholm, (se p. 205,) synas bägges inrättningar wida skilde, så til proportion werken emellan, som til förträffelighet i anseende til reele stämmor. I Freybergska werkets styrka förorsakas mycken saknad, då i Manualn är Fg 16 i stället för T 16, och i Öf. werket ingen T utan v h. 8. man finner der emot en mängd af Q. och Tert. så wäl med egna register, som i M. Cb. och C 4. och må derföre wiserlig sägas: at der blifwer wilda skri af Tert och Qwint-Reg. emot Pedaln, som äger stora och genomträngande mensurer. Sedan således är bewist proport. Q. och Terts regist. nödwändighet i Orgwerk, och deras mißbruk blifwit uptäkt, erinras widare om

§. 6. Öpet pipwerk. Namnet Principal kommer deraf, at den är hufwudstämman i werket, hwarefter alla de öfrige enligit fottalen blifwa inrättade; samma st. ställas ock derföre utanföre i faciatet af werken. (q) Har et werk P 16

NB Tert. aldrig blir 2 utan 3 $\frac{1}{5}$ eller 1 $\frac{3}{5}$.) M 4. hwari största pipan är 2. Cb 3. Fg 16. T 8. C 4. af trä. Öfwerwerket med 13 st. P 8. Qd 8 & 16. O 4. Q 1 $\frac{1}{2}$. Sif Fl 1. Sq 2. M 3. v h. 8. af trä, G 8. R Fl 4. Nas 3. O 2. af Metall. Pedalens 5 st. äro: S B 32. P 16. O 2. T 8. af ten, Bas 16. af trä med metals munstycken. Dertil äro 4 bälgor.

(q) Faciat är den främsta yttre synbara delen af Principal-piporna och Structuren. Några dylika Orgb. termer utom de redan nämde, kunna här uttydas: t. g. Coppel kallas den sammanbindning mellan Cla-

så äger Öf. werket P 8 och Bröstwerket P 4. men Rygg-posit. såsom för sig sielf P 8. I de största Orgw. Pedals Faciat brukas allenast P 32. f. Hwaraft P 32 är, finnes in i werket O 16, 8, 4 och 2, men P 16 har O 8, 4 och 2; wid P 8 gjöras O 4 & 2, samt til P 4. endast O 2. Mindre än 2 f. och större än 32 f. pipor sättas icke i Orgwerk, ty sådane kunna icke bringas til riktig intonation. Der P 32 är i Faciat, träffas i werket Q 12, Tertja (bättre sagt) Decima 3 $\frac{1}{5}$. Är P 16, blir Q 6. D 1 $\frac{3}{5}$; gjöres P 8, blir Q 3 och D 1 $\frac{3}{5}$; men til P 4 sättes Q 1 $\frac{1}{2}$ och T 1 $\frac{3}{5}$. Här utgiör D. emot P 4, en riktig Terts, som NB aldrig blir mindre än 1 $\frac{3}{5}$, för at undwika deß repeterande; likwäl är dylikt rep. nödig i M. Cb. Sch och

weren, som giör, at flere werk tillika kunna anslås. Fach, Fuß, Chor och Fottalet utwisa pipornas storlek. Tremulant är en inrättning, som genom inslåpt wäder förorsakar en särdeles rörelse och swäfning; giöres af tråd och skinn, med 2. ventiler, en meßings fäder, och fiskbens eller tråd spröte; brukas mäst under Psalmers intonerande med douçe stämmor. Repetera säges en stämma, då alla eller 2 Oct. äro af lika fots ton, som sker i M. Sch. T 4. & Halwera är då Registret til en stämma delas i 2 delar. Abfall des windes finnes i några stora werk, hwarmed wädret i i hast kan utsläppas. o. s. w. Såsom besynnerligt märkas ock, at Swenske Orgbyggare nu warande tid, ännu bibehålla flere stämmors Tyska namn efter gammalt bruk, såsom Gedagt, Untersats, Scharff m. fl. hwilka likwäl på eget språk lätt kunna öfwersättas.

Digitized by Google

och Sq, emedan de eljest hårtil erfordeliga ganska små pipor, i de finare Octawer, ej hinna at följa med, hwilket rep. likwäl bör ske på skickeligt sätt, då wid Priman, då wid Tertien, då ock wid Qvinten. Mixturer åberopa sig under namnet Fach eller Chor, så många pipor öfwer stocken, som Registrets namn utstaka, äro derföre 12, 10, 8, 6 och 4 Fach eller Chor; största pipan håller 4 fot. Scharff är allenast 3 Chor, och finnas gemenligen i Öf. eller Bröstwerk, deß inrättning är c, g, c, största pipan är 2 fot. (r) Sexqwialtra består af 2 pipor öfwerstocken, är således 2 Chor. När P. är 8, grunda deße 2 Chor. sig på Q. och D. sålunda c, g, e. Alla deße höra til öppet Pipwärk.

§. 7. Täckt, eller på annat sätt än det förra intonerade Pipwärk, består antingen af sådane öpne pipor som 1:o upåt igentäppas med lock, hwaruti et öppet rör är befinteligt, eller ock 2:o sådane, som wäl ofwantil äro öpne, men genom intonation nedtil bekomma andra låten, dels ock 3:o sådane, hos hwilka begge förenämde egenskaper finnas. 1:o De med lock uppå, äro: (grof) Gros Gedagt 16, G 8 och 4, locket på en

(r) Rausqwint består ock af 2 eller 3 pipor för hwar ton, men får namn af Mixtur, när et Chor har 4, 5 a 6 pipor, de senare repetera men ej de förra. I gamla werk finnas sådane til 12 Chor och stämmas mäst i Oct. Ter. och Qwint.

Digitized by Google

en sådan pipa giör henne en Octaw gröfre. (s) 2:o Utan lock med en särdeles invention nedåt, äro: Rör-Fleut, Flach-Kort-Spits-Hohl-Fleut 8 & 4, samt Wald-Fleut 2. Hwartil äfwen räknas Fleutravairs, doch dependera alla deße pipors arbetande, af Orgbyggarenas wilkorliga inventioner. (t) 3:o Pipor med begge förenämde egenskaper, äro:

(s) Untersats 16 f. kallas stämman när pipan är öppen. men gros gedagt eller Subbas 16, då den är täkt. Några gifwa dem ock namn Borduna, men sist nämde liknar närmast Principal och bygges dem til understöd. Eljest hafwa deße stämmor olika mensur. Gedagt kallas den 8 f. men Fleut eller Gedagt-Fleut när den är 4 f. Untersats 32 f. med duble labia är präktig, och plär ställas på en apart låda äfwen som Cont Basun 32 f.

(t) Om stämmornas förändring i nyare Orgwerk mot de gamla, kunde mycket anmärkas, såsom: at några st. i sednare tider aldeles blifwit bortlagde, och andre endast efter wiße förbättringar til namnet ombytte. På sådant sätt är och vox. virg. ej annat än Hautbois d'amour, Cymbel förbytte i Mixtur; Zmkor, Dulcianer, Krumhorn, Skallmejor, Sordunet rc. rc. i Cornetiner, Trumpeter, Basuner o. s. w. Hwarom widare kan läsas Prætorii Organographia. Fogelsång har warit en stämma i äldre werk, som bestådt af en blylåda med egen Canal och 3 eller 4 pipor, hwilka då wattn deri fylts, gifwit fogel-läte. Cymbelstierna finnas äfwen på några ställen utan för werket öfwer P. satt i form af en stjerna med intonerade bjällror, 3, 5 til 8 på hwar nöd, til deß regering är et 4 kant iholigt qwarn hjul, som paßar mot deß egen Canal; när registret öppnas, drifwer stjernan omkring, och gifwer et särdeles klang.

äro: Qwintadena 16 och 8, så intonerade, at jämte klangen helt sagta deras Qwinta medwißlar. (u).

§. 8. Rör-pipwerk. (w) Deß pipor stå hwar för sig nedåt på egen stock, hwaräst är et halfrundt messings rör, hwarpå et lóst liggande messingsblad är paßadt, som kallas tunga; så wäl röret

---

I Gertruds Kyrka i Hamburg, är en dylik Cymbstjerna som löper på en Rubin.

(u) Anmärkes, huru Intonera är en konst at gifwa piporna starkare eller swagare ton, och bör den i begge händelser wara, så mycket möjeligt är, accurat och jämn, så at den ena ton ej blir stark och den andra swagare. Af intonation beror en tons starkhet mera, än af wädrets styrka, ty på et swagt wäder kan man intonera en pipa starkt, och twärt om.

(w) Rörwerken förlora sin stämning wid hwart wäderskifte, och måste piporna derföre af Organisten som oftast stämmas, men labial eller Fleutwerket behåller sin stämning i flere år, bör dock af Orgbyggare ränsas och stämmas, enär sådant behöfs, som i utlänska orter merendels sker hwart 10 eller 15 år, at werket ej må försämras. Genom försummelse deraf, hafwa flere Orgwerk hos oß blifwit i stid förlorade. Af tråd gjöras Baß 32 och 16, U. SB. Bord. Violoncel med flera af 16 f. ton, de störste i T 8 åfwen i Princ. då några pipor ej få rum i Faciatet. Fleutwerk med flere kunna wäl åfwen gjöras af tråd, men i goda werk bygges ej gärna stämmor af 8 f. och derunder af annat än metall. Twärtom, finner man 16 f. stämmor åfwen af metal, alt efter Accord med Orgbyggaru. I Christianstads werk är Baß 16 och G 16 af metall, der finnes ingen tråd pipa i hela werket, likaså är Tjellmo werk p. 267 utan trådpipor.

Digitized by Google

röret som bladet, äro fästade wid en pläck af trå uti stocken, ock på messings bladet går en stadig messings tråd genom stocken, som kallas krycka, denne är nedantil bögd som en fjäder, och ligger tätt på tungan, men ofwanför stocken är bögningen såsom en hake; igenom denna krycka stämmes pipan högre eller lägre med stämjernet. Öfwer Cancellen uppå wäderlådan är en fyrkantig ask, ofwantil öppen, som kallas stöfwel, hwaruti förbemelte stock så paßar, at wädret genom Cancellen kommer in i röret, och giör pipan klingande. Hit räknas Basun 32 och 16, Trumpet 16, 8 och 4, Cornet 2, som äga wida Mensurer; Faggot eller Dulcian 16 och 8; Regal 8, 4. Hautbois och V. Hum. 8. den sednare kallas V. Virg. när hon icke går hela Claweret igenom. Deße äga trånga mensurer. Sluteligen anmärkes, at

§. 9. **Orgwerk böra stämmas i Chorton,** dels för bätre och lisfullgare styrka, dels ock i synnerhet derföre, at hela werldens uråldriga Choral böcker äro författade efter Chorton. (x) Der et Org-

(x) Ehuru eljest bekant, må nämnas: at Camar ton är en hel eller 2 half-toner diupare än Chorton, som är en hel eller 2 halfwa toner högre än den förra, ty då C i Chorton låter lika med D i Camarton, och Ds i den förra lika med F i den sednare, är klart, at Chorton är en ton högre, hwarföre ock, et Orgw. i Camarton, kostar mera än et i Chorton, emedan i det förra 2 de gröfsta pipor i hwar st. blifwa gröfre och diupare, samt följak. draga mera metall än den sednare. De gamlas Chorton war 1 och en half eller 3 half-

Orgwerk blifwer stämt i Cammar ton, måste alla Choraler en ton högre transponeras, (til mycken olå-

wa toner högre än Camar ton. Hof Secr. och Direct. Musices Johan Miklins yttrande i detta ämne til mig, förtjenar här sitt rum: „Det lärer wara „ännu en oafgiord sak antingen Chor- eller Camarton „är behagligare. Roman och flere af de äldre, tykte „mer om den förra; min tanka derom är den sama, „dock med någon åtskillnad; i Psalmer efter wår all„männa usla Choralbok, som äro högt satte, tycker „jag mer om den sednare, men i de som gå diupare, „paßar den förra bättre; hwarföre jag på mitt (Lind„köpings) werk, som står i Camarton, sällan spe„lar en Psalm i den ton han står i gamla Choral bo„ken, och wore werket i Chorton måste jag ofta giö„ra det samma, emedan en del melodier äro lagom „paßade för mensko rösten, en del för högt, och an„dre för lågt, hwilka sednare äro satte i melodier „af Profess. Rudbeck, (sep. 147) som skall haft en grof „röst; och just denna märkbara skillnad, har jag sökt „hielpa i min nya Choralbok, genom tjenliga trans„positioner. Jag tycker, at ingen annan orsak warit „til Camartons införande i Orgwerk än, dels Co„modite wid Musiks upförande, dels ock, kan hända, „wißa i Choralboken för högt sattte melodier, alt „sammans at undgå transponering. Camarton är „wäl wid musik Commodare, men ej behagligare än „Chorton, ty denne kan rätteligen kallas friskare „såsom en hel ton högre. Behagligt ljud af et werk, „upkommer af lagom och stadigt stående wäder, wäl „proportionerad mensur, ej för swag, och ej för starp „utan lagom och för all ting jämn intonation; ren „stämning och i synnerhet god temperatur. Om alla „förmoner träffas i högsta grad i et werk, och god „temperatur saknas, fines der ingen behaglighet för „et öfwadt öra.

Digitized by Google

lägenhet för Organisten, om eljest Församlingen i diupheten skall hinna med.) Ibland andra Psalmer tjenar i synnerhet N:o 220. i Sw. Psalmb. härom til bewis. En annan olägenhet förekomer äfwen, at när Temperaturen intet til alla delar är riktig, (y) förordsakas derigenom mycket oliud i accorderna; sker åter icke förenämde transponerande, så följer, at församlingarne efter dylika Orgw., mycket lågt och ljumt komma at siunga, hwilket i synnerhet wid lof och tacksägelse Psalmer är stridande emot det stora ändamål, som är: Guds ära och andagtens befrämjande i Herrans tempel. Och således är bewist, at Orgwerk eller Organum är det fullkomligaste Instrument, ty här förena sig Aerologie, Pneumatique, Mathematique, Mechanique, Geometrie, Symmetrie, Physique, Sono-Harmonie, Temperatura och Tactiqe med hwaranan på det nogaste, at frambringa en den präktigaste Mulique.

(y) Härom yttrar sig Hof Secr. Miklin sålunda: Temperatur är en konst: at wäl stämma et Orgwerk/ Clawer rc. den upkomer deraf/ at innem en Octaw inclusive, finnes 13 toner/ hwaraf den 13 måste tempereras, drifwas bort eller delas på de öfrige/ så framt tertierne ej skola blifwa för höga/ och accorder utan harmonie. Häraf ses/ at den ej har rätt grund som säger/ at någon qwint skall swäfwa öfwer. Hade man jämt 12 toner / så existerade ingen temperatur och då wore det en ringa konst/ at accurat stämma sådane Instrumenter. Temper. insättes ifrån ostr. C til och med et str. Fs och delas i den lika och olika swäfwande; wid den förra/ som brukas til Clawer/ Cym. m. fl. swäfwa alla 12 qwinter en 12te dels ton under/ men alla Oct. på puncten rena; af den sednare/ som efter många försök/ är befunen wara mäst sonore och wälklingande i Orgw. gifwes flere slag. Den lärde Capelm. Neihardt uti sin 3die förbättrade uyl. af Temper. Monochordi, upgifwer 12 slag/ hwaraf det sista är det bästa.

Digitized by Google

Tilökningar och Rättelser. (*)

Om Musik i allmänhet närwarande tid, hos andre Nationer i Europa, tillägges:

Italien p. 66 not. 29 utom de der upräknade, thogkommas en Nardini och Pugnani, som nu anses för störste mästare på Violin i hela Italien.

Ångland p. 67 n. 31. Desgiardini, Joh. Christian Bach och Abel, hafwa i sednare tider bliswit namnkunnige, den förre genom färdighet på Violin, de sednare af Compositioner, ej mindre än execution på Clawer samt Viol de Gambe. p. 159. I Ångland skola Orgwerk warit bekante redan år 660.

Frankrike p. 67 not. 32. För 20 år sedan berömdes der Rameau och Mondonwille, men i sednare tider, och då smaken i Musik undergått så mycken ändring, hafwa i synnerhet Schobert och Honauer, bägge af Tyska Nation, gjordt sig förtjänte af Composition och Execution på Clawer. Ibland Violister war den oförliknelige Ferrari, en Italienare, som dog 1756, äfwen Schabrau, som Componerat sköna Solo för Violin, Campionis och flere.

Spanien p. 68 not. 53. En Boccerini har i synnerhet der bliswit känd på sednare 6 a 8 åren, genom sina wackra Compositioner af Musik.

Österriket p. 69 not. 35. I Wien hafwa

(*) Deße tilläggningar äro större delen beuäger lemnade af Majoren och Ridd. M. W. Pauli, som äger mycken insigt i Musik, och, under flere års wistande Utrikes, haft tilfälle lära känna andre Nationers Musikal. inrättningar.

Digitized by Google

Wagenseil, Ditters och Heydn warit särdeles berömde.

Tyska Riket p. 69 not. 34. Musik har der stigit til största högd. Capellet i Manheim är bragt til nu warande fullkomlighet, af den för Composition af Simfonier så mycket bekante Stamits. En Filts som dog helt ung för några år sedan, en Cannabich, Frentzl, Toeschi och Kramer alla stora Musici och förträffelige Violister, äro Scholairer af Stamitz, och bidraga til den färdighet uti Execution, hwaruti Manheimska Capellet öfwergår nästan alla andra i Europa. Capellet i Studtgard, hwars Directeur är den bekante Jomelly, är äfwen ganska godt; den för särdeles färdighet på Violin, så mycket berömde Lolly, är derwid engagerad.

America p. 77. not. 9 Chalumet de paix, är icke Musik. Instrument, utan en owanligt stor tobakspipa som nyttjas wid fridsslut. I de Portugiska Colonier skal Musiken i sednare tider mycket bliswit upöfwad, särdeles i Rio de Janeiro.

Swerige p. 100. not. 21. Camarh. Baron Carl G. Düben som dog 1758, war Directeur öfwer Kongl. Capellet och stor Lutenist. p. 107. Sorg-Musiken som upförde öfwer Hof-Int. Roman, war af deß egen Composition. p. 110 117. Til Hof-Capellm. Utini heder, räknas deß wackra Composition af sista Krönings Musiken 1772, samt Operan Thetis och Pelee, som första gången upförde på Kongl. Swänska Theatern d. 18 Jan.

Jan. 1773, och admireras både af Inhämske och Utlänningar. De Hay Concert-mästare hos Hennes Maj:t Änke-Drottningen, en Holländare, bör ock ihogkommas för sin färdighet på Violin. p. 111 Violisten Wesström är den enda af nu lefwande Swänska Musici, som warit i Italien och der njutit information af den store virtuosen och 80 års Mannen Tartini i Padua, hwilken haft disciplar nästan af alla andra Nationer, men ingen förr ifrån Swerige. p. 113 Om Krigs-Musiken bör nämnas, at wid Södermanlands, Westmanlands och flere Regementer, nu är under inrättning af en ny Fäldt-Musik med flere slags Instrumenter. p. 117 not. 37. Joh. Chr. Zchotzscher är nu Direct. Mus. i Wexiö, p. 187 not. 26 German har rep. Clara förra werk 1750, och insatt v. h. förbättrade Maria werk 1752.

P. 206. St. Olofs nya Kyrka i Stockholm håller 82 ½ aln. i l. och 19 aln. b. med 65 aln korsb.

P. 231. Lunds Orgwerk blef flyttat 1333 ifrån west. dörren, och upsatt öfwer Altaret hwarest det nu står, ungefär til ⅓del fram i Kyrkan från östr. gafweln räknadt. I rummet bakom, hålles Magister Promotioner och flere Academiska acter; derunder är den bekante Kors-Kyrkan.

P. 320. Til deras nöje som icke äga et accurat Monochordum, må nämnas Tonernas storlek och förhållande sins emellan för en Octav, såsom: ifrån c til d äro 9 Commata, ifrån d til e 8, ifrån e til f 5, f til g 9, g til a 8, a til b 5, a til h 9, b til h 4, och ifrån h til c 5. Re-

Register eller Anwisning

På några Musikal-Instrumenter och inrättningar, som i denne Afhandling förekomma. (*)

Afbfall des windes 314. Abstract 307.
Abend Musik i Lubec 139.
Academie Musikalisk 114. 62.
Africa och Asiens Musik 71. 73.
Ambubajá 63. Americ. Musik 75
Antiphona 124. Angelika 83.
Basannelli 87. Basuner 85.
Bombarda 87. Bombe 93
Bandor 81.
Borduna 316 Bälgor 302.
Bröstwerk i Orgwerk 306.
Camarton 318 Cameral styl 64.
Castagnett 71. 89. Canaler 303.
Canceller 303 Cavall. concert 112
Calcant Clav 303 Canonici 50
Capell Musik. 107. 109. 332. 79
Chalumet de paix 77. 332
Chorsång 12. Chorton 318. Chin. Musik 71
Cithror 81 Clawer Clav d' Amour 79
Clavichordium 79 Cl. Organ. 80
Colleg. Music. 99. Componist. 58, 321
Coppel 313 Cont. Basun 316
Cymbal 81. Cymb. stjerna 316
Direct. Musices 98. 117. 323
Dissert. Acad. de Musica 101
Dämningar 304. Doppiouer 87
Faciat 313 Fach 314
Fackeldants 96 Faggot 87 Fidlare 93
Fleuter 86. Flygel 80
Fogelsång 316
Frankrikes Musik 67. 321
Freybergs Orgwerk 312
Fruentimmer Musik. 32/ 63
Fäldt-Musik 52 99 102 113/ 322
Gebagt 316. Geigenwerk 80
Gewinden 303. Gingra 92
Gungang 72. Gyklare 94
Halleluja 14. 127. Halfwera 314
Hauts bois 87. Harmonici 50
Henricani 140 Hen. stadga 177
Helig deß bruk i Kyrkorne 127
Hierarchicæ 125. Hyla 304
Hirdståma 93.
Hydraulica Machin. 155
Instrumenter i Gt. Testam. n. 19. 26/ hos Grekerna 44/ i China 71/ Africa 74/ Europa 78. Philadelphia 77. Turkiet 70/ Caracter 90
Intonera 317. Italien 66. 321
Klockspel 89. 77. 90. Krumborn 88. Krycka 118
Labial werk 308 Lekare 93
Lucernates 125 Ludrar 46
Lyror Lutor 83
Manheimska Capellet 322
Mandolins 83. Manual 306
Mensur 313. Mixtur 315
Muser de nio 2
Musici modi 39. 129
Musik 1. fördelning 2/ 38/ 64/ werkan 4/ 28/ 41/ Upfinnare 5/ 17/ 29/ 27/ betänkande derom 37/ 63 hos GUDs Folk 7 i hedna tid 91. Hos Grekerna 30. De gamlas 35. Hos de Christna 131 Europ nat. 61 & 321. Kongl. Personer 62 95. Wid Hof 97 99 111 Krigs-Musik. 95. Academ. 62. 114. I Pauls Kyrka i London 68
Noter de Gamlas 40. 56 tryck 153
Nya Testam. Musik 118/ 121.
Octawa 310. Opera Swensk 117

Orgel-

(*) Rummet tillåter ej widlöftigare utdrag/ ty lemnas detta allenast öfwer de märkeligare ställen.

BRITISH MUSEUM 15 MY 95

Digitized by Google

Orgellekare 177 Metal 310
Orgwerk des namn 154 upfinning 158/ förbättringar 163/ 174 de ålsta i Sverige 169 171/ utomlands 159. 145/ i Stockholm 200 Ståderne 212 i Lands Kyrkor 252. 301. Om deras byggnader 302.
Orgbyggare i Sverige 180/ Utoml. 164
Orgwerks inwign. ordnik. 196
Organister i Sverige namnkunnige 104. 152. Utoml. 165.
Pedal upfin. 59. 306.
Pentragrammum 56. 146.
Piekbeck 89. Penorcon 81.
Pipor 309/ täkte 313/ öpne 315.
Pommer 87 Principal/ 313
Präst ankor 68.
Pukor 88.
Qwinta 311. Q. dena 317.
Rausqwint 315. Rakett 38.
Regal 306/ Register 304/
Repetera 314 Responsoria 124.
Rör werk 308 317. Rysland 69
Sammanstickning 304 Sam-
Scheidholts 82 (buce 89
Sela 13 Semin. Music. 107.
Serpent 86 Sesqwialtra 315
Schnarrwerk 308 Scharff 315
Schryari 87. Schwankning 304
Sinae kugel 90 Surdastrum 89
Skallmejor 87. Sk. blåsare 102
Spaniens Musik 68. 321
Spinet 79
Sordunet 87. Solmisera 57
Stockar i pipwerket 305
Structur 313 Stytter 307
Stråsfidel 89 Stöfwel 318
Sydariters spel 37. Symphon. 80
Sång Gl. Testam. 12. 17. Första Christna 124 i hedendomen 92/ i Cathol. tid 145/ i Dalarne 285.
Sångerskor 16/ 63/ 110.
Säckpipor 88.
Tarantismus 42. Tabourin 88
Temperat. 65. 320. Terts 314. 51
Terrachord 45
Tetragrammum Mus. 56. 146
Tonernas proport. 33/ 65/ 130
Tournebout 88. (323
Transponer. 319
Trumma 88. Triangel 89
Trumscheid 82
Tremulant 314. Trumpet 85
Tunga 317. Turk. Musik 70
Tysklands Musik 68 332
Utile Duci 117. Werilon 89
Violer deß förändring. 84
Waldthorn 86. Ventil 303
Wederdöpare 148
Windkaste wäderlåda 303
Zinkor 85
Åtskilnad på Orgwärk. 217. 219 222
Änglands Musik 67/ 321
Öfwerwerk 306 pipor 313
Österrikes Musik 69. 321.

Digitized by Google

Förteckning

På de Auctorer, Componister; Virtuoser, Orgbyggare, Organister m. fl. som här nämnas. (*).

Abaco & 66. Abel 321. Achilles 30. Acrelius 75
Agervall 182. Agrell 108
Agrelius 288. Albrecht 136
Algren 192. Alström 115
Ambrosius 127. Amdor 293
Amund 144. Ansgarius 144
Antigenides 34. Aquinas 134
Archimedes 155. Arnberg 281
Areopagita 124. Aretinus 55. 133
Aristoxenus 35. Ascheton 151
Atterbom 113. Augustinus 127
Arvidsson 150. Axtelius 192.
Bach 321. Bagge 297.
Baldincourt 104. Basilius 128
Benda 69. Benedict. 177
Berch 177. Berndes 253
Bernhard. 129. 163. Besser 164
Bejer 182. Bilberg 187.
Bjurbeck 180. Björkman 117. 197
Boetius 52. 158. Boll 180. 200.
Bonde 253. Bonifac 111. 129.
Boccerini 321.
Braad 71. Bratt 112. Brandt 110
Brahe Ab. 258. Ebb. 250 P. 251. 289
Braune 191. Brasch 176
Breitkopff 153. Brelin 81
Broberg 162. Brodin 192.
Broshard 68. Bruse 180
Burchard 163. Buckholtz 104.
Burman 99. 299. Buxtehude 180
Bånge 116. Bålter 146
Börling 187.
Caspari 166. Casparini 164
Cahmänner 179. 181. 183.
Carlstadius 140. Carl V. 62.
Christiernin 281. Christierson 238
Cederhjelm 267. Clemens VII 59
Codinus 161. Columbus 98. 284
Collander 182. Colerus 138.
Corelli 61. Constant. 159.
Couser 69. Croze 110
Cruger 69. 133. Cresibus 155
Dalin 143. De Ger 267. De hay 323
De la Gardie J. 250. P. 257. M. 273
Demantius 137. Du cange 160
Dureus 113. Düben 101. 115. 322.
Ekbom Ekegren 192.
Ekenberg 187. Ekehielm 262
Engelhard 152
Ejsenmenger 180. Erdman 138
Eric XIV. 95. Ernsten 274
Ersson 180. Ernmalm 291.
Esser 109. Euler 65.
Euclides 35. Everhardt 116. 129.
Fabrisius 58. Fagerholm 234
Feiff 277. Ferling 111. Fersen 103
Ferrari 321. Fletwod 274
Flavianus 127. Flach 277.
Flemming 253. 255. 257
Flygge 244. Fougt 152
Frager 180. Fritsch 180
Fredric af Mantua 161
Freudenberg fröken 63 106
Gaforus 58. Gautbert. 144.
Gérman 187. Gertner 116
Gera 232. Georgi 160
Gerazell 166
Gren Joach. 208. Jon. 189
Goodeson 67. Grau 235.
Gruner 274. Gripenvald 266
Gyllenborg 254. Gyll-hamar 288

Ha.

(*) I brist af rum måste några namn utelämnas.

Digitized by Google

Hadorph 266. Hak 180
Hammarschmid 138.
Hammarberg 271
Hammardal 194
Harnischer 207. Hardt 191
Hasselqvist 74. Heim 180
Hedlund 185. Hegerflykt 288
Hedenstrand 240. Helgeson 182
Hendel 60
Heineccius 157. Hielm 187
Herveghr 108. Hising 291
Hildebrand 144. 275. Hilarus 127
Hieronymus 156. Hiortsberg 192
Hindersson 182. Hof 189.
Holm 187. Hospinianus 160
Hopkison 141. Holberg 39. 67
Horn Ad. 113. Lars 192
Hurlebusk 103. Hübner 4
Hubertsson 205. Hylting 255.
Hyagnis 30. Håkansson 227
Höpken 113. Hök 287
Jgnatius 127. John 273. Jhre 108
Jomelly 322. Johnsen 109. 111. 302
Julianus 157. Jönss. 180. 238
Kasten 166. Kelleri 104
Kellner 105. Kirkerus 64
Kindström 187. Kindberg 182
Kloos 168. Knölke 105
Knös 196. Koschul 287
Kraus 116. Krusbiörn 164
Kuper 182. Kyrs 249
Kurebinski 166. Kåhler 42
Köningsmark 176
Lalin 110. Lagergren 187
Lagerberg 273. Lax 180
Lejonhufvud 115. 277. Leo II. 131
Leman 134. Lenning 191
Lidner 104 Liljehök 295
Lindskold 253. Lindrot 288
Lindqvist 191. Lind 192
Lobvasser 137. Lollj 62. 321
Londicer 105. Lossius 137
Ludvig XIV. 62. Luther 135
Löfberg 187. Löwen 264
Magnus Car. 131. 159. Greg. 53
Malmlöf 193. Mandoni 69
Matthesson 90. 138
Martyr J. 126. 157 Melin 117
Meibom 100. Mejer 103
Miklin 116. 197. 302. Mizler 138
Momuletti 104. Montonus 60
Mosängel 166. Muris J. 57
Müller 179. Nardini 321
Nazianzenus 128 Navarus 159
Neumeister 131. Neihardt 320
Notgerus 132. Nyman 220.
Ockenheim 59. Odelius 112
Olin 110. Orlandus 60.
Oroständer 102. Osbernus 55
Osbeck 139. Ottonius 133
Palmqvist 33. 64. Panich 104
Pape 104. Pauli 321. Pergolesi 138
Pepusch 67. Perichon 109
Pipinus 159. Phrynis 31
Plutarchus 50. Plinius 124.
Pettersson 249. Posse 226.
Printz 64. 138. Prætorius 64. 138
Pratens. 59. Ptolomæus 50
Pelusius 50. Pugnani 321
Pytagoras 33. Qvanten 112
Qvarnström 192. Regner 113
Renschöld 215. Reuter 265
Ribbing 271. Rikter 218.
Risberg 182. Roback 270
Roman 106. 150. Roos 205
Rothof 284. Rudbeck 147
Rudberus 180. 182.
Ruetz 135. 139. Rumpf 135. 211
Rhyzelius 196.
Sabellius 163. Sachse 137
Schottus 155 Schirmer 257
Schöldebrand 274. Schörlin 194
Schultz 112. 197. Schabrau 321
Schallatti 68. Schobert 322
Senfli 137. Simson 111.
Silberman 164. Scherer 104
Silens 249. Siwers 196.
Skytte 284. Siculus Diod. 143.
Sixtus 127 Sjöblad 275.
Solander 109. Solberg L. & J. 187
Slangenfeldt 252. Spett 179
Sparvenfeldt 279. Sperling 253
Stamitz 321. Stenbock 149
Stiernfeldt 228. 255. Stiegler 206
Stig

Stigman 247. Stillman 245
Steuch 265
Stiernschöld 276. Stenback 242
Strokirk 247. Stubendorf 207
Strandberg 265. 260.
Strömblad 192.
Strähle Dan. 65. 185. Pet. 188.
Swalberg 193. Swan 194.
Svedberg 168
Swetonius 155. Sylwester 127. 133
Syricius 127. Söderström 193
Tartini 322. Teleman 138
Teophilus 132. Terbandus 31
Thamyras 30. Thelin 191
Thel 180. Timm 281. Torèn 72
Tollsten 299. Torstenius 97
Trotzig 285. Trana 249
Tunstanus 54. 133. Tyrtæus 31
Utini 109. 322. Unge 286.
Veracini 69
Viadano 61. Virgilius 27
Vitruvius 41. Vitalianus 131. 158
Wagenseil 328.
Vahlberg 193. Wallerius 147
Walch 4
Wallentinus 133 Warnicl 299.
Wargentin 299. Watse 142
Waxlager 280 Wattrang 276
Waktmeister 262 Walther 137
Werkmeister 64. 3
Westström 111. 322.
Wesslei 142 Westervik 192
Winter 153 Wetterhamn 227
Witting 224 Wistrand 192
Wittfoth 217 Wistenius 188
Witt 105 138. Woerster 120
Woitzig 180 Wollander 193
Wolterson 191. Wrangell 112 141
Wålström 190 Zander 109
Zarlinus 51 Zeliger 57. 104
Zedler 160
Zellinger 99
Zellbell 105. 110. Zettrin 105
Zinzendorff 140 Zwinglius 140
Zchotzscher 323
Ärman 182. Österman 290

Errata.

Några små tryckfel täckes läsaren benåget rätta således: p. 39 l. 17 bör heta Moderato &&. p. 76 l. 8 Presbyterianer l. 24 Rhode-Island. p. 80 l. 28 Dresden. p. 124 l. 35 Psal. 87. p. 152 l. 26 Hofs-Sec. och Dir. Mus. p. 159 l. 25 700 talet. p. 176 l. 32 1391. p. 193 l. 12 1754. p. 194 l. 1 och på flere ställen bör läsas Schörlin. p. 214 l. 13 §. 3 IV. p. 229 l. 13 Strengnäs. p. 237 l. 8 §. 46 XLVII. p. 239 l. 20 §. 51 LII. o. s. v.

Exemplaret med Tabeller kostar häftadt 9 dal. k:mt.

BRITISH MUSEUM 15 MY 95

Digitized by Google

Orgwärks pholm. Tab. I

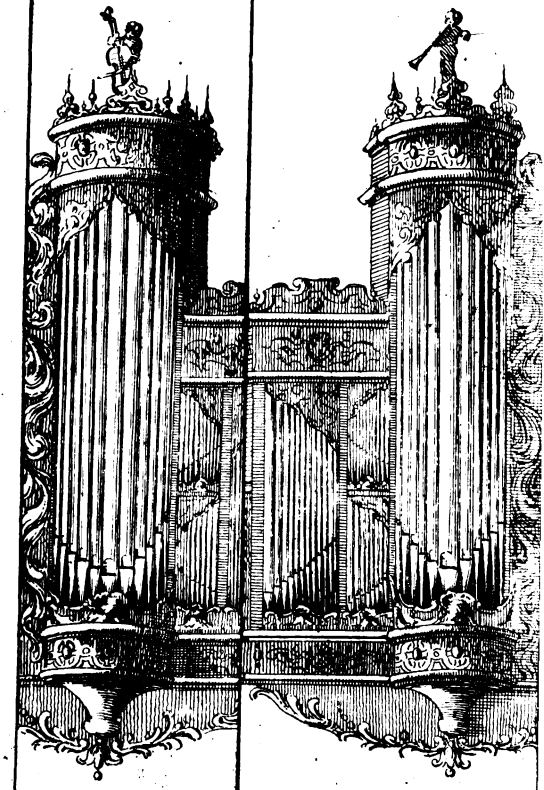

Digitized by Google

BRITISH MUSEUM
15 MY 95

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google